



วารสารสังคมศาสตร์
คณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีที่ 48 ฉบับที่ 2 (ก.ค.-ธ.ค. 2561)

Journal of Social Sciences
Faculty of Political Science
Chulalongkorn University
Vol.48 No.2 (Jul-Dec 2018)

สังคมศาสตร์



วารสารสังคมศาสตร์ (Journal of Social Sciences)

เป็นวารสารราย 6 เดือน ของคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตีพิมพ์เผยแพร่ปีละ 2 ฉบับ
(ฉบับที่ 1 ประจำเดือน มกราคม-มิถุนายน และ ฉบับที่ 2 ประจำเดือน กรกฎาคม-ธันวาคม)
มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งตีพิมพ์และเผยแพร่ความรู้ด้านรัฐศาสตร์และสาขาที่เกี่ยวข้อง

กองบรรณาธิการผู้ทรงคุณวุฒิ

ศ.ดร.สุจิต บุญบังการ
ศ.ดร.ผาสุก พงษ์ไพจิตร
ศ.ดร.จรัส สุวรรณมาลา
ศ.ดร.สุภาวค์ จันทวานิช
ศ.ดร.ไชยวัฒน์ คำชู
ศ.ดร.อนุสรณ์ ลิ้มมณี
ศ.ดร.ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์
ศ.สุวิชัย หวันแก้ว

Prof. Dr. Chris Baker

Dr. Michael H. Nelson

คณะกรรมการประเมินคุณภาพวารสาร

รศ.ดร.พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต
รศ.ดร.วรวิทย์ มีมาก
รศ.ดร.สิริพรรณ นกสวน สวัสดี
รศ.ดร.ปิยากร หวังมหาวร

ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบภาษา

รศ.ม.ร.ว.พยุทธิสาณ ชุมพล

ผู้ประสานงาน

นางสาวอัมพร เพ็ชรรัตนตานนท์
นางสาวอนงค์ กาญจนประภากุล

สำนักงาน

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ถนนอังรีดูนังต์ แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน
กรุงเทพฯ 10330
โทร. 0-2218-7333
E-mail: cusocscij@gmail.com

ที่ปรึกษา

คณบดีคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร.เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา

หัวหน้ากองบรรณาธิการ

ผศ.ดร.บัณฑิต จันทรโรจนกิจ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณาธิการบริหาร

นางนฤมล กิจไพศาลรัตน์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กองบรรณาธิการ

ศ.ดร.อัมพร อารังลักษณ์ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รศ.ดร.อัชกรณัฏ วงศ์ปรีดี คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
รศ.ดร.นภเรณู สัจจรักษ์ ธีระฐิติ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
ผศ.ดร.อรอร ภูเจริญ คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผศ.จิตติภัทร พูนขำ คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผศ.ดร.ภัทรพรพรรณ ทำดี คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
อ.ดร.กิริติ ชื่นพิทยารอ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
อ.ดร.กัลยา เจริญยิ่ง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ออกแบบปก

นายเทวัญ จารุรัตนภรณ์

ออกแบบและพิมพ์ที่

บริษัท จามจุรีโปรดักส์ จำกัด
26 ถนนพระรามที่ 2 ซอย 83 แขวงสามยุค
เขตบางขุนเทียน กรุงเทพฯ 10150
โทร./โทรสาร 0-2415-8320-1

เจ้าของและผู้จัดพิมพ์

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- ความเห็นและข้อความที่ปรากฏในวารสารฉบับนี้เป็นของผู้เขียนไม่ใช่ของคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- บทความทุกเรื่องที่ดีพิมพ์ในวารสารจะผ่านการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิ (peer reviewer) ในสาขาที่เกี่ยวข้อง จำนวน 2 - 3 คน ตามกระบวนการที่กองบรรณาธิการกำหนด

บทบรรณาธิการ



วารสารสังคมศาสตร์ฉบับนี้มีบทความ 8 บทความ ประกอบด้วยบทความ “การเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยเปรียบเทียบ: แง่คิดต่อความล้มเหลวในการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยของไทย” ของ สิริพรรณ นกสวน สวัสดี ที่ศึกษาเพื่ออธิบายและเปรียบเทียบปรากฏการณ์ของความล้มเหลวในการเปลี่ยนผ่านสู่ประชาธิปไตยในภูมิภาคต่างๆ ของโลกกับประเทศไทย

บทความของธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์ เรื่อง “การศึกษาทางการเมืองเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย” ทำการศึกษาแนวทางการสร้างพลเมืองในระบบประชาธิปไตย

ส่วน เอกลักษณ์ ไชยภูมิ ในบทความ “จากปฐมบทประชาธิปไตยสู่ทางสองแพร่งของเสรีประชาธิปไตย: เส้นทางของ ‘ประชาธิปไตย’ ในตะวันตก” ศึกษาพัฒนาการของความหมายของประชาธิปไตยในโลกตะวันตกที่เปลี่ยนแปลงและมีนัยสำคัญต่อการสร้างความหมายเชิงบวกให้กับประชาธิปไตยแบบตัวแทน

บทความของกรพินธุ์ พัวพันธ์สวัสดิ์ “ประวัติศาสตร์และการเมืองของ ‘พวกข้าพเจ้า’: การครอบงำอำนาจ และการต่อต้านในทัศนะของเจมส์ ซี สก็อตต์” ได้แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของการศึกษาเรื่องชนชั้นล่างและชาวป่าที่ไร้รัฐว่าสามารถส่งผลกระทบต่อการครอบงำของรัฐอย่างไรและเทคนิคการต่อต้านนั้นไม่เพียงการตอบโต้ได้อย่างไร้ความหมาย แต่เป็นการตอบโต้ที่มีนัยสำคัญทางการเมืองของบรรดาคนที่ถูกตราหน้าว่าเป็นพวกข้าพเจ้า ซึ่งงานของสก็อตต์ยังครอบคลุมถึงความเป็นไปได้ในการปลดปล่อยตัวเองของมวลชนผู้ไร้อำนาจและพ่ายแพ้มาตลอด

ในบทความ “บทบาทของสหรัฐอเมริกาในฐานะจักรวรรดิที่ไตร่ตรองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้: ความต่อเนื่องและเปลี่ยนแปลงในช่วงรัฐบาลโอบามา ค.ศ. 2009-2016” โดย กัลยา เจริญยิ่ง อธิบายบทบาทของสหรัฐอเมริกาว่าเป็นจักรวรรดิที่ไม่ใช้อำนาจในมิติเชิงกว้างทางการทหารแต่อย่างใด แต่มีการปรับตัวมาโดยตลอดและมีการแผ่แสนยานุภาพ พร้อมๆ กับการรักษาสถานะอำนาจการเมืองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุครัฐบาลโอบามานั้นเป็นจักรวรรดิที่ไตร่ตรอง (reflexive empire) กล่าวคือมีการใช้อำนาจอัจฉริยะเพื่อสร้างทัศนคติและความยินยอมสมัครใจเข้าร่วมจักรวรรดิที่มีสหรัฐเป็นผู้นำในภูมิภาค

บทความ “การเผาป่า และหมอกควันข้ามแดน: กรณีศึกษาอุตสาหกรรมปาล์มน้ำมันในประเทศอินโดนีเซีย” ของ พรรณชญา ศิริวรรณบุศย์ และภูมิ มูลศิลป์ ได้ชี้ให้เห็นปัญหาการเผาป่าและหมอกควันซึ่งไม่ใช่ปัญหาสิ่งแวดล้อมเฉพาะที่ภายในรัฐ แต่มีมิติความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับปัญหาความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์

ที่ทำให้ปัญหามีความซับซ้อนและต้องการเสนอแนวทางแก้ไขเชิงนโยบายต่อประเทศไทยและภูมิภาคเพื่อแก้ปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม

สยมพร จันทสิทธิ์พร ในบทความ “ความชอบธรรมและการล้มล้างทราช: มุมมองของลัทธิขงจื๊อในประวัติศาสตร์จีน” ศึกษาแนวคิดเรื่องความชอบธรรมตามสำนักขงจื๊อว่าอาณัติแห่งฟ้ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความชอบธรรมทั้งในการดำรงอยู่ในอำนาจ แต่ก็ยังเป็นช่องทางของการล้มล้างความชอบธรรมของอำนาจเช่นกัน

ส่วนบทความ “การพัฒนาการท่องเที่ยวตลาดน้ำอย่างยั่งยืนบนพื้นฐานของอัตลักษณ์และการมีส่วนร่วมของชุมชน: กรณีศึกษาตลาดน้ำดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี” ของ ธีราพร ทองปัญญา ซึ่งให้เห็นอัตลักษณ์ของตลาดน้ำดำเนินสะดวกที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ขณะเดียวกันก็มีความต้องการของผู้ประกอบการ นักท่องเที่ยวและเจ้าหน้าที่รัฐที่มีความต้องการที่แตกต่างกัน ผู้วิจัยจึงเสนอแนวทางการพัฒนาทั้งในระยะสั้นและระยะยาว เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

บัณฑิต จันทรโรจนกิจ

สารบัญ



Articles / บทความวิชาการ

- Comparative Democratic Transitions: 7
Derived Thoughts on the Failures of Democratic Transition in Thailand
การเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยเปรียบเทียบ:
แง่คิดต่อความล้มเหลวในการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยของไทย
Siripan Nogsuan Sawasdee / สิริพรรณ นกสวน สวัสดี
- Democratic Citizenship Education 31
การศึกษาทางการเมืองเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย
Thirapat Serirangsan / ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์
- From the Origins of Democracy to the Paradox of Liberal Democracy: 53
A Journey of ‘Democracy’ in the West
จากปฐมบทประชาธิปไตยสู่ทางสองแพร่งของเสรีประชาธิปไตย:
เส้นทางของ ‘ประชาธิปไตย’ ในตะวันตก
Akekalak Chaiyapumee / เอกลักษณ์ ไชยภูมิ
- History and Politics of the “Losers”: James C. Scott’s Perspective on Domination, 83
Power, and Resistance
ประวัติศาสตร์และการเมืองของ “พวกขี้แพ้”: การครอบงำ อำนาจ และการต่อต้าน
ในทัศนะของเจมส์ ซี สก็อตต์
Khorapin Phuaphansawat / กรพินธุ์ พัวพันธ์สวัสดิ์
- The Role of the US as a Reflexive Empire in Southeast Asia: 111
Continuity and Change under Obama Administration, 2009-2016
บทบาทของสหรัฐอเมริกาในฐานะจักรวรรดิที่ไตร่ตรองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้:
ความต่อเนื่องและเปลี่ยนแปลงในช่วงรัฐบาลโอบามา ค.ศ. 2009-2016
Kalaya Chareonying / กัลยา เจริญยิ่ง

Forest Fires and Transboundary Haze: A Case Study of the Palm Oil Industry in Indonesia การเผาป่า และหมอกควันข้ามแดน: กรณีศึกษาอุตสาหกรรมปาล์มน้ำมันในประเทศอินโดนีเซีย Punchada Sirivunnabood and Poom Moolsilpa / พรรณชฎา ศิริวรรณบุศย์ และภูมิ มูลศิลป์	137
Legitimacy and Overthrow of Tyrants: Confucian Viewpoint from Chinese History ความชอบธรรมและการล้มล้างทรวราช: มุมมองของลัทธิขงจื้อในประวัติศาสตร์จีน Sayumporn Chantsithiporn / สยมพร ฉันทสิทธิพร	157
Tourism Development Sustainable Floating Markets, on the Basis of Identity and Community Participation: A Case Study of the Damnoen Saduak Floating Market in Ratchaburi Province การพัฒนาการท่องเที่ยวตลาดน้ำอย่างยั่งยืนบนพื้นฐานของอัตลักษณ์ และการมีส่วนร่วมของชุมชน: กรณีศึกษาตลาดน้ำดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี Teeraporn Thongpanya / ธีราพร ทองปัญญา	181

Comparative Democratic Transitions: Derived Thoughts on the Failures of Democratic Transition in Thailand**

Siripan Nogsuan Sawasdee*

Abstract

By employing a comparative method known as the “most-different method” to provide a factual overview of democratic transitions in South Korea, Indonesia, Argentina, Chile, Tunisia, Nigeria, Ukraine and Poland, the paper shows some common traits in third-wave democratic transitions, namely: 1. Social inclusiveness and a willingness to compromise among the democratically oriented oppositions; 2. Leaders who possess long-term visions with genuine intentions and strong commitments to lay a foundation for the establishment of democracies; 3. Public consensus on both the process and substance of constitutional reform for democratization; 4. Civilian control of the military; and 5. Holding election promptly. Accordingly, democratic transitions in Thailand have failed for the following reasons; the opposition forces’ inability to unite; the apparent absence of elected political officials and social elites who are committed to prepare the ground for democratic transition; the lack of public consensus on constitutional reform, both in the substances and the process, the dominance of the military over the civilian government; and finally, elections are not viewed as a mechanism to resolve political crises or to enable transfer of power, both of which are basic to democratic transition.

Keywords: *consolidated democracy, comparative method, institutional design, Third wave of democratization, Thailand*

*Associate Professor at Department of Government, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, Henri Dunant Road, Pathumwan District, Bangkok 10330. Email: nogsuan@gmail.com

**This article is a part of the research project entitled “The Non-Reversible Paths toward Democracy: Institutional Factors and Democratic Consolidation,” funded by King Prajadhipok’s Institute.

Received January 12, 2018; Accepted February 15, 2018

การเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยเปรียบเทียบ: แง่คิดต่อความล้มเหลวในการเปลี่ยนผ่านไปสู่ ประชาธิปไตยของไทย**

สิริพรรณ นกสวน สวัสดิ์*

บทคัดย่อ

การเปรียบเทียบด้วยวิธี “ความแตกต่างมากที่สุดเพื่ออธิบายผลลัพธ์ร่วมกัน” จากประสบการณ์ของเกาหลีใต้ อินโดนีเซีย อาร์เจนตินา ชิลี ตุนิเซีย ไนจีเรีย ยูเครน และโปแลนด์ พบว่าปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยในช่วงคลื่นลูกที่ 3 คือ 1. การผนึกกำลัง และการประนีประนอมของพลังฝ่ายค้านที่ต้องการประชาธิปไตย 2. บทบาทของผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ จริงใจต่อการวางรากฐานระบอบประชาธิปไตย 3. ความเห็นพ้องยอมรับทั้งเนื้อหาและกระบวนการร่าง/แก้ไขรัฐธรรมนูญ 4. กองทัพอยู่ภายใต้รัฐบาลพลเรือน 5. จัดให้มีการเลือกตั้งโดยเร็วตามควร การศึกษาเปรียบเทียบเช่นนี้ชี้ให้เห็นว่าความล้มเหลวในการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยของไทย มีที่มาจากความแตกแยกและทะเลาะกันเองในฝ่ายที่สนับสนุนประชาธิปไตย ไม่ปรากฏชัดว่าผู้นำทางการเมืองทั้งที่มาจากการเลือกตั้งและชนชั้นนำในสังคมมีเจตนาธรรมาธิปไตยและความมุ่งมั่นในการวางรากฐานประชาธิปไตย ขาดฉันทามติในการปฏิรูปรัฐธรรมนูญ การดำรงอยู่ของกองทัพเหนือรัฐบาลพลเรือน และการที่การเลือกตั้งของไทยยังไม่เป็นสถาบันที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นเครื่องมือในการแก้วิกฤตการเมืองและเป็นปัจจัยเบื้องต้นของการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย

คำสำคัญ: ประชาธิปไตยที่เป็นปึกแผ่น, วิธีการศึกษาเปรียบเทียบ, การออกแบบสถาบัน, คลื่นลูกที่สามของประชาธิปไตย

*รองศาสตราจารย์ประจำ ภาควิชาปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนอังรีดูนังต์ เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร 10330 อีเมล: nogsuwan@gmail.com

**บทความนี้ปรับปรุงจากงานวิจัยชื่อ “เส้นทางสู่ประชาธิปไตยที่ไม่ย้อนกลับ: ปัจจัยเชิงสถาบันการเมืองกับประชาธิปไตยที่ถดถอย” นำเสนอต่อสถาบันพระปกเกล้า

ได้รับบทความ 12 มกราคม 2561; อนุมัติให้จัดพิมพ์ 15 กุมภาพันธ์ 2561

บทนำ

ปรากฏการณ์คลื่นลูกที่ 1 เกิดขึ้นเมื่อประมาณ 2 ศตวรรษที่แล้ว ประเทศที่ประชาธิปไตยถือกำเนิดในคลื่นยุคแรก เช่น สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส สวิตเซอร์แลนด์ ส่วนหลายประเทศที่เผชิญประสบการณ์ย้อนกลับ (reverse wave) ในคลื่นลูกที่ 1 สามารถสร้างประชาธิปไตยที่ตั้งมั่นได้ในคลื่นประชาธิปไตยลูกที่ 2 ภายหลังการสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 เช่น เยอรมนี ตะวันตก อิตาลี ญี่ปุ่น (Huntington 1991, 12-34) ประเทศในกลุ่มคลื่นลูกที่ 1 และ 2 ประสบความสำเร็จในการสถาปนาระบอบประชาธิปไตยที่มั่นคง ต่างไปจากประเทศจำนวนมากที่เปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยในคลื่นลูกที่ 3 (Third Wave of Democracy) กล่าวคือเกิดขึ้นภายหลังการปฏิวัติดอกคาร์เนชั่น (Carnation Revolution) ในโปรตุเกส ค.ศ. 1974 (Wilawan Yithong 2014, 223-240) ต่อมาในหลายประเทศในอเมริกาใต้และเอเชียช่วงทศวรรษที่ 1980 รวมถึงหลังการล่มสลายของระบอบคอมมิวนิสต์ในสหภาพโซเวียตและยุโรปตะวันออก เรื่อยมาจนถึง Arab Spring ในช่วง ค.ศ. 2011 การเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยในคลื่นลูกที่ 3 ไม่ได้เป็นระลอกคลื่นสู่ประชาธิปไตยอย่างราบรื่นหากแต่เต็มไปด้วยคลื่นที่ม้วนตัวกลับสู่ระบอบอำนาจนิยมและระบอบลูกผสม (hybrid regimes) เป็นจำนวนมาก

โจทย์สำคัญของบทความนี้คือเราสามารถสกัดความรู้ใหม่อะไรได้บ้างจากการเปรียบเทียบการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยของประเทศในคลื่นลูกที่ 3 โดยตอบคำถามว่า ปัจจัยใดบ้างที่สำคัญ จำเป็น และเพียงพอ ต่อการอธิบายความ

สำเร็จในการเปลี่ยนแปลงระบอบการเมืองหนึ่งไปสู่ระบอบประชาธิปไตยที่ตั้งมั่น และสามารถจรรโลงประชาธิปไตยได้อย่างยั่งยืน ผู้เขียนนำเสนอความหมายแนวคิด ทฤษฎีประชาธิปไตยและการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย ทั้งในมิติที่เป็นทฤษฎีเชิงปทัสสถาน (normative theories) และในมิติที่เป็นข้อเท็จจริงเชิงประจักษ์ (empirical evidences) ผู้เขียนพบว่า การเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยแท้จริงก็คือ การเปลี่ยนการถือครองอำนาจและปฏิบัติการทางการเมืองให้กระจายไปอยู่ในมือประชาชนให้กว้างขวางที่สุด และเมื่อเกิดการเปลี่ยนผ่านแล้ว จะถือว่าการเปลี่ยนผ่านนั้นสำเร็จก็ต่อเมื่อจะไม่ออกจากประชาธิปไตย (de-democratization) และย้อนกลับไปสู่เส้นทางเดิมที่ปกครองด้วยระบอบอำนาจนิยมรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ในแง่การเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยเป็นภารกิจที่ไม่อาจนับว่าเสร็จสิ้นและจบลงในทันทีทันใด หากแต่การเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยเป็นกระบวนการที่ต้องสืบสาน ถักทออย่างต่อเนื่อง เพื่อจรรโลงประชาธิปไตยให้ยั่งยืนต่อไป

ผู้เขียนใช้วิธีการเปรียบเทียบประเทศจำนวนไม่มาก (Small-N) โดยมีเป้าหมายต้องการเปรียบเทียบประเทศที่มีกระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยในช่วงคลื่นลูกที่ 3 โดยในขณะที่ศึกษาต้องยังไม่ออกจากประชาธิปไตย หรือย้อนกลับไปสู่ระบอบการปกครองเดิมก่อนการเปลี่ยนผ่าน ประเทศที่เลือกศึกษา 8 ประเทศ กระจายอยู่ใน 4 ทวีป ทั้ง 8 ประเทศ มีคุณสมบัติและระดับของการเป็นประชาธิปไตยแตกต่างกัน ตามเกณฑ์ดัชนีวัดระดับประชาธิปไตย (democracy index)¹ (The Economist

¹ใน ค.ศ. 2016 ประเทศไทยได้รับการจัดลำดับประชาธิปไตยโดย The Economist Intelligence Unit ให้อยู่ที่ 100 ด้วยคะแนน 4.92 และ Freedom House จัดประเทศไทยใน ค.ศ. 2017 อยู่ในกลุ่ม “ไม่เสรี” ด้วยคะแนน 32 จาก 100

Intelligence Unit 2016; Puddington and Roylance 2017) 4 ประเทศที่เลือกศึกษาอยู่ในกลุ่มที่มีระดับการเป็นประชาธิปไตยค่อนข้างสูงหรือตั้งมั่นแล้วคือ ซิลี โปแลนด์ เกาหลีใต้ และ อาร์เจนติน่า กล่าวคือ ประชาธิปไตยในทั้ง 4 ประเทศลงหลักปักฐานมาประมาณ 3 ทศวรรษ และมีแนวโน้มน้อยมากที่จะคืนสู่ระบอบอำนาจนิยม ประเทศกลุ่มนี้ถูกเลือกเพื่อตอบวัตถุประสงค์หลักในการหาปัจจัยร่วมที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการเปลี่ยนผ่าน 2 ประเทศมีแนวโน้มเปลี่ยนผ่านเป็นประชาธิปไตยที่ตั้งมั่น คือ อินโดนีเซีย และตุนิเซีย แม้ประเทศหลังจะเพิ่งเริ่มตั้งไข่ ส่วนอีก 2 ประเทศ มีระดับการเป็นประชาธิปไตยค่อนข้างถดถอยและต่ำคือ ยูเครน และไนจีเรีย เพื่อใช้เป็นกรณีเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจน ว่าเงื่อนไขใดบ้างที่ส่งผลต่อความแตกต่างในความสำเร็จและความล้มเหลวของกระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย แต่ละประเทศมีประสบการณ์และประวัติศาสตร์แตกต่างกัน ตั้งแต่เคยตกเป็นเมืองขึ้นภายใต้อาณานิคมตะวันตก เคยปกครองด้วยระบอบอำนาจนิยมพรรคเดียว เคยตกอยู่ภายใต้การครอบงำของทหาร หรือเคยปกครองด้วยระบอบคอมมิวนิสต์ เหตุผลสำคัญที่เลือกประเทศดังกล่าวข้างต้น เนื่องจากผู้เขียนเห็นว่าประเทศที่เลือกล้วนมีคุณลักษณะเด่นที่สามารถสร้างคำอธิบายให้เกิดความเข้าใจต่อปรากฏการณ์การเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยในวงกว้าง (generalization) ให้เกิดบทสนทนาที่ช่วยต่อยอดองค์ความรู้ในประเด็นที่ศึกษาได้เต็มที่ทั่วโลก ไม่จำกัดอยู่แต่เพียงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศตนเอง และมีลักษณะเป็น critical case (Flyvbjerg 2006, 219-245) กล่าวคือ ช่วยจุดประเด็นสมมติฐาน สร้างข้อถกเถียงเพื่อนำไปสู่คำตอบที่หนักแน่นต่อโจทย์วิจัยที่ตั้งไว้สุดท้าย ผู้เขียนตระหนักดีว่า 8 ประเทศที่เลือกเพื่อศึกษาเปรียบเทียบในการศึกษานี้ ย่อมส่งผลกระทบต่อข้อสรุปของการศึกษา

(Geddes 1990, 131-150)

วิธีการเปรียบเทียบประเด็นเฉพาะเจาะจง (focused comparison) ที่ผู้เขียนใช้ในบทความนี้ มีชื่อว่า “วิธีหาปัจจัยร่วม” (หรือความแตกต่างมากที่สุดเพื่ออธิบายผลลัพธ์ร่วมกัน “method of agreement” หรือ most-different method) ซึ่งเป็นวิธีการเปรียบเทียบที่ได้รับอิทธิพลจากงานของ John Stuart Mill (1843) และนิยมใช้ในการเปรียบเทียบปรากฏการณ์หลายปรากฏการณ์ซึ่งมีตัวแปรต่าง ๆ มากมาย เพื่อมุ่งหาความแตกต่างของตัวแปรชุดหนึ่งที่นำมาสู่ผลลัพธ์ร่วมหรือคล้ายคลึงกันของปรากฏการณ์ทั้งหมดที่เราศึกษา เราจะสามารถสรุปได้ว่า นั่นคือชุดของสาเหตุที่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์ที่เราต้องการค้นหาคำตอบ กล่าวอีกนัยหนึ่งเป็นวิธีการเปรียบเทียบเพื่ออธิบายคุณสมบัติร่วมกัน (common features) ของปรากฏการณ์ที่ศึกษา (Przeworski and Teune 1970) ผลลัพธ์ที่เหมือนหรือคล้ายกันในการศึกษานี้คือ ทั้ง 8 ประเทศผ่านประสบการณ์การเปลี่ยนระบอบการปกครองจากอำนาจนิยม (อำนาจนิยมทหาร ระบอบพรรคการเมืองเดียว และอำนาจนิยมคอมมิวนิสต์) ไปสู่ระบอบประชาธิปไตย

ความหมายของประชาธิปไตย

นักรัฐศาสตร์และนักการเมืองจำนวนมากได้นิยามความหมายประชาธิปไตยไว้แตกต่างกัน โดยรวมเราสามารถแบ่งระดับแนวคิดประชาธิปไตยออกเป็น 2 ระดับ คือมาตรฐานประชาธิปไตยขั้นต่ำ (minimalist democracy) เช่น คำจำกัดความโดย Anthony Downs (1957, 23-24) ที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการทางการเมือง โดยเฉพาะการเลือกตั้ง ด้วยมองว่าการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยควรพิจารณาฐานรากของประชาธิปไตย คือ “การเลือกตั้ง”

หากไม่มีการเลือกตั้ง ต่อให้มีสิทธิมนุษยชน การมีส่วนร่วมของประชาชนด้านอื่น และสวัสดิการสังคมต่าง ๆ ก็ไม่ทำให้ประเทศนั้นเป็นประชาธิปไตย เพราะไม่มีหลักประกันที่จะรักษาสหิทธิเหล่านั้นให้ยั่งยืนได้ กับอีกฝ่ายหนึ่ง คือ ประชาธิปไตยขั้นสูง (maximalist democracy) เช่นงานของ Robert Dahl (1971, 2-9) และ Wolfgang Merkel (2004, 33-58) ที่ให้ความสำคัญกับหลายมิติในสังคมนอกเหนือจากระบบการเมือง ทั้งระบบเศรษฐกิจ วัฒนธรรม สังคม และอาจรวมถึงสิ่งแวดล้อม โดยเห็นว่าการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยต้องสร้าง “พลเมือง” ที่ไม่ใช่มีเพียงสิทธิเลือกตั้ง แต่ต้องมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี ได้รับความคุ้มครองตามหลักการสิทธิมนุษยชน และมีสวัสดิการ ซึ่งรวมถึงการจัดการความยากจนและความไม่เท่าเทียมกันทางสังคมและเศรษฐกิจ

ในสังคมไทย ข้อถกเถียงระหว่างนิยามประชาธิปไตยขั้นต่ำ และนิยามแบบเข้มข้นหรือประชาธิปไตยแบบหลายมิติ ปะทุขึ้นท่ามกลางความขัดแย้งทางการเมืองในช่วงหลายปีที่ผ่านมา และดูเหมือนจะเข้มข้นกว่าเดิมหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2549 และการรัฐประหาร พ.ศ. 2557 ที่ฝ่ายหนึ่งให้ความสำคัญกับกระบวนการทางการเมืองเป็นหลัก อีกฝ่ายหนึ่งมองว่ากระบวนการทางการเมืองที่มาจากการเลือกตั้งไม่สำคัญเท่ากับผลลัพธ์ที่ต้องการเห็นคนดีปกครองประเทศ เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันถึงความหมายของประชาธิปไตยที่ใช้ในการศึกษานี้ ผู้เขียนได้สรุปแนวคิดของนักรัฐศาสตร์ที่เสนอไว้ข้างต้น นำมาสร้างเป็นกรอบการวัดประชาธิปไตยใน 3 มิติ ดังนี้

มิติที่ 1 ด้านสถาบันการเมือง (institutional dimension) หมายถึงความสามารถของกลไก กติกา และสถาบันการเมืองที่มาจากการ

เลือกตั้ง (เช่น ฝ่ายบริหาร รัฐสภา) สามารถทำหน้าที่ได้อย่างเป็นอิสระ ไม่อยู่ภายใต้การควบคุมขององค์กรที่ไม่ต้องแสดงความรับผิดชอบต่อประชาชน (tutelary interference)

มิติที่ 2 ด้านการเป็นตัวแทน (representational dimension) หมายถึงความสามารถในการทำหน้าที่เป็นตัวแทนผลประโยชน์ของประชาชน โดยเฉพาะบทบาทของพรรคการเมือง ที่จะกลั่นกรองวาระทางการเมือง สังเคราะห์ รวบรวม และนำเสนอ นโยบายอันสะท้อนผลประโยชน์โดยรวม

มิติที่ 3 ด้านทัศนคติและวัฒนธรรมการเมือง (cultural and attitudinal dimension) กล่าวคือ ตัวแสดงหลักทางการเมือง เช่น กองทัพ ระบบราชการ กลุ่มทุน สื่อมวลชน และประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศยอมรับในความจำเป็น ความสำคัญ และความชอบธรรมของระบอบประชาธิปไตยเหนืออื่นใดกว่าระบอบอื่น หรือวิถีทางอื่น ไม่ว่าสังคมจะเผชิญวิกฤตหรือปัญหาใด

ส่วนความหมายของประชาธิปไตยที่เป็นปึกแผ่น (consolidate democracy) Christian Haerpfer ได้ให้นิยามว่า ประเทศประชาธิปไตยใหม่ นอกจากจะต้องบรรลุเกณฑ์ขั้นต่ำโดยต้องมีการเลือกตั้งที่เสรี เป็นธรรม มีพรรคการเมืองหลากหลายลงสมัครแข่งขัน และมีสถาบันการเมืองและหลักกฎหมายที่เข้มแข็งแล้ว การจะได้ชื่อว่างายเป็นประชาธิปไตยที่ตั้งมั่นแล้ว ระบอบการปกครองต้องยึดหลักนิติธรรม ระบบการเมืองแบ่งแยกอำนาจอย่างชัดเจน มีประชาสังคมที่มีพลังและเป็นอิสระจากรัฐ มีรัฐธรรมนูญที่เป็นประชาธิปไตยและคนในสังคมเคารพหลักรัฐธรรมนูญ สถาบันและตัวแสดงทางการเมืองประกอบด้วยคนหลากหลายกลุ่ม เคารพสิทธิมนุษยชนและสิทธิทางการเมือง สื่อมวลชนและผู้คนสามารถมีบทบาท

ทางการเมืองได้อย่างเสรี และทำยี่สิบสี่ประชาชนจำนวนมากว่าครั้งหนึ่งในสังคมจะต้องสนับสนุนกติกาและหลักการประชาธิปไตยว่าเป็นเพียงกติกาเดียวในการปกครองประเทศ (Haerpfer 2009, 314) Andreas Schedler กล่าวว่า ความท้าทายในการทำให้ระบอบประชาธิปไตยใหม่มีความปลอดภัยและมีอายุยืนยาวคือการสร้างภูมิคุ้มกันจากการคุกคามของเผด็จการอำนาจนิยม และสร้างกลไกป้องกันการย้อนกลับที่จะทำลายตัวระบบเองสิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องที่ซับซ้อนยิ่ง ก็นับขอบเขตทั้งในประเด็นความชอบธรรมคุณค่าของความเป็นประชาธิปไตย อิทธิพลของตัวแสดงที่เป็นปรปักษ์ต่อระบบ การทำให้อำนาจของฝ่ายพลเรือนอยู่เหนือกองทัพ การกำจัดวงล้อมของระบอบเผด็จการ การสร้างพรรคการเมือง องค์การผลประโยชน์ที่เข้มแข็ง การสถาปนาทางเลือกตั้งให้มีเสรีภาพ การกำหนดภาระหน้าที่ของระบบการเมือง การกระจายอำนาจ การสร้างกลไกประชาธิปไตยทางตรง การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรม การบรรเทาความยากจน และสร้างเสรีภาพทางเศรษฐกิจ (Schedler 1998, 91-107)

ในส่วนต่อไปนี้เป็นเปรียบเทียบการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยใน 8 ประเทศ เพื่อมุ่งหาปัจจัยที่จำเป็นร่วมกันที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการเปลี่ยนผ่านและการจรรโลงประชาธิปไตย

จุดเปลี่ยนทางการเมืองและการออกแบบสถาบันการเมืองหลังการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย

ความน่าสนใจของประเทศทั้ง 8 ที่ศึกษาในงานวิจัยนี้ คือ หากพิจารณากระบวนการเปลี่ยนผ่านจากระบบเดิมซึ่งมีทั้งระบอบเผด็จการทหาร

เผด็จการพรรคการเมืองพรรคเดียว และระบอบคอมมิวนิสต์ จะเห็นว่ามี ความแตกต่างทั้งในเชิงหลักการ วิธีการ และตัวแสดงหลัก จุดเด่นของพลังที่ผลักดันนำไปสู่การเปลี่ยนผ่านเพื่อสถาปนาระบอบประชาธิปไตยใน 8 ประเทศที่ศึกษา สามารถจัดประเภทได้ 3 กลุ่ม ดังนี้

1) การเปลี่ยนผ่านโดยแรงกดดันจากพลังประชาสังคม และความร่วมมือจากกลุ่มต่างๆ ในสังคมภายหลังเกิดวิกฤตภายในประเทศ พบได้ในเกาหลีใต้ ชิลี โปแลนด์ ยูเครน และตุนิเซีย (สำหรับโปแลนด์และยูเครน เช่นเดียวกับประเทศยุโรปตะวันออกอื่นๆ ที่การเปลี่ยนผ่านไปสู่ระบอบประชาธิปไตยเกิดขึ้นพร้อมๆ กับพลวัตร่วมกันในภูมิภาค ภายหลังการล่มสลายของสหภาพโซเวียต)

2) การเปลี่ยนผ่านโดยแรงกดดันจากพลังฝ่ายค้านและกลุ่มผู้นำพลเรือน ภายหลังรัฐบาลทหารขาดความชอบธรรมเนื่องจากไม่สามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ เช่น ในอินโดนีเซีย และอาร์เจนตินา

3) การเปลี่ยนผ่านโดยความยินยอมปฏิรูปตนเองเนื่องจากแรงกดดันจากพลังภายใน (reformed itself under pressure from opposition within) และการวางแผนโดยผู้นำทหาร ซึ่งนับว่าเป็นการเปลี่ยนผ่านเพื่อสร้างรัฐบาลประชาธิปไตยที่พิเศษแตกต่างจากหลายประเทศ พบในไนจีเรีย

ตารางที่ 1 ให้ภาพรวมเพื่อทำความเข้าใจกับการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยของ 8 ประเทศที่ศึกษา โดยมุ่งชี้ให้เห็นลักษณะเด่นของกระบวนการเปลี่ยนผ่าน และการออกแบบสถาบันการเมืองของแต่ละประเทศโดยเปรียบเทียบ

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบจุดเปลี่ยนทางการเมือง ลักษณะเด่นของการเปลี่ยนผ่าน และการออกแบบสถาบันการเมือง

ประเทศ	จุดเปลี่ยนทางการเมือง	ลักษณะเด่นของการเปลี่ยนผ่าน	การออกแบบสถาบันการเมือง
เกาหลีใต้	>>การประท้วงของประชาชนบนท้องถนนและการจลาจลอย่างรุนแรง ผลักดันให้พลเอก Roh Tae-woo ตัดสินใจประกาศหลัก 8 ประการว่าด้วยการปฏิรูปรัฐธรรมนูญ >>เปลี่ยนระบบเลือกตั้งประธานาธิบดีโดยคณะผู้เลือกตั้งมาเป็นเลือกตั้งโดยตรง >>ร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ เปิดให้ลงประชามติรับรองร่างรัฐธรรมนูญในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1987 และจัดการเลือกตั้งประธานาธิบดีโดยตรงในเดือนธันวาคมปีเดียวกัน	>>การจรรโลงประชาธิปไตยที่มีสังคมเป็นฝ่ายนำ >>รัฐบาลทหารได้เล็งเห็นถึงสถานการณ์ที่ตกต่ำลงของตนเอง นำไปสู่การจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของกองทัพเพื่อลดอำนาจทางการเมืองของทหาร และแก้ไขรัฐธรรมนูญเพื่อเพิ่มอำนาจให้ประชาชนผ่านการเลือกตั้ง และเพิ่มอำนาจฝ่ายนิติบัญญัติเพื่อถ่วงดุลอำนาจฝ่ายบริหาร	>>ประธานาธิบดี ดำรงตำแหน่งเพียง 1 วาระ มีระยะเวลา 5 ปี >>เลือกตั้งประธานาธิบดีโดยตรงแยกขาดจากสมาชิกสภาแห่งชาติ เพื่อเปิดโอกาสให้พรรคฝ่ายค้านสามารถคุมเสียงข้างมากในสภาได้ นำไปสู่การตรวจสอบฝ่ายบริหารที่เข้มข้นขึ้น >>เปลี่ยนระบบเลือกตั้งตามคำพิพากษาของศาลรัฐธรรมนูญ ซึ่งมีมติให้แยกบัตรเลือกตั้งระหว่างระบบเขต กับระบบสัดส่วน โดยพรรคที่จะได้รับจัดสรรที่นั่งระบบสัดส่วนต้องได้รับคะแนนไม่น้อยกว่าร้อยละ 3 หรือได้ที่นั่งจากการเลือกตั้งระบบเขตไม่น้อยกว่า 5 ที่นั่ง >> ศาลรัฐธรรมนูญมีอำนาจวินิจฉัยความชอบด้วยรัฐธรรมนูญและขึ้นตอนตามกฎหมายของการถอดถอนประธานาธิบดีโดยรัฐสภา
อินโดนีเซีย	>>เมื่อประธานาธิบดี Suharto ตัดสินใจสืบทอดอำนาจท่ามกลางวิกฤตเศรษฐกิจ กระตุ้นความไม่พอใจต่อรัฐบาลที่สั่งสมมานานของชาวอินโดนีเซียเกิดเป็นการประท้วงขับไล่และการจลาจลขนานใหญ่ใน ค.ศ.1998 >>ประธานาธิบดี Suharto ประกาศลาออกและส่งมอบตำแหน่งให้รองประธานาธิบดี B.J. Habibie นำไปสู่การเลือกตั้งและการปฏิรูปการเมืองอย่างต่อเนื่อง	>>เป็นตัวอย่างของการจรรโลงประชาธิปไตยโดยกลุ่มผู้นำพลเรือนที่ได้รับแรงสนับสนุนจากบรรยากาศความตื่นตัวทางประชาธิปไตยของสังคม >>สะท้อนวิสัยทัศน์ของผู้นำทหารที่เห็นว่ากองทัพควรถอนตัวออกจากการเมือง >>ที่น่ายินใจคืออินโดนีเซียไม่ได้ยกร่างรัฐธรรมนูญใหม่ แต่แก้ไขรัฐธรรมนูญเดิมแบบค่อยไปค่อยไป	>>ค.ศ.2002 มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญเปลี่ยนระบบเลือกตั้งประธานาธิบดีมาสู่การเลือกตั้งโดยตรงครั้งแรกใน ค.ศ.2004 >> เปลี่ยนฝ่ายนิติบัญญัติจากระบบสภาเดี่ยวที่มีการแต่งตั้งสมาชิกมาสู่ระบบสภาคู่ที่ประกอบด้วยสภาผู้แทนราษฎรและสภาผู้แทนภูมิภาคที่มาจากการเลือกตั้งทั้งหมด >>เปิดเสรีในการตั้งพรรคการเมืองด้วยการยกเลิกกฎหมายพรรคการเมืองเดิมที่กำหนดให้มีพรรคการเมืองเพียง 3 พรรค >>เลือกตั้งแบบสัดส่วนโดยใช้ระบบบัญชีรายชื่อแบบเปิด (open list) >>เป้าหมายของการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญคือเพิ่มความเข้มแข็งให้แก่ฝ่ายนิติบัญญัติโดยเฉพาะสภาผู้แทนราษฎรและควบคุมอำนาจของฝ่ายบริหารเพื่อป้องกันการผูกขาดอำนาจ

ชิลี	>> ผลการทำประชามติเมื่อวันที่ 5 ตุลาคม ค.ศ.1988 ผู้ใช้สิทธิลงคะแนนร้อยละ 54.98 ไม่รับข้อเสนอของคณะทหารที่จะปกครองประเทศต่อ >>เพื่อลดทอนแรงกดดันจากสังคม รัฐบาลจึงจัดให้มีการเลือกตั้งประธานาธิบดี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และสมาชิกวุฒิสภา ในวันที่ 14 ธันวาคม ค.ศ.1989	>>การบรรจุข้อตกลงรวมตัวเป็นพันธมิตรทางการเมืองระหว่างกลุ่มการเมืองต่างชั่วคราว กลุ่มอนุรักษนิยม คริสเตียนเดโมแครต และกลุ่มพรรคสังคมนิยม >>การประนีประนอมระหว่างกลุ่มผู้นำพลเรือนและผู้นำทหาร ด้วยการยอมรับโครงสร้างการปกครองที่รัฐบาลทหารเป็นผู้วางไว้ >>ฝ่ายพลเรือนพยายามอย่างค่อยเป็นค่อยไปใน การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเพื่อลดบทบาทของสถาบันที่มีได้ยึดโยงกับประชาชน	>> ใช้รูปแบบประธานาธิบดี และระบบสภาคู่ที่ 2 สภามีอำนาจเท่ากัน >> ในค.ศ. 2013 เปลี่ยนจากระบบเลือกตั้งแบบ binomial system มาเป็นระบบสัดส่วนที่ใช้สูตรในการจัดสรรที่นั่งแบบด็องห์ (D'Hondt) เนื่องจากระบบเดิมเอื้อให้พรรคที่ได้คะแนนอันดับ 2 มีที่นั่งใกล้เคียงกับพรรคอันดับ 1 >> กำหนดจำนวนและบังคับให้มีสาขาพรรคการเมืองอย่างเคร่งครัด >>ออกกฎหมายการเลือกตั้งขึ้นต้น บังคับใช้กับการเลือกตั้งทุกระดับ ทั้งผู้ที่ลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นประธานาธิบดี สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา และนายกเทศมนตรี >>ศาลรัฐธรรมนูญ ศาลการเลือกตั้ง และองค์กรอิสระที่ทำหน้าที่ตรวจสอบฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติ มีที่มาจากสถาบันการเมืองที่มาจาก การเลือกตั้งของประชาชน
อาร์เจนตินา	>>รัฐบาลทหารฝ่ายแพ้ต่ออังกฤษในสงครามหมู่เกาะฟอล์กแลนด์ ล้มเหลวในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ และใช้กำลังปราบปรามประชาชน ทำให้กระแสต่อต้านรัฐบาลทหารสูงขึ้น >>การขาดความชอบธรรมของรัฐบาลทหาร ทำให้กลุ่มการเมืองเคลื่อนไหวได้โดยไม่ต้องประนีประนอมกับรัฐบาลทหาร >>หลังรัฐบาลทหารออกกฎหมายนิรโทษกรรมให้แก่ตนเอง จึงประกาศให้มีการเลือกตั้งทั่วไปในวันที่ 30 ตุลาคม ค.ศ.1983	>>เป็นการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยที่ทหารไม่มีอำนาจต่อรอง >>รัฐธรรมนูญ ค.ศ.1853 ฉบับแก้ไข ค.ศ. 1994 กำหนดให้การยึดอำนาจการปกครองด้วยกำลัง หรือไม่เป็นไปตามวิธีประชาธิปไตยถือเป็นโทษอาญา และคำสั่งใดที่ออกโดยผู้ที่ยึดอำนาจการปกครองด้วยวิธีดังกล่าวให้ถือว่าไม่มีผลผูกพันทางกฎหมาย พร้อมทั้งยังเป็นสิทธิของพลเมืองในการต่อต้านการกระทำดังกล่าว	>> ใช้รูปแบบประธานาธิบดี และระบบสภาคู่ที่ทั้ง 2 สภามีอำนาจเท่ากัน ประธานาธิบดีไม่มีสิทธิในการออกกฎหมายเพราะทับซ้อนกับอำนาจของฝ่ายนิติบัญญัติ เว้นแต่ในกรณีฉุกเฉิน >> ให้ความสำคัญกับการตรวจสอบของสภาต่อการปฏิบัติหน้าที่ของฝ่ายบริหาร >>การประกาศพื้นที่สงคราม ต้องผ่านความเห็นชอบจากวุฒิสภาขณะที่การประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินมิได้เป็นอำนาจของประธานาธิบดี หากแต่เป็นอำนาจของสภาองเกรส >> สภาองเกรส ประกอบด้วย 2 สภา ได้แก่ สภาผู้แทนราษฎร เลือกตั้งด้วยระบบสัดส่วน และวุฒิสภา จังหวัดละ 3 คน พรรคที่ได้คะแนนสูงสุดได้ 2 ที่นั่ง พรรคอันดับสองได้ 1 ที่นั่ง

ตูนิเซีย	>>การปฏิวัติประชาชนที่เรียกว่า “การปฏิวัติดอกมะลิ” (Jasmine Revolution) ซึ่งจุดประกาย “ฤดูใบไม้ผลิอาหรับ” (Arab Spring) ในช่วง ค.ศ. 2010- 2011 เป็นการลุกฮือของชาวตูนิเซีย เพื่อต่อต้านผู้นำเผด็จการ Zine el Abidine Ben Ali >>การเคลื่อนไหวได้รับการสนับสนุนจากประเทศตะวันตก	>>ริเริ่มกระบวนการเจรจาโดย คณะกรรมการเจรจา 4 ฝ่าย (Tunisia National Dialogue Quartet) >>มีการพิจารณาคดีการกระทำผิดต่อสาธารณะโดย “คณะกรรมการค้นหาความจริงและศักดิ์ศรี” (Truth and Dignity Commission) เพื่อตรวจสอบข้อเท็จจริงและการละเมิดสิทธิมนุษยชนในยุคการปกครองแบบเผด็จการ	>>สร้างกลไกในการรวมทุกฝ่ายให้มีส่วนร่วม (inclusiveness) ช่วยหาข้อตกลงระหว่างกลุ่มประท้วงกับชนชั้นนำ ทำให้การร่างรัฐธรรมนูญได้รับฟังความคิดเห็นจากหลายฝ่ายและได้รับการยอมรับ >> รูปแบบรัฐบาลแบบกึ่งประธานาธิบดี >> ระบบสภาเดียว ส.ส. 217 คน มาจากการเลือกตั้งระบบสัดส่วน ใช้วิธีการคำนวณแบบเหลือเศษสูงสุด (largest remainder method) มีวาระ 5 ปี >> ระบบศาลได้รับอิทธิพลจากฝรั่งเศส
ไนจีเรีย	>>ภายหลังนายพล Sani Abacha ซึ่งปกครองไนจีเรียด้วยระบอบเผด็จการทหารตั้งแต่ ค.ศ. 1983 เสียชีวิตในค.ศ. 1998 นายพล Abdusalami Abubakar ำทางไปสู่ประชาธิปไตย ด้วยการร่างรัฐธรรมนูญฉบับวันที่ 5 พฤษภาคม ค.ศ. 1999 เป็นจุดเริ่มต้นของสาธารณรัฐที่ 4 และจัดให้มีการเลือกตั้งอย่างเสรี >>นายพล Abubakar โอนอำนาจให้รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง คือประธานาธิบดี Olusegun Obasanjo ในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1999	>>การถ่ายโอนอำนาจจาก รัฐบาลทหารไปสู่รัฐบาลพลเรือนด้วยความสมัครใจ มีขั้นตอนที่ดึงพลเรือนมีส่วนร่วม >>การเมืองไนจีเรียต้องเผชิญกับความท้าทายจากปัญห ความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ และศาสนา และปัญหานักการเมืองที่ทุจริตคอร์รัปชัน ใช้นโยบายประชานิยม ทหารผ่านตัวมาเป็นนักการเมือง และพรรคการเมืองที่ไม่ได้มีความแตกต่างทางอุดมการณ์	>>ออกแบบรัฐธรรมนูญภายใต้กรอบการแบ่งสรรอำนาจระหว่างกลุ่มศาสนาชาติพันธุ์ >> ค.ศ. 1979 ยกเลิกระบบรัฐสภาแบบอังกฤษมาใช้ระบบประธานาธิบดีตามสหรัฐอเมริกา >>ระบบรัฐแบบสหพันธรัฐ เพื่อให้อิสระกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย >>ใช้การเลือกตั้งระบบเขต ทั้งในการเลือกตั้งวุฒิสภาและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร >>คณะกรรมการบริหารพรรคการเมืองจะต้องมาจากมลรัฐที่หลากหลาย ไม่น้อยกว่า 2 ใน 3 ของมลรัฐและเมืองหลวง Abuja เพื่อเป็นหลักประกันความเป็นตัวแทนของความแตกต่างหลากหลายในพรรคการเมือง

ยูเครน	>>การเคลื่อนไหวของประชาชนในชื่อกลุ่ม Ukrainian People's Movement for Restructuring จากปัญหาเศรษฐกิจ และต้องการเป็นเอกราชจากสหภาพโซเวียต ใน ค.ศ.1990 >>ประกาศตัวเป็นอิสระจากโซเวียตในวันที่ 24 สิงหาคม ค.ศ. 1991 >>รัฐธรรมนูญผ่านการเปลี่ยนแปลงกติกาหลายครั้งท่ามกลางความขัดแย้งทางการเมือง	>>รีบเร่งเปลี่ยนผ่านสู่ประชาธิปไตย ในขณะที่สังคมยังไม่ตกผลึกในข้อตกลงเรื่องรูปแบบสถาบันการเมือง >>ระบบนิเวศน์ทางการเมืองสะท้อนความแตกแยกระหว่างฝ่ายนิยมรัสเซีย และฝ่ายนิยมยุโรป >>ยังคงถกเถียงในประเด็นขอบเขตอำนาจหน้าที่ การตรวจสอบถ่วงดุลระหว่างประธานาธิบดี รัฐสภา และศาลรัฐธรรมนูญ >>การเคลื่อนไหวประท้วงของประชาชนกลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการตรวจสอบและกดดันรัฐบาลและผู้นำทางการเมือง	>>นำระบบการเมือง 3 แบบมาผสมกันเป็นระบบการเมืองของยูเครนเอง ได้แก่ 1) รูปแบบสาธารณรัฐ และสภาเดี่ยวที่คล้ายกับสภาพรรคคอมมิวนิสต์ 2) ระบบกึ่งประธานาธิบดีที่มีประธานาธิบดีเป็นประมุข และนายกรัฐมนตรีเป็นหัวหน้ารัฐบาล 3) ประธานาธิบดีมาจากการเลือกตั้งโดยตรงจากประชาชน >>เปลี่ยนระบบเลือกตั้งจากระบบเสียงข้างมากแบบ 1 เขต 1 คน และการเลือกตั้งแบบผสมระหว่าง 1 เขต 1 คนและสัดส่วน มาเป็นระบบเลือกตั้งแบบสัดส่วน >>ระบบพรรคการเมืองหลายพรรค >>ศาลรัฐธรรมนูญมีอำนาจตรวจสอบกระบวนการได้สวณถอดถอนประธานาธิบดี ที่ทำโดยรัฐสภา
โปแลนด์	>>ขบวนการเรียกร้องเอกราชภายใต้ชื่อ Solidarity นำโดยกลุ่มสหภาพแรงงานที่มีสมาชิกกว่า 10 ล้านคน เริ่มเคลื่อนไหวในช่วงทศวรรษที่ 1980 >>มีการประท้วงให้เกิดการเจรจา 3 ฝ่ายคือ ขบวนการ Solidarity ศาลาจักร และพรรคคอมมิวนิสต์ เพื่อจัดให้มีการเลือกตั้งเสรีครั้งแรกแม้เพียงบางส่วนใน ค.ศ.1989 >>เลือกตั้งสภาเซย์มใหม่ทั้งหมดใน ค.ศ. 1991 พร้อมกับการล่มสลายของสหภาพโซเวียต	>>ค.ศ. 1993 กลุ่มพรรคคอมมิวนิสต์สายปฏิรูปได้เข้าร่วมเป็นรัฐบาลผสมเพื่อให้เกิดความสมานฉันท์ในการปฏิรูปเศรษฐกิจและการเมืองให้เป็นเสรีนิยมมากขึ้น >>รัฐธรรมนูญ ค.ศ. 1997 เป็นรัฐธรรมนูญของโปแลนด์ยุคปัจจุบันที่ปรับแก้จากรัฐธรรมนูญ ค.ศ. 1952 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญเดิมสมัยคอมมิวนิสต์ โดยไม่ร่างขึ้นใหม่ทันที แต่ใช้เวลาในการตกลง ประนีประนอม จนได้รับความชอบธรรมจากการลงประชามติในวันที่ 25 พฤษภาคม ค.ศ. 1997 และนำมาใช้จริงในวันที่ 17 ตุลาคม ค.ศ. 1997	>>เปลี่ยนจากระบบพรรคคอมมิวนิสต์มาเป็นระบบพรรคการเมืองหลายพรรค >>ระบบกึ่งประธานาธิบดี >>ระบบสภาคู่ ประกอบด้วยสภาผู้แทนราษฎร (สภาเซย์ม) มาจากการเลือกตั้งระบบสัดส่วนที่ใช้สูตรในการจัดสรรที่นั่งแบบต้องห้ และวุฒิสภามาจากระบบ 1 เขต 1 คน มีวาระ 4 ปี >>ประธานาธิบดีถูกตรวจสอบโดยรัฐสภาและศาล ตามกระบวนการถอดถอน >>สภาเซย์มจะเสนอญัตติอภิปรายไม่ไว้วางใจนายกรัฐมนตรีได้ต้องมีสมาชิกอย่างน้อย 46 คนรับรอง พร้อมกับเสนอชื่อนายกรัฐมนตรีคนใหม่ (constructive vote of no confidence)

ที่มา: จัดทำโดยผู้เขียน

ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยและการจรรโลงประชาธิปไตยให้ตั้งมั่นเป็นปึกแผ่น

ประสบการณ์และข้อมูลเชิงประจักษ์ใน 8 ประเทศ 4 ภูมิภาคที่ได้ศึกษาในงานวิจัยชิ้นนี้ นำมาสู่ข้อสรุปถึงปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย (democratization) และการจรรโลงประชาธิปไตยให้เป็นปึกแผ่น (democratic consolidation) ดังนี้ (โปรดสังเกตว่า ลำดับการนำเสนอไม่ได้สะท้อนลำดับความสำคัญ และการมีปัจจัยใดปัจจัยเดียวไม่เพียงพอ แต่ต้องเป็นปฏิบัติการร่วมของหลายปัจจัย)

1. การผนึกกำลังของพลังฝ่ายค้านและความพร้อมที่จะประนีประนอม

การรวมตัวกันและสร้างสะพานเชื่อมความเข้าใจที่แข็งแกร่งมักทำผ่านแกนนำทางการเมืองที่ทำงานอย่างหนักในการประสานรอยร้าว และสร้างเครือข่ายแนวร่วมให้เกิดพลัง ความร่วมมือจากกลุ่มต่าง ๆ เป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่นำไปสู่การวางรากฐานประชาธิปไตยใน 3 ประเทศที่ศึกษา ได้แก่ โปแลนด์ ชิลี ตุนิเซีย ในประเทศโปแลนด์ สหภาพแรงงาน Trade Union Solidarity กลุ่มนักศึกษา นักวิชาการ เจริญอาติะกลม 3 ฝ่าย ร่วมกับผู้นำศาสนา (The Catholic Church) และพรรคคอมมิวนิสต์ การเลือกตั้งครั้งแรก รัฐบาลโดยการนำของพรรค Solidarity ทำหน้าที่เป็นองค์กรดูแลการเปลี่ยนผ่าน (transitional body) พรรค Solidarity คุมตำแหน่งครึ่งหนึ่งในคณะรัฐบาล ส่วนที่เหลือเป็นการแบ่งกันระหว่างพรรคคอมมิวนิสต์และอีก 2 พรรคคือ United People's Party และพรรค Democratic Party ซึ่งเป็นแนวร่วม

เดิมของพรรคคอมมิวนิสต์ (Kaldor and Vejvoda 1999) บทบาทของพรรคคอมมิวนิสต์โปแลนด์ (Communist United Workers Party (PZPR)) เป็นตัวอย่างของพรรคการเมืองที่ครองอำนาจเดิมที่เอื้อให้การเจรจาช่วงเปลี่ยนผ่านดำเนินไปได้อย่างละมุนละม่อม

ในประเทศชิลี การเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยมีที่มาจากจุดเริ่มต้นที่กลุ่มการเมืองต่างชั่วคราว ได้แก่ กลุ่มอนุรักษ์นิยม คริสเตียนเดโมแครติก และกลุ่มพรรคสังคมนิยม ซึ่งมีจุดยืนทางเศรษฐกิจ สังคม แตกต่างกัน และเคยสนับสนุนผู้นำคนละฝ่าย สามารถบรรลุข้อตกลงประนีประนอมเป็นพันธมิตรทางการเมือง ที่สำคัญการประนีประนอมในชิลี ไม่ใช่เพียงการสร้างแนวร่วมระหว่างพรรคการเมือง 2 ฝ่ายเท่านั้น แต่เป็นการประนีประนอมระหว่างกลุ่มผู้นำพลเรือน และผู้นำทางทหารด้วย (Cavarozzi 1992, 224-225)

ในทางตรงข้าม ประเทศที่พลังฝ่ายค้านแตกแยกไม่สามารถรวมตัวกันได้ จะพบว่าโอกาสในการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยจะริบหรี่และถดถอยลง หรือเมื่อเปลี่ยนผ่านแล้วโอกาสในการจรรโลงประชาธิปไตยให้ยั่งยืนก็อาจลดลง เช่น ยูเครน หลังการปฏิวัติสีส้ม (Orange Revolution) ใน ค.ศ. 2004 - ค.ศ. 2005 (Wolczuk 2001) ส่งผลให้การเลือกตั้งที่เชื่อกันอย่างกว้างขวางว่าทุจริตถูกล้มไป แต่ความแตกแยกในหมู่นักปฏิรูป ทำให้การพัฒนาไปสู่ประชาธิปไตยและการสถาปนาสถาบันทางการเมืองตามหลักนิติธรรมไม่ก้าวหน้า ผลก็คือยูเครนต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจนิยมที่มีการเลือกตั้งและการคอร์รัปชัน ในจอร์เจียเป็นอีกกรณีที่สะท้อนความไม่สามารถประนีประนอมของคนในสังคม เพราะไม่อาจก้าวข้ามความเป็นเผ่าพันธุ์ที่ยึดมั่นในวัฒนธรรมของแต่ละกลุ่มชน ไปสู่การยอมรับใน

ความเป็นชาติหนึ่งเดียวร่วมกัน (Suberu and Diamond 2002) ตามขั้นตอนที่ Rustow (1970, 350) ได้ระบุไว้ ทุกวันนี้ไนจีเรียมีความเสี่ยงต่อการแยกประเทศ (secession) ค่อนข้างสูง

วิเคราะห์จากข้อสรุปที่ได้จากงานวิจัย ผู้เขียนเห็นว่าในการรวมตัวของฝ่ายค้านเดิมที่เป็นแนวร่วมสนับสนุนประชาธิปไตย จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเชื่อมประสานพันธมิตรเหล่านี้ไว้ด้วยทัศนคติที่เป็นบวก ไม่ควรเน้นตอกย้ำการถูกกดขี่ ช่มแยะ ละเมิด รังแกในอดีต ควรทำงานร่วมกันเพื่อขจัดความหวาดกลัวที่ระบอบอำนาจนิยมได้ฝังรากไว้ในความทรงจำ ให้กลายเป็นประสบการณ์เตือนใจในอดีต และให้ทุกฝ่ายพร้อมจะก้าวเดินไปข้างหน้าสำหรับกลุ่มคนที่ยังไม่ยอมละ เลิก เดินออกจากความรุนแรง หรือปฏิเสธที่จะประนีประนอม หรือเรียกร้องผลประโยชน์คับแคบเฉพาะตน เฉพาะกลุ่ม เป็นส่วนที่ไม่ควรให้ความสำคัญมากนัก เพราะจะหน่วงรั้งการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยที่มั่นคง หากฝ่ายที่ครองอำนาจเดิมต้องการหาทางลง ควรเปิดทางให้ลงหรือพ้นจากอำนาจอย่างสงบ กฎเหล็กของการประนีประนอมคือ การเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยต้องยอมให้เกิดการต่อรอง ถึงแม้การต่อรองอาจลดทอนความสำเร็จในเป้าหมายสำคัญลงบ้างก็ตาม เป้าหมายที่สำเร็จเพียงครั้งหนึ่ง ยังดีกว่าไม่อาจบรรลุเป้าหมายได้แม้แต่น้อย หากไม่ยอมประนีประนอม

2. บทบาทของผู้นำทางการเมือง

แม้ในวรรณกรรมและงานวิชาการจะให้ความสำคัญกับประชาสังคม ในฐานะพลังขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลง แต่ยังพบว่า เมื่อพลังมวลชนกดดันให้รัฐบาลเผด็จการลงจากอำนาจได้แล้ว ตัวแสดงสำคัญที่เป็นจุดเริ่มต้นของการ

เปลี่ยนแปลงไปสู่ประชาธิปไตยที่ประสบความสำเร็จ และมีความจำเป็นอย่างมากคือ บทบาทของผู้นำทางการเมือง ผู้นำเหล่านั้นนอกจากได้ช่วยให้การปกครองแบบอำนาจนิยมถึงกาลอวสานแล้ว ยังช่วยก่อร่างสร้างระบอบประชาธิปไตย สถาปนารัฐธรรมนูญให้เป็นที่ยอมรับ และประคับประคองให้การเลือกตั้งดำเนินไปอย่างโปร่งใส เป็นธรรม และสม่ำเสมอ

ตัวอย่างผู้นำที่ควรค่าศึกษาเป็นแบบอย่าง เช่น B. J. Habibie รองประธานาธิบดีภายใต้การนำอย่างยาวนานของรัฐบาลเผด็จการ Suharto เมื่อ Habibie ขึ้นสู่ตำแหน่งหลังจาก Suharto ประกาศลาออก ประธานาธิบดี Habibie ได้ปล่อยนักโทษการเมือง ออกกฎหมายรับรองสถานะของสหภาพแรงงาน ยุติการกีดกันโดยรัฐ และให้พรรคการเมืองใหม่ ๆ สามารถจัดตั้งได้ (Crouch 2010, 35) ทั้งหมดนี้เป็นก้าวแรกที่น่าไปสู่การเปลี่ยนกฎกติกาในประเทศอินโดนีเซีย เพื่อวางรากฐานสู่การปรับแก้รัฐธรรมนูญให้รองรับประชาธิปไตย ผู้นำทางการเมืองที่แสดงบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนผ่านในประเทศชิลี คือ นาย Patricio Aylwin ผู้เป็นแกนนำฝ่ายต่อต้านรัฐบาลนายพล Augusto Pinochet ที่ปกครองชิลีอย่างยาวนาน Aylwin ได้ก้าวมาเป็นประธานาธิบดีที่มาจาก การเลือกตั้งคนแรกหลังการรื้อฟื้นระบอบประชาธิปไตยใน ค.ศ. 1990 ผู้นำการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยอีกท่านที่สมควรกล่าวถึงคือ Tadeusz Mazowiecki ผู้เป็นนักวิชาการและแกนนำสหภาพแรงงาน (Trade Union Solidarity) ต่อมาได้รับเลือกตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีหลังยุคคอมมิวนิสต์คนแรกของประเทศโปแลนด์ และ Aleksander Kwasniewski อดีตรัฐมนตรีในสมัยคอมมิวนิสต์ ซึ่งต่อมาได้มีส่วนสำคัญในการเจรจาโต๊ะกลมเพื่อปูทางสู่ประชาธิปไตยของโปแลนด์ Aleksander Kwasniewski ได้เป็นประธานาธิบดีโปแลนด์และเป็น

ผู้หนึ่งที่ช่วยสถาปนาสถาบันทางการเมืองแบบประชาธิปไตยในโปแลนด์

3. การเห็นพ้องยอมรับและมีฉันทามติในรัฐธรรมนูญ

หลักการเรื่องฉันทามติในรัฐธรรมนูญในที่นี้ไม่ได้หมายถึงฉันทามติแบบสมุญรณที่ทุกคน ทุกฝ่ายเห็นพ้องสอดคล้องต้องกัน ในทุกมิติทุกแง่มุมของรัฐธรรมนูญ แต่เป็นหลักการที่อ้างอิงแนวคิด “ฉันทามติที่เหลื่อมซ้อน” (overlapping consensus) ของ John Rawls ซึ่งเสนอว่า การจะให้คู่ขัดแย้งหรือคนทุกคนเห็นลงรอยตรงกันในเรื่องที่พึงเป็น เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ จึงไม่จำเป็นและสำคัญเท่ากับการเห็นด้วยในหลักการร่วมกันบางประการที่จะช่วยให้เกิดข้อตกลงทางยุทธศาสตร์ซึ่งปฏิบัติได้จริง ตัวอย่างเช่น การยอมรับร่วมกันว่าอย่างน้อยที่สุด ความยุติธรรม คือโอกาสและการจะได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกัน (justice as fairness) (Rawls 1999, 340) ดังนั้น แต่ละคนยังอาจยึดมั่นกับความเชื่อที่แตกต่างของตนเอง แต่ด้วยการคิดอย่างมีเหตุผล จะส่งผลให้เกิดการยอมรับในหลักการบางประการร่วมกัน นั่นก็คือการมีฉันทามติที่เหลื่อมซ้อน ภายใต้แนวคิดดังกล่าว รัฐธรรมนูญอาจยังไม่เป็นที่พอใจของทุกฝ่ายอย่างถึงที่สุด แต่สามารถสถาปนาข้อตกลงในหลักการร่วมกันได้ ขณะเดียวกันก็ยอมรับด้วยว่า มีความเห็นแย้งและประเด็นถกเถียง ซึ่งจะยังได้รับการพิจารณา จนกว่าจะหาข้อยุติ หรือหากหาข้อยุติไม่ได้ ก็ยังคงมีพื้นที่ได้แสดงออกซึ่งประเด็นที่เห็นต่าง

ปรากฏการณ์ในหลายประเทศชี้ว่า การร่างและสถาปนารัฐธรรมนูญใหม่ภายหลังการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ประชาธิปไตยได้เริ่มต้นขึ้น เป็นกระบวนการที่สำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง แต่กระนั้นก็ไม่จริงเสมอไป 4 ใน 8 ประเทศที่ศึกษา ไม่ได้เริ่มกระบวนการ

เปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยด้วยการร่างรัฐธรรมนูญใหม่ แต่เป็นการนำรัฐธรรมนูญที่ใช้อยู่เดิมมาแก้ไขเปลี่ยนแปลง

ในอินโดนีเซีย การเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยยังคงเปล่งประกายแห่งความสำเร็จทั้ง ๆ ที่ยังดำรงรักษารัฐธรรมนูญฉบับแรกที่ร่างตั้งแต่ ค.ศ. 1945 ไว้โดยเปลี่ยนแปลงแก้ไขเป็นระลอก (Indrayana 2008, 108-109) โปแลนด์ไม่ได้ร่างรัฐธรรมนูญใหม่ในทันที แต่นำรัฐธรรมนูญ ค.ศ. 1952 ในยุคคอมมิวนิสต์มาปรับใช้โดยนำระบบสภาคู่กลับมา และเพิ่มอำนาจของฝ่ายนิติบัญญัติและรัฐสภา ยกเลิกตำแหน่งเลขาธิการพรรคคอมมิวนิสต์ และจัดให้อำนาจตุลาการเป็นอิสระ จนกระทั่งหลายปีต่อมา รัฐธรรมนูญ ค.ศ. 1952 ที่ใช้ในสมัยคอมมิวนิสต์จึงถูกยกเลิกไป และถูกแทนที่ด้วยรัฐธรรมนูญ ค.ศ. 1997 ที่ได้รับความร่วมมือในการร่างและมีมติเห็นชอบจากสมาชิกรัฐสภาที่มาจากทั้งพรรคคอมมิวนิสต์ในระบบเก่าและพรรคการเมืองในระบบใหม่ (Lee 2001, 87-95) และผ่านการทำประชามติเห็นชอบจากประชาชนในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1997 ขณะที่อาร์เจนตินา ทุกวันนี้ ยังคงใช้รัฐธรรมนูญ ค.ศ. 1853 ฉบับแก้ไข ค.ศ. 1994 โดยไม่ได้มีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่

ประสบการณ์ในชิลีชี้ว่า การออกแบบสถาบันทางการเมืองในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ บางทีอาจไม่สามารถบรรลุหลักการประชาธิปไตยเต็มรูปแบบได้ในทันที เช่น ระบบเลือกตั้ง binomial system ของชิลีที่จัดสรรให้พรรคที่ได้คะแนนอันดับ 2 มีที่นั่งในสภาใกล้เคียงกับพรรคอันดับ 1 ถูกใช้อยู่จนถึง 25 ปี หลังการล่มสลายของระบอบ Pinochet เพื่อสนองความต้องการของทหารและพลเรือนรักนิยม ในแง่นี้จะเห็นว่า ระบบเลือกตั้งถูกออกแบบมาให้เป็น

เครื่องมือนัดทอนเสียงข้างมากและเบี่ยงเบนเจตนารมณ์ของประชาชน แต่ชิลีก็ยอมอดทนให้มรดกทางการเมืองในระบบทหารยังคงอยู่ (Pastor 2004, 38-57) เพิ่งเปลี่ยนมาเป็นระบบเลือกตั้งแบบสัดส่วน (proportional representation system) ใน ค.ศ. 2013

การเขียนรัฐธรรมนูญโดยติดตั้ง “กลไกคัดจางเสียงข้างมาก” (counter majoritarian mechanism) (Alberts, Warshaw and Weingast 2012) เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ใช้กันในหลายประเทศแต่กลไกคัดจางเสียงข้างมาก เช่น ศาลรัฐธรรมนูญ และองค์กรอิสระ ต้องมีที่มาที่เชื่อมโยงกับประชาชน และต้องไม่ใช่อำนาจที่ไม่สอดคล้องกับเจตจำนงของประชาชน เพราะกลไกคัดจางเสียงข้างมากถูกออกแบบมาให้หลักประกันว่า รัฐบาลและรัฐสภาที่มาจากเสียงข้างมากของประชาชนจะไม่ลุแก่อำนาจ ไม่ใช่กลไกที่เข้ามาเพื่อขัดขวางการทำงานที่ของสถาบันการเมืองที่มาจาก การเลือกตั้งของประชาชน หรือทำให้อำนาจที่มาจากเสียงของประชาชนไร้ความหมาย

ที่สำคัญไม่น้อยกว่าเนื้อหารัฐธรรมนูญคือรัฐธรรมนูญเกิดขึ้นอย่างไร และโดยใคร เพื่อที่จะให้รัฐธรรมนูญเป็นกลไกหลักที่ขับเคลื่อนการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยที่สำเร็จ ผู้ร่างและปรับปรุงแก้ไขรัฐธรรมนูญจำเป็นต้องได้รับการยอมรับ ร่างโดยกระบวนการที่ชอบด้วยกฎหมายและชอบธรรม เปิดให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม (inclusive) ภายใต้หลักคิดดังกล่าว รัฐธรรมนูญไม่ควรแก้ไขได้ง่ายเกินไป หรือในทางตรงข้าม แก้ไขได้ยากมากจนไม่สามารถแก้ไขได้

4. กองทัพอยู่ภายใต้รัฐบาลพลเรือน

ประสบการณ์จากประเทศที่การเปลี่ยนผ่านไม่ถดถอยออกจากประชาธิปไตย ล้วนมีความสำเร็จ

เบื้องต้นร่วมกันประการหนึ่ง นั่นคือ การทำให้ทหารและกองทัพอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของพลเรือน (civilian control of the military) การทำให้ทหารและกองทัพอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของรัฐบาลพลเรือนในสังคมที่ทหารเคยเป็นใหญ่ และปกครองประเทศอย่างยาวนานไม่ใช่เรื่องง่าย Zoltan Barany (2012) ผู้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างทหารและพลเรือนใน 27 ประเทศทั่วโลกกล่าวว่า ในการเปลี่ยนระบอบการเมืองไปสู่ประชาธิปไตย บทบาทของทหารมีความสำคัญมากหรือกล่าวได้ว่า ทหารเป็นสถาบันที่มีความสำคัญสูงสุด เนื่องจากระบอบประชาธิปไตยจะมั่นคงไม่ได้ หากผู้นำทหารไม่สนับสนุนประชาธิปไตย การจะประสบความสำเร็จในการบังคับใช้หลักการรัฐบาลพลเรือนมีอำนาจบังคับบัญชาทหาร จะต้องมีการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของกองทัพอย่างเหมาะสม ความสำเร็จเกิดขึ้นด้วย 3 ตัวแปรสำคัญ คือ 1) การร่างรัฐธรรมนูญที่จำกัดอำนาจทหาร โดยใช้กฎหมายสูงสุดกำกับบทบาทของทหารให้อยู่เฉพาะในมิติด้านความมั่นคงและปกป้องประเทศ 2) ผู้นำทหารเองเป็นแกนนำในการปฏิรูปกองทัพและถอนออกมาจากบทบาททางการเมือง 3) ผู้นำพลเรือนได้รับความชอบธรรมและเสียงสนับสนุนจากประชาชนมากพอที่จะลดบทบาทของกองทัพลงที่เล็กลงน้อย ส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นภายหลังความนิยมในกองทัพลดลงจากการบริหารประเทศผิดพลาด

ประสบการณ์จากเกาหลีชี้ว่า ความพยายามทำให้กองทัพเล็กลง เริ่มจากสมัยของประธานาธิบดี Roh Tae-woo ซึ่งโยกย้ายนายทหารที่มีความใกล้ชิดกับอดีตประธานาธิบดี Chun Doo-hwan ออกจากตำแหน่งยุทธศาสตร์คุมกำลัง รวมถึงดำเนินคดีทุจริตกับกลุ่มนายทหารผู้ใกล้ชิดกับอดีตประธานาธิบดี Chun Doo-hwan และลดขนาดและภารกิจในการ

สอดคล้องภายในประเทศของกองบัญชาการรักษาความมั่นคงลง (Sung-Joo 1988, 54)

การวางบทบาทของกองทัพอินโดนีเซียในอดีต มีลักษณะสำคัญที่แตกต่างจากบทบาทของกองทัพในประเทศอื่น กล่าวคือ กองทัพอินโดนีเซียมิได้ถูกคาดหวังให้ปฏิบัติหน้าที่ด้านความมั่นคงของประเทศเพียงเท่านั้น หากแต่กองทัพยังถูกคาดหวังให้เป็นผู้รักษาความมั่นคงของรัฐบาลด้วย ที่เรียกว่า “หลักทวิภาวะ” (Dwifungsi – dual function) บทบาทที่มากมายของกองทัพอินโดนีเซีย ส่งผลให้กองทัพกลายเป็นเครือข่ายผลประโยชน์และระบบอุปถัมภ์ขนาดใหญ่ เปลี่ยนให้กองทัพกลายเป็นแหล่งของการทุจริตคอร์รัปชัน จุดเปลี่ยนในการวางบทบาทกองทัพอินโดนีเซียเกิดขึ้นภายใต้การนำของผู้นำทหาร 2 นาย คือ พลเรือเอก Widjojo Sutjipto ผู้บัญชาการทหารสูงสุด และพลเอก Wiranto นายทหารสายปฏิรูป พลเรือเอก Sutjipto ได้ประกาศว่ากองทัพยอมรับในหลักการควบคุมของพลเรือนเหนือทหาร (civilian supremacy) และขอยุติบทบาทในด้านสังคมและการเมืองของทหารภายใต้การนำของตน ถือเป็นจุดจบของหลักทวิภาวะที่กองทัพอินโดนีเซียยึดถือมาเป็นเวลานาน ต่อจากนั้นมีการลดอำนาจของกองทัพทั้งในกลไกของรัฐบาลและในฝ่ายนิติบัญญัติลงอย่างรวดเร็วโดยที่หนึ่งในสภาผู้แทนราษฎรที่ได้รับการจัดสรรให้กับกองทัพถูกปรับลดลงมาเหลือ 38 ที่นั่ง และมีการจัดสรรที่นั่งร้อยละ 10 ของวุฒิสภาให้แก่กองทัพ เมื่อมีการแก้ไขรัฐธรรมนูญให้สมาชิกสภาทั้งหมดต้องมาจากการเลือกตั้ง ถึงแม้จะสร้างความไม่พอใจในหมู่นายทหาร แต่กองทัพก็เลือกที่จะไม่ต่อต้านมติ (Carnegie 2010)

ซิดีเป็นประเทศที่อยู่ภายใต้รัฐบาลเผด็จการทหารอย่างยาวนาน ดังนั้น จึงมีการแต่งตั้งนายทหาร

จำนวนมากเข้าสู่ระบบราชการ รวมถึงในกรรมการบริหารธุรกิจภาครัฐและรัฐวิสาหกิจ แต่ซิดีมีการจัดระบบการโอนย้ายอย่างเด็ดขาดโดยไม่ให้นายทหารดำรงตำแหน่งอื่นควบคู่กับตำแหน่งในกองทัพ และให้นายทหารที่โอนย้ายเข้าสู่ตำแหน่งพลเรือนขึ้นตรงต่อผู้บังคับบัญชาในตำแหน่งดังกล่าวเท่านั้น เมื่อมีการจัดตั้งสภาความมั่นคงแห่งชาติ (National Security Council) ซึ่งให้อำนาจอย่างกว้างขวางแก่ผู้นำที่มาจากการเลือกตั้ง อำนาจอันมหาศาลที่เคยเป็นของกองทัพซิดีจึงถูกจำกัดลงทีละน้อย

ความเสียหายที่เกิดขึ้นจากการดำเนินนโยบายของรัฐบาลทหารในอาร์เจนตินา ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจที่ผิดพลาด หรือการทำสงครามกับสหราชอาณาจักร และการละเมิดสิทธิมนุษยชน ส่งผลให้การจัดตำแหน่งแห่งที่ของกองทัพในยุครัฐบาลพลเรือนเกิดขึ้นภายใต้เป้าหมายเพื่อจำกัดอำนาจของกองทัพ โดยเริ่มต้นจากการยกเลิกกฎหมายนิรโทษกรรมตนเองของกองทัพ กำหนดให้ผู้นำเหล่าทัพต้องขึ้นตรงต่อประธานาธิบดี และออกกฎหมายการป้องกันประเทศ (National Defense Law) ที่โอนย้ายหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยภายในประเทศมาเป็นความรับผิดชอบของกระทรวงมหาดไทย รวมถึงมีการปลดนายทหารที่ออกแถลงการณ์หรือให้สัมภาษณ์ในประเด็นที่เป็นการเมือง ที่สำคัญ บทแก้ไขรัฐธรรมนูญ ค.ศ. 1994 ของอาร์เจนตินา ระบุว่ากรียึดอำนาจการปกครองด้วยกำลัง หรือไม่เป็นไปตามวิถีประชาธิปไตยถือเป็นโทษอาญา และคำสั่งใดที่ออกโดยผู้ที่ยึดอำนาจการปกครองด้วยวิธีดังกล่าวให้ถือว่าไม่มีผลผูกพันทางกฎหมาย (Smith 2012)

รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ของตูนีเซีย (Alfano 2011) และไนจีเรีย มีวิธีการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ให้

กองทัพในลักษณะเดียวกัน กล่าวคือ พยายามสร้าง “ความเป็นมืออาชีพ” ให้กับทหาร ด้วยการแยกบทบาทภาระของทหารให้อยู่นอกอาณาบริเวณทางการเมือง (นโยบายเศรษฐกิจและสังคม) โดยให้ทหารมีบทบาทเฉพาะการดูแลด้านความมั่นคงและปกป้องประเทศจากศัตรูภายนอกเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ในประเทศไนจีเรีย พบว่ามีการผันตัวของอดีตนายทหารมาจัดตั้งพรรคการเมืองและแข่งขันเลือกตั้งนักการเมืองของพรรคอนุรักษนิยมจำนวนหนึ่งเป็นกลุ่มข้าราชการทหารที่เข้าสู่การเลือกตั้งหลังเกษียณอายุ (Musa 2006, 3) ปรัชญาการณีนี้นี้เรียกว่า การทำให้พรรคการเมืองเป็นของทหาร (militarization of political party) นักการเมืองทหารในไนจีเรียใช้นโยบายประชานิยมในการหาเสียงเลือกตั้ง

5. จัดให้มีการเลือกตั้งโดยเร็ว

ความสัมพันธ์ระหว่างการเลือกตั้งและการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยไม่ได้เป็นเส้นตรงเป็นที่ทราบกันดีว่า การเลือกตั้งไม่ได้นำไปสู่ประชาธิปไตยเสมอไป การเลือกตั้งหลายครั้งในหลายประเทศไม่ใช่ทางออกทั้งหมดของวิกฤตการเมือง และในระบอบอำนาจนิยมก็มีการเลือกตั้งโดยใช้การเลือกตั้งเป็นเครื่องมือกดขี่อำนาจแทนการเปลี่ยนผ่านอำนาจ

ถึงแม้การเลือกตั้งจะมีข้อจำกัดตามที่กล่าวไปข้างต้น แต่การเลือกตั้งเป็นเงื่อนไขขั้นต่ำ (minimal requirement) ที่จำเป็นต้องมี (necessary condition) ในกระบวนการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย การเลือกตั้งได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการว่าเป็นสากลว่าเป็นกลไกสำคัญที่รับรองการแสดงออกซึ่งสิทธิของพลเมืองและเป็นช่องทางให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมือง เมื่อเสียงของประชาชนมีความหมายสะท้อนพลังอำนาจทางการเมืองผ่านสถาบันการเลือกตั้ง พรรคการเมือง

รัฐสภาและอื่น ๆ การชุมนุมเรียกร้องต่อผู้บังคับทอมนซึ่งจะนำไปสู่ความวุ่นวายและการใช้กำลังรุนแรงก็ไม่จำเป็นอีกต่อไป

รายงานประชาธิปไตยนานาชาติ (Democracy Reporting International) ซึ่งศึกษาการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยของ 9 ประเทศในยุโรปกลางและยุโรปตะวันออกชี้ว่า จุดแข็งร่วมกันของการเปลี่ยนผ่านเพื่อสร้างประชาธิปไตยที่ประเทศที่ศึกษามีร่วมกันคือ ภายหลังการเปลี่ยนผ่าน ต้องจัดให้มีการเลือกตั้งโดยเร็ว ส่วนใหญ่แล้วจะจัดให้มีการเลือกตั้งภายใน 6 เดือน หรือมากที่สุดไม่เกิน 13 เดือน (Paths to Democracy in Europe ... 2011) เหตุผลที่ควรจัดให้มีการเลือกตั้งโดยเร็ว เนื่องจาก ภายหลังการล่มสลายของระบอบเก่า จะเกิดปัญหาช่องว่างของความชอบธรรมที่จำเป็นต้องรีบอุดช่องโหว่นั้นด้วยการคืนอำนาจให้ประชาชน ใน 8 ประเทศที่ศึกษา พบว่าส่วนใหญ่จัดการเลือกตั้งโดยไวหลังจากจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนผ่าน เกาหลีใต้ และอาร์เจนตินา จัดเลือกตั้งภายใน 6 เดือน ตุนิเซีย 10 เดือน อินโดนีเซีย 13 เดือน ชิลี 14 เดือน มี 2 ประเทศที่ใช้เวลานาน นั่นคือโปแลนด์ 21 เดือน ยูเครน 31 เดือน ประเทศที่จัดให้มีการเลือกตั้งเร็วที่สุด นับตั้งแต่มีรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ภายใต้สาธารณรัฐที่ 4 คือ ไนจีเรีย ที่ใช้เวลาเพียง 24 วัน แต่กลับมีระดับการพัฒนาประชาธิปไตยต่ำมาก และทุกวันนี้ยังถูกจัดอยู่ในกลุ่มประเทศอำนาจนิยม ประเทศที่จัดการเลือกตั้งล่าช้าอาจเป็นผลมาจากต้องใช้เวลายาวนานในการเจรจาหลายฝ่าย จนบรรลุข้อตกลงที่เป็นฉันทามติ จะสามารถช่วยให้มีการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยที่มั่นคงได้ เช่น โปแลนด์ (Puchalska 2005, 816-832) หากใช้เวลานานแต่ไม่สามารถหาข้อยุติได้ มีการเปลี่ยนแปลงกติกาไปมา อย่างกรณียูเครน อาจส่งผลต่อกระบวนการเปลี่ยน

ผ่านที่ไม่ราบรื่นในภายหลัง

สมควรกล่าวเน้นว่า การจัดให้มีการเลือกตั้งโดยเร็วเป็นเพียงเงื่อนไขประการหนึ่งของการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตย หลายประเทศจัดให้มีการเลือกตั้งและการทำประชามติหลายครั้ง เช่น อียิปต์ แต่ไม่ประสบความสำเร็จในการนำพาประเทศไปสู่ประชาธิปไตย เพราะการเลือกตั้งอยู่ภายใต้การครอบงำของผู้นำอำนาจนิยม การเลือกตั้งจึงกลายเป็นเพียงเครื่องมือในการอ้างความชอบธรรมของผู้นำที่ต้องการขึ้นสู่อำนาจ หรือเพื่อสืบทอดอำนาจ ฉะนั้น การจัดการเลือกตั้งจึงเป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งที่ต้องดำเนินควบคู่ไปกับปัจจัยอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

ระบบเลือกตั้งสมาชิกสภาที่ได้รับความนิยมมากที่สุดหลังการเปลี่ยนผ่านไปสู่ระบอบประชาธิปไตย คือ ระบบเลือกตั้งแบบสัดส่วน (proportional representation system) รองลงมาคือ ระบบเลือกตั้งแบบผสมระหว่างระบบสัดส่วนและระบบเขตเลือกตั้ง เนื่องจากระบบเลือกตั้งแบบสัดส่วนเปิดโอกาสให้พรรคการเมืองทั้งขนาดเล็ก ขนาดใหญ่ มีโอกาสได้ที่นั่งในสภาตามสัดส่วนคะแนนนิยมที่พรรคได้รับ อีกนัยหนึ่งระบบเลือกตั้งแบบสัดส่วน (โดยไม่มีเกณฑ์ขั้นต่ำ หรือ threshold) เอื้อต่อการเปิดให้พลังทางการเมืองหลากหลายกลุ่มมีโอกาสเป็นตัวแทนประชาชน ซึ่งต่างจากระบบเลือกตั้งแบบ 1 เขต 1 คน ที่ทำให้การแข่งขันเน้นไปที่พรรคการเมืองขนาดใหญ่ไม่ก็พรรคที่สามารถชนะที่นั่งในสภาได้ ในบรรดา 8 ประเทศที่ศึกษา มีเพียงประเทศเดียวที่ใช้ระบบเลือกตั้งแบบเขต คือ ประเทศไนจีเรียในประเด็นการจัดการเลือกตั้ง (electoral management) ประเทศส่วนใหญ่จัดตั้งองค์กรกลางเพื่อควบคุมดูแลให้การเลือกตั้งเป็นอิสระเช่น คณะกรรมการการเลือกตั้ง

ที่ประกอบด้วยบุคคลที่เชื่อได้ว่าเป็นความเป็นกลาง ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำของอำนาจใด และตัวแทนจากพรรคการเมือง หรือทั้ง 2 กลุ่มร่วมกัน ได้รับการแต่งตั้งมาจากฝ่ายบริหาร หรือฝ่ายนิติบัญญัติ หรือทั้งสองฝ่ายร่วมกัน ซึ่งสะท้อนว่า คณะกรรมการการเลือกตั้งเป็นองค์กรที่ตั้งขึ้นมาตรวจสอบรัฐบาลและรัฐสภา ที่มีที่มาขัดแย้งกับประชาชน

การเลือกตั้ง แม้ว่าจะสกปรก ช้อฉล คดโกง ขยายเสียงมากมายเพียงใด ก็ยังช่วยเปิดโอกาสให้เกิดประชาธิปไตยได้ดีกว่าการรัฐประหาร ตรายที่การรัฐประหารไม่นำไปสู่การเลือกตั้ง การถ่ายโอนอำนาจไปสู่มือประชาชนเป็นเรื่องที่แทบเป็นไปไม่ได้เลย ถึงแม้หลายครั้งการเลือกตั้งกลายเป็นเครื่องมือในการขึ้นสู่อำนาจ และคงอยู่ในอำนาจของชนชั้นนำอำนาจนิยม แต่ประสบการณ์รอบโลกชี้ว่า การเลือกตั้งช่วยหว่านเมล็ดพันธุ์ประชาธิปไตย ด้วยการสร้างความคาดหวังสาธารณะให้เกิดในสังคมอย่างกว้างขวาง พลังของการเลือกตั้งจะช่วยให้ประชาธิปไตยค่อย ๆ งอกงาม และเติบโตขึ้นเรื่อย ๆ จนในที่สุดไม่สามารถหลีกเลี่ยงการเปลี่ยนแปลงที่จะนำไปสู่การพัฒนา ระบบการเมืองที่ยึดโยงกับประชาชนได้ แม้แต่การเลือกตั้งที่ไม่โปร่งใส ไม่เป็นธรรม และไม่เปิดให้แข่งขันอย่างเสรี อย่างเช่นที่เกิดในระบอบอำนาจนิยมที่ยอมให้มีการแข่งขัน (competitive authoritarianism) ก็อาจส่งผลที่ไม่ได้คาดคิด ดังนั้น ถึงแม้ประชาชนกลุ่มหนึ่งจะเบื่อหน่าย ขาดศรัทธา ไม่ไว้วางใจ หรือกลัวพลังของการเลือกตั้ง หรือแม้แต่การเลือกตั้งอาจไม่นำไปสู่การจัดตั้งรัฐบาลที่มีประสิทธิภาพก็ตาม การจัดให้มีการเลือกตั้งประจำอย่างสม่ำเสมอ ก็ยังดีกว่าการปล่อยให้ไม่มีการเลือกตั้งเลย

ข้อสรุปโดยรวมที่พบในการศึกษา 8 ประเทศ 4 ภูมิภาค ในการศึกษาครั้งนี้คือ กระบวนการเปลี่ยน

ผ่านและจรรโลงประชาธิปไตยไม่ได้มีแบบแผน หรือเส้นทางเดียว แม้แต่ประเทศที่ใช้กระบวนการเปลี่ยนผ่านคล้ายคลึงกัน ก็ไม่อาจยืนยันได้ว่าจะได้ผลลัพธ์เหมือนกัน อย่างไรก็ตามข้อค้นพบเบื้องต้นสรุปได้ว่า กระบวนการเปลี่ยนผ่านและการปฏิรูประบบการเมืองที่จะประสบความสำเร็จไปสู่การเป็นประชาธิปไตยได้ ต้องได้รับฉันทามติจากประชาชนหรืออย่างน้อย ความเห็นชอบจากคนจำนวนมาก โดยมีกระบวนการที่เปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเลือกตั้งอย่างรวดเร็วและสม่ำเสมอในกระบวนการดังกล่าว เจตจำนงของผู้นำการต่อรอง ประนีประนอมระหว่างชนชั้นนำทางการเมือง และบทบาทของชนชั้นนำถือเป็นหัวใจสำคัญ

บทสรุป: การเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยและแง่คิดสำหรับประเทศไทย

ในส่วนส่งท้าย จะเป็นการวิเคราะห์ปัจจัยในเชิงสถาบันการเมืองที่ส่งผลให้ความพยายามเปลี่ยนผ่านไปสู่ระบอบประชาธิปไตยและการจรรโลงประชาธิปไตยของไทยไม่ประสบความสำเร็จ ต้องย้อนกลับไปเผชิญการแทรกแซงโดยทหารและระบอบอำนาจนิยมภายหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2549 และ พ.ศ. 2557 โดยใช้ผลการศึกษาที่ค้นพบในงานนี้เป็นกรอบในการอธิบาย แง่คิดสำหรับประเทศไทยในเชิงบทบาทของสถาบันการเมืองและการออกแบบสถาบันการเมือง เพื่อการเปลี่ยนผ่านไปสู่ประชาธิปไตยแบ่งเป็น 3 ประเด็น โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การไม่มีฉันทามติในรัฐธรรมนูญและกติกาทางการเมือง

ถึงแม้รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 และรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 ซึ่งได้รับการร่างขึ้นมาใหม่ จะผ่านการทำประชามติ แต่กระบวนการทำประชามติทั้ง 2 ครั้งก็ถูกตั้งคำถามจากสังคมไทยและนานาชาติอย่างมาก ถึงความโปร่งใสและการไม่เปิดให้ทุกฝ่ายได้รณรงค์อย่างเสรี เท่าเทียม และการที่ประชาชนอาจไปใช้สิทธิโดยขาดความเข้าใจในเนื้อหาของรัฐธรรมนูญ ซึ่งสะท้อนถึงปัญหาความชอบธรรม การยอมรับและฉันทามติทั้งต่อกระบวนการได้มาและเนื้อหาของรัฐธรรมนูญในส่วนของเนื้อหารัฐธรรมนูญนั้น ในทุกการปฏิรูปการเมืองของไทย มีอย่างน้อย 4 ประเด็นหลักที่ยังไม่สามารถหาข้อสรุปที่มีเหตุผลหนักแน่นจนเป็นที่ยอมรับจากทุกฝ่าย ได้แก่

1.1 เป้าหมายของระบบเลือกตั้ง การปฏิรูประบบเลือกตั้งของไทย สลับไปมาระหว่างส่งเสริมพรรคใหญ่ และกีดกันพรรคใหญ่

1.2 ความเข้มแข็งของฝ่ายบริหารและที่มาของนายกรัฐมนตรี รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ต้องการแก้ปัญหาความไร้เสถียรภาพของรัฐบาล จึงให้อำนาจฝ่ายบริหารค่อนข้างมากในหลายมิติ ส่วนในรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2560 ปรากฏบทบัญญัติที่อาจส่งผลให้รัฐบาลขาดเสถียรภาพและประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ประเด็นที่ว่านายกรัฐมนตรีจำเป็นต้องมาจากการเลือกตั้งหรือไม่ ก็ยังไม่มีข้อยุติ และจะกลายเป็นข้อถกเถียงหลักเมื่อมีการเลือกตั้งภายใต้รัฐธรรมนูญ 2560

1.3 แนวทางทำให้พรรคการเมืองเป็นสถาบันจุดอ่อนสำคัญที่สุดของพรรคการเมืองไทยโดยรวมคือ ความไม่สามารถเป็นตัวแทนประชาชนตามความ

แตกต่างของผลประโยชน์ อัตลักษณ์ ความเชื่อ หรืออุดมการณ์ (social cleavages) แต่หลายมาตรการแทนที่จะช่วยส่งเสริมความเป็นตัวแทนประชาชนของพรรคการเมืองกลับลดทอนความเป็นสถาบันของพรรคให้ถดถอยลงตัวอย่างเช่น ระบบเลือกตั้งที่ให้เลือกได้เพียงตัวแทนระบบเขต (บัตรเลือกตั้งใบเดียว) เป็นการเน้นตัวบุคคลมากกว่านโยบายและความเข้มแข็งขององค์กรพรรคการเมือง และการให้บุคคลภายนอกสามารถเป็นนายกรัฐมนตรีได้ จะทำให้พรรคการเมืองขาดประสิทธิภาพทางการเมืองในการสรรหาผู้นำในระบบการเมือง เป็นต้น

1.4 อำนาจตรวจสอบถ่วงดุลควรอยู่ที่ใดบ้าง และองค์กรที่ใช้อำนาจนี้ควรมีที่มาอย่างไร ยังเป็นประเด็นถกเถียงที่ยังหาฉันทามติไม่ได้ เป็นที่วิตกว่าการให้บทบาทองค์กรอิสระและศาล ในฐานะเป็นองค์กรคัดง้างเสียงข้างมาก โดยองค์กรอิสระและศาลมีที่มาจากระบบราชการ ขาดความเชื่อมโยงกับประชาชน จะมีความชอบธรรมเพียงพอหรือไม่ในการตรวจสอบรัฐบาล และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่มาจากเสียงของประชาชน ขณะเดียวกันจำเป็นต้องออกแบบให้ระบบตรวจสอบ ถ่วงดุล ระหว่างองค์กรมีความเข้มแข็งและปฏิบัติได้จริง เพื่อป้องกันไม่ให้องค์กรอิสระถูกครอบงำโดยนักการเมือง

2. บทบาทของทหารในเมือง

ในประเทศที่เคยมีอดีตอยู่ภายใต้การปกครองของทหาร และกองทัพยังคงความแข็งแกร่งอยู่เช่นประเทศไทย การเรียกร้องให้ปฏิรูปกองทัพเป็นเรื่องยากเกินกว่าที่จะเกิดได้จริง แต่ยิ่งทหารและกองทัพมีความสำคัญต่อระบบการเมืองมากเท่าใด สังคมยิ่งต้องให้ความสำคัญกับเรื่องนี้เป็นพิเศษ อันที่จริงไม่ใช่เฉพาะทหารหรือกองทัพที่ต้องอยู่ภายใต้ระบบตรวจสอบที่เข้มแข็งและมี

ประสิทธิภาพ แต่เป็นเรื่องการออกแบบระบบที่ทำให้มีเครื่องมือตรวจสอบทั้งนักการเมือง ทหาร คนดี และคนเลว

เมื่อเปรียบเทียบการรัฐประหารกับการประท้วงต่อต้านโดยประชาชน (broad-based popular movement) แล้วจะพบว่า การชุมนุมโดยประชาชนมีแนวโน้มนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่วางรากฐานไปสู่ประชาธิปไตยได้ดีกว่า เหตุผลที่การชุมนุมประท้วงของประชาชนมีโอกาสนำไปสู่ประชาธิปไตยได้มากกว่าการรัฐประหาร เพราะว่าการเคลื่อนไหวของประชาชนเป็นการรวมพลังของกลุ่มคนที่มีขนาดใหญ่ เป็นภาพสะท้อนของการมีประชาสังคมที่เข้มแข็งหรือถ้าหากประชาสังคมยังอ่อนแอ การรวมตัวประท้วงต่อต้านอำนาจรัฐจะช่วยจุดกระแสความตื่นตัวทางการเมือง เรียกร้องการมีส่วนร่วม สิทธิในการแสดงความคิดเห็น และสร้างพลเมืองที่ตื่นรู้ (engaged citizenry) ซึ่งส่งผลดีต่อการวางรากฐานประชาธิปไตยในอนาคต มากกว่าการใช้อำนาจยับยั้งโดยคณะทหารกลุ่มเดียว

3. ความอ่อนแอของพลังเรียกร้องประชาธิปไตย

วิกฤตเศรษฐกิจและสภาพความเป็นอยู่ที่อึดอัดบีบคั้นของประชาชน บ่มเพาะความไม่พอใจเป็นชนวนหนึ่งนำไปสู่การประท้วงกดดันรัฐบาล แต่ไม่ได้นำไปสู่การล้มอำนาจรัฐบาลจนเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเสมอไป การต่อสู้เพื่อเปลี่ยนแปลงระบอบการเมืองต้องมีพลังทางสังคมที่มีเป้าหมายเรียกร้องประชาธิปไตยที่หนักแน่น ชัดเจน มีการเคลื่อนไหวที่เป็นปึกแผ่นและมีคุณภาพ ประเทศที่ไม่มีกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองที่เป็นปึกแผ่นและมีคุณภาพเพียงพอ อาจเป็นผลจากกลไกของรัฐที่คอยตัดทอนพลังทางสังคมที่ก้าวหน้าด้วยการเข้า

แทรกแซงในจังหวัดและโอกาสที่สำคัญอย่างสม่ำเสมอ เพื่อไม่ให้พลังสมัยใหม่บดบังหรือทดแทนพลังอำนาจดั้งเดิมได้ ดังที่ Samuel Huntington กล่าวว่ากลไกของรัฐมีความโน้มเอียงรักษาสถานภาพที่เป็นอยู่ เนื่องจากถูกกำกับควบคุมโดยสถาบันทางการเมืองที่มีแรงจูงใจปกป้องสิทธิอำนาจของชนชั้นนำและพลังทางสังคมเดิม (Huntington 1968)

ประสบการณ์ในประเทศไทยแสดงให้เห็นว่าการเคลื่อนไหวของประชาชนแตกแยกกันเองเป็น 2 ฝ่าย และมีลักษณะเป็นเพียงการสนับสนุนผู้นำบางคน หรือต้องการโค่นผู้นำฝ่ายตรงข้าม โดยไม่มีเป้าหมายปลายประสงค์เพื่อระบอบประชาธิปไตย การแยกแยะกลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมืองที่สนับสนุนประชาธิปไตยออกจากพลังที่อ้างว่าเรียกร้องประชาธิปไตย ไม่ใช่เรื่องง่ายเสมอไป แนวคิดสิทธิอำนาจอันชอบธรรมในการปกป้องประชาธิปไตย (militant democracy as democratic counter revolution) ของ Kirshner (2014) ได้กล่าวเตือนถึงความย้อนแย้งของหลักการประชาธิปไตยที่เคารพสิทธิของคนที่ออกมาต่อต้านประชาธิปไตย จุดที่เหมาะสมคืออะไร มาตรการใดคือวิธีที่ดีที่สุดในสถานการณ์ดังกล่าว ลงโทษ หรือให้อภัย คำถาม

สำคัญในสังคมไทยคือ พรรคการเมืองหลัก และกลุ่มทางสังคมที่เห็นต่างกัน 2 ขั้ว 2 ฝั่งความคิด จะสามารถหาจุดเชื่อมต่อไปเพื่อประนีประนอมและผานพลังที่นำไปสู่การต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยได้หรือไม่ และในขั้นตอนการจรรโลงประชาธิปไตย กลุ่มต่าง ๆ ในสังคมไทยจะยินดีให้ความร่วมมือโดยมีประชาธิปไตยเป็นเป้าหมายหลัก มากกว่าผลประโยชน์ส่วนตัวระยะสั้นได้อย่างไร

ข้อค้นพบที่น่าเสนอในบทความนี้ สามารถสรุปสั้น ๆ ได้ว่า ไม่ว่าสังคมหนึ่งจะโค่นล้มเผด็จการสำเร็จกี่ครั้ง ไม่ว่าการประท้วงจะเปี่ยมด้วยเจตนาบริสุทธิ์และมีพลังเพียงใด ก็ยังไม่เพียงพอสำหรับการปฏิรูปและเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนผ่านที่จะนำไปสู่ประชาธิปไตยไม่สำคัญว่าใครโค่นล้มใคร หรือใครแทนที่ใคร แต่หัวใจอยู่ที่การเปลี่ยนแปลงสถาบันการเมืองทั้งองค์ภาพทำให้เกิดสมดุลแห่งอำนาจและอยู่ภายใต้การกำกับ ควบคุมและตรวจสอบในมือประชาชนและตัวแทนประชาชนมากที่สุด トラバโดที่สถาบันทางการเมืองที่เป็นตัวแทนประชาชนถูกทำให้อ่อนแอ การพูดถึงการปฏิรูปการเมือง ไม่ว่าจะก่อนหรือหลังเลือกตั้งก็เป็นเพียงความเพ้อฝันเท่านั้น

References

- Alberts, Susan, Chris Warshaw, and Barry R. Weingast. 2012. "Countermajoritarian Institutions and Constitutional Stability." Accessed November 13, 2015. http://www.researchgate.net/publication/265631798.Countermajoritarian_Institutions_and_Constitutional_Stability.
- Alfano, Alyssa. 2011. "A Personal Perspective on the Tunisian Revolution." In *The Arab Spring of Discontent: A Collection from e-International Relations*, edited by Alasdair McKay, 6-7. Bristol: e-International Relations. Accessed January 27, 2017. <http://www.e-ir.info/wp-content/uploads/arab-spring-collection-e-IR.pdf>.
- Barany, Zoltan. 2012. *The Soldier and the Changing State: Building Democratic Armies in Africa, Asia, Europe, and the Americas*. Princeton: Princeton University Press.
- Carnegie, Paul J. 2010. *The Road from Authoritarianism to Democratization in Indonesia*. New York: Palgrave Macmillan.
- Cavarozzi, Marcelo. 1992. "Patterns of Elite Negotiation and Confrontation in Argentina and Chile." In *Elites and Democratic Consolidation in Latin America and Southern Europe*, edited by John Higley and Richard Gunther. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crouch, Harold. 2010. *Political Reform in Indonesia after Soeharto*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Dahl, Robert Alan. 1971. *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven, CO: Yale University Press.
- Downs, Anthony. 1957. *An Economic Theory of Democracy*. Boston: Addison-Wesley.
- The Economist Intelligence Unit. 2016. "Democracy Index 2016: Revenge of the 'deplorables'." London: The Economist. Accessed May 28, 2017. <http://felipesahagun.es/wp-content/uploads/2017/01/Democracy-Index-2016.pdf>
- Flyvbjerg, Bent. 2006. "Five Misunderstandings about Case-Study Research." *Qualitative Inquiry* 12(2): 219-245. doi: 10.1177/1077800405284363.
- Geddes, Barbara. 1990. "How the Cases You Choose Affect the Answers You Get: Selection Bias in Comparative Politics." *Political Analysis* 2(Winter): 131-150.

- Haerpfer, Christian W. 2009. "Post-Communist Europe and Post-Soviet Russia." In *Democratization*, edited by Christian W. Haerpfer, Patrick Bernhagen, Ronald F. Inglehart and Christian Welzel. Oxford: Oxford University Press.
- Huntington, Samuel P. 1991. "Democracy's Third Wave." *Journal of Democracy* 2(2): 12-34.
- , 1968. *Political Order in Changing Societies*. New Haven, CO: Yale University Press.
- Indrayana, Denny. 2008. *Indonesian Constitutional Reform 1999-2002: An Evaluation of Constitution-Making in Transition*. Jakarta: KOMPAS Book Publishing.
- Kaldor, M. and I. Vejvoda. 1999. *Democratisation in Central and Eastern Europe*. London: Pinter.
- Kirshner, Alexander S. 2014. *A Theory of Militant Democracy: The Ethics of Combating Political Extremism*. New Haven, CO: Yale University Press.
- Lee, Hongsub. 2001. "Transition to Democracy in Poland." *East European Quarterly* 35(1): 87-95.
- Merkel, Wolfgang. 2004. "Embedded and Defective Democracies." *Democratization* 11(5): 33-58. doi: 10.1080=13510340412331304598.
- Mill, John Stuart. 1843. *A System of Logic, Ratiocinative And Inductive*. London: Longman. Accessed E-book, May 25, 2016. <https://www.gutenberg.org/files/27942/27942-pdf.pdf>
- Musa, Sani. 2006. *The Nigerian Political Economy in Transition*. Afrika: Friedrich Ebert Stiftung. Accessed July 29, 2016. <http://library.fes.de/pdf-files/iez/03522.pdf>.
- Pastor, Daniel. 2004. "Origins of the Chilean Binominal Election System." *Revista de Ciencia Politica* 24(1): 38-57. Accessed July 30, 2016. http://www.scielo.cl/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0718-090X2004000100002.
- Paths to Democracy in Europe 1974-1991: An Overview*. 2011. Berlin: Democracy Reporting International; Lisboa: Instituto Português de Relações Internacionais.
- Przeworski, Adam, and Henry Teune. 1970. *The Logic of Comparative Social Inquiry*. New York: John Wiley.
- Puchalska, Bogusia. 2005. "Polish Democracy in Transition?" *Political Studies* 53(4): 816-832.

- Puddington, Arch, and Tyler Roylance. 2017. *Populists and Autocrats: The Dual Threat to Global Democracy*. Freedom in the World 2017. Washington, DC: Freedom House. Accessed October 28, 2017. https://freedomhouse.org/sites/default/files/FH_FIW_2017_Report_Final.pdf
- Rawls. John. 1999. *A Theory of Justice*. 2nd ed. Cambridge, MA: Belknap Press.
- Rustow, Dankwart. 1970. "Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model." *Comparative Politics* 2(3) (April): 337-363
- Schedler, Andreas. 1998. "What Is Democratic Consolidation?" *Journal of Democracy* 9(2): 91-107.
- Smith, Peter H. 2012. *Democracy in Latin America: Political Change in Comparative Perspective*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press.
- Suberu, Rotimi T., and Larry Diamond. 2002. "Institutional Design, Ethnic Conflict Management, and Democracy in Nigeria." In *The Architecture of Democracy, Constitutional Design, Conflict Management, and Democracy*, edited by Andrew Reynolds. Oxford: Oxford University Press.
- Sung-Joo, Han. 1988. "South Korea in 1987: The Politics of Democratization." *Asian Survey* 28(1): 52-61.
- Wilawan Yithong. 2014. "Krabuankan Phatthana Prachathippatai Nai Prathet Protuket Lae Prathet Sapen: Chutroemton Khong Khluen Luk Thi Sam Haeng Kan Phatthana Prachathippatai." [Democratic Development in Portugal and Spain: The Beginning of the Third Wave of Democratization]. *Warasan Kanmueang Kan Pokkhong* [Journal of Politics and Governance] 4(2): 223-240. (in Thai)
- Wolczuk, Kataryna. 2001. *The Moulding of Ukraine: The Constitutional Politics of State Formation*. Budapest, Hungary: Central European University Press.

Democratic Citizenship Education**

Thirapat Serirangsan*

Abstract

Political education is the part of human's learning process that seeks to enable searches for intellectual uniqueness, cultural and historical knowledge and political ideology. It also involves the processes of giving information and of developing skills necessary for responding to problems that arise in real life situations and which occur daily. This is to engender wisdom, efficiency and responsibility vis-a-vis the political system.

Political education has three components. First is general knowledge, namely, basic information that constitutes the necessary condition for understanding the various dimensions of politics. Second is skills, namely the ability to assemble the information for deep analysis and evaluation of the decision-making process. Third is attitude in the holistic and deep analysis of political information before believing and using in one's own decision-making.

Political education thus has to be consonant with life in society. Educational institutions need to be microcosms of society and be models of goodness in life. They should offer learners experiences appropriate to their levels of maturity and age groups. They should have a democratic atmosphere, so that learners come to know the basic nature of society, able to learn new things and to aim to engender a better society. The institutions should thus encourage cooperation between the educators and the learners and between the learners themselves, so as to move toward the aim of democracy, which is peaceful coexistence.

Keywords: *political education, citizenship, democracy*

*Professor of, School of Political Science, Sukhothai Thammathirat Open University, Chaengwattana Rd., Bangpood, Pakkret, Nonthaburi 11120 Thailand. Email: tserirangsan@yahoo.com

**Received December 31, 2017; Accepted January 29, 2018

การศึกษาทางการเมืองเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง ในระบอบประชาธิปไตย**

ธีรภัทร์ เสรีรังสรรค์*

บทคัดย่อ

การศึกษาทางการเมืองเป็นกระบวนการการเรียนรู้ของมนุษย์ที่จะส่งเสริมให้สามารถแสวงหาเอกลักษณ์ทางปัญญา วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ อุดมการณ์ทางการเมือง รวมทั้งยังเป็นกระบวนการของการให้ข้อมูลข่าวสาร การสร้างทักษะที่จำเป็นต่อการโต้ตอบหรือแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ในชีวิตจริงของแต่ละวัน เพื่อช่วยทำให้เกิดสติปัญญา มีประสิทธิภาพและมีความรับผิดชอบในระบบการเมือง

องค์ประกอบของการศึกษาทางการเมืองแบ่งออกเป็น 3 ประการ คือ **ประการแรกความรู้ทั่วไป** ได้แก่ ข้อมูลข่าวสารพื้นฐานที่เป็นเงื่อนไขจำเป็นต่อการทำความเข้าใจในมิติต่าง ๆ ทางการเมือง **ประการที่สองทักษะ** ได้แก่ ความสามารถในการประมวลข้อมูลข่าวสารเพื่อทำการวิเคราะห์และประเมินแนวทางในการตัดสินใจทางการเมืองได้อย่างลึกซึ้ง และ **ประการที่สาม ทักษะคิด** ในการวิเคราะห์ข่าวสารข้อมูลทางการเมืองอย่างรอบด้านและพินิจพิจารณาให้ทั่วถ้วนลึกซึ้งก่อนที่จะเชื่อตาม หรือนำมาประกอบการตัดสินใจ

การศึกษาทางการเมืองจึงต้องสอดคล้องกับชีวิตในสังคม สถานศึกษาจำลองหรือย่อส่วนสังคมมาไว้ในสถานศึกษา โดยจำลองแบบอย่างที่ดีงามของชีวิต โดยจัดประสบการณ์ให้เหมาะสมกับวุฒิภาวะของผู้เรียนแต่ละกลุ่มอายุ ต้องมีการสร้างบรรยากาศความเป็นประชาธิปไตยในสถานศึกษา ให้เด็กรู้จักลักษณะพื้นฐานทั่วไปของสังคม สร้างบรรยากาศให้เด็กได้มีการเรียนรู้สิ่งแปลกใหม่และมุ่งให้สังคมดีขึ้น สนับสนุนให้เกิดความร่วมมือระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน และผู้เรียนกับผู้เรียนด้วยกัน เน้นเป้าหมายของประชาธิปไตยคือการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

คำสำคัญ : การศึกษาทางการเมือง, ความเป็นพลเมือง, ระบอบประชาธิปไตย

*ศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ถนนแจ้งวัฒนะ ตำบลบางพลูด อำเภอบางเกร็ด จังหวัดนนทบุรี 11120 อีเมล: tserirangsan@yahoo.com

**ได้รับบทความ 31 ธันวาคม 2560; อนุมัติให้จัดพิมพ์ 29 มกราคม 2561

บทนำ

“คน” กับ “ระบบ” เป็นสิ่งที่ผสมกลมกลืนเป็นหนึ่งเดียว คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาในทุกๆ ด้าน และเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดในการขับเคลื่อนกลไกของระบบสังคมการเมือง ดังนั้นสังคมทั่วโลกจึงให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนหรือมนุษย์ให้เป็นพลเมือง (citizen) ที่มีคุณภาพ หรือมีความรู้ความสามารถที่จะช่วยสร้างระบบสังคมการเมืองให้มีเสถียรภาพ มีความสงบสุข คนจึงเป็นผู้สร้างระบบของสังคม ขณะเดียวกันคนก็เป็นผู้รักษาระบบของสังคมนั้นๆ ด้วย

บทความวิชาการในเรื่องดังกล่าวนี้จึงเป็นการศึกษาในเชิงแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาทางการเมืองเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย โดยการศึกษาตัวอย่างจากบางประเทศ อาทิ สหรัฐอเมริกา สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน และญี่ปุ่น เป็นต้น เพื่อนำมาเป็นแนวคิดในการประยุกต์ใช้ในสังคมไทยต่อไป

แนวคิดของการศึกษาทางการเมือง

การศึกษาทางการเมืองเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองในระบบประชาธิปไตย มาจากคำภาษาอังกฤษโดยอาจใช้ได้ทั้งคำว่า Political Education หรือคำว่า Civic Education มีความหมายค่อนข้างกว้างกว่าการอัดฉีดเพื่อป้อนอุดมการณ์ทางการเมืองอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่มันหมายถึง **กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ที่จะส่งเสริมให้สามารถแสวงหาเอกลักษณ์ทางปัญญา ทางวัฒนธรรมทางประวัติศาสตร์ รวมทั้งทางอุดมการณ์ทางการเมืองได้อย่างเต็มเปี่ยม โดยมีความแตกต่างจากการโฆษณาชวนเชื่อ ซึ่งเป็นสูตรสำเร็จและ**

เป็น “สัจธรรม” ที่อยู่เหนือการทำทลาย การตั้งคำถาม ความสงสัย การถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์ เพื่อแสวงหา “ความจริงชั่วคราว” ซึ่งสามารถถูกลบล้างได้ทุกขณะ ด้วยเหตุผลและประสบการณ์ที่ปฏิเสธ “ความจริงชั่วคราว” นั้น (Chai-anan Samudavanija and Frohlich 1990, 1)

แม้ว่าการเมืองจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับอำนาจอธิปไตยตาม แต่เงื่อนไขสำคัญของการดำรงอยู่ของอำนาจอธิปไตยนั้น ก็คือ การรับใช้ปัจเจกบุคคลและรับใช้คนส่วนมากในสังคม โดยไม่บั่นทอนหรือทำลายสิทธิเสรีภาพของคนส่วนน้อย ดังนั้นการเมืองจึงมีศูนย์กลางอยู่ที่ตัวมนุษย์ซึ่งสัมพันธ์กับการพลัดถิ่นนอกตัวเขาในสองด้านด้วยกัน ด้านหนึ่งได้แก่ พลังอันหลากหลายในสังคม และอีกด้านหนึ่งได้แก่ พลังรวมศูนย์ของอำนาจอธิรัฐ

หากมนุษย์จะอยู่รอดปลอดภัยหรืออยู่เย็นเป็นสุข เป็นไทและได้รับความเป็นธรรมได้ ในความสัมพันธ์ที่เขาติดต่อพลังอำนาจทางสังคมและต่ออำนาจอธิรัฐนั้น จะต้องเป็นหลักประกันพอว่า “ตัวตน” ของเขาจะไม่สลายหรือมลายไปกับกระแสอำนาจที่เชี่ยวกรากของพลังทั้งสองด้านนั้น แต่ “ตัวตน” นี้ย่อมมิใช่ตัวตนที่เต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัวที่มุ่งแสวงหาประโยชน์เฉพาะด้านที่คับแคบ หากเป็น “ตัวตนที่ตื่นตัวและรับรู้” ถึงสมดุลอันมีพลวัตของอิสระเสรีของปัจเจกชนด้านหนึ่งกับความรับผิดชอบที่มีต่อสังคมอีกด้านหนึ่ง (Chai-anan Samudavanija and Frohlich 1990, 1)

เป้าหมายหลักของการให้การศึกษาทางการเมือง “แบบเปิด” จึงได้แก่ การเอื้ออำนวยให้มนุษย์แต่ละคนสามารถรู้จักตัวเขาเอง รู้จักและเข้าใจโลกเพื่อกำหนดและแปรเปลี่ยนชีวิตของเขาด้วยตนเอง

โดยมีการตัดสินใจเลือกหนทางในการเปลี่ยนแปลงนั้นอย่างมีข้อจำกัดน้อยที่สุด ในขณะที่เดียวกัน มนุษย์แต่ละคนก็ควรเต็มใจที่จะกระทำการบางอย่างเพื่อสังคมตามหลักจริยธรรมที่คนในสังคมเห็นพ้องต้องกันด้วย

จากหลักการตามเป้าหมายดังกล่าว การศึกษาทางการเมืองจึงเป็นกระบวนการที่มุ่งส่งเสริมให้มนุษย์สามารถเข้าใจและตัดสินใจทางการเมืองได้อย่างมีเหตุผล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโลกสมัยใหม่อันเป็นศตวรรษแห่งข้อมูลข่าวสารและการสื่อสาร สื่อมวลชนในยุคนี้ไม่ว่าจะเป็นวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ รวมทั้งสื่อออนไลน์ทั้งหลายล้วนแล้วแต่ป้อนทางเลือกให้เราอย่างมากมายหลากหลายจนท่วมล้นความสามารถของเราที่จะแยกแยะข้อเท็จจริงออกจากความคิดเห็น ดังนั้น ถ้าเราไม่ปรับปรุงตัวเองให้ก้าวไปทันกับการเปลี่ยนแปลงตลอดทั้งความเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็วของโลกแล้ว เราก็จะ “ตกกระได” ไม่สามารถตัดสินใจหรือกำหนดอะไรได้ เพราะเราจะถูกสื่อเหล่านั้นปั่นหัวให้คล้อยตามจนอาจตกเป็นเหยื่อหรือกลายเป็นเครื่องมือของผลประโยชน์ที่คับแคบของคนบางกลุ่มก็เป็นได้ พิจารณาในแง่การศึกษาทางการเมืองจึงช่วยเสริมทักษะในด้านการสื่อสาร และทำให้เราคิดอย่างเป็นระบบ สามารถวิพากษ์วิจารณ์ ถกเถียง และแลกเปลี่ยนความเห็นกับผู้อื่น ในประเด็นปัญหาและหนทางในการแก้ไขปัญหาเหล่านั้น กระบวนการนี้จึงจะช่วยให้เราสามารถเข้าใจได้ว่าอะไรที่เป็นผลประโยชน์เฉพาะด้านที่ คับแคบหรืออะไรที่เป็นประโยชน์สุขของส่วนรวม

ประเด็นที่ควรพิจารณาต่อไปก็คือ ความหมายของการเมือง ซึ่งในที่นี้เราจะมองการเมืองในมิติที่สัมพันธ์กับมนุษย์โดยตรง การเมืองคือความ

เป็นไปได้ที่จะปรับเปลี่ยนทิศทางของประวัติศาสตร์ที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย ดังนั้น เราจะเข้าใจการเมืองจนดำเนินการเปลี่ยนแปลงได้ เราจะต้องเข้าใจประวัติศาสตร์หรือเรื่องราวในอดีตพอสมควร เพื่อเป็นพื้นฐานสำคัญในการทำความเข้าใจกับสภาพการณ์ปัจจุบันด้วย ความเข้าใจนี้เป็นเงื่อนไขหลักที่จะเตรียมรับกับอนาคต นอกจากนั้นเราจำเป็นต้องเรียนรู้ปรัชญาการเมืองเพราะจะได้มีความสามารถในการใช้ความรู้ด้านปรัชญามาผนวกกับการวิเคราะห์การเมืองปัจจุบันในการจัดการกับการท้าทายทางการเมือง ด้วยเหตุนี้ เราจึงต้องให้ความรู้แก่ปัจเจกชนถึงความท้าทายของอนาคตและความเกี่ยวพันยึดโยงระหว่างประเด็นปัญหาทั้งหลาย

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การศึกษาทางการเมืองจะช่วยทำให้คนเราแต่ละคนสามารถเคลื่อนไหวไปในโลกที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้นทุกวัน มีความเข้าใจในโลกที่เปลี่ยนแปลงไปและก่อให้เกิดความแปลกใหม่หลาย ๆ ด้านอย่างไม่สิ้นสุด เมื่อเป็นเช่นนั้น การให้การศึกษาทางการเมืองจึงจำเป็นต้องอยู่เหนือแนวทางหรือนโยบายของพรรคการเมือง และอยู่เหนือความขัดแย้ง การทะเลาะเบาะแว้งกันในด้านอุดมการณ์ การศึกษาทางการเมืองจะต้องแสดงถึงด้านที่สนับสนุนและด้านที่คัดค้านควบคู่กันไปเสมอ

การศึกษาทางการเมืองจึงเป็นกระบวนการที่รวมถึงการให้ข้อมูลข่าวสารที่จำเป็น การสร้างทักษะที่จำเป็นต่อการโต้ตอบหรือแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสถานการณ์แต่ละวันในชีวิตจริง โดยใช้ความรู้ที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์ และบ่มเพาะความสนใจ ทักษะคิด และคุณค่าที่พลเมืองทั้งมวลควรจะมีอยู่เพื่อช่วยให้พวกเขาเกิดสติปัญญา มีประสิทธิภาพและมีความรับผิดชอบในระบบการเมือง (Chai-anan Samudavanija and Frohlich 1990, 2)

นอกจากแนวคิดว่าการศึกษากำหนดทิศทางของชีวิตแล้ว ยังมีแนวคิดที่ใกล้เคียงกันได้แก่ แนวคิดที่ว่าด้วย “**ปรัชญาการศึกษาแนวก้าวหน้านิยม**” หรือ “**Progressive Education**” ของจอห์น ดิวอี้ (John Dewey) นักปรัชญาการศึกษาชาวอเมริกัน เป็นแนวคิดของการศึกษาเพื่อเสริมสร้างประชาธิปไตย จากผลงานในหนังสือที่มีชื่อว่า “ประชาธิปไตยกับการศึกษา” (Democracy and Education) เมื่อปี ค.ศ. 1916 โดยการนำเอาอภิปราย ญาณวิทยา และคุณวิทยา มาใช้เป็นแนวทางในการให้การศึกษาโดยมีส่วนเกี่ยวข้องกับ การให้การศึกษาทางการเมือง (Matto, McCartney, Bennion and Simpson 2017)

ดิวอี้มีความเชื่อว่ามนุษย์โดยธรรมชาติมีความอยากรู้อยากเห็น ธรรมชาติของเด็กที่มีความสนใจอยู่ 4 ประการ ได้แก่ สนใจที่จะสื่อสาร สนใจที่จะค้นพบว่าจะอะไรเป็นอะไร สนใจที่จะสร้างสรรค์ และสนใจที่จะแสดงออกทางศิลปะ ดิวอี้จึงให้ความสำคัญต่อหลักของการเรียนรู้จากการกระทำหรือที่เรียกว่าประสบการณ์ การศึกษาตามแนวคิดนี้จึงต้องเน้นการจัดกิจกรรมภาคปฏิบัติในสถานศึกษามากยิ่งขึ้น ซึ่งอาจจะเป็นโครงการทดลองหรือโครงการศึกษา ภูมิศาสตร์สิ่งแวดล้อม จากสภาพแวดล้อมของตัวนักเรียน โดยต้องเน้นให้นักเรียนได้ใช้ความรู้ความสามารถ 4 ประการ ได้แก่ การสื่อสาร การลงมือทำการค้นพบสิ่งใหม่ และการแสดงความสามารถทางศิลปะ ซึ่งจอห์น ดิวอี้ เรียกแนวทางการศึกษาใหม่นี้ว่า “**การศึกษาแนวก้าวหน้านิยม**”

ส่วนนักการศึกษาอีกท่านหนึ่ง คือ เปาโล แฟร์รี (Paulo Freire) ชาวบราซิล ซึ่งมีความเชื่อว่าการศึกษามีส่วนช่วยให้คนสามารถคิดและตัดสินใจได้เอง จะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจและเรียนรู้ด้วยตัวของเขาเอง

ไม่ใช่การสอนที่ยัดเยียดความรู้จากตำรา หรือการบังคับให้ผู้เรียนเรียนโดยการฟังและเขียนเพียงอย่างเดียว ซึ่งแฟร์รี ถือว่าเป็น “การกดขี่” โดยหลักการแฟร์รีต้องการให้การศึกษาไปสู่การปลดปล่อยชีวิตของคนจากความยากจน ปลดปล่อยผู้ไร้แรงงานจากการกดขี่ เอาตัวเขาเปรียบและการครอบงำจากชนชั้นปกครอง ให้ผู้เสียเปรียบเหล่านี้เข้าใจสภาพตามความเป็นจริงเพื่อที่จะสามารถจะควบคุมอนาคตของตนเอง ตลอดจนมีความสำนึกของการมีส่วนร่วมอย่างจริงจังเพื่อการเปลี่ยนแปลงตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคม วิธีการดังกล่าวนอกจากจะทำให้บุคคลได้เรียนรู้วิธีการพูด การอ่าน และการเขียนหนังสือแล้ว ยังช่วยให้บุคคลได้เข้าใจปัญหาของตน เห็นความสามารถของตน มองเห็นความเป็นไปได้ในการร่วมกันแก้ไขอุปสรรคซึ่งจะนำไปสู่การกระทำร่วมกัน ในการแก้ไขปัญหและการเปลี่ยนแปลงชุมชนและสังคมที่ตนอยู่ให้ดีขึ้น (Manat Suwan, Kangsadal Kanokhong and Surasing Saengsod 2016, 16)

องค์ประกอบของการศึกษาทางการเมือง

จากแนวคิดของนักปรัชญาทางการศึกษาและทางด้านรัฐศาสตร์ที่ยกมาข้างต้นนี้ เราสามารถพิจารณาองค์ประกอบของการศึกษาทางการเมืองที่สำคัญ ทั้งนี้โดย ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ จอร์ค ฟรีลิค (Chai-anan Samudavanija and Frohlich 1990, 3) ได้แบ่งองค์ประกอบของการศึกษาทางการเมืองออกเป็น 3 ประการ คือ **ประการแรก ความรู้ทั่วไป** ได้แก่ ข้อมูลข่าวสารพื้นฐานที่เป็นเงื่อนไขจำเป็นต่อการทำความเข้าใจในมิติต่างๆ ทางการเมือง ในบริบทหนึ่ง ๆ ซึ่งรวมถึงความรู้ว่าข้อมูล-ข่าวสาร

อะไรที่ขาดไปและจะหามาได้อย่างไร ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดทางการเมืองที่สำคัญ ๆ ความรู้ว่าจะสร้างกรอบการวิเคราะห์ในการตัดสินใจประเด็นปัญหาทางการเมืองอย่างไร

ประการที่สอง ทักษะ ได้แก่ ความสามารถในการประมวลข้อมูลข่าวสารเพื่อทำการวิเคราะห์และประเมินแนวทางในการตัดสินใจทางการเมืองได้อย่างลึกซึ้ง มีความสามารถในการทำความเข้าใจอุดมการณ์ทางการเมืองที่อยู่เบื้องหลังข้อโต้แย้งหรือการถกเถียงทางการเมือง มีความสามารถในการดำเนินงานทางการเมืองซึ่งจัดเป็นทักษะขั้นสูงกว่าทักษะในการวิเคราะห์หรือประเมินหรือการถกเถียงโต้แย้ง ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดผลที่เป็นรูปธรรม ตลอดทั้งความสามารถที่จะเข้ามีส่วนร่วม และเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ทางการเมือง

ประการที่สาม ทักษะ ผู้ที่ได้รับการศึกษาทางการเมืองย่อมเป็นผู้ที่มีทัศนคติในการวิเคราะห์ข่าวสารข้อมูลทางการเมืองอย่างรอบด้าน และพินิจพิจารณาให้ทั่วถ้วนลึกซึ้งก่อนที่จะเชื่อตามหรือนำมาประกอบการตัดสินใจ อาทิ ในการใช้สิทธิทางการเมือง หรือการเคลื่อนไหว ปฏิบัติการทางการเมือง อาทิ ในการชุมนุมทางการเมืองหรือการเดินขบวนประท้วง เป็นต้น (Chai-anan Samudavanija and Frohlich 1990, 3)

ส่วนจอห์น ดิวอี้ มองว่า **จุดมุ่งหมายของการศึกษาตามแนวคิดแบบก้าวหน้านิยม** ได้แก่ การศึกษาต้องยืดหยุ่นไม่ตายตัว เพราะโลกเปลี่ยนแปลงและมีวิวัฒนาการอยู่ตลอดเวลา สิ่งที่ดีมีคุณค่าสำหรับคนคนหนึ่งในขณะที่หนึ่งอาจไม่ดีและไม่มีความสำคัญสำหรับอีกคนหนึ่งในขณะที่นั้นก็ได้อธิบายการศึกษาแนวก้าวหน้านิยมเชื่อว่าจุดมุ่งหมายของ

การศึกษาไม่เป็นนิรันดร์หรือไม่คงอยู่ตลอดไป ดังนั้นวัตถุประสงค์ทั่วไปของการศึกษาคือ เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้เพิ่มขึ้นและให้ความรู้ใหม่ ๆ ต่อไปอีก การศึกษาต้องสอนให้ผู้เรียนรู้จักคิดและรู้จักแก้ไขปัญหา ความรู้ที่แท้จริงก็คือความสามารถในการแก้ไขปัญหา และการตัดสินใจอย่างถูกต้องในสถานการณ์ต่าง ๆ

ส่วนจุดมุ่งหมายของหลักสูตรนั้น แนวคิดการศึกษาแบบก้าวหน้านิยมเชื่อว่า การศึกษาคือชีวิตในสังคม สถานศึกษาจำลองสังคมหรือย่อส่วนของสังคมมาไว้ในสถานศึกษา ฯ ควรจำลองเฉพาะแบบอย่างที่ดีงามของชีวิต โดยจัดประสบการณ์ให้เหมาะสมกับวุฒิภาวะของผู้เรียนแต่ละกลุ่มอายุ โดยเฉพาะต้องมีการสร้างบรรยากาศความเป็นประชาธิปไตยในสถานศึกษา ต้องให้เด็กรู้จักลักษณะพื้นฐานทั่วไปของสังคม สร้างบรรยากาศให้เด็กได้มีการเรียนรู้สิ่งแปลกใหม่และมุ่งให้สังคมดีขึ้น ต้องสนับสนุนให้เกิดความร่วมมือระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน และผู้เรียนกับผู้เรียนด้วยกัน หากเป็นการแข่งขันต้องเป็นการแข่งขันเพื่อสร้างคุณค่าที่ดีงามประชาธิปไตยคือการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

สำหรับ เปาโล แฟร์ รูปแบบการให้ความรู้โดยใช้กระบวนการสร้างจิตสำนึกในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเมือง มี 3 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนที่หนึ่ง เรียกว่า **codification** เป็นการเสนอสถานการณ์ที่เป็นจริงที่ได้มาจากท้องถิ่นและสัมพันธ์กับชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ตัวอย่างของสภาพการณ์และความสัมพันธ์ดังกล่าว คือ การทำงานในไร่นา หรือความสัมพันธ์ระหว่างบิดาและมารดากับบุตร โดยสถานการณ์ที่เลือกมาเสนอแก่ผู้เรียนนั้นต้องเป็นสถานการณ์ที่มีลักษณะขัดแย้ง ซึ่งวิธีเสนอสถานการณ์อาจทำได้ด้วยวาจา รูปภาพ เทปอัดเสียง ภาพฉาย หรือวัสดุสำหรับอ่าน

ขั้นตอนที่สอง เรียกว่า **decoding** เป็นการถอดความหมายจากสถานการณ์ออกมา โดยวิธีการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างครูกับผู้เรียน และระหว่างผู้เรียนด้วยกัน เพื่อให้เห็นความหมายในแง่มุมต่าง ๆ ทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม

ขั้นตอนที่สาม การสอนให้รู้หนังสือเป็นการสอนอ่านคำต่าง ๆ โดยแสดงภาพและคำอ่าน (คำหลัก) หลังจากนั้นจะแยกคำหลักออกเป็นพยางค์ แยกสระและพยัญชนะ แล้วผสมตัวเป็นคำอื่น ๆ โดยการสอนคำหลักตามแนวของเปาโล แฟร์รี่ นี่จะต้องเป็นการสอนที่ขยายความจากความหมายของคำหลักไปสู่เรื่องเศรษฐกิจและสังคมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของผู้เรียนด้วย

กล่าวโดยสรุป หัวใจสำคัญของการสร้างจิตสำนึกของเปาโล แฟร์รี่ คือการให้ผู้เรียนมีโอกาสคิดด้วยตนเอง มีการนำปัญหาสังคมมาขบคิด แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและวิพากษ์วิจารณ์ สนทนากัน ในประเด็นปัญหาจนเกิดความตระหนักและเข้าใจปัญหาในสังคมที่เขาดำรงชีวิตอยู่ อันเป็นการปลดปล่อยให้มนุษย์มีเสรีภาพอย่างแท้จริง การกระทำดังกล่าวจะทำให้บุคคลที่เคยเจียบขมิ้นมีความกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมมากขึ้น (Manat Suwan, Kangsadal Kanokhong and Surasing Saengsod 2016, 16-18)

การศึกษาทางการเมืองเปรียบเทียบ

การศึกษาทางการเมืองในประเทศไทยที่มีระบบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตยให้ความสำคัญกับอะไรและอย่างไร เป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาเปรียบเทียบประเทศต่าง ๆ รวม 3 ประเทศในแต่ละทวีป ได้แก่ การศึกษาทางการเมืองในประเทศ

สหรัฐอเมริกา สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน และญี่ปุ่น ทั้งนี้เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาทางการเมืองในประเทศไทยต่อไป

ประเทศสหรัฐอเมริกา

กรณีของ**สหรัฐอเมริกา** ในโรงเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาส่วนใหญ่จะทำการสอนให้เยาวชนได้ตระหนักในความสำคัญของ**ความเป็นชาติ** ซึ่งมีองค์ประกอบหลัก 3 ประการ คือ **เสรีภาพ (liberty) ความยุติธรรม (justice) และ ความเสมอภาค (equality)** เหตุผลความจำเป็นที่ต้องมีการเรียนการสอนในประเด็นต่าง ๆ ดังกล่าวเป็นเพราะสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศที่มีภูมิหลังประกอบไปด้วยประชาชนหลากหลายชาติพันธุ์ ศาสนา ภาษา และวัฒนธรรม ความเป็นเอกภาพหรือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประเทศจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องอาศัยหลักการสำคัญของประชาธิปไตย

การเรียนการสอนประชาธิปไตยให้แก่เยาวชนในระบบโรงเรียนของสหรัฐอเมริกามุ่งเน้นสาระสำคัญ 4 กลุ่ม ได้แก่ (1) **ประชาธิปไตย** โดยการศึกษาสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ ตลอดจนสิทธิเสรีภาพและความรับผิดชอบของพลเมือง (2) **อัตลักษณ์ของชาติ** (national identity) (3) **ความหลากหลายทางสังคมและการอยู่ร่วมกัน** และ (4) **ความสัมพันธ์ระหว่างระบบการเมืองและระบบเศรษฐกิจ** โรงเรียนส่วนใหญ่ได้รับฉันทามติให้รับผิดชอบการถ่ายทอดความรู้เรื่องประชาธิปไตยและการเตรียมความพร้อมให้ผู้เรียนเป็นพลเมืองที่ดีในระบบประชาธิปไตย อย่างไรก็ตามเนื้อหาสาระที่สอน วิธีการสอนและกิจกรรมประกอบการเรียนการสอนอาจมีความแตกต่างกันไปในแต่ละโรงเรียน แต่ละเคาน์ตี (county) และแต่ละมลรัฐ ในระดับประถม

ศึกษา อย่างน้อยจะมีการสอนเนื้อหาเกี่ยวกับประธานาธิบดีที่มีชื่อเสียงของประเทศ และบทบาทหน้าที่ของรัฐบาลท้องถิ่น (local government) ในระดับมัธยมศึกษากำหนดให้มีการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์อเมริกัน สถาบันการเมืองของสหรัฐอเมริกา และการเมืองการปกครอง (Hahn 1999)

ในด้านกระบวนการเรียนการสอน ประชาธิปไตยในโรงเรียนของสหรัฐอเมริกา มีทั้งรูปแบบในระบบการศึกษาคือการเรียนการสอนในชั้นเรียน และนอกระบบการศึกษาคือการเรียนการสอนที่กระทำนอกชั้นเรียน ครูหรืออาจารย์ผู้ทำหน้าที่สอนจะไม่ถ่ายทอดความรู้ที่เป็นหลักการหรือทฤษฎีในชั้นเรียนเท่านั้น แต่จะสนับสนุนการนำเอาปรากฏการณ์หรือเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องในชุมชน ในมลรัฐหรือในประเทศของตนเองมาวิเคราะห์อภิปราย ได้ว่าที่ หรือการแสดงบทบาทสมมติ (role playing) ในชั้นเรียนด้วย

นอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้ว การให้ความรู้ทางการเมืองแก่เยาวชนยังมีการส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้เรียนได้ร่วมกิจกรรมประชาธิปไตยในโอกาสต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเนื่องในโอกาสวันสำคัญของมลรัฐ และวันสำคัญของชาติที่เป็นลักษณะเด่นเฉพาะของการจัดกิจกรรมประชาธิปไตยสำหรับเยาวชนอเมริกัน คือ การมีหน่วยงานเฉพาะที่มีชื่อว่า **“ศูนย์เพื่อให้การศึกษาทางการเมือง”** (Center for Civic Education) ที่ทำหน้าที่สนับสนุนการจัดกิจกรรมทางการเมืองให้กับเยาวชน ในแต่ละปีจะมีเยาวชนเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่ศูนย์จัดขึ้นไม่น้อยกว่า 25 ล้านคน

ตัวอย่างของการให้การศึกษาทางการเมือง รวมทั้งการให้ความรู้เกี่ยวกับประชาธิปไตยในการ

ปฏิบัติจริงโดยผ่านกิจกรรม กระบวนการเรียนการสอน และวิถีชีวิตในสถาบันการศึกษาในโรงเรียนในสหรัฐอเมริกา โดยใช้กรณีศึกษาจากเด็กไทยที่ย้ายไปศึกษาในสหรัฐอเมริกาจากคำบอกเล่าของบิดาของนักเรียน (ไม่ประสงค์จะออกนาม) ที่ถ่ายทอดให้กับผู้เขียนเป็นการเฉพาะ ดังต่อไปนี้

“สืบเนื่องจากพี่ชายข้าพเจ้า (เด็กวัดคลองเตย นอก) หลังจากจบปริญญาตรีวิทยาศาสตร์ (ฟิสิกส์) มหาวิทยาลัยรามคำแหง ขณะนั้นมีอายุ 22 ปี (เกิดปี พ.ศ. 2500) หลวงพ่อก็ให้ไปเรียนต่อปริญญาโท พร้อมทั้งให้ไปช่วยร้านอาหารของญาติหลวงพ่อ เมื่อเรียนจบปริญญาโทแล้ว พี่ชายของข้าพเจ้าไม่ยอมกลับเมืองไทยและไปเรียนต่อจนจบประกาศนียบัตรคอมพิวเตอร์โปรแกรม C++ (ซี พลัสพลัส) ซึ่งเป็นโปรแกรมเมอร์ที่เขียนคำสั่งเกี่ยวกับการจ่ายเงินเดือน การหักภาษี การหักเงินประกันสังคม โดยต่อมาได้รับกรีนการ์ดและได้เป็นพลเมืองอเมริกัน พี่ชายของข้าพเจ้าจึงใช้สิทธิในความเป็นพลเมืองอเมริกันตั้งทนายเพื่อทำเรื่องร้องขอให้ แม่ น้องและหลาน ๆ ทั้งหมดไปอยู่ที่ประเทศสหรัฐอเมริกา ณ เมืองเกลนเดล (City of Glendale) นครลอสแอนเจลิส (Los Angeles County) มลรัฐแคลิฟอร์เนีย (State of California)

ปลายปี 2546 ครอบครัวของข้าพเจ้า 4 คน คือ ข้าพเจ้า ภรรยา และบุตรสาวอีก 2 คน รวม 4 คน ได้รับวีซ่าถาวรให้เดินทางไปสหรัฐอเมริกา และในต้นปี 2547 จึงเดินทางไปสหรัฐอเมริกา ขณะนั้นบุตรสาวคนโต อายุ 14 ปี กำลังเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 (ม.2) และบุตรสาวคนเล็ก อายุ 7 ปี กำลังเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 (ป.2) เมื่อไปถึงสหรัฐอเมริกา สิ่งที่ข้าพเจ้าได้พบเห็นและรับรู้หลายด้าน เช่น ด้านการศึกษา มีดังนี้

เมื่อไปถึงวันอาทิตย์บ่าย และในเช้าวันจันทร์ พี่ชายพาครอบครัวข้าพเจ้าและครอบครัวของน้องชายข้าพเจ้า ไปที่เขตพื้นที่การศึกษาที่ควบคุมและมีหน้าที่รับผิดชอบพื้นที่ที่พี่ชายข้าพเจ้าอาศัยอยู่ พร้อมทั้งสอบถามพี่ชายของข้าพเจ้าถึงระดับการศึกษาเดิมของบุตรของข้าพเจ้าและน้องชาย ซึ่งมี 4 คน และได้ส่งแบบทดสอบวัดระดับความรู้ให้เด็กทั้ง 4 คน ไปนั่งทำในห้องของเจ้าหน้าที่ โดยไม่มีการควบคุม เมื่อทำแบบทดสอบเสร็จ ซึ่งเด็กทั้ง 4 คน ทำไม่ได้ เนื่องจากแบบทดสอบเป็นภาษาอังกฤษทั้งหมด จากนั้นเจ้าหน้าที่เขตจะจัดทำเอกสารใส่ซองส่งให้ พร้อมทั้งระบุชื่อโรงเรียนที่เด็กจะต้องไปเรียน และให้นำไปที่โรงเรียนตามที่แจ้งไว้ เมื่อไปถึงแล้วเจ้าหน้าที่จะพาผู้ปกครองให้ไปดูห้องเรียนต่าง ๆ ทั้งหมดพร้อมอธิบายการเรียนการสอนของแต่ละห้อง เมื่อไปถึงห้องที่บุตรสาวของข้าพเจ้าจะต้องมาเรียนแล้ว คุณครูประจำห้องได้ออกมาต้อนรับและให้เพื่อนนักเรียนในชั้นเรียนทักทายกันและบุตรสาวของข้าพเจ้าก็เข้าไปเรียนร่วมชั้นในวันนั้นทันที จากนั้นผู้ปกครองก็กลับบ้านและนับจากวันนั้นเป็นต้นมา ผู้ปกครองจะไม่ได้รับอนุญาตให้เข้าไปในห้องเรียนอีกเลย ทำได้แค่มารับที่หน้าโรงเรียนตามเวลาที่กำหนดไว้เท่านั้น ก่อนเวลา หลังเวลาที่โรงเรียนกำหนดแล้ว โรงเรียนจะไม่รับผิดชอบหากเกิดเหตุการณ์ใด ๆ ขึ้น ผู้รับผิดชอบ คือ ผู้ปกครองเท่านั้น ส่วนเรื่องเรียนการสอนของโรงเรียนที่บุตรสาวของข้าพเจ้าได้รับมานั้น ข้าพเจ้าจะบอกเล่าให้ทราบตามที่ได้รับการบอกเล่าจากบุตรสาวข้าพเจ้า ดังนี้

บุตรสาวคนโตทางเขตพื้นที่การศึกษาให้ไปเรียนต่อเกรด 7 (ปลายเทอม) ที่ Glendale Middle School โดยไม่ต้องรอเปิดเทอม จึงเป็นการเรียนซ้ำชั้นไปก่อน

บุตรสาวคนเล็กเช่นกัน เขตพื้นที่การศึกษาให้ไปเรียนต่อเกรด 2 (ประถม 2) ที่ Glen Oak Elementary School ซึ่งเป็นการเรียนซ้ำชั้นเช่นกัน

สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็นและจากการบอกเล่าถึงการเรียนการสอนของบุตรสาวทั้ง 2 คนแล้วนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าประเทศไทย บางกรณีน่าที่จะมีการนำมาใช้เป็นแบบอย่างกับการศึกษาของระดับประถมศึกษา ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นในอันที่จะมีการปลูกฝังค่านิยมและสร้างวัฒนธรรมให้เป็น**พลเมืองที่ดีในการรู้จักการรักษาสิทธิของตนเอง และการเคารพสิทธิของผู้อื่น** การยอมรับในสิทธิและหน้าที่ของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนปกติและคนพิการ การให้ความช่วยเหลือบำเพ็ญประโยชน์ในสังคมของตนเอง ซึ่งทำให้สังคมอเมริกันมีความเข้มแข็งและเป็นแบบอย่างในหลาย ๆ ด้าน ซึ่งอาจส่งผลในทางที่ดีต่อการเมืองการปกครองของไทยต่อไปในภายหน้า โดยขอเสนอกรณีของบุตรสาวคนเล็ก ดังนี้

1. **การเรียนการสอนหนังสือ** เนื่องจากบุตรสาวคนเล็กของข้าพเจ้าขณะอยู่ในประเทศไทย ยังไม่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 เรื่องภาษาอังกฤษจึงไม่สามารถอ่าน เขียน ฟัง พูดได้ เรียกว่าเรียนไปแบบไม่สามารถสื่อสารกับคุณครูและเพื่อน ๆ ในห้องเรียนได้แต่อย่างใด

แต่การเรียนการสอนที่นั่น **คุณครูจะเอาใจใส่กับเด็กนักเรียนอย่างมาก** คุณครูคนไหนที่ว่างจากการสอน จะต้องมาสังเกตนักเรียนคนไหนมีปัญหาทางด้านภาษาอังกฤษ บุตรสาวคนเล็กของข้าพเจ้ามีปัญหาภาษาอังกฤษอย่างมาก คุณครูก็จะเข้ามาและนำไปสอนตัวต่อตัว โดยให้บุตรสาวของข้าพเจ้าอ่านจากริมฝีปากคุณครู ต่อจากนั้นไม่นาน บุตรสาวของข้าพเจ้าก็สามารถพูดคุยนัยออกล้นกับคุณครูและเพื่อน ๆ ในห้องเรียนได้อย่างรวดเร็ว

2. การสอนให้เด็กนักเรียนทุกคนรู้จักรักษาสติของตัวเอง บุตรสาวของข้าพเจ้าเล่าให้ฟังว่า ช่วงพักเที่ยงเด็กนักเรียนทุกคนจะต้องมาเข้าแถวเพื่อรอรับอาหาร นม และน้ำดื่ม วันหนึ่งมีการแข่งคิวกันขึ้น เด็กนักเรียนก็จะช่วยกันต่อว่าและไปบอกคุณครูที่ทำหน้าที่ดูแล โดยไม่เกรงกลัวหรือเกรงใจกันแต่อย่างใด ซึ่งคุณครูก็จะเรียกเด็กนักเรียนที่แข่งคิวมาอบรมต่อหน้าเด็กนักเรียนที่เข้าแถว ให้รู้จักการเคารพสิทธิของคนที่เข้าแถวรออยู่ก่อน ซึ่งการทำเช่นนี้เป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างให้เด็กมีวินัยได้ เข้าถึงสิทธิของตนเองที่จะต้องรักษาและเป็นการป้องกันมิให้เป็นแบบอย่างที่ไม่ดีต่อไปในภายหลัง

3. การสอนให้เด็กนักเรียนรู้จักการทำงานเป็นกลุ่ม โดยให้เด็กนักเรียนมีหน้าที่ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม บุตรสาวของข้าพเจ้าเล่าให้ฟังว่า เด็กนักเรียนทุกคนจะต้องมีหน้าที่ในการให้บริการเด็กนักเรียนด้วยกันภายในโรงเรียน เช่น ให้มีหน้าที่ (เวร) ในการจ่ายอาหาร นมและน้ำดื่ม เด็กนักเรียนคนหนึ่ง ทำหน้าที่ควบคุมแถว เพื่อมิให้เบียดเสียดหรือมีการแย่งกัน และจะมีการเตือนไม่ให้เด็กนักเรียนเดินล้ำเข้าไปหลังเส้นที่ขีดไว้ เด็กนักเรียนคนที่สอง จะทำหน้าที่จ่ายอาหาร นมและน้ำดื่ม เด็กนักเรียนคนที่สาม จะคอยตรวจดูว่าเด็กนักเรียนแต่ละคนได้รับอาหาร นมและน้ำดื่มครบถ้วนหรือไม่และเด็กนักเรียนคนสุดท้ายจะคอยดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการรับประทานและการนำภาชนะมาเก็บไว้ ณ ที่ล้าง เมื่อทำหน้าที่ในวันนั้นเสร็จแล้ว กลุ่มคุณครูก็จะประเมินความเรียบร้อยของกลุ่มนักเรียนที่ทำหน้าที่ ถ้าหากเรียบร้อยดีก็จะให้รางวัลด้วยลูกกอล์ฟชิ้นใหญ่ คนละ 1 ชิ้น

4. การสอนให้เด็กนักเรียนรู้จักเสียสละเวลาส่วนตัว บุตรสาวเล่าให้ฟังว่า ในชั้นเรียนจะ

เรียนรวมกันระหว่างเด็กปกติและเด็กไม่ปกติ (เด็กพิการทางสมอง) คุณครูในชั้นเรียนจะถามว่ามีใครจะอาสาดูแลเด็กนักเรียนที่ไม่ปกติในระหว่างเรียน (เด็กพิการทางสมองอาการจะมีน้ำลายไหลยืดออกมาตลอดเวลา) ซึ่งบุตรสาวของข้าพเจ้า รับอาสาที่จะดูแลเพื่อนนักเรียนที่พิการอยู่ 1 สัปดาห์ เมื่อกลับบ้านมาเล่าให้ฟังว่า เด็กนักเรียนที่ไม่ปกตินั้น เป็นเด็กที่ดื้อมาก น้ำลายไหล ปวดท้องก็ถ่ายออกมา ต้องคอยดูแลไม่ห่างและไปบอกคุณครู ซึ่งคุณครูก็จะมาช่วยทำความสะอาดให้ บุตรสาวของข้าพเจ้า ก็บอกว่าทนได้เพราะเป็นเพื่อนในชั้นเรียนเดียวกัน แต่มีสิ่งหนึ่งสิ่งที่น่าจะนำมาเป็นอย่างที่ดี คือ ทางโรงเรียนจะบันทึกประวัติการเสียสละของบุตรสาวไว้เกี่ยวกับการดูแลเด็กนักเรียนที่ไม่ปกติลงในทะเบียนประวัติการเรียนของบุตรสาว ซึ่งเมื่อบุตรสาวของข้าพเจ้าเข้าไปเรียนต่อระดับ Middle School (เกรด 7 - 8) ทางโรงเรียนที่รับเข้าไปได้จะเห็นประวัติการเสียสละของเธอ ซึ่งเป็นผลดีต่อการรับเข้าไปศึกษาต่อในโรงเรียนนั้น

5. การสอนให้เด็กรู้จักประเทศของตนเอง บุตรสาวเล่าให้ฟังว่า ในสนามกีฬาโรงเรียน จะมีแผนที่ประเทศและมลรัฐต่าง ๆ ในสหรัฐอเมริกา โดยคุณครูจะให้เด็ก ๆ วาดเพื่อไปหาว่าแต่ละมลรัฐอยู่ที่ไหนในแผนที่ ซึ่งเด็กนักเรียนจะได้รู้จักทั้ง 50 มลรัฐของสหรัฐอเมริกา และทำให้เด็กนักเรียนได้วิ่งออกกำลังกายไปด้วย

6. การสอนให้เด็กรักการอ่านหนังสือ บุตรสาวเล่าให้ฟังว่า คุณครูจะมอบหมายให้เด็กนักเรียนแต่ละคนให้อ่านหนังสือ 2 เล่ม โดยต้องเป็นหนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของประเทศสหรัฐอเมริกาและ หนังสือตามที่ได้เด็กนักเรียนชอบอีกเล่มหนึ่ง แล้วให้เด็กนักเรียนออกไปหน้า

ห้องเพื่อเล่าเรื่องที่อ่านจากหนังสือให้คุณครูและเพื่อน ๆ ในห้องฟัง ซึ่งอาจเป็นการตรวจสอบของคุณครูว่า เด็กอ่านหนังสือแล้วสรุปได้อย่างไร บุตรสาวข้าพเจ้า ก็ออกไปเล่าเรื่องที่อ่านให้คุณครูและเพื่อนในห้องฟัง โดยคุณครูก็จะอธิบายเสริมไปด้วย ซึ่งคุณครูก็พอใจที่บุตรสาวข้าพเจ้าอ่านและมาเล่าให้ฟัง **จึงได้ให้คู่มือป้องกันพิษชาที่ร้านป๊อปอาย 1 ถาด** แบ่งได้ 4 ชั้น เมื่อข้าพเจ้าเดินทางไปสหรัฐอเมริกาเพื่อเยี่ยมครอบครัว บุตรสาวข้าพเจ้าบอกว่าวันนี้จะพาข้าพเจ้าไปรับประทานอาหารพิชชาฟรีที่ร้านป๊อปอาย ข้าพเจ้า ภรรยา บุตรสาวคนโต และ บุตรสาวคนเล็ก ก็ไปที่ร้านป๊อปอายด้วยกัน บุตรสาวข้าพเจ้าก็ไปเข้าแถวรอโดยถือคู่มือของร้านป๊อปอายไปด้วย เมื่อผู้จัดการร้านเดินมาเห็นคู่มือในมือของบุตรสาวข้าพเจ้าแล้วถามว่า ได้คู่มือมาจากไหน บุตรสาวข้าพเจ้าบอกว่า คุณครูที่โรงเรียนให้มา เพราะอ่านหนังสือ 2 เล่มและไปเล่าให้คุณครูและเพื่อน ๆ ในห้องฟัง คุณครูเลยให้คู่มือมาเกินพิชชาที่ร้านป๊อปอาย ทุกคนที่อยู่ในแถวได้ยื่นที่บุตรสาวข้าพเจ้าพูดเช่นนั้นต่างก็ปรบมือให้ และให้เดินไปรับพิชชาได้โดยไม่ต้องต่อแถว ข้าพเจ้าได้เห็นเช่นนั้นรู้สึกดีใจอย่างมาก **เพราะหลังจากนั้นมาบุตรสาวข้าพเจ้ารักการอ่านหนังสือมากขึ้น** ซึ่งเวลานี้อบุตรสาวข้าพเจ้าได้เรียนจบเกรด 12 (เทียบ ม.6) แล้ว

7. การมีส่วนร่วมของผู้ปกครองนักเรียน
กรณีที่นักเรียนลดลงไปเนื่องจากผู้ปกครองย้ายไปอยู่เมืองอื่น ซึ่งทำให้ครูต้องลดลงไปด้วย 1 คน ข้าพเจ้าได้รับหนังสือจากครูในโรงเรียนทุกคนที่จะบอกเล่าถึงประสบการณ์การทำงาน การศึกษา ความสามารถในเรื่องต่าง ๆ ที่จะเป็นประโยชน์ต่อบุตรที่เรียนอยู่ และให้ผู้ปกครองออกเสียงลงคะแนนว่า ไม่ต้องการครูคนไหน ซึ่งผลต้องทำให้ครู 1 คน ต้องพ้นหน้าที่ไป

ด้วย และครูที่ถูกคัดออกไป ก็พร้อมและยอมรับต่อการออกเสียงลงมติของผู้ปกครอง

8. โรงเรียนที่สอนหนังสือ จะไม่มีอำนาจในการจัดซื้อจัดจ้างการนี้ เป็นหน้าที่ของเขตการศึกษา คุณครูในโรงเรียนจะมีหน้าที่สอนหนังสือเพียงอย่างเดียว จึงไม่มีการเรียกเก็บเงินค่าใช้จ่ายใด ๆ จากผู้ปกครอง (เรียนฟรี โดยที่ข้าพเจ้าไม่ต้องจ่ายเงินแม้แต่เซ็นต์เดียว) หากโรงเรียนต้องการวัสดุอุปกรณ์ ที่ใช้ในการเรียนการสอน โรงเรียนจะทำเรื่องแจ้งไปที่เขตการศึกษาเพื่อให้จัดการให้ตามที่ต้องการ

9. รู้โรงเรียนจะไม่ก่อกำแพงแบบทึบ แต่จะเป็นรั้วแบบเหล็กโปร่ง ทำให้ผู้ปกครองที่ผ่านเข้ามาเห็นได้ ซึ่งจะไม่มีที่ให้นักเรียนไปแอบมั่วสุมกันได้แต่อย่างใด โรงเรียนจะกำหนดความรับผิดชอบแบบแบ่งแยกหน้าที่ กล่าวคือ โรงเรียนจะมีหน้าที่ความรับผิดชอบในการรับตัวเด็กนักเรียน เช่น ช่วงเข้าโรงเรียน เวลา 07.30 – 08.30 น. มีอยู่วันหนึ่งที่ชายข้าพเจ้าต้องรีบไปทำงานแต่เช้า จึงพานบุตรสาวข้าพเจ้าติดรถไปด้วยและไปส่งที่หน้าโรงเรียนเวลา 07.00 น. ผลปรากฏว่า มีหมายศาลมาที่บ้านสั่งให้ผู้ปกครองไปเสียค่าปรับและให้เข้ารับการอบรมฐานความผิด คือ ปล่อยให้เด็กอายุต่ำกว่า 16 ปี อยู่คนเดียวโดยไม่มีผู้ปกครองอยู่ด้วย แม้ว่าจะอยู่หน้าโรงเรียนก็จริง แต่ประตูโรงเรียนยังไม่เปิดและในช่วงเวลาดังกล่าวก็ไม่ได้อยู่ในหน้าที่ความรับผิดชอบของโรงเรียน ผู้ปกครองจึงต้องรับผิดชอบ

10. การให้การบ้าน ในวันจันทร์จะมีการบ้านมาก และเป็นการตรวจสอบว่า เด็กอยู่กับผู้ปกครองหรือไม่ เพราะการบ้านที่โรงเรียนสั่งให้บุตรสาวข้าพเจ้าไปทำมานั้นยากมาก โดยบุตรสาวคนโตและหลานข้าพเจ้าที่เรียน high school ต้องมาช่วยทำให้

ซึ่งบุตรสาวคนเล็กเล่าว่า คุณครูเรียกไปถามว่า มีใครช่วยทำหรือไม่ บุตรสาวข้าพเจ้าบอกคุณครูไปว่ามีคุณป้า คุณแม่ พี่สาว พี่ชาย ช่วยกันทำ ซึ่งมาทราบภายหลังว่าเป็นการตรวจสอบว่าเด็กอยู่กับผู้ปกครองหรือไม่ เพราะหากเด็กคนไหนที่ไม่ยอมทำการบ้านก็เท่ากับว่าเด็กคนนั้นไม่ได้อยู่กับผู้ปกครอง ครูก็จะแจ้งไปที่เจ้าหน้าที่และให้ไปดูที่บ้านเด็กคนนั้นว่าอยู่กับใคร ต่อจากนั้นมาการบ้านก็จะน้อยลงไปและในวันศุกร์จะไม่มีที่บ้าน เพราะต้องการให้เด็กได้พักผ่อนอยู่กับผู้ปกครองอย่างมีความสุข”

จากคำบอกเล่าของลูกศิษย์คนหนึ่งที่กำลังศึกษาระดับปริญญาเอกกับผู้เขียน ทำให้เราเข้าใจได้มากขึ้นว่า กระบวนการของการให้การศึกษาทางการเมืองในสหรัฐอเมริกา ไม่ใช่กระบวนการเฉพาะการเรียนการสอนในชั้นเรียนเท่านั้น แต่มันเป็นกระบวนการในวิถีชีวิตจริงที่ใช้ปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวันของนักเรียน รวมทั้งสิ่งที่สอดแทรกอยู่ในกิจกรรมต่าง ๆ ในโรงเรียน ผ่านกระบวนการอบรมกล่อมเกลากิจกรรมทั้งฝั่งรากลึกเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยไปโดยปริยาย

ประเทศสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน

หลังสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลงในปี ค.ศ. 1945 ด้วยความพ่ายแพ้ของประเทศเยอรมนี ทำให้ประเทศเยอรมนีต้องถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วนทางด้านตะวันตกมี 3 เขตภายใต้การยึดครองของประเทศสัมพันธมิตร 3 ประเทศที่ชนะสงครามคือ สหรัฐอเมริกา อังกฤษ และฝรั่งเศสและถูกเรียกว่า “เยอรมันตะวันตก” (West Germany) ส่วนด้านตะวันออก อยู่ภายใต้การยึดครองของสหภาพโซเวียตเรียกว่า “เยอรมันตะวันออก” (East Germany)

สำหรับเยอรมันตะวันตก ในขณะที่กำลังจะร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่กันนั้นผู้นำและนักวิชาการที่รอดชีวิตจากสงครามโลกครั้งที่สองได้ตั้งคำถามว่าเกิดอะไรขึ้นกับประชาธิปไตยของเยอรมัน เพราะอดอล์ฟ ฮิตเลอร์ นั้นมาจากการเลือกตั้งทำไม่ประชาธิปไตยของประเทศเยอรมันจึงก่อให้เกิดเผด็จการเบ็ดเสร็จอย่างฮิตเลอร์ขึ้นมาได้ ฮิตเลอร์ซึ่งก่อสงครามโลกครั้งที่สองที่คร่าชีวิตคนยุโรปไปกว่า 50 ล้านคนและฆ่าคนยิวมากกว่า 6 ล้านคนด้วยวิธีการอันโหดร้ายทารุณทั้งยังฆ่าคนเยอรมันที่ต่อต้านหรือสงสัยว่าเป็นฝ่ายตรงข้ามไปมากกว่าสองแสนคน และในที่สุดทำให้ประเทศเยอรมันกลับต้องพินาศย่อยยับจนแทบสิ้นชาติเกิดขึ้นมาจากระบอบประชาธิปไตยได้อย่างไร

พวกเขาได้ข้อสรุปว่าความหายนะของระบอบประชาธิปไตยของเยอรมันนั้นมีที่มาจาก 2 สาเหตุคือ **ประการที่หนึ่ง** ระบอบประชาธิปไตยของเยอรมันในตอนนั้นมีปัญหาเรื่อง **การแบ่งแยกอำนาจ และการตรวจสอบถ่วงดุล ระหว่างฝ่ายนิติบัญญัติกับฝ่ายบริหาร** โดยเหตุที่ประเทศเยอรมันใช้ระบบรัฐสภา ซึ่งมีจุดอ่อนคือการที่นายกรัฐมนตรีไม่ได้มาจากการเลือกตั้งโดยตรงแต่มาจากเสียงข้างมากของสภาทำให้นายกรัฐมนตรีซึ่งเป็นฝ่ายบริหารสามารถครอบงำสภาซึ่งเป็นฝ่ายนิติบัญญัติได้ โดยมีเครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการครอบงำสภาคือ **พรรคการเมือง** ที่นายกรัฐมนตรีเป็นหัวหน้าพรรค และจากจุดอ่อนดังกล่าวนี้ฮิตเลอร์ซึ่งเป็นหัวหน้าพรรคนาซีที่ชนะการเลือกตั้งได้เสียงข้างมากในสภาไรชทาก (Reichstag - สภาผู้แทนราษฎรของประเทศเยอรมันในขณะนั้น) จึงสามารถครอบงำสภาไรชทากและใช้สภาไรชทากที่เป็นฝ่ายนิติบัญญัติออกกฎหมายให้อำนาจแก่ตนเองจนสามารถสถาปนาระบอบเผด็จการเบ็ดเสร็จขึ้นมาในที่สุด

ประการที่สอง ประเทศเยอรมันเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบไกเซอร์ (Kaiser แปลว่า จักรพรรดิ) มาเป็น **ระบอบประชาธิปไตยโดยที่ไม่ได้สร้าง “พลเมือง”** ฮิตเลอร์ที่มาจากการเล่นตั้งจึงกลายเป็นผู้ปกครองที่มาแทนที่ไกเซอร์ โดยสังคมเยอรมันยังเป็นสังคมแนวตั้ง แบบอำนาจนิยมเหมือนในสมัยไกเซอร์ คนเยอรมันในตอนนั้นจึงยอมรับในอำนาจของฮิตเลอร์ และเชื่อฟังฮิตเลอร์จนกระทั่งยอมให้ฮิตเลอร์นำพาตนเองและประเทศชาติไปสู่หายนะในที่สุด

ผู้นำและนักวิชาการของเยอรมันตะวันตกจึงได้ใช้บทเรียนในสมัยฮิตเลอร์ร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ขึ้นมา โดยตัดสินใจที่จะใช้ระบบรัฐสภาต่อไป แต่ได้แก้ไขจุดอ่อนของระบบรัฐสภาที่เคยมีในสมัยฮิตเลอร์โดยการทำให้ฝ่ายนิติบัญญัติเป็นอิสระจากรัฐบาลเพื่อให้สภาผู้แทนราษฎรสามารถตรวจสอบถ่วงดุลรัฐบาลได้ไม่ถูกรัฐบาลใช้พรรคการเมืองมาครอบงำอีกต่อไป ซึ่งประเทศเยอรมันตะวันตกทำได้สำเร็จ รัฐธรรมนูญนี้ประกาศใช้ในปี ค.ศ. 1949 และทำให้ประเทศเยอรมันไม่เกิดเหตุการณ์ที่มาจากการเล่นตั้งอีกเลยพร้อมกับมีระบบรัฐสภาที่มีทั้งเสรีภาพ และประสิทธิภาพมาจนกระทั่งทุกวันนี้ รัฐธรรมนูญฉบับนี้มีชื่อว่า **Grundgesetz ซึ่งแปลว่า กฎหมายพื้นฐาน หรือ basic law** เพราะเดิมผู้ร่างรัฐธรรมนูญของเยอรมันตะวันตกตั้งใจจะให้เป็นการชั่วคราวจนกว่าประเทศเยอรมันจะรวมกันได้อีกครั้งเท่านั้นแต่เมื่อถึงเวลาที่ประเทศเยอรมันกลับมารวมกันอีกครั้งจริง ๆ ในปี ค.ศ. 1990 โดยประเทศเยอรมันตะวันออกหรือ East Germany ซึ่งเป็นเขตยึดครองของสหภาพโซเวียต ได้เข้ามารวมกับประเทศเยอรมันตะวันตก ประเทศเยอรมันตัดสินใจใช้กฎหมายพื้นฐานฉบับนี้เป็นรัฐธรรมนูญต่อเนื่องมาจนทุกวันนี้ (Parinya Tevanaroumitkul 2012, 12)

พร้อม ๆ กับการจัดทำรัฐธรรมนูญที่มีการตรวจสอบถ่วงดุลระหว่างอำนาจประเทศเยอรมันตะวันตกได้ดำเนินการให้มี **“การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง”** เพื่อเปลี่ยนแปลงประชาชนชาวเยอรมันให้เป็น **“พลเมือง”** โดยปฏิรูประบบการศึกษาให้เป็น **“การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง”** เพื่อสร้างคนรุ่นใหม่ให้เป็นพลเมืองโดยเริ่มต้นตั้งแต่ชั้นอนุบาลพร้อมกับจัดให้มีการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองให้กับผู้ใหญ่ ทั้งยังได้มีการปฏิรูปลือมวชนทั้งโทรทัศน์ วิทยุ และหนังสือพิมพ์ให้สามารถเสนอข่าวสารได้โดยเป็นอิสระจากรัฐบาลและส่งเสริมให้พรรคการเมืองรวมถึงองค์กรภาคประชาชนต่าง ๆ ทำหน้าที่ให้ความรู้แก่ประชาชนในเรื่องการเมืองด้วย ประเทศเยอรมันทำได้สำเร็จโดยใช้เวลาเพียงประมาณ 15 ปีเท่านั้น – คือตั้งแต่เด็กเริ่มเรียนอนุบาลจนจบมัธยมปลาย – และทำให้ประเทศเยอรมันมีประชาธิปไตยที่มั่นคงมาจนทุกวันนี้ (Parinya Tevanaroumitkul 2012, 12)

ในอดีตก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง อาจกล่าวได้ว่าคนเยอรมันมีวัฒนธรรมทางการเมืองที่เอื้ออำนวยต่อการเมืองการปกครองแบบเผด็จการ กล่าวคือ การที่ประชาชนชาวเยอรมันมักนิยมผู้นำทางการเมืองที่มีความเข้มแข็งเด็ดขาดที่สามารถสร้างรัฐชาติอันยิ่งใหญ่โดยไม่จำเป็นต้องให้ความสำคัญแก่สิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคของคนในสังคม อย่างไรก็ตาม ผลจากสงครามโลกครั้งที่สอง ระบอบนาซีและอดอล์ฟ ฮิตเลอร์ได้นำพาประเทศเยอรมนีพ่ายแพ้และบอบช้ำจากสงครามมหาโหด แต่ชาวเยอรมันก็ไม่เคยท้อถอย พวกเขาได้พลิกวิกฤติเป็นโอกาสโดยการสร้างชาติใหม่ด้วยการสร้างคนใหม่และสังคมใหม่ภายใต้วัฒนธรรมทางการเมืองแบบใหม่

ประเทศเยอรมนี ผู้บริหารประเทศยุคใหม่หลังสงครามโลกครั้งที่สองมีความเชื่อว่าระบอบ

ประชาธิปไตยต้องมาจากนักประชาธิปไตย จึงให้ความสำคัญกับการส่งเสริมความรู้ทางการศึกษา โดยต้องการปลูกฝังตั้งแต่เป็นเยาวชนให้เข้าใจความเป็นพลเมือง อาทิ การมีส่วนร่วมทางการเมือง (political participation) การมีจิตสาธารณะ (civic engagement) และการมีความรับผิดชอบทางการเมือง (social responsibility) ซึ่งการที่พลเมืองจะแสดงออกถึงบทบาทเหล่านี้ได้ จะต้องมีการศึกษาความรู้ความเข้าใจทางการเมือง มีความเสมอภาครักในความยุติธรรม มีเสรีภาพในการแสดงออกเพื่อประโยชน์ของปัจเจกชนส่วนรวม

เยอรมนีมีการสอนและฝึกฝนคนให้เป็น “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตยโดยเริ่มสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาล ชั้นประถมศึกษาและต่อเนื่องไปจนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายและระดับมหาวิทยาลัย โดยสิ่งแรกที่เด็กจะต้องเรียนในโรงเรียนอนุบาล ก็คือ เมื่อมีความขัดแย้งหรือการทะเลาะวิวาทกัน ห้ามใช้กำลัง เมื่อมีการทะเลาะกัน ครูจะจับแยกคู่กรณีออกจากกันทันที และจะให้เรียนรู้กติกาพื้นฐานของการอยู่ร่วมกันในสังคมตามระบอบประชาธิปไตย คือ ถ้าขัดแย้ง ห้ามใช้ความรุนแรง จากนั้นเมื่อนักเรียนขึ้นชั้นประถมศึกษา เด็กจะเรียนรู้เกี่ยวกับความรับผิดชอบ ซึ่งเป็นสิ่งที่กำกับการใช้สิทธิเสรีภาพ โดยจะถูกฝึกฝนให้มีความรับผิดชอบต่อตนเอง ความรับผิดชอบต่อผู้อื่น และความรับผิดชอบต่อสังคม สังคมจะดีขึ้นหรือแย่ลงก็อยู่ที่การกระทำของคนในสังคม เด็กนักเรียนในเยอรมนีจะได้รับการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง จึงมีสิทธิเสรีภาพมากขึ้นตามวัยที่สูงขึ้น พร้อม ๆ กับมีความรับผิดชอบมากขึ้นตามไปด้วย และไม่ใช่เรียนรู้เพื่อการแข่งขัน (competition) แต่จะต้องเรียนรู้เรื่องการประนีประนอม (compromise) และการทำงานร่วมกับผู้อื่น (cooperation) เพราะประชาธิปไตยคือการอยู่

ร่วมกันในสังคม จึงต้องสอนให้เด็กนักเรียนได้เรียนรู้ที่จะแก้ไขความขัดแย้ง เรียนรู้ที่จะเจรจาตกลงกัน และเรียนรู้ที่จะทำงานและอยู่ร่วมกันกับผู้อื่น (Kittachet Krivart et al. 2016, 55-56)

นอกจากนั้นเครื่องมือหรือวิธีการที่เยอรมนีใช้ในการสร้างจิตสำนึกของความเป็นพลเมืองให้แก่เด็กนักเรียน ก็คือการให้นักเรียนได้มีโอกาสออกไปสัมผัสกับปัญหาต่างๆ ของชุมชนที่อยู่รอบๆ โรงเรียน และให้ตั้งคำถามว่าได้พบเห็นปัญหาอะไรบ้าง จากนั้นจะมีการใช้กระบวนการกลุ่มในการทำให้เกิดการถกเถียงแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหา สาเหตุแห่งปัญหา ตลอดจนผลกระทบที่เกิดขึ้นจากปัญหาดังกล่าว และช่วยกันพิจารณานหาทางป้องกันและแก้ไขปัญหานั้น และจัดทำเป็นข้อเสนอโครงการของกลุ่มในการแก้ไขปัญหา โดยคุณครูจะทำหน้าที่ให้คำแนะนำและคำปรึกษาในการจัดทำโครงการให้เหมาะสมกับระดับอายุและชั้นเรียน วิธีการเหล่านี้จะช่วยทำให้เด็กนักเรียนเริ่มมองออกไปจากตนเองไปสู่คนอื่น ๆ ได้สัมผัสกับความเป็นจริงที่อยู่รอบๆ ตัว เห็นตนเองเป็นส่วนหนึ่งของปัญหา และเชื่อมโยงตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม โดยกระบวนการกลุ่มจะทำให้เกิดการเรียนรู้ที่จะยอมรับความแตกต่าง เคารพสิทธิเสรีภาพของตนเองและผู้อื่น และรู้จักการทำงานร่วมกับบุคคลอื่น และเมื่อมีการลงมือปฏิบัติก็จะทำให้เกิดจิตสำนึกที่จะเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและพัฒนาไปสู่การเป็น “พลเมือง” โดยวิธีการเหล่านี้จะเริ่มใช้กับเด็กนักเรียนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาตอนปลายหรือมัธยมศึกษาตอนต้น

สำหรับเด็กนักเรียนในชั้นมัธยมศึกษา นอกจากจะต้องเรียนรู้วิธีการที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ก็จะต้องเรียนรู้เกี่ยวกับเรื่องราวทางการเมืองการปกครองอย่างจริงจัง โดยระดับมัธยมศึกษาตอนต้น

จะศึกษาเรื่องการเมืองการปกครองในระบบประชาธิปไตย และประวัติศาสตร์ทางการเมืองระดับมัธยมศึกษาตอนปลายจะศึกษาเรื่องรัฐธรรมนูญ และการปกครองโดยหลักกฎหมาย ศึกษาการแบ่งแยกอำนาจระหว่างองค์กรนิติบัญญัติ บริหารและตุลาการ การตรวจสอบถ่วงดุลในระบบประชาธิปไตย รวมทั้งศึกษาทำความเข้าใจระบบการเมืองและการเลือกตั้งในเยอรมนี เด็กนักเรียนที่สำเร็จมัธยมศึกษาตอนปลาย เมื่อมีอายุครบ 18 ปี ก็จะมีสิทธิในการเลือกตั้ง ดังนั้นประชาชนที่ได้รับการฝึกฝนให้มีความเป็นพลเมืองตั้งแต่เด็ก ๆ จึงมักยอมรับในความแตกต่างและการเคารพสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น และพร้อมที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในระบบประชาธิปไตยอย่างเต็มตัว (Kittachet Krivart et al. 2016, 55-56)

นอกจากการศึกษาทางการเมืองในสถาบันการศึกษาแล้ว ในเยอรมนียังมีการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองนอกระบบการศึกษาอีกด้วย โดยมากเป็นการให้การศึกษาทางการเมืองแก่ผู้ใหญ่ (adult civic education) โดยการส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน หรือองค์กรภาคประชาสังคม รวมทั้งพรรคการเมืองได้มีบทบาทอย่างเต็มที่ในการให้การศึกษาทางการเมืองแก่ประชาชนทั่วไป

การให้การศึกษาทางการเมืองและการเสริมสร้างความรู้ทางการเมืองเกี่ยวกับระบบประชาธิปไตยแก่พลเมืองชาวเยอรมันเพื่อเป็นการอบรมกล่อมเกลาก่อนทางการเมือง (political socialization) ในรูปแบบใหม่และปลูกฝังจนกระทั่งกลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมือง (political culture) ที่เอื้ออำนวยต่อระบอบประชาธิปไตยในที่สุด การให้การ

ศึกษาทางการเมืองดังกล่าวนี้ไม่เพียงแต่เป็นนโยบายสำคัญของรัฐบาลเยอรมนีทุกสมัยเท่านั้น แนวทางปฏิบัติไม่ใช่ภารกิจของสถาบันการศึกษาตามลำพัง แต่เป็นภารกิจขององค์กรทุกภาคส่วนในสังคม นอกเหนือจากนั้น พรรคการเมืองของเยอรมนียังจัดตั้งมูลนิธิให้เป็นองค์กรสำคัญในการทำหน้าที่ให้การศึกษาทางการเมืองและเสริมสร้างความรู้ทางการเมืองอย่างต่อเนื่องและมีอิสระในการดำเนินการแยกจากพรรคการเมือง โดยมีงบประมาณสนับสนุนที่พอเพียงอีกด้วย

มูลนิธิคอนราด อาเดนาวร์ ซึ่งตั้งขึ้นตามชื่อของนายกรัฐมนตรีคนแรกของสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมันหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นศูนย์การศึกษาทางการเมืองสังกัดพรรคคริสเตียนเดโมแครต (the Christian Democrat Union of Germany: CDU) ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1957 โดยครั้งแรกมีเยาวชนเข้ารับการฝึกอบรม 47 คน ต่อมาสิบปีให้หลังในปี ค.ศ. 1966 มีเพิ่มขึ้นเป็น 23,000 คน จนถึงปัจจุบันนี้ทางมูลนิธิคอนราด อาเดนาวร์มีโครงการตลอดทุกสัปดาห์ทั้งปี ประมาณ 2,000 โครงการในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งการประชุม สัมมนา เสวนา การประชุมเชิงปฏิบัติการ รวมทั้งทัศนศึกษาสำหรับเยาวชน ผู้ใหญ่ทุกวัย ทุกสาขาอาชีพตามความเหมาะสม ซึ่งมีผู้เข้าร่วมโครงการทุกโครงการแล้วประมาณปีละแสนคน

สำหรับงบประมาณในการบริหารจัดการมูลนิธิได้จากพรรคคริสเตียนเดโมแครต หรือ CDU ซึ่งก็คืองบประมาณของรัฐหรือภาษีอากรของประชาชน ซึ่งทุกพรรคการเมืองของเยอรมนีจะได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐและมีมูลนิธิภายใต้การสนับสนุนของตนเพื่อทำหน้าที่ให้การศึกษาและเสริมสร้างความรู้ทางการเมืองแก่ประชาชนด้วยกิจกรรมต่างๆ ที่หลากหลาย

อย่างไรก็ดีควรเข้าใจด้วยว่าแม้เงินงบประมาณ จะได้รับการจัดสรรจากพรรคการเมือง แต่พรรคการเมืองก็ไม่มีอำนาจครอบงำใด ๆ ต่อมูลนิธิในสังกัด และไม่มีสิทธิที่จะทำได้ด้วยข้อห้ามของมูลนิธิ ข้อห้ามของพรรคการเมืองที่รองรับโดยกฎหมายของประเทศ ขณะเดียวกันการใช้จ่ายงบประมาณก็ต้องถูกตรวจสอบโดยหน่วยงานของรัฐ และยังถูกตรวจสอบติดตามโดยประชาชนชาวเยอรมันอยู่เสมอ ตัวอย่างเช่นเมื่อเกิดเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2535 ในประเทศไทย ประชาชนชาวเยอรมันจำนวนมากได้ประท้วงไปที่มูลนิธิคอนราด อาเดนาวร์ที่กรุงบอนน์ให้งดความช่วยเหลือโครงการในประเทศไทย ด้วยเหตุที่ทหารได้ใช้กำลังเข้าสลายการชุมนุมและเป็นการไปทั่วโลก (Thippaphon Tantisunthon 2010, 7)

จะเห็นได้ว่ากระบวนการให้การศึกษาหรือความรู้ทางการเมืองของเยอรมนีเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ทางการเมืองอย่างถูกต้องทั้งการศึกษาในระบบควบคู่ไปกับการศึกษานอกระบบ รวมทั้งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งต้องมียุทธศาสตร์ทางสังคมเข้ามาร่วมกันทำหน้าที่ โดยรัฐต้องจัดสรรงบประมาณสนับสนุนอย่างพอเพียง ไม่ใช่ทั้งภาระไว้แก่โรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาเพียงอย่างเดียว ซึ่งจะทำให้ไม่สามารถส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ทรงพลังเพียงพอ อีกทั้งยังจะช่วยทำให้เกิดการคิด การปฏิบัติตน การใช้ชีวิตตามวิถีประชาธิปไตยให้เกิดการแผ่ขยายไปทั่วทุกกลุ่ม ทั้งเด็กเยาวชนและผู้ใหญ่ทั่วประเทศ ไม่ใช่การสอนประชาธิปไตยในโรงเรียนที่มักเข้าใจเฉพาะเรื่องของการเลือกตั้งหรือการไปหย่อนบัตรใช้สิทธิเลือกตั้งแต่เพียงประการเดียว

แนวคิดในการให้การศึกษาทางการเมืองแก่ประชาชนของมูลนิธิคอนราด อาเดนาวร์จะต้อง

ดำเนินการ 2 เรื่องควบคู่กัน คือ เรื่องการเมือง (politics) และการศึกษา (education) ความเข้าใจในสองเรื่องนี้จะต้องควบคู่ไปพร้อม ๆ กันในการสร้างสังคมประชาธิปไตย

ดร.เวอร์เนอร์ บลูเมนทอล (Dr. Werner Blumenthal) หัวหน้าศูนย์ศึกษา (Head of Education Centres) ของมูลนิธิคอนราด อาเดนาวร์ ซึ่งมีอยู่หลายศูนย์ในประเทศเยอรมนีและอิตาลีกล่าวว่า การเมืองและการศึกษาต้องไปพร้อม ๆ กัน เพราะจะได้เข้าใจประชาธิปไตยตั้งแต่เด็ก เป็นการสร้างความเข้าใจร่วมกัน (mutual understanding) ทั้งเรื่องการเมืองและการศึกษาทั่วไป การศึกษามีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่ให้เกิดการเรียนรู้อย่างยั่งยืน ด้วยเหตุที่ “มนุษย์ไม่ได้มียืนประชาธิปไตยมาตั้งแต่เกิด เขาจึงไม่ได้เกิดมาเพื่อเป็นนักประชาธิปไตย นักประชาธิปไตยจึงต้องถูกสร้างขึ้น” ด้วยวิธีการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง (citizenship) โดยเน้นที่เนื้อหาสาระในการส่งเสริมคุณค่าประชาธิปไตย ให้ข้อมูลและความรู้เกี่ยวกับสังคมและกฎหมาย การส่งเสริมกิจกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมือง และการให้ความรู้ทางการเมือง ปลูกฝังทัศนคติการวิพากษ์วิจารณ์ และการมีความคิดเห็นของตนเอง (Thippaphon Tantisunthon 2010, 5-6)

ดร.บลูเมนทอล กล่าวว่าการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองในระบบประชาธิปไตยเป็นเรื่องที่ต้องการการพุ่มพักเอาใจใส่เลี้ยงดูให้เติบโตไม่สิ้นสุด เป็นการสร้างระบบการเรียนรู้ใหม่ (re-education) ที่มองด้านบวกหรือมองโลกในแง่ดีมีความหวัง (optimistic) ซึ่งสามารถดำเนินการได้โดยระบบโรงเรียน และการศึกษานอกระบบที่เปิดโอกาสให้ทุกคนได้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง และโดยปกติแล้วรัฐบาลจะไม่ดำเนินการเองโดยตรงทั้งหมด แต่

จะกระจายความรับผิดชอบไปที่องค์กรทางการเมือง อาทิ พรรคการเมือง มูลนิธิทางการเมือง และองค์กรที่ไม่แสวงผลกำไรให้เข้ามาดำเนินการทางด้านนี้ อย่างเต็มที่ ตั้งแต่ระดับชาติจนถึงระดับท้องถิ่น

หากเราเปรียบเทียบประสบการณ์ของเยอรมนีกับประเทศต่างๆ ทั่วโลก รวมถึงประเทศไทย ก็ไม่แตกต่างกันเท่าใดนัก กล่าวคือ การให้การศึกษาสมัยเก่าเป็นการศึกษาที่ผู้เรียนเป็นฝ่ายรับเพียงฝ่ายเดียว ส่วนผู้สอนคือผู้ให้ความรู้ความกระจ่างแต่ฝ่ายเดียวเช่นกัน ทำให้ผู้เรียนไม่มีโอกาสบรรลุคุณลักษณะทางความคิด ผู้เรียนไม่สามารถแยกแยะความขัดแย้งต่างๆ ได้ ตรงกันข้าม การศึกษาสมัยใหม่โดยเฉพาะการให้การศึกษาทางการเมืองแก่พลเมือง เป็นการสร้างความรู้ความสามารถของพลเมืองในการวิพากษ์วิจารณ์ อันเป็นการปลดปล่อยอิสรภาพทางความคิดให้กับทุกคน โดยเฉพาะคนด้อยโอกาสทางสังคม เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่พิเศษแตกต่างจากการศึกษาในระบบโรงเรียน ทำให้คนไม่เฉื่อยชาทางการเมือง ไม่ปล่อยให้การเมืองตกอยู่ในมือของนักการเมืองแต่เพียงกลุ่มเดียว การเมืองจึงเป็นเรื่องของทั้งปัจเจกบุคคลและเป็นเรื่องส่วนรวมในคราวเดียวกัน เป็นเรื่องของความรับผิดชอบร่วมกันของคนในสังคม (Thippaphon Tantisunthon 2010, 6-7)

ตัวอย่างของประเทศเยอรมนีที่สามารถปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมทางการเมือง โดยผ่านกระบวนการอบรมกล่อมเกล้าทางการเมืองและการให้การศึกษา และการเสริมสร้างความรู้ทางการเมืองแก่พลเมืองจนประสบความสำเร็จ เยอรมนีจึงกลายเป็นประเทศที่มีความก้าวหน้าทั้งเรื่องการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมมากที่สุดในโลกประเทศหนึ่ง ซึ่งประเทศไทยควรใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติโดยใช้การศึกษานอกระบบประสานกับ

การศึกษาในระบบโดยผ่านโรงเรียนและสถาบันการศึกษาต่างๆ ควบคู่ไปด้วย

ประเทศญี่ปุ่น

กรณีของประเทศญี่ปุ่น ญี่ปุ่นได้รับการจัดอันดับด้านความเป็นประชาธิปไตย (democracy ranking) เป็นอันดับที่ 20 ของโลกในปี ค.ศ. 2013 ซึ่งนับเป็นหนึ่งในประเทศประชาธิปไตยในฝั่งเอเชียเพียงไม่กี่ประเทศที่ได้รับการประเมินอยู่ในอันดับต้น ๆ ของโลก (Kittachet Krivart et al. 2016, 60)

การศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองของญี่ปุ่น อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของสองกระทรวงหลัก คือ กระทรวงสาธารณสุข แรงงานและสวัสดิการ และ กระทรวงศึกษาธิการ วัฒนธรรม วิทยาศาสตร์ กีฬา และเทคโนโลยี โดยรัฐบาลญี่ปุ่นมีการกำหนดแผนนโยบายการพัฒนาเด็กและเยาวชนขึ้นในปี ค.ศ. 2003 โดยเน้นหลักการสำคัญ 4 ประการ สำหรับการจัดการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมืองของญี่ปุ่น ได้แก่ (1) สนับสนุนความเป็นอิสระทางสังคม (2) สนับสนุนให้เยาวชนได้รับประสบการณ์ตามความต้องการของแต่ละบุคคล (3) ปรับเปลี่ยนมุมมองของเยาวชนในฐานะสมาชิกที่กระตือรือร้นของสังคม (4) กระตุ้นให้เกิดบรรยากาศที่เป็นอิสระและมีการอภิปรายอย่างกว้างขวางในสังคม

ในปี ค.ศ. 2006 มีการปฏิรูปพระราชบัญญัติการศึกษาขั้นพื้นฐานของญี่ปุ่น โดยมีเป้าหมายที่จะพัฒนาพลเมืองของประเทศให้เป็นผู้มีจิตสาธารณะ มีความสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมและศีลธรรมและมีความยึดมั่นผูกพันต่อชุมชนท้องถิ่นของตน โดยไม่ได้มีการกล่าวอ้างว่าเป็นทักษะการเรียนรู้ทางการเมือง (political literacy) แต่อย่างใด

กระทรวงศึกษาธิการจะดูแลนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาโดยรวมของประเทศ การจัดการศึกษาในระบบมีรูปแบบ 6-3-3-4 กล่าวคือ การศึกษาระดับประถมศึกษากำหนดไว้ 6 ปี ต่อจากนั้นเป็นระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลายระดับละ 3 ปี และระดับอุดมศึกษาในวิทยาลัยหรือมหาวิทยาลัยอีก 4 ปี ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น นักเรียนทุกคนต้องเรียนวิชาบังคับตามหลักสูตร จำนวน 8 รายวิชา ในจำนวนดังกล่าวมีรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความเป็นพลเมือง อยู่สองกระบวนวิชา คือ ศิลธรรม (moral education) และสังคมศึกษา ในกระบวนวิชาสังคมศึกษามีรายวิชาที่กำหนดในหลักสูตร 3 รายวิชา ได้แก่ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และหน้าที่พลเมือง ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย กระบวนวิชาสังคมศึกษากำหนดให้นักเรียนต้องเรียนในสองรายวิชา คือ ประวัติศาสตร์ และหน้าที่พลเมือง สารสำคัญของวิชาประวัติศาสตร์ คือ ประวัติศาสตร์โลก และประวัติศาสตร์ประเทศญี่ปุ่น กรณีของวิชาหน้าที่พลเมือง นักเรียนต้องเรียนวิชาสังคมร่วมสมัย (contemporary society) จริยศาสตร์ และเศรษฐศาสตร์การเมือง

เป้าหมายสำคัญของวิชาสังคมศึกษาเพื่อนำประเด็นที่สังคมให้ความสนใจมาทำการศึกษา เพื่อเป็นการเรียนรู้สังคมในแง่มุมต่าง ๆ โดยอาศัยวิธีการและเครื่องมือที่หลากหลาย ทั้งนี้เพื่อเป็นการอบรมบ่มเพาะความรู้ความเข้าใจและความรักที่มีต่อประเทศ ปลูกฝังพื้นฐานของความเป็นพลเมือง การสร้างสรรค์ระบอบประชาธิปไตย และสันติภาพท่ามกลางความหลากหลายทางเชื้อชาติ โดยเนื้อหาของวิชาสังคมศึกษาจะเน้นให้นักเรียนมีความรู้อย่างลึกซึ้งในเรื่องสิทธิมนุษยชน ประชาธิปไตย ความ

สัมพันธ์ระหว่างประเทศ (Kittachet Krivart et al. 2016, 61)

ประเด็นที่น่าสนใจและอาจเป็นประเด็นที่สะท้อนอัตลักษณ์ของความเป็นญี่ปุ่นและการสำนึกในความเป็นชาติ คือ การกำหนดเป้าหมายของการศึกษาในกระบวนวิชาสังคมศึกษาไว้อย่างชัดเจนว่าการเรียนการสอนต้องมุ่งเน้นให้นักเรียน (1) มีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับประเทศของตนเอง และประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาติ (2) ปลูกฝังความรู้พื้นฐานที่จำเป็นที่นักเรียนควรจะต้องรู้ในฐานะที่เป็นพลเมืองของประเทศ และ (3) พัฒนาทักษะความรู้เกี่ยวกับความเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ และคุณค่าของสังคมประชาธิปไตยและของประเทศที่สงบสุขร่มเย็น

นอกเหนือจากข้อสังเกตของความเป็นญี่ปุ่นดังกล่าวแล้ว การกำหนดให้นักเรียนได้เรียนวิชา ศิลธรรมโดยมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญ คือ ปลูกฝังให้นักเรียนรู้คุณค่าของชีวิตด้วยการเคารพผู้อื่น และเคารพธรรมชาติ ส่งเสริมให้นักเรียนสามารถแสดงความคิดเห็น ประเมิน และกระทำการใด ๆ ได้ในสถานะสมาชิกของสังคม และมีความรับผิดชอบต่อสิ่งที่ตนเองกระทำ สุดท้าย การสร้างเสริมให้นักเรียนเป็นผู้ที่เปี่ยมไปด้วยจริยธรรมและคุณธรรม (Otsu 2000, 53-62)

นอกจากวิชาทางด้านจริยศึกษาแล้ว การจัดการเรียนการสอนยังมีกิจกรรมพิเศษ (special activities) แก่นักเรียนอีกด้วย ซึ่งเป็นวิชาที่เรียนผ่านประสบการณ์และการลงมือดำเนินกิจกรรมที่เน้นการเรียนรู้อย่างกระตือรือร้น (active learning) เพื่อส่งเสริมกระบวนการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองโดยมีกิจกรรมย่อย 3 ประการ ได้แก่ กิจกรรมภายใน

ชั้นเรียน (class activities) กิจกรรมสภานักเรียน (student council activities) และกิจกรรมของโรงเรียน (school events) การจัดกิจกรรมทั้งหมดต้องดำเนินการโดยอาศัยความร่วมมือกับครอบครัวและสมาชิกในชุมชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาความสำนึกรับผิดชอบต่อสังคมและศีลธรรมและการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่ (Kittachet Krivart et al. 2016, 62)

กล่าวโดยสรุป นักเรียนส่วนใหญ่แทบทั้งหมดของญี่ปุ่นได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา เนื่องจากผู้วางระบบการศึกษาของญี่ปุ่นพิจารณาว่ากระบวนการมีส่วนร่วมเป็นหัวใจหลักของการสร้างความเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้นนั่นเอง

แนวทางการศึกษาทางการเมืองที่เหมาะสมในประเทศไทย

การให้การศึกษาในระบบการศึกษาและนอกระบบการศึกษาเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยและการเสริมสร้างวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยของประเทศไทยเรายังมีความอ่อนแอเป็นอย่างยิ่ง อันเนื่องมาจากการขาดความรู้ความเข้าใจของบรรดานักการศึกษาที่มีบทบาทในกระทรวงศึกษาธิการและการสนับสนุนทางด้านนโยบายของรัฐบาลชุดต่างๆ ที่ผ่านมา

เราจะเห็นได้ว่าหลักสูตรการเรียนการสอนในโรงเรียนก็ดี กระบวนการเรียนการสอนของครูและนักเรียนก็ดี ตลอดทั้งการสร้างแบบแผนวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยในโรงเรียนก็ดี ยังไม่ได้รับการปฏิรูปหรือรณรงค์อย่างจริงจัง ทำให้โอกาสในการสร้างเด็กและเยาวชนให้เป็นพลเมืองที่มีความรู้ความเข้าใจใน

การเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตยต้องสูญเสียโอกาสไปอย่างน่าเสียดาย

อย่างไรก็ตาม ในโรงเรียนประชาธิปไตยตัวอย่างบางโรงเรียน หรือองค์กรหน่วยงานภาคประชาสังคมบางหน่วยงานได้มองเห็นความสำคัญของการให้การศึกษาทางการเมือง ซึ่งน่าจะเป็นตัวอย่างการสร้างแบบแผนวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยในโรงเรียนหรือองค์กรสถาบันการศึกษา อาทิ การจัดทำโปรแกรมการเรียนการสอนและการจัดกิจกรรมประชาธิปไตยในโรงเรียนในโรงเรียนหมู่บ้านเด็กซึ่งเป็นโรงเรียนนวัตกรรมในสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2521 บริเวณริมฝั่งแม่น้ำแควน้อย ตำบลท่าเสา อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี โดยมุ่งเน้นให้นักเรียนมีความรู้และฝึกปฏิบัติจนเกิดเป็นทักษะทางประชาธิปไตย สามารถปฏิบัติตนในสังคมได้อย่างถูกต้องไม่สร้างปัญหาให้เกิดขึ้น โปรแกรมการสอนมุ่งเน้นที่กระบวนการ 3 Cs ดังนี้

1. **Commitments** เป็นเงื่อนไข หรือข้อผูกมัดระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกันตลอดเวลา ดังนั้นการจัดการศึกษาจะบรรลุวัตถุประสงค์ได้ต้องมีให้เกิดช่องว่างระหว่างชุมชนกับโรงเรียน ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนจึงถือเป็นปัญหาที่ทางโรงเรียนต้องรับผิดชอบด้วย เมื่อใดก็ตามถ้าโรงเรียนกับชุมชนไม่ร่วมมือกันแล้วก็จะทำให้เกิดช่องว่าง ซึ่งเปรียบเสมือน “divorce between knowledge and social action” (“การหย่าร้างกับระหว่างความรู้กับการกระทำในสังคม”) ดังที่ จอห์น ดิวอี้ ได้กล่าวไว้ กิจกรรมที่จัดในขั้นนี้คือ

1.1 จูงใจให้นักเรียนเห็นว่าสังคมหรือชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ ต้องการความร่วมมือในการแก้ไขปัญหา และปรับปรุงชุมชนให้น่าอยู่ ดังนั้นจึง

ควรให้นักเรียนศึกษาปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยอาจใช้วิธีการสังเกต สัมภาษณ์ หรือจากการอ่านสื่อต่าง ๆ ครูต้องให้นักเรียนเข้าใจว่าปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้นเกี่ยวข้องกับนักเรียน หากไม่ร่วมมือกันแก้ไขต่อไป นักเรียนอาจอยู่ไม่ได้ หรืออยู่ได้แต่ไม่มีความสุข

1.2 จัดกิจกรรมให้นักเรียนได้พบปะกับผู้บริหารชุมชนเพื่อขอความรู้ และเพื่อให้นักเรียนมีประสบการณ์เกี่ยวกับชุมชนมากขึ้น

2. **Capacity** สอนให้นักเรียนเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถเรื่องประชาธิปไตย และความเป็นพลเมืองของสังคม อาทิ การเคารพและสำนึกในคุณค่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ตระหนักในความเสมอภาคของความเป็นมนุษย์ เคารพในความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรม ยึดหลักการอดทนอดกลั้นต่อความคิดเห็นที่แตกต่าง การเคารพสิทธิเสรีภาพและกฎกติกาของสังคมที่เป็นธรรม ตลอดจนการรู้จักมีความรับผิดชอบต่องานของตนเอง ผู้อื่นและสังคม ดังนั้นกิจกรรมที่จัดจึงเป็นการให้นักเรียนเรียนรู้ในทักษะทางประชาธิปไตย ได้แก่ การเลือกตัวแทน การให้ความเคารพหลักเสียงข้างมากและคำนึงถึงสิทธิของเสียงข้างน้อย การยึดมั่นในหลักเหตุผลเป็นต้น ด้วยการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

2.1 ให้นักเรียนได้พบโลกแห่งความเป็นจริง โดยจัดกิจกรรมพัฒนาสังคมให้นักเรียนเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมเหล่านั้นกับบุคคลในชุมชน โดยอยู่ภายใต้คำแนะนำของครู

2.2 จัดสถานการณ์จำลองในโรงเรียนให้นักเรียนฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับทักษะประชาธิปไตย เพื่อฝึกให้นักเรียนมีความเป็นพลเมืองตั้งแต่อายุในโรงเรียน

3. **Connection** สอนให้นักเรียนเห็นความสัมพันธ์ หรือความเชื่อมโยงระหว่างชุมชนกับโรงเรียน ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ที่บุคคลได้ทำสิ่งที่มีคุณค่าให้เกิดประโยชน์แก่สังคมไว้ และบุคคลในชุมชนก็ได้ทำประโยชน์ให้กับโรงเรียน กิจกรรมที่จัดจึงควรมุ่งเน้นให้นักเรียนได้รู้จัก และสร้างความเชื่อมโยงระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

3.1 จัดกิจกรรมให้นักเรียนได้เรียนรู้บุคคลในชุมชนที่ทำประโยชน์ให้กับสถานศึกษา และบุคคลในสถานศึกษาได้ทำประโยชน์แก่ชุมชน

3.2 จัดกิจกรรมให้นักเรียนได้เห็นตัวอย่าง และรูปแบบของการปฏิบัติของบุคคลในอดีตและปัจจุบันที่สร้างสรรค์ชุมชนในสังคมให้พัฒนาไปตามจุดหมาย

กล่าวโดยสรุปโปรแกรมการสอนประชาธิปไตยในโรงเรียนมุ่งเน้นการพัฒนา 3Cs คือ **Commitments** ให้นักเรียนศึกษาปัญหาสังคมที่เกี่ยวข้องกับตนเอง **Capacity** พัฒนาทักษะของการเป็นประชาธิปไตยเพื่อความเป็นพลเมืองดี และ **Connection** เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโรงเรียน ที่สร้างไว้ให้นักเรียนเข้าใจและเห็นตัวอย่างเพื่อการนำไปปฏิบัติให้เกิดคุณค่าอันเป็นประโยชน์ต่อไป

สรุป

จากที่ได้ยกเป็นตัวอย่างข้างต้นนี้เพื่อชี้ให้เห็นความสำคัญของการให้การศึกษาทางการเมืองและการเสริมสร้างความรู้ทางการเมืองแก่พลเมืองทั้งในระบบการศึกษาและนอกระบบการศึกษาที่มีความจำเป็นต้องทำควบคู่กันไป เพราะในระบบการศึกษามุ่งเน้นกลุ่มเป้าหมายที่เด็กและเยาวชน ส่วนนอก

ระบบการศึกษามุ่งกลุ่มเป้าหมายทั้งเด็ก เยาวชน และประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ก็จะช่วยในการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมไปพร้อม ๆ กับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตย ซึ่งจะนำไปสู่การเสริมสร้างวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยและความเข้าใจในหลักการ กระบวนการ ตลอดจนพฤติกรรมภายใต้ระบอบการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตยในที่สุด

References

- Chai-anan Samudavanija, and Jorg M. Frohlich. 1990. *Kansueksa Thang Kanmueang: Naeokhit Lae Withikan Chatkan*. [Political Education: Concept and Methods of Management]. Bangkok: Institute of Public Policy Studies. (in Thai)
- Hahn, Carole L. 1999. "Challenges to Civic Education in the United States." In *Civic Education Across Countries: Twenty-Four National Case Studies from the IEA Civic Education Project*, edited by Judith Torney-Purta, John Schwill and Jo-Ann Amadeo. Amsterdam: International Association for the Evaluation of Educational Achievement.
- Kittachet Krivart, Anujit Chinnasarn, Chalerm Gerdmoli, Sakun Wongkalasin, Chaiwat Ranglek, and Arpaporn Sookhom. 2016. *Kansueksa Rupbaep Kan Hai Kansueksa Thang Kanmueang Phuea Sang Khwam Pen Phonlamueang (Civic Education) Nai Rabop Prachathippatai An Mi Phramahakasat Song Pen Pramuk*. [A Study of the Form of Civic Education for Democratic Government with a Monarch as Head of State]. Bangkok: Civil Political Development Fund, Office of Political Development Council, King Prajadhipok's Institute. (in Thai)
- Manat Suwan, Kangsadal Kanokhong, and Surasing Saengsode. 2016. *Rupbaep Kan Hai Kansueksa Thang Kanmueang Phuea Sang Khwam Pen Phonlamueang Nai Rabop Prachathippatai An Mi Phramahakasatri Song Pen Pramuk: Sueksa Korani Changwat Chiang Mai*. [A Study of the Form of Civic Education for a Democratic System with a Monarch as Head of State: A Case of Chiang Mai Province]. Bangkok: Civil Political Development Fund, Office of Political Development Council, King Prajadhipok's Institute. (in Thai)
- Matto, Elizabeth C., Alison Rios Millett McCartney, Elizabeth A. Bennion, and Dick Simpson. 2017. *Teaching Civic Engagement Across the Disciplines*. Washington DC: The American Political Science Association.

- Otsu , Kazuko. 2000. “Civic Education in Japan: Values Promotion in the School Curriculum.” *Asia Pacific Journal of Education* 20(1): 53-62.
- Parinya Tevanaroumitkul. 2012. *Kansueksa Phuea Sang Phonlamueang (Civic Education)*. [Civic Education]. Bangkok: Nanmeebooks Publications. (in Thai)
- Thippaphon Tantisunthon. 2010. “Pai Du Civic Education Thi Yoeraman.” [Where I Went to See Civic Education in Germany]. *Patirup Kanmueang-Krachai Amnat*. [Political Reform-Decentralization] Institute of Public Policy Studies, Monthly Newsletter Edison Press Products Ltd. Bangken Bangkok, July: 5-7.

From the Origins of Democracy to the Paradox of Liberal Democracy: A Journey of ‘Democracy’ in the West**

Akekalak Chaiyapumee*

Abstract

The main purpose of this article is to rewrite the history of the use of the word DEMOCRACY in the Western world since antiquity by explaining and categorizing the debates and controversies on how Democracy was constructed and construed in each period in order to capture the conceptual changes engendered by the uses and abuses of the word Democracy during its journey to the present time. The main argument of this article is that the term ‘Democracy’ had been politically exploited as a device for making approval and disapproval by its proponents and opponents during the Archaic and Classical period. The advent of the Philosophers and the anti-democracy tradition had turned the tide of classical perception against the word ‘Democracy’ by classifying it as one of the perverted constitutions. Although this Aristotelian perception prevailed during the Middle Ages, the revolutionary events that occurred on both sides of the Atlantic during the 18th century had gradually changed the meaning of the word ‘Democracy’ to the positive sense of Representative Democracy. It finally gained common currency in the middle of the 19th century, and proclaimed its victory after the World Wars, paving the way for it to become “the only game in town”. This has engendered paradox and dilemma within the liberal democracy itself.

Keywords: *demokratia, liberal democracy, representative democracy*

*PhD Candidate (Political Theory), Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, Henri Dunant Road, Phatumwan, Bangkok 10330. Email profakenash@gmail.com

**Under the supervision of Professor Chaiyan Chaiyaporn and funded by the 18th Royal Golden Jubilee PhD Scholarship, The Thailand Research Fund (TRF).

Received August 28, 2017; Accepted November 28, 2017

จากปฐมบทประชาธิปไตยสู่ทางสองแพร่งของ เสรีประชาธิปไตย: เส้นทางของ ‘ประชาธิปไตย’ ในตะวันตก**

เอกลักษณ์ ไชยภูมิ*

บทคัดย่อ

จุดประสงค์หลักของบทความชิ้นนี้คือการเขียนชีวประวัติและประวัติศาสตร์ของการใช้คำ “ประชาธิปไตย” ในโลกตะวันตกตั้งแต่ยุคโบราณ ด้วยการอธิบายและจัดประเภทข้อถกเถียงและข้อโต้แย้งในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับจุดกำเนิดและความรู้ที่มีต่อคำประชาธิปไตยในแต่ละยุคสมัย เพื่อที่จะนำไปสู่การทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงนัยยะของคำและความหมายที่เกิดจากการนำคำดังกล่าวมาใช้ตลอดระยะเวลาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยข้อเสนอลหลักของบทความชิ้นนี้คือ คำว่าประชาธิปไตยได้ถูกนำไปใช้ทางการเมืองทั้งจากฝ่ายที่สนับสนุนและต่อต้านระบอบประชาธิปไตยนับตั้งแต่ที่คำคำนี้อุบัติขึ้น จนกระทั่งอิทธิพลของนักปรัชญาการเมืองอย่างเพลโตและอาริสโตเติลทำให้เกิดกระแสที่พิจารณาประชาธิปไตยในแง่ลบขึ้นด้วยการจัดประเภทประชาธิปไตยไว้ในฐานะรูปแบบการปกครองที่ไม่ดี ซึ่งวิธีคิดดังกล่าวดำรงอยู่เรื่อยมาตลอดระยะเวลาในยุคสมัยกลาง จนกระทั่งถึงศตวรรษที่ 18 ที่ซึ่งเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงในสองฟากฝั่งมหาสมุทรแอตแลนติกได้ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงนัยยะของประชาธิปไตย และสร้างความหมายที่ดีขึ้นจากการนำคำว่าประชาธิปไตยไปสัมพันธ์กับระบอบการปกครองแบบตัวแทนหรือประชาธิปไตยตัวแทน อันเป็นคำที่ได้รับความนิยมในศตวรรษที่ 19 ก่อนที่จะกลายเป็นคำที่แพร่หลายอย่างชัดเจนภายหลังสงครามโลกทั้งสองครั้ง ซึ่งปูทางไปสู่การเป็น “กฎเกณฑ์หนึ่งเดียวของบ้านเมือง” ของระบอบประชาธิปไตยในปัจจุบันและนำมาซึ่งปัญหาทางสองแพร่งที่เกิดขึ้นภายในตัวระบอบเสรีประชาธิปไตยเองในท้ายที่สุด

คำสำคัญ: เดโมคราเทีย, เสรีประชาธิปไตย, ประชาธิปไตยตัวแทน

*นิสิตปริญญาเอก สาขาทฤษฎีการเมือง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนอังรีดูนังต์ แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330 อีเมล profakenash@gmail.com

**ภายใต้การกำกับดูแลของ ศาสตราจารย์ ดร.ไชยันต์ ไชยพร และบทความชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของคณาจารย์เรื่อง “ทฤษฎีการปกครองแบบผสมและการออกแบบรัฐธรรมนูญไทย พุทธศักราช 2475-2534” และได้รับการสนับสนุนจากโครงการปริญญาเอกกาญจนาภิเษก (คป.) รุ่นที่ 18 ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ได้รับบทความ 28 สิงหาคม 2560; อนุมัติให้จัดพิมพ์ 28 พฤศจิกายน 2560

บทนำ

นับแต่ทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมา คำว่า ‘Liberal Democracy’ ในโลกตะวันตกถูกพูดถึงทั้งในฐานะ ‘จุดสิ้นสุดของประวัติศาสตร์’ (the end of history) (Fukuyama 2006, xi) ‘กติกาการปกครองที่ดีที่สุดหนึ่งเดียว’ (the only game in town) (Linz 1990, 156) หรือมักถูกกล่าวผ่านนิยามที่ใช้กันอย่างแพร่หลายตามคำกล่าวของ Sir Winston Churchill ว่าเป็น “ระบอบการปกครองที่เลวน้อยที่สุด” (เช่น Rancière 2014, 4; Kasian Tejapira 2004, 29) รวมถึงการอ้างสุนทรพจน์ ณ เมืองเกตตีสเบิร์ก (Gettysburg) ของอดีตประธานาธิบดี Abraham Lincoln ซึ่งปัจจุบันได้กลายเป็นอีกหนึ่งในบรรดานิยามที่แพร่หลายและถูกกล่าวถึงมากที่สุดนิยามหนึ่งของ ‘Democracy’ ทั้งในประเทศไทยและในต่างประเทศว่าเป็น “ระบอบการปกครองของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน” (Prajak Kongkirati 2015, 37; Held 2006, 1-2; Hansen 1989, 3)²

อีกสิ่งหนึ่งที่ถูกกล่าวอ้างอยู่เสมอคือรากศัพท์ของคำว่า ‘ประชาธิปไตย’ ในภาษากรีกโบราณ

ว่ามีที่มาจากคำว่า *demokratia*³ (Held 2006, 1) อันเกิดจากการนำคำว่า *demos* ที่แปลว่า ‘ประชาชน’ มารวมกับคำว่า *kratos* ที่แปลว่า ‘อำนาจ’ (Liddell and Scott 1977, 992) เข้าไว้ด้วยกัน แต่หากพิจารณาลงไปในรายละเอียดจะพบว่ารากศัพท์ของคำว่าประชาธิปไตยในภาษากรีกโบราณทั้งสองคำต่างมีความคลุมเครือและซับซ้อนเกินกว่าที่ถูกทำให้เข้าใจในปัจจุบันอย่างยิ่ง กล่าวคือ แม้คำว่า *demos* จะมีความหมายว่า ‘ประชาชน’ ในลักษณะรวมๆ แบบเดียวกันกับประชาชนใน “การปกครองของประชาชน” ตามความหมายของอดีตประธานาธิบดี Lincoln แต่คำว่าประชาชนในที่นี้อาจหมายถึงประชาชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งของสังคมเป็นพิเศษได้ด้วยเช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น *demos* อาจหมายถึงเฉพาะประชาชนทั่วไปที่อาศัยอยู่ในชนบท หรือ *demos* ที่เป็นคนยากจนของชุมชนทางการเมืองเท่านั้นโดยไม่สนใจว่าคนจนเหล่านั้นจะเป็นคนส่วนใหญ่หรือคนส่วนน้อยของสังคมก็ตาม (Aristotle 2009, 102)⁴ ไปจนกระทั่ง *demos* ที่หมายถึงประชาชนที่มีสถานะเป็นพลเมืองที่เสรี (Liddell and Scott 1977, 386-7)⁵

¹ คำพูดดังกล่าวนี้ปรากฏครั้งแรกในบทสนทนาเรื่อง *Statesman* ของ Plato บรรทัดที่ 303b อย่างไรก็ดี ความหมายดังกล่าวของประชาธิปไตยเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขของการเปรียบเทียบกับรูปแบบการปกครองอื่นๆ ที่ไม่อยู่ใต้กฎหมายอีก 2 รูปแบบ คือ คนาริปไตยกับทรราช

² ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วสุนทรพจน์ดังกล่าวของลินคอล์นมิได้มีนัยยะถึงระบอบประชาธิปไตยแต่อย่างใด นอกจากนี้คำว่าระบอบการปกครองของ/โดย/เพื่อประชาชนที่ใช้กันอยู่ทุกวันนี้ แท้ที่จริงแล้วลินคอล์นดัดแปลงมาจากคำพิพากษาส่วนบุคคลของอดีตหัวหน้าผู้พิพากษาศาลสูงจอห์น มาร์แชล (Chief Justice John Marshall) ในคดี *McCulloch V. Maryland* ในปี ค.ศ. 1819

³ จากการสำรวจวรรณกรรมภาษาไทย พบว่า บุคคลคนแรกๆ ที่ปรากฏหลักฐานว่ามีการชี้ให้เห็นถึงการบริวัตรคำว่า Democracy หรือ *demos + kratia* มาเป็นคำในภาษาไทยว่า ‘ประชาธิปไตย’ อย่างชัดเจน คือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายใต้นามปากกา “อศวพาหุ” ในบทส่งท้ายหรือ “ตอนแถม” ของพระราชนิพนธ์แปลเรื่อง “ความมั่งคั่งกระจายแห่งเมืองจีน” ในปี พ.ศ. 2455 ดู อศวพาหุ, “ตอนแถม” ใน *ความมั่งคั่งกระจายแห่งเมืองจีน* (พระนคร: โรงพิมพ์หนังสือพิมพ์ไทย, 2455), 158-159.

⁴ ดู *Politics* ของ Aristotle เล่มที่ 3 บรรทัดที่ 1279b26

⁵ โดย *demos* ที่แปลว่าคนที่อาศัยในชนบท ดู *Persae* ของ Aeschylus บรรทัดที่ 732 ส่วน *demos* ที่แปลว่า สามัญชน คนธรรมดาทั่วๆ ไป ดู *Opera et Dies* ของ Hesiod บรรทัดที่ 261 และ *demos* ที่แปลว่าพลเมืองที่เสรี ดู *Septem contra Thebas* ของ Aeschylus บรรทัดที่ 199 โดยจะเห็นได้ว่ามุมมองและความหมายที่แตกต่างกันเหล่านั้นล้วนแล้วแต่เป็นการนำคำว่า *demos* มาใช้ก่อนหน้าที่จะเกิดประชาธิปไตยเอเธนส์ขึ้นทั้งสิ้น

อีกด้านหนึ่งคำว่า *kratia* ของ *demokratia* หมายถึง ‘อำนาจ’ (power) และ ‘การควบคุม’ (control) ซึ่งมีที่มาจากคำกริยาในภาษากรีกว่า ‘การเกาะกุม’ (to grip) หรือ ‘การหยิบจับ’ (to grasp) (Cartledge 2016, 3) ดังนั้นเมื่อนำคำว่า *kratia* มารวมกับคำว่า *demos* จึงทำให้ *demokratia* หมายถึงระบอบที่มหาชนมีอำนาจหรือเป็นผู้เกาะกุมอำนาจไว้ในมือ แต่อำนาจที่ว่ำนี้นี้ไม่จำเป็นต้องปรากฏในลักษณะของการใช้เสียงข้างมาก (majority rule) ของมหาชนที่ยากจนเสมอไป อันเป็นความหมายดั้งเดิมที่นักวิชาการที่ต้องการวิพากษ์ประชาธิปไตยกรีกโบราณมักหยิบยกนำมาใช้ (Raaflaub 1983, 521, 532; Ober 1998, 331) ในขณะที่ Josiah Ober (2006, 3-9) พยายามนำเสนอแนวทางการตีความความหมายของ *demokratia* ใหม่โดยเปรียบเทียบความหมายกับชื่อระบอบการปกครองอื่นๆ ในภาษากรีกโบราณว่าแท้ที่จริงแล้วคำว่า *kratia* มีความหมายดั้งเดิมที่หมายถึงความสามารถที่จะกระทำการต่าง ๆ (capacity to do thing) มากกว่าที่จะหมายถึงการปกครองของเสียงข้างมาก (Ober 2006, 2) เพราะหากกล่าวถึง ‘คำสร้อย’ ที่นิยมใช้ต่อท้ายชื่อระบอบการปกครองในภาษากรีกแล้วจะพบว่าระบอบการปกครองส่วนใหญ่มักมีที่มาจากรากศัพท์สองคำคือคำว่า *kratia* กับคำว่า *arche* ซึ่งมีนัยยะบ่งชี้ถึง “อำนาจ” ในลักษณะที่แตกต่างกัน โดยระบอบที่ลงท้ายด้วยรากศัพท์ว่า *arche* อย่าง *monarchia*, *oligarchia* หรือแม้แต่ *polyarchy* ของ Robert Dahl ล้วนแล้วแต่เป็นชื่อที่บ่งบอกว่าใครคือผู้ที่ผูกขาดตำแหน่งผู้ปกครอง โดยเฉพาะในแง่ของจำนวนผู้ปกครองว่ามีเพียงคนเดียว น้อยคน หรือมีจำนวนมาก หรือแม้แต่คำว่า *anarchia* ก็มีนัยยะหมายถึงสถานะที่ไม่มีใครมีอำนาจในการปกครองด้วยเช่นกัน โดยไม่ได้สนใจว่าผู้ปกครองเหล่านั้นจะมีความชอบ

ธรรมหรือแหล่งที่มาในการใช้อำนาจดังกล่าวจากที่ใด นอกจากนี้ Ober ยังอธิบายว่าชื่อระบอบการปกครองที่มีรากศัพท์มาจากคำว่า *kratia* อย่าง *aristokratia*, *demokratia*, *ochlokratia* ต่างเป็นชื่อที่ได้มีนัยยะบ่งชี้จำนวนของผู้ปกครองหรือตำแหน่งผู้ปกครองมากเท่ากับบอกถึงคุณสมบัติหรือศักยภาพในการกระทำการบางอย่างของผู้ปกครองในระบอบดังกล่าว เช่น *aristokratia* หมายถึงระบอบที่ปกครองโดยเหล่าอภิชน (*aristoi*) ผู้ซึ่งมีความสามารถหรือชาติกำเนิดประเสริฐกว่าคนอื่น ๆ ในสังคม ดังนั้น เมื่อนำมาเปรียบเทียบกันแล้ว Ober จึงลงความเห็นว่างว่า *demokratia* เป็นคำที่เกิดขึ้นใหม่เพื่อที่จะต่อยอดถึงศักยภาพทางการเมืองรูปแบบใหม่ของผู้ปกครองที่เป็นมหาชนซึ่งแต่เดิมถูกมองว่าเป็นคนส่วนใหญ่ที่ไร้สมรรถภาพมาตลอด ด้วยเหตุนี้จึงไม่เคยปรากฏคำว่า *monokratia* หรือ *oligokratia* มาก่อน นั่นเพราะเป็นที่ประจักษ์ชัดอยู่แล้วว่าคนคนเดียวหรือกลุ่มคนตามความเข้าใจของชาวกรีกโบราณเป็นกลุ่มคนที่กอบปรด้วยศักยภาพและความสามารถที่จะเป็นผู้ปกครองได้อยู่แล้วไม่ว่าจะผ่านการสืบสายโลหิตชาติกำเนิดหรือความมั่งคั่งของทรัพย์สินก็ตาม แต่สิ่งที่ถือได้ว่าเป็น “ของใหม่” สำหรับชาวกรีกโบราณในเวลานั้นคือคำอธิบายที่ว่า มหาชน หรือ *demos* มีศักยภาพที่จะกระทำการต่าง ๆ ร่วมกันในปริมนทลสาธารณะ หรือมีความสามารถในการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นได้ด้วยเช่นกัน ดังนั้นในแง่นี้คำว่า *demokratia* จึงมิได้หมายถึงอำนาจของมหาชนที่มี *demos* ผูกขาดอำนาจและตำแหน่งผู้ปกครองของระบอบการเมืองเท่านั้น แต่ *demos* ใน *demokratia* ยังอาจหมายถึง *demos* ที่มีศักยภาพและคุณสมบัติพิเศษบางอย่างที่ทำให้พวกเขาสามารถกระทำหรือก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางการเมืองได้ อันเป็นคุณสมบัติที่ทำให้พวกเขาควรแก่การเป็นผู้ปกครอง

(Ober 2006, 5) และความหมายดังกล่าวคือความหมายที่ Ober ลงมติว่าเป็นความหมายเบื้องต้นเมื่อคำว่า *demokratia* ถูกสร้างขึ้นในสมัยกรีกโบราณ

สิ่งที่กล่าวไปนี้คือตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงความยุ่งยากและปัญหาบางประการของการทำความเข้าใจความหมายของคำว่า ‘Democracy’ จากรากศัพท์ในภาษากรีกโบราณเอง เพราะแม้แต่ตัวรากศัพท์ของคำว่า ‘Democracy’ ในภาษากรีกโบราณอย่างคำว่า *demokratia* เองยังประกอบไปด้วย นัยความหมายที่ขึ้นอยู่กับการตีความและให้ความหมายคำว่า *demos* และ *kratia* ที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม แม้นักวิชาการไทยจำนวนหนึ่งจะพยายามชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างและหลากหลายในการให้นิยามแก่คำว่า ‘Democracy’ ในตะวันตก และ ‘ประชาธิปไตย’ ของไทย (เช่น Kasian Tejapira 1994, 219-220; Prajak Kongkirati 2015, 37-38) แต่สิ่งหนึ่งที่ยังไม่ได้ถูกหยิบยกมาพิจารณาโดยละเอียดก็คือ จุดเปลี่ยนแปลงที่ทำให้ความหมายของประชาธิปไตยในตะวันตกพลิกจากคำที่มีความหมายในแง่ลบจนกลายเป็นคำที่สามารถ “สร้างความชอบธรรมทางการเมืองที่แพร่สะพัดขึ้นครองความเป็นใหญ่ทั่วโลก” (Kasian Tejapira 1994, 218) และคำที่ “ทุก ๆ คนอยากติดป้าย” (Prajak Kongkirati 2015, 38) ดังนั้น การอธิบายให้ความหมายคำว่า ‘Democracy’ ในแง่บวกตามนิยามแบบต่าง ๆ ซึ่งใช้กันอย่างแพร่หลายในปัจจุบันโดยมิได้พิจารณาการเปลี่ยนแปลงนัยความหมายของคำดังกล่าวจากเดิมที่เป็นคำที่มีความหมายเชิงลบและไม่พึงประสงค์ในความคิดทางการเมืองกระแสหลักของโลกตะวันตกมาโดยตลอด จึงเป็นคำอธิบายที่วางอยู่บนโลกทัศน์ที่เชื่ออยู่ก่อนแล้ว (*fait accompli*) ว่า ‘Democracy’ เป็นคำที่ใช้แทนสิ่งที่พึงประสงค์ โดยละเลยที่มาที่ไปและจุดเปลี่ยนที่ทำให้ความหมายของคำว่า ‘Democracy’

ผันแปรมาสู่คำที่มีความหมายในแง่บวกด้วยเหตุนี้ การศึกษาประวัติศาสตร์การต่อสู้ช่วงชิง และพัฒนาการของการต่อสู้เพื่อทำให้ความหมายของคำว่า ‘Democracy’ ให้พลิกจากคำที่ไม่พึงปรารถนาให้กลายเป็น “กฎเกณฑ์หนึ่งเดียวของบ้านเมือง” ในปัจจุบันบทความชิ้นนี้ จึงมุ่งชี้ให้เห็นจุดเปลี่ยนของความหมายของคำว่า ‘Democracy’ ในโลกตะวันตก ซึ่งไม่ได้หยุดนิ่ง หรือถูกพิจารณาในฐานะคำที่มีความหมายในแง่บวกมาตั้งแต่ต้น หากแต่เป็นคำที่เต็มไปด้วยพลวัตการต่อสู้ช่วงชิง ประชันขันแข่งทั้งจากฝ่ายที่สนับสนุนและฝ่ายที่ต่อต้านเช่นเดียวกับภาษาทางการเมืองที่สำคัญอื่น ๆ (Ball 1989, 1) ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนัยความหมายของคำว่า ‘Democracy’ ที่ว่านี้ย่อมส่งผลต่อการประเมินและทำความเข้าใจระบอบการเมืองที่เรียกว่า ‘Liberal Democracy’ ในปัจจุบันอย่างเลี่ยงไม่ได้

ปฐมบทประชาธิปไตย: *demokratia*

หนึ่งในข้อถกเถียงสำคัญที่สุดสำหรับผู้ศึกษาที่มาที่ไปของแนวคิดเรื่องประชาธิปไตยในสมัยกรีกโบราณคือที่มาที่ไปหรือจุดเริ่มต้นของการใช้คำว่า *demokratia* ในฐานะชื่อที่ใช้เรียกระบอบการปกครองรูปแบบหนึ่ง โดยนักวิชาการที่ศึกษาประเด็นดังกล่าวในปัจจุบันแบ่งเป็น 2 สำนัก โดยสำนักแรกเชื่อว่าประชาธิปไตยในโลกมีจุดกำเนิดอยู่ในสมัยกรีกโบราณ ตัวอย่างนักวิชาการคนสำคัญในกลุ่มนี้ที่ยังมีชีวิตอยู่ได้แก่ Paul Cartledge, Josiah Ober, Mogens Herman Hansen (Cartledge 2016; Ober 2005; Ober 2008; Hansen 1986) เป็นต้น ในขณะที่นักวิชาการอีกกลุ่มหนึ่งมองว่าการกำหนดจุดเริ่มต้นประชาธิปไตยโลกอย่างเฉพาะเจาะจงไปที่สมัยกรีกโบราณเป็นสิ่งที่เกิดจากอคติของจารีตทางความคิดที่ให้ความสำคัญกับอารยธรรมตะวันตกโดยเฉพาะอย่างยิ่งมุมมอง

ว่าอารยธรรมชาวยูโรเปียนเป็นใหญ่ (Eurocentrism) อันทำให้ไม่สามารถมองเห็นถึงร่องรอยของระบอบประชาธิปไตยตามพื้นที่อื่น ๆ ในโลกที่มีมาก่อนหน้ากรีกโบราณ ตัวอย่างงานของนักวิชาการในกลุ่มนี้ได้แก่งานของ Amartya Sen, Benjamin Isakhan and Stephen Stockwell, Kostas Vlassopoulos และ Martin Bernal (ดู Sen 1999; Isakhan and Stockwell 2011; Vlassopoulos 2007; Bernal 1994) เป็นต้น

อย่างไรก็ดีบทความชิ้นนี้มีความโน้มเอียงไปในแนวทางแรกที่เชื่อว่าจุดเริ่มต้นของระบอบประชาธิปไตยโลกเกิดขึ้นในสมัยกรีกโบราณ โดยอาศัยการพิจารณาจากฐานที่มาของคำว่า 'Democracy' ในโลกตะวันตกที่มีจุดกำเนิดมาจากรากศัพท์ของคำว่า *demokratia* ในภาษากรีกโบราณ และแม้ว่าอารยธรรมโบราณในส่วนอื่น ๆ ของโลกอาจมีร่องรอยของการปฏิบัติหรือแม้แต่คำที่ใช้เรียกระบอบการปกครองที่ใกล้เคียงกับระบอบประชาธิปไตยตามที่เราเข้าใจในปัจจุบันอยู่จริง ดังตัวอย่างของงานที่กล่าวถึงไปก่อนหน้านี้ แต่ก็คงมีอาจปฏิเสธได้ว่า *demokratia/democracy* หรือ แม้แต่ 'ประชาธิปไตย' ที่ถูกบัญญัติขึ้นในภาษาไทยครั้งแรกในฐานะภาษาทางการเมืองและถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลายในปัจจุบันล้วนแล้วแต่มีที่มาจากอารยธรรมกรีกโบราณมากกว่าอารยธรรมอื่นใด (ดู Asvabahu 1912, 159) แม้ว่าอิทธิพลดังกล่าวอาจเกิดขึ้นจากชัยชนะของอารยธรรมตะวันตกที่มีต่ออารยธรรมอื่น ๆ ของโลกก็ตาม ดังนั้นบทความชิ้นนี้จึงถือว่าทั้งคำ *demokratia* และระบอบที่ต่อมาถูกเรียกด้วยชื่อ *demokratia* ในสมัยกรีกโบราณคือจุดเริ่มต้นของระบอบประชาธิปไตยโลก แม้คำว่า "โลก" ที่ว่านี้ แท้ที่จริงแล้วจะเป็นอารยธรรมเพียงส่วนเล็ก ๆ ส่วนหนึ่งของโลกซึ่งต่อมาจะแผ่ขยายอำนาจและอิทธิพลเหนืออารยธรรมอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของอุดมการณ์เกี่ยวกับ

รูปแบบการเมืองการปกครองที่พึงประสงค์นับตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 19 ต่อต้นศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา

ในขณะที่การตั้งต้นเพื่อหาจุดกำเนิดประชาธิปไตยในสมัยกรีกโบราณของนักวิชาการกลุ่มแรกก็ประสบปัญหภายในเช่นกัน เพราะแม้นักวิชาการในกลุ่มนี้จะเห็นพ้องต้องกันว่าคู่อารยธรรมกรีกโบราณคือบ่อเกิดของระบอบประชาธิปไตยในโลกตะวันตก แต่นักวิชาการกลุ่มนี้ยังคงถกเถียงกันเองว่าช่วงเวลาใด "ของสมัยกรีกโบราณ" ที่อาจถือว่าเป็น 'จุดเริ่มต้น' ที่ทำให้ระบอบการปกครองที่ชื่อว่า *demokratia* อุบัติขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยกรีกโบราณ ต่อประเด็นดังกล่าวนี้ ผู้เขียนเห็นว่าได้ทำให้นักวิชาการกลุ่มนี้แตกออกเป็น 2 กลุ่ม โดยกลุ่มแรกเชื่อว่าประชาธิปไตยสมัยกรีกโบราณเกิดขึ้นครั้งแรกที่นครรัฐเอเธนส์และพิจารณาเอเธนส์ในฐานะต้นแบบของประชาธิปไตยแห่งแรกในโลกตะวันตก กับอีกกลุ่มหนึ่งที่เชื่อว่ามินครรัฐที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยมาก่อนหน้าเอเธนส์แม้ว่านครรัฐเหล่านั้นอาจไม่ได้มีอิทธิพลในทางการเมืองหรือในทางความคิดจนกระทั่งสามารถสถาปนาตัวเองเป็นต้นแบบของระบอบประชาธิปไตยอย่างนครรัฐเอเธนส์ก็ตาม

อย่างไรก็ดีนักวิชาการกลุ่มที่เชื่อว่า *demokratia* ในสมัยกรีกโบราณเริ่มต้นขึ้นที่นครรัฐเอเธนส์ยังประกอบด้วยข้อถกเถียงภายในอีกเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นว่า *demokratia* "ของนครรัฐเอเธนส์" เริ่มต้นขึ้นเมื่อใดและอาศัยหลักฐานใดในการสนับสนุนข้อเสนอดังกล่าว โดยผู้เขียนแบ่งนักวิชาการที่ศึกษาประเด็นดังกล่าวนี้ออกเป็นอีก 3 กลุ่มใหญ่ คือ (1) กลุ่มที่เชื่อว่า *demokratia* เกิดขึ้นตั้งแต่ก่อนการปฏิรูปของ Cleisthenes ในปี 508/7 ก่อนคริสตกาล (2) กลุ่มที่เชื่อว่า *demokratia* เกิดขึ้น

เมื่อปี 508/7 ก่อนคริสตกาลหลังจากการปฏิวัติของ Cleisthenes และ (3) กลุ่มที่เชื่อว่า *demokratia* เกิดขึ้นภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงในสมัยของ Cleisthenes ไปแล้วอย่างน้อยครึ่งศตวรรษ โดยจะขออธิบายจากกลุ่มหลังสุดไปยังกลุ่มแรกสุดตามลำดับ

งานของนักวิชาการกลุ่มที่เชื่อว่า *demokratia* เกิดในยุคหลังจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในสมัยของ Cleisthenes ไปแล้วหลายสิบปี เช่น งานของ A. Debrunner ซึ่งระบุอย่างชัดเจนว่า ไม่ปรากฏหลักฐานของคำว่า *demokratia* ในเอเธนส์ที่เก่ากว่าช่วงกลางศตวรรษที่ 5 ก่อนคริสตกาล (Ehrenberg 1950, 516) หรืองานของ J. A. O. Larsen เสนอว่าจุดกำเนิดของประชาธิปไตยเอเธนส์เกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยของ Pericles นั่นคือประมาณช่วงศตวรรษที่ 5 ก่อนคริสตกาลโดยอาศัยหลักฐานจากตัวบทของ Herodotus และตัวบทของผู้ที่อ้างชื่อว่าเป็นเซโนฟอน (Pseudo-Xenophon) และตัวบทของ Aristophanes มาประกอบกัน จนนำไปสู่ข้อสรุปว่า คำ *demokratia* ที่มีมาแต่เดิมเป็นคำที่ฝ่ายคน寡 (Oligarchs) ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับมหาชนเป็นผู้สร้างขึ้นมาก่อนจนกระทั่งต่อมาจึงได้ถูกฝ่ายประชาธิปไตย (Democrats) หรือฝ่ายที่นิยมระบอบการปกครองที่มหาชนเป็นใหญ่ นำไปใช้ในความหมายที่ดีแทนในเวลาต่อมาซึ่งก็คือในยุคสมัยของ Pericles ที่ผู้ซึ่งนิยมในระบอบ *demokratia* พยายามจะสร้างรากฐานที่มาทางประวัติศาสตร์ให้แก่ระบอบการปกครองดังกล่าวย้อนกลับไปในอดีตให้มากยิ่งขึ้นอันเป็นที่มาของคำอธิบายที่เกิดขึ้นภายหลังว่า *demokratia* ในนครรัฐเอเธนส์เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยของ Cleisthenes หรือ Solon แล้ว (Larsen 1948, 13, 15) เพราะฉะนั้นคำ *demokratia* ในฐานะรูปแบบการปกครองจึงเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยของ Pericles และ Pericles จึงมีสถานะเป็นบิดาและผู้สถาปนาประชาธิปไตยเอเธนส์

ที่แท้จริง (Ehrenberg 1950, 516) นอกจากนี้ ประเด็นของนักวิชาการกลุ่มนี้ยังเชื่อมโยงกับข้อเสนอของนักวิชาการอีกกลุ่มหนึ่งที่ประกอบด้วย Gregory Vlastos, Jochen Bleicken, Christian Mayer, Oswyn Murray, Kurt Raaflaub, Peter Rhodes และ Raphael Sealey ที่เชื่อว่าสิ่งที่ถูกริเริ่มในสมัยของ Cleisthenes ไม่ได้ถูกเรียกว่า *demokratia* ซึ่งเป็นชื่อที่ถูกขนานนามขึ้นภายหลัง แต่คนในสมัยนั้นเรียกการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวว่า *isonomia* มากกว่า (Hansen 1986, 35) ซึ่งจะได้ขยายความต่อไป

อย่างไรก็ดี นักวิชาการที่เชื่อว่า *demokratia* เกิดขึ้นภายหลังปี 508/7 ก่อนคริสตกาลไปแล้วก็มีให้เห็นตรงกันว่าเสมอไปว่าจุดเริ่มต้นของ *demokratia* คือช่วงกลางศตวรรษที่ 5 ก่อนคริสตกาล นั่นเพราะข้อเสนอของนักวิชาการในกลุ่มนี้ยังประกอบไปด้วยทั้งงานที่พยายามจะเชยิบเส้นเวลาของคำว่า *demokratia* ให้ถอยออกไปหรือถอยร่นเข้ามาให้มากกว่ากลางศตวรรษที่ 5 ก่อนคริสตกาล ตัวอย่างของงานที่พยายามถอยร่นเข้ามาให้ใกล้กว่าช่วงหลังคริสต์ศตวรรษที่ 5 ก็คืองานของ H. Schaefer ที่เห็นแย้งว่าการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นในเอเธนส์ตั้งแต่สมัยของ Cleisthenes จนถึงยุคของ Pericles เป็นเพียงการต่อสู้ของบรรดาอภิชนโดยไม่มี ความเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองแต่อย่างใด Schaefer จึงเสนอให้ขยับจุดอ้างอิงไปข้างหน้าโดยเชื่อว่าคำ *demokratia* ทั้งในแง่ของแนวคิดทฤษฎีและการปฏิบัติเกิดขึ้นอย่างแท้จริงในเอเธนส์ภายหลังจากการทำสงครามเพโลโพนีเซียน หรือก็คือหลังจากปี 431 ก่อนคริสตกาลไปแล้ว (Hansen 1986, 35)

ในอีกด้านหนึ่งงานของนักวิชาการที่พยายามถอยร่นออกไปให้ไกลมากกว่ากลางศตวรรษที่ 5

ก่อนคริสตกาลประกอบไปด้วยข้อเสนอของ Victor Ehrenberg ในบทความที่ชื่อว่า *Origins of Democracy* ซึ่งพยายามชี้ให้เห็นความสำคัญของบทกวีเรื่อง *Suppliant Maidens* ของ Aeschylus (1927, 25) ว่าเป็นกุญแจชิ้นสำคัญที่จะช่วยให้เห็นถึงร่องรอยของแนวคิดประชาธิปไตยแรกเริ่มในดินแดนกรีกโบราณก่อนกลางศตวรรษที่ 5 ก่อนคริสตกาล นั้นเพราะเนื้อหาของ *Suppliant Maidens* ได้ชี้ให้เห็นว่ากษัตริย์แห่งอาร์กอสไม่สามารถกระทำการใดที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบกับนครรัฐหรือชุมชนโดยปราศจากการปรึกษาหารือและความเห็นชอบด้วยการยกมือสนับสนุนของ *demos* (the people's ruling hand) ดังนั้น Ehrenberg จึงสรุปว่าทั้งแนวคิดและคำว่า *demokratia* เป็นคำที่เกิดขึ้นและถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลายพอสมควรอย่างน้อยที่สุดก็คือในช่วงเวลาร่วมสมัยกับที่ Aeschylus ประพันธ์บทกวีดังกล่าวขึ้น นั่นคือประมาณทศวรรษที่ 460 ก่อนคริสตกาล (Ehrenberg 1950, 524) ซึ่งหากข้อเสนอดังกล่าวเป็นจริงก็ย่อมจะสามารถชี้ให้เห็นถึงร่องรอยของ *demokratia* ได้ไกลออกไปอีก 10 ปี นั่นคือระหว่างช่วงประมาณปี 470 ถึงปี 460 ก่อนคริสตกาล

ในอีกด้านหนึ่ง Mogens Herman Hansen เป็นนักวิชาการอีกคนหนึ่งが見ด้วยกับข้อเสนอดังกล่าวของ Ehrenberg และพยายามย้อนที่มาของ *demokratia* กลับไปให้ถึงช่วงทศวรรษที่ 460 ก่อนคริสตกาลผ่านหลักฐานชิ้นใหม่ที่นอกเหนือไปจากบทกวีของ Aeschylus โดยอาศัยหลักฐานที่ได้จากการค้นคว้าของ John Davies (Davies 1971, 359) ซึ่งพบว่าบิดาของ Lysis หนึ่งในตัวละครที่ปรากฏอยู่ในบทสนทนาของเพลโตนั้นมีชื่อว่า *Demokrates* ซึ่งเมื่อนำมาประกอบกับการขุดค้นหลักฐานทางโบราณคดี

ซึ่งทำให้สามารถค้นพบหลุมฝังศพพร้อมแผ่นหินที่ระบุนามของ *Demokrates* ที่ว่านี่จริง และหาก *Demokrates* ที่ว่านี้เป็นบุคคลเดียวกันกับบุคคลที่เป็นคนรักของ Alcibiades ซึ่งถูกอ้างถึงในงานของ Antiphon และ Plutarch แล้วก็ยิ่งทำให้ข้อเสนอที่ว่า *Demokrates* คือบุคคลที่ถือกำเนิดในช่วงระยะเวลาประมาณปี 470 ก่อนคริสตกาลมีน้ำหนักและความน่าเชื่อถือมากขึ้น ซึ่งหากเป็นความจริงแล้ว คำถามสำคัญที่ตามมาทันทีก็คือ อะไรเป็นสาเหตุที่ทำให้บิดาของเขา (ปู่ของ Lysis) ตั้งชื่อบุตรชายของตนว่า *Demokrates* ซึ่งในประเด็นนี้ Hansen เสนอว่าการตั้งชื่อดังกล่าวอาจบ่งชี้ถึงนโยบายทางการเมืองบางอย่างในสมัยปู่ของ Lysis กล่าวคือ การที่ปู่ของ Lysis ตั้งชื่อบุตรชายของตนว่า *Demokrates* ก็เพราะคำว่า *demokratia* อันเป็นนามธรรมของชื่อ *Demokrates* ได้กลายเป็นชื่อเรียกระบอบการปกครองของเอเธนส์ซึ่งเป็นที่ยอมรับของพลเมืองในขณะนั้นแล้วนั่นเอง (Hansen 1986, 36)

สิ่งที่นักวิชาการกลุ่มที่สองหรือฝ่ายที่เชื่อว่าแนวคิดและคำว่า *demokratia* เกิดขึ้นครั้งแรกที่นครรัฐเอเธนส์หลังจากการเปลี่ยนแปลงพลิกแผ่นดินในปี 508/7 ก่อนคริสตกาลในสมัยของ Cleisthenes นำมาใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงสำคัญก็คือข้อความที่ปรากฏในเล่มที่ 6 ของ *The Histories* ของ Herodotus ที่ว่า Cleisthenes ชายคือผู้สถาปนา *demokratia* ให้แก่ชาวเอเธนส์ (Herodotus 1998, 399)⁶ แม้หลายฝ่ายจะมองว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในปี 508/7 ก่อนคริสตกาลเป็นเพียงผลลัพธ์ที่เกิดจากการต่อสู้ของอภิชนด้วยกันเองและลงเอยด้วยชัยชนะของอภิชนกลุ่มหนึ่งเหนืออภิชนอีกกลุ่มหนึ่งเท่านั้น แต่นักวิชาการฝ่ายที่เชื่อว่าเหตุการณ์ดังกล่าว

⁶ดู *The Histories* ของ Herodotus เล่มที่ 6 ย่อหน้าที่ 131

คือจุดกำเนิดของประชาธิปไตยเอเธนส์ก็พยายามเชื่อมโยงว่า แม้ Cleisthenes จะมีสถานะเป็นชนชั้นสูงอย่างไม่ต้องสงสัย แต่การที่ Cleisthenes “หันไปพึ่งพิงเหล่า *demos*” (Herodotus 1998, 327-8)⁷ เพื่อต่อสู้กับอภินกลุ่มอื่นๆ อาจถือเป็นการกรุยทางสู่วิถีทางการเมืองแบบประชาธิปไตยได้ เนื่องจากสิ่งที่ Cleisthenes ทำ เป็นวิธีการที่ไม่เคยถูกใช้โดยเหล่าอภินกลุ่มใดก็ตามมาก่อน ดังนั้น การกระทำดังกล่าวจึงถือเป็นจุดที่ *demokratia* อุบัติขึ้นเป็นครั้งแรก เพราะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสมัยของ Cleisthenes ได้บีบให้สถาบันทางการเมืองแบบเก่าของอภินเหล่านี้ต้องปรับเปลี่ยนคุณลักษณะบางอย่างไป ในขณะที่รากฐานของสถาบันทางการเมืองแบบใหม่ที่ Cleisthenes ได้วางไว้จะถูกรักษาต่อไป และกลายเป็นรากฐานสำคัญให้กับระบอบประชาธิปไตยเอเธนส์ในยุคสมัยของ Themistocles และ Pericles ต่อไป (Ehrenberg 1950, 543, 545, 547)

ทว่าในอีกด้านหนึ่ง ข้อความจากดวับทเล่มที่ 3 ของ *The Histories* ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับบทสนทนาระหว่างขุนนางและชนชั้นสูงชาวเปอร์เซีย 3 คน อันประกอบด้วย Megabyzus, Otanes และ Darius เกี่ยวกับข้อดีข้อเสียของรูปแบบการปกครองประเภทต่างๆ โดยที่ Otanes ผู้ซึ่งอยู่ฝ่ายที่สนับสนุนการปกครองแบบมหาชนเป็นใหญ่ได้เรียกชื่อการปกครองดังกล่าวว่า *isonomia* ไม่ใช่ *demokratia* (Herodotus 1998, 205)⁸ ความแตกต่างระหว่างข้อความในสองส่วนของ *The Histories* ของ Herodotus ที่ว่านี้ได้ก่อให้เกิดข้อถกเถียงตามมาว่า เหตุใด Herodotus (หรือแหล่งข้อมูลของ Herodotus)

จึงเลือกใช้คำว่า *isonomia* แทนการปกครองที่มหาชนเป็นใหญ่ในดวับทตอนต้นที่เป็นการอธิบายรูปแบบการปกครองตามธรรมชาติของเหล่าอภินชาวเปอร์เซีย ในขณะที่ดวับทในตอนที่ท้ายกลับเลือกใช้คำว่า *demokratia* เมื่อบรรยายถึงเอเธนส์ในยุคสมัยของ Cleisthenes และ Pericles (Herodotus 1998, 399)

ในประเด็นดังกล่าวนี้ มีการตีความว่าแหล่งข้อมูลของ Herodotus ในขณะที่เขากำลังบันทึกดวับทในเล่มที่ 3 และเล่มที่ 6 ของ *The Histories* มีความเข้าใจใน *demokratia* ที่แตกต่างกัน เพราะตามหลักฐานที่ปรากฏนั้นบ่งชี้ว่ากว่าที่คำว่า *demokratia* จะปรากฏขึ้นในฐานะชื่อของระบอบการเมืองการปกครองนั้น จะต้องรอจนกระทั่งถึงช่วงเวลาระหว่างยุคสมัยของ Cleisthenes ถึงยุคสมัยของ Pericles ไปแล้ว หรือก็คือระหว่างช่วงปี 508/7 ก่อนคริสตกาลถึงปี 460 ก่อนคริสตกาล ในขณะที่ Ehrenberg กลับเห็นว่า Herodotus อาจใช้คำทั้งสองในลักษณะและในความหมายแบบเดียวกัน (Interchangeable) ซึ่งย่อมหมายความว่า *isonomia* คือชื่อที่ใช้เรียกระบอบการปกครองในความหมายเดียวกันกับ *demokratia* เพียงแต่ *isonomia* เป็นคำที่มีความเก่าแก่มากกว่า การตีความดังกล่าวได้นำไปสู่งานของนักวิชาการกลุ่มแรกพยายามค้นหาที่มาของ *demokratia* ที่มีก่อนหน้าปี 508/7 ก่อนคริสตกาลโดยหนึ่งในข้อเสนอสำคัญของนักวิชาการกลุ่มนี้ก็คือ การพิจารณาที่มาของ *demokratia* ผ่านคำอีกคำหนึ่งแทน นั่นก็คือคำว่า *isonomia* หรือความเสมอภาคเบื้องหน้ากฎหมาย (equality before the law) (Ehrenberg 1950, 530)

⁷ดู *The Histories* ของ Herodotus เล่มที่ 5 ย่อหน้าที่ 66

⁸ดู *The Histories* ของ Herodotus เล่มที่ 3 ย่อหน้าที่ 80

คำว่า *isonomia* ปรากฏขึ้นครั้งแรกในบทเพลงขับร้องในวงสุรา (*skolion*) เกี่ยวกับ Harmodius และ Aristogeiton ผู้ซึ่งได้รับสมญาว่าเป็นผู้สังหารทรราช (Tyrannicide) และทำให้เอเธนส์เกิด *isonomous* ขึ้น อย่างไรก็ตามความน่าเชื่อถือของ *isonomia* (*isonomous*) ในตัวบทดังกล่าวได้ถูกตั้งคำถามอย่างมากเนื่องจากตัวบทดังกล่าวเป็นเพียงบทเพลงที่ใช้ในวงสุรา อีกทั้งยังเป็นเพลงที่แต่งขึ้นเพื่อสดุดีอภิชนที่โค่นล้มทรราชที่มาจากอภิชนอีกตระกูลหนึ่ง ดังนั้น นักวิชาการกลุ่มหนึ่งจึงตีความว่าการต่อสู้ระหว่างกลุ่มอภิชนกันเองในเอเธนส์ไม่สามารถนำไปสู่ความเท่าเทียมกันของพลเมืองเบื้องต้นกฎหมายตามนัยยะของ *isonomia* ได้ แต่ในทางตรงกันข้ามการต่อสู้ดังกล่าวกลับนำมาซึ่งความเสมอภาคของบรรดาอภิชนที่ได้รับชัยชนะในการต่อสู้ครั้งนั้นมากกว่า (Ehrenberg 1950, 531) ในประเด็นดังกล่าวนี้ Gregory Vlastos หนึ่งในนักวิชาการที่ไม่เห็นด้วยกับการตีความว่า *isonomia* มีนัยยะหมายถึงความเท่าเทียมกันของเหล่าอภิชนเท่านั้น โดย Vlastos เสนอว่าแท้ที่จริงแล้ว *isonomia* ตามความเข้าใจที่เกิดขึ้นในช่วงที่ระบอบอภิชนาธิปไตยในกรีกโบราณกำลังเสื่อมถอยและล่มสลายลงนั้นเป็น *isonomia* ในอีกความหมายหนึ่ง โดย *isonomia* ในความหมายที่ว่านี้คือชื่อของระบอบการปกครองที่มหาชนเป็นใหญ่ และดำรงอยู่มาก่อนคำว่า *demokratia* โดยมีได้เป็นเพียงคำกลาง ๆ ที่หมายถึงการโค่นล้มทรราชหรือความเท่าเทียมกันของอภิชนดังที่หลายฝ่ายตีความเท่านั้น (Vlastos 1953, 340-341) เพราะในขณะที่ *demokratia* เป็นเพียงคำที่มีความหมายตามข้อเท็จจริงว่าเป็นระบอบการปกครองที่มหาชนเป็นผู้ปกครอง แต่ *isonomia* กลับเป็นคำที่สามารถสะท้อนฐานคิดบางอย่างที่ทำให้ฝ่ายที่นิยม *demokratia* ในเวลาต่อมานำมาใช้อ้างความชอบ

ธรรมที่มหาชนจะขึ้นมาเป็นผู้ปกครองของระบอบการปกครองที่เกิดขึ้นใหม่แทน

สุดท้ายคือนักวิชาการกลุ่มที่เชื่อว่ามีความลึกลับหรือหนออ่อนของ *demokratia* มาตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 6 ก่อนคริสตกาลหรือตั้งแต่ก่อนหน้าที่จะมี *demokratia* ในนครรัฐเอเธนส์ เช่น ข้อเสนอของ Eric W. Robinson ซึ่งเสนอให้พิจารณาหนออ่อนดังกล่าวจากตัวชี้วัดที่เรียกว่า “แนวคิดเรื่องความเสมอภาคนิยม” (egalitarianism) ที่ปรากฏผ่านสถาบันทางการเมืองที่ให้อำนาจกับมหาชนที่ต่อมาจะถูกพัฒนาเป็นสถาบันทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย แทนการค้นหาลักษณะที่มีคำว่า *demokratia* ปรากฏโดยตรง ซึ่งสามารถใช้เป็นจุดตั้งต้นที่สามารถระบุได้ว่านครรัฐใดในสมัยกรีกโบราณที่มีเค้าโครงของระบอบการปกครองที่มหาชนเป็นผู้ถืออำนาจปกครอง (popular government) โดยการก่อตัวของแนวคิดเรื่องความเสมอภาคนิยมที่ว่านี้อาจพิจารณาได้จากทั้งบทบาทของสามัญชนในการทำหน้าที่เป็นทหารรับใช้ในนครรัฐ จากการดำรงอยู่ของสถาบันทางการเมืองในลักษณะที่ประชุมของมหาชนหรือจากการตรากฎหมายที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่แสดงให้เห็นถึงขอบเขตและข้อจำกัดในการใช้อำนาจของเจ้าหน้าที่บ้านเมืองซึ่งผู้คนในชุมชนสามารถเข้าถึงได้อย่างถ้วนหน้า โดย Robinson เห็นว่าสิ่งเหล่านี้ก็คือตัวชี้วัดหนออ่อนของแนวคิดความเสมอภาคของพลเมืองที่เป็นรากฐานสำคัญให้แก่ *demokratia* ที่มีมาก่อนหน้าศตวรรษที่ 5 หรือก่อนหน้าที่จะเกิด “ประชาธิปไตยเอเธนส์” และจากการศึกษาของ Robinson พบว่ามีถึง 18 นครรัฐที่พบหนออ่อนของ *demokratia* ผ่านกลไกหรือสถาบันทางการเมืองที่ต่อมาจะถูกตีป้าว่าเป็นสถาบันการเมืองในระบอบประชาธิปไตยกรีกโบราณ ไม่ว่าจะเป็นอำนาจของ *demos* ในการควบคุมตรวจสอบเจ้าหน้าที่บ้านเมือง

การกำหนดเงื่อนไขการดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ที่อิงกับทรัพย์สินมีในระดับที่ต่ำหรือไม่มีเลย หรือการเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันโดยตรงของพลเมืองในการออกกฎหมายหรือพิพากษาคัดสินคดีความต่าง ๆ เป็นต้น โดยร่องรอยดังกล่าวปรากฏให้เห็นตั้งแต่ช่วงต้นศตวรรษที่ 6 ก่อนคริสตกาลในนครรัฐอาร์เคีย (Archaea) และคิโอส (Chios) และในช่วงกลางศตวรรษที่ 6 ก่อนคริสตกาลในนครรัฐแอมบราเกีย (Ambracia) เฮราเคลีย พอนติกา (Heraclea Pontica) เมการา (Megara) และไซรีน (Cyrene) และปลายศตวรรษที่ 6 ก่อนคริสตกาลในนครรัฐอครากัส (Acragus) ไครตอน (Croton) แนกซอส (Naxos) และสุดท้ายคือช่วงทศวรรษแรกของศตวรรษที่ 5 ก่อนคริสตกาลในนครรัฐอาร์กอส (Argos) และซีราคิวส์ (Syracuse) (Robinson 1997, 65, 68-9, 126)

จะเห็นได้ว่าข้อแตกต่างประการสำคัญของนักวิชาการทั้ง 3 กลุ่มเกี่ยวกับการแสวงหาจุดเริ่มต้นของ “ประชาธิปไตย” (เอเธนส์) ก็คือหน่วยการวิเคราะห์ที่นักวิชาการแต่ละกลุ่มเลือกใช้เป็นตัวแทนของประชาธิปไตย เช่น หากหน่วยของการวิเคราะห์ของการศึกษาดำเนินการประชาธิปไตยคือตัว “คำ” ว่าประชาธิปไตยหรือ *demokratia* เท่าที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัดตามหลักฐานจริงเท่านั้น ผลที่ตามมาคือนักวิชาการกลุ่มนี้ย่อมไม่สนใจพิจารณาคำหรือหลักฐานแวดล้อมอื่นใดก็ตามเกี่ยวกับ *demokratia* นอกเหนือไปจากหลักฐานที่ปรากฏคำว่า *demokratia* เท่านั้น ในอีกด้านหนึ่งหากหน่วยการวิเคราะห์ที่นักวิชาการเลือกใช้ในการศึกษาประชาธิปไตยอยู่ที่กลไกเชิงสถาบันทางการเมืองหรือความคิดทางการเมือง (unit idea) บางอย่าง นักวิชาการกลุ่มนี้ย่อมให้ความสำคัญกับร่องรอยทางความคิด หรือร่องรอยของกลไกเชิงสถาบันทางการเมืองแบบประชาธิปไตยที่ปรากฏให้เห็นได้ในอดีต แทนที่จะจำกัดตนเองอยู่แต่เฉพาะหลักฐานที่ปรากฏ

คำว่า *demokratia* หรือสิ่งที่คำว่า *demokratia* บ่งชี้เท่านั้น ความแตกต่างกันในเรื่องของหน่วยในการวิเคราะห์และวิธีการแสวงหาหลักฐานเพื่อค้นหาจุดกำเนิดของ *demokratia* ที่ว่านี้จึงอาจนำมาจำแนกประเภทได้หลายวิธี นอกเหนือไปจากรูปแบบที่ได้อธิบายไปในข้างต้น ยกตัวอย่างเช่น ไชยันต์ ไชยพร (Chaiyan Chaipayorn 1999, 149-210) ได้สรุปความแตกต่างของนักวิชาการที่ศึกษาจุดกำเนิดและพัฒนาการของประชาธิปไตยในเอเธนส์ออกเป็น 2 กลุ่ม คือ (1) แบบมีตัวแบบ และ (2) แบบไร้ตัวแบบ โดยฝ่ายที่เชื่อว่าไม่มีตัวแบบ “ประชาธิปไตย” มาก่อนย่อมจะพยายามค้นหาหลักฐานที่สามารถระบุว่าเอเธนส์มีตัวแบบประชาธิปไตยมาตั้งแต่ต้น หลักฐานจำพวกนี้ได้แก่คำ *demokratia* ที่มีความหมายถึงระบอบการเมืองที่บรรจุกฎเกณฑ์ทางสถาบันทางการเมืองบางอย่างภายในนั้น ในขณะที่ฝ่ายที่เชื่อมั่นว่าประชาธิปไตยเอเธนส์เกิดจากการสังสมของวิถีปฏิบัติตลอดจนเงื่อนไขของโครงสร้างสังคม-เศรษฐกิจบางอย่างที่ค่อย ๆ พูมพักความเป็น *demokratia* ให้ปรากฏขึ้นย่อมจะพยายามแสวงหา “หน่ออ่อน” “เค้ามูล” หรือ “ร่องรอย” ของกลไกสถาบันทางการเมืองบางอย่างที่จะค่อย ๆ เติบโตไปเป็นสถาบันทางการเมืองหลักในระบอบประชาธิปไตยที่ชัดเจนในภายหลัง

อย่างไรก็ดี ความหมายของคำว่า *demokratia* ที่ถูกใช้ในช่วงปลายศตวรรษที่ 5 ต่อดันศตวรรษที่ 4 ก่อนคริสตกาลของกรีกโบราณกลับเต็มไปด้วยพลวัตของการต่อสู้และการให้ความหมายที่ประกอบด้วยความหมายที่มีขึ้นเพื่อสร้างการยอมรับ-สนับสนุนบางอย่าง และความหมายเพื่อที่จะต่อต้านหรือสร้างความเกลียดชังบางอย่างขึ้นด้วยเช่นกัน (Sealey 1973, 253) ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดของการใช้คำ *demokratia* ของฝ่ายสนับสนุนก็คือข้อความที่

ปรากฏในตัวบทของ Thucydides ในส่วนที่เป็นสุนทรพจน์ของ Pericles ในพิธีศพของเหล่าทหารชาวเอเธนส์ที่เสียชีวิตในสงครามเพโลโพนีสเขียนช่วงแรกซึ่ง *demokratia* ตามคำอธิบายของ Pericles นี้ไม่เพียงแต่มีนัยยะว่าเป็นรูปแบบการปกครองที่ดีกว่าคณาธิปไตยเท่านั้นแต่สุนทรพจน์ดังกล่าวยังทำให้ *demokratia* กลายเป็นรูปแบบการปกครองที่นครรัฐอื่นๆ ควรถือเป็น “ตัวแบบ” หรือควรเอาเป็นเยี่ยงอย่างในการนำไปปรับใช้กับนครรัฐของตนอีกด้วย (Thucydides 1919, 322-3)⁹ ซึ่งก็สอดคล้องกับพฤติกรรมของเอเธนส์ในช่วงสงครามเพโลโพนีสเขียนที่พยายามเข้าไปแทรกแซงและเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองของนครรัฐที่แต่เดิมเป็นคณาธิปไตยให้หันมาเป็นประชาธิปไตยแทน (Thucydides 1954, 244)¹⁰

ส่วนตัวอย่างของนักคิดที่จำแนกระบบประชาธิปไตยไว้ในด้านลบได้แก่ตัวบทของนักปรัชญาการเมืองกรีกโบราณคนสำคัญอย่าง Plato และ Aristotle โดยในกรณีของ Plato หากพิจารณาจากบทสนทนาเรื่อง *Republic* ก็จะพบว่า Plato ได้จัดประชาธิปไตยไว้ในฐานะระบอบการเมืองที่เลวเป็นอันดับที่สองรองจากระบอบทรราช (Plato 1994, 296)¹¹ ยิ่งไปกว่านั้นในบทสนทนาเรื่อง *Statesman* เขาได้อธิบายผ่านตัวละครที่ชื่อว่า “ชายแปลกหน้า” (Stranger) ว่าไม่ว่ามหาชนที่เป็นผู้ปกครองจะ

ปกครองเหล่าผู้ที่มีทรัพย์ที่มีจำนวนน้อยกว่าด้วยกำลังบีบบังคับหรือด้วยความยินยอมพร้อมใจภายใต้กรอบของกฎหมายหรือไม่ก็ตาม แต่ผู้คนก็จะพากันเรียกระบอบการปกครองที่มหาชนเป็นใหญ่ทั้งรูปแบบที่ดีและรูปแบบที่เลวว่า “ประชาธิปไตย” เช่นเดิม ในขณะที่ระบอบการปกครองที่อำนาจอยู่ในมือคนคนเดียวกับกลุ่มคนจะมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันระหว่างรูปแบบที่ดีและรูปแบบที่เลว¹² ดังนั้นในบรรดารูปแบบการปกครองที่ดีด้วยกัน ระบอบประชาธิปไตย (รูปแบบที่ดี) จึงมีสถานะเป็นการปกครองที่เลวที่สุดหรือดีน้อยที่สุด แต่ในบรรดารูปแบบการปกครองที่เลวหรือไร้กฎหมายด้วยกัน ระบอบประชาธิปไตย (รูปแบบที่เลว) กลับมีสถานะเป็นรูปแบบการปกครองที่ดีที่สุดหรือเลวน้อยที่สุดด้วยเช่นกัน (Plato 2010, 335)¹³

การจัด *demokratia* ไว้ในฐานะรูปแบบการปกครองที่เลวจะมาปรากฏชัดเจนอีกครั้งในงานเขียนเรื่อง *Politics* ของ Aristotle ที่จำแนกระบอบการปกครองที่มหาชนเป็นใหญ่ไว้สองด้านคือด้านที่ดีและด้านที่เลว โดย Aristotle เรียกชื่อระบอบการปกครองที่มหาชนเป็นใหญ่ฝั่งที่ดีว่า *politeia* (polity) และเรียกฝั่งที่เลวว่า *demokratia* (democracy) ซึ่งหมายถึงการปกครองที่ไม่ได้เป็นไปเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวม หากแต่เป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของคนจนส่วนใหญ่ (Aristotle 2009, 100)¹⁴ อนึ่ง การแบ่งประเภทที่ว่านี้

⁹ดู *The History of Peloponnesian War* เล่มที่ 2 ย่อหน้าที่ 37

¹⁰ดู *The History of Peloponnesian War* เล่มที่ 3 ย่อหน้าที่ 83

¹¹แม้ว่าเพลโตจะอธิบายข้อดีของประชาธิปไตยที่ไม่ปรากฏในการปกครองรูปแบบอื่น ๆ ด้วยก็ตาม เช่น เสรีภาพและความสวยงาม อันเกิดจากเสรีภาพที่เปรียบได้กับดอกไม้หลากหลายสีสันภายในบ้านเมือง ในบทสนทนาเรื่อง *The Laws* บรรทัดที่ 557c

¹²ดู *The Laws* บรรทัดที่ 292a

¹³ดู *The Laws* บรรทัดที่ 303b

¹⁴ดู *Politics* ของ Aristotle เล่มที่ 3 บรรทัดที่ 1279b4

ต่อมาจะกลายเป็นมาตรฐานและมีอิทธิพลต่องานเขียนของนักปรัชญาการเมืองที่เป็นสาขาพิเศษของ Aristotle ในเวลาต่อมา โดยจารีตการจัดประเภทรูปแบบการปกครองที่ว่านี้ได้ทำให้เกิดความเข้าใจร่วมกันบางอย่างขึ้น และหนึ่งในนั้นก็คือความเข้าใจที่ว่า *demokratia* คือรูปแบบการปกครองที่มีนัยยะในด้านลบนั่นเอง

กระนั้น มิได้แปลว่านักปรัชญาการเมืองทุกคนจะพิจารณาระบบประชาธิปไตยตามนัยยะที่ Aristotle อธิบายใน *Politics* เสมอไปทั้งหมด เพราะทั้ง Polybius และ Cicero ซึ่งเป็นนักปรัชญาการเมืองคนสำคัญในสมัยโรมันต่างยังคงใช้คำว่า *demokratia* ในความหมายบวกตามเกณฑ์ที่พวกเขาใช้ในการจำแนกประเภทรูปแบบการปกครอง โดยในกรณีของ Polybius เขาได้จัดให้ *demokratia* เป็นรูปแบบการปกครองที่มหาชนเป็นใหญ่ในด้านที่ดี ในขณะที่เขาเรียกระบบการปกครองที่มหาชนเป็นใหญ่ในด้านที่เลวว่า *ochlokratia* หรือ กฎหมู่ (mob rule) แทน (Polybius 2010, 373)¹⁵ ในทำนองเดียวกัน Cicero ได้เรียกชื่อการปกครองของมหาชนที่ดีในภาษาละตินว่า *civitas popularis* ซึ่งนิยมแปลเป็นภาษาอังกฤษว่า popular government หรือ democracy ในขณะที่ Cicero เรียกการปกครองของมหาชนในด้านที่เลวว่า *dominates multitudinis* หรือการปกครองโดยกฎหมาย (Wood 1988, 145) เป็นต้น จะเห็นได้ว่าแม้ Polybius และ Cicero จะสนับสนุนการปกครองที่มหาชนเป็นใหญ่แต่อย่างใด เพราะเป้าหมายสำคัญของนักปรัชญาการเมืองทั้งสองอยู่ที่การสร้างการปกครองที่เรียกว่า

“การปกครองแบบผสม” (mixed constitution) ที่มีประชาธิปไตยเป็นเพียงองค์ประกอบหนึ่งในนั้น (Polybius 2010, 372; Cicero 1998, 21)¹⁶

อย่างไรก็ดี การปกครองแบบ *demokratia* ของบรรดานครรัฐกรีกโบราณต้องถึงกาลอวสานลง เมื่อถูกรุกรานจากมหาอำนาจต่างชาติอย่างมาซิโดเนียและโรมัน อันส่งผลให้นครรัฐกรีกส่วนใหญ่ต้องสูญเสียอัตตาณัติ (*autonomia*) ภายใต้การปกครองของชนต่างชาติซึ่งโน้มเอียงไปในทางสนับสนุนรูปแบบการปกครองที่มีเอกบุคคลและกลุ่มคนเป็นใหญ่มากกว่า แต่ในอีกด้านหนึ่งบริบทของการตกอยู่ภายใต้การปกครองของต่างชาติและการสูญเสียอัตตาณัติก็ทำให้คำว่า *demokratia* ของนครรัฐกรีกได้พัฒนาความหมายไปอีกขั้นหนึ่ง โดย *demokratia* ได้กลายเป็นสโลแกนที่มีความหมายสื่อถึงมหาชนรัฐในความหมายของนครรัฐที่ไม่มีกษัตริย์หรือพระราชปกครอง หรือเป็นนครรัฐที่มีอิสรภาพเป็นของตนเองและไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลหรือการปกครองจากชาติมหาอำนาจต่าง ๆ โดยสิ่งที่น่าสนใจยิ่งกว่าก็คือสโลแกนดังกล่าวซึ่งถูกผลักดันโดยเหล่าอภิชนของนครรัฐต่าง ๆ กลับส่งผลกระทบต่อนัยความหมายของ *demokratia* ไม่ว่าพวกเขาจะตั้งใจหรือไม่ก็ตาม เพราะมันได้เปลี่ยนแปลงความหมายของ *demos* ในคำว่า *demokratia* จากเดิมที่หมายถึงคนส่วนใหญ่ที่เป็นคนยากจนให้กลายเป็น *demos* ที่หมายถึง “ประชาชน” ทั้งหมดทั้งมวลแทน (Cartledge 2016, 244) และความหมายของ *demos* แบบใหม่นี้จะถูกพวกที่นิยมในระบบประชาธิปไตยที่มหาชนเป็นใหญ่นำไปใช้อย่างกว้างขวางต่อไป (Hansen 1992, 16-7)

¹⁵ ดู *The Histories* ของ Polybius เล่มที่ 6 ย่อหน้าที่ 4

¹⁶ ดู *The Histories* ของ Polybius เล่มที่ 6 ย่อหน้าที่ 3; และดู *The Republic* ของ Cicero เล่มที่ 1 ย่อหน้าที่ 45

สำหรับยุคกลาง แม้การพิจารณาประชาธิปไตย หรือ 'Democracy' ในโลกตะวันตกส่วนใหญ่จะยังคงตกอยู่ภายใต้จารีตการแบ่งประเภทรูปแบบการปกครองของ Plato และ Aristotle ที่มอง 'Democracy' ว่าเป็นรูปแบบการปกครองที่มหาชนเป็นใหญ่ประเภทที่ไม่ดี ในขณะที่รูปแบบการปกครองที่มหาชนเป็นใหญ่รูปแบบที่ดึ้นบแต่สมัยโรมันเป็นต้นมามักถูกเรียกว่า 'มหาชนรัฐ' หรือ 'Republic' แทน (ดูรายละเอียดใน Hankins 2010, 460-3) จารีตดังกล่าวส่งผลให้คำว่า 'Democracy' ในสมัยกลางไม่ได้ถูกอธิบายอย่างเป็นเอกเทศ หากแต่ถูกอธิบายในฐานะหนึ่งในรูปแบบการปกครองพื้นฐานสามแบบ และคำอธิบายเกี่ยวกับ 'Democracy' ส่วนใหญ่มักเป็นการกล่าวโจมตีมากกว่าสนับสนุน และยิ่งไปกว่านั้น แม้แต่คำอธิบายของฝ่ายสนับสนุนก็มักลงท้ายด้วยการชี้ให้เห็นถึงความเป็นไปไม่ได้ในทางปฏิบัติของ 'Democracy' และสรุปด้วยการพิจารณา 'Democracy' ในฐานะหนึ่งในองค์ประกอบของสิ่งที่เรียกว่า "การปกครองแบบผสม" (mixed constitution) มากกว่า (Hansen 1992, 17) ซึ่งวิธีคิดดังกล่าวนี้อาจกลายเป็นความคิดและความเข้าใจกระแสหลักที่มีต่อประชาธิปไตยในสมัยกลางและเรอเนซองส์ ซึ่งจะส่งผลและมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อพัฒนาการที่จะเกิดขึ้นกับคำว่าประชาธิปไตยในศตวรรษที่ 18 ต่อไปเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ขึ้น ณ สองฟากฝั่งของมหาสมุทรแอตแลนติก

นวัตประชาธิปไตย

จุดเปลี่ยนสำคัญในยุคสมัยใหม่ของเส้นทางการเดินทางของประชาธิปไตยในตะวันตกอยู่ที่คริสต์ศตวรรษที่ 18 เนื่องจากความเข้าใจที่ผู้คนส่วนใหญ่ในโลกตะวันตกมีต่อประชาธิปไตยในต้นศตวรรษที่ 18

กับช่วงปลายศตวรรษที่ 18 มีความแตกต่างกันอย่างมาก (Hansen 1992, 15) คำถามที่ตามมาก็คืออะไรเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความเข้าใจดังกล่าว และแม้ว่าการระบุสาเหตุที่แน่ชัดที่ทำให้เกิดความหมายของประชาธิปไตยในช่วงต้นศตวรรษที่ 18 กับ ช่วงปลายศตวรรษที่ 18 มีความแตกต่างกัน อาจกระทำไ้ยาก แต่สิ่งที่ไม่อาจปฏิเสธได้คือศตวรรษที่ 18 เป็นช่วงเวลาที่เกิดเหตุการณ์สำคัญสองเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ณ สองฟากฝั่งของมหาสมุทรแอตแลนติก นั่นคือ การประกาศอิสรภาพของชาวอาณานิคมในอเมริกาในปี ค.ศ. 1776 และการปฏิวัติใหญ่ในฝรั่งเศสในปี ค.ศ. 1789 ดังนั้นเหตุการณ์ใหญ่ทั้งสองเหตุการณ์จึงถือเป็นหมุดหมายที่อาจช่วยให้เราสามารถพิจารณาการเปลี่ยนแปลงนัยความหมายของคำว่าประชาธิปไตยในตะวันตกในศตวรรษที่ 18 ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ในกรณีของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในอเมริกาคำว่า 'Democracy' มิได้มีบทบาทใดๆ ต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหรือโครงสร้างทางการเมืองที่เกิดขึ้นในอเมริกาหลังการประกาศอิสรภาพยิ่งไปกว่านั้นคำว่า 'Democracy' โดยเฉพาะที่หมายถึงประชาธิปไตยเอเธนส์ยังถือเป็นคำที่หมายถึงระบอบการปกครองที่พึงหลีกเลี่ยง โดย James Madison หนึ่งในบิดาผู้ก่อตั้งประเทศอเมริกาได้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าระบอบการเมืองรวมถึงกลไกทางการเมืองที่เขาต้องการสถาปนาขึ้นนั้นมิได้มีส่วนใดที่สามารถเรียกได้ว่าเป็น 'Democracy' นั้นเพราะคำ 'Democracy' ตามความเข้าใจของ Madison และคนร่วมสมัยของเขามีนัยยะหมายถึงการปกครองที่อนุญาตให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมได้โดยตรงแบบเอเธนส์ ในขณะที่ระบอบการปกครองที่ออกแบบไว้ในรัฐธรรมนูญของสหรัฐเป็น "การปกครองโดย

ตัวแทน” (representative government) ซึ่งเป็นคนละ
 สิ่งกับระบอบที่ได้ชื่อว่า ‘Democracy’ ในขณะนั้น
 (Dunn 2005, 79)

การใช้คำ ‘Democracy’ ในแง่บวกใน
 สหรัฐอเมริกาเพิ่งจะเริ่มต้นขึ้นอย่างน้อยในช่วงปลาย
 คริสต์ศตวรรษที่ 18 อันเป็นช่วงเวลาไล่เลี่ยกับการ
 ปฏิวัติใหญ่ในฝรั่งเศสซึ่งล้นแล้วแต่ส่งผลให้คำว่า
 ‘Democracy’ เริ่มถูกนำมาใช้ในแง่บวกอย่างแพร่
 หลายในบริเวณภาคพื้นทวีปของยุโรปและอเมริกา
 มากยิ่งขึ้น (Palmer 1953, 205, 207, 214-5, 224) แต่
 กระแสคิดที่ว่านี้ยังมิได้มีการก่อรูปอย่างชัดเจนและ
 เป็นระบบเพียงพอที่จะทำให้คำว่า ‘Democracy’
 กลายเป็นภาษาทางการเมืองที่ทรงอิทธิพลได้จน
 กระทั่งสิ้นคริสต์ศตวรรษที่ 18 ไปแล้ว ดังจะเห็นได้ว่า
 แม้แต่ในเอกสารเฟเดอร์ลิสต์ (The Federalist
 Papers) ของบิดาผู้ร่างรัฐธรรมนูญสหรัฐฯ ที่ปรากฏ
 ก่อนหน้าก็มิได้แสดงให้เห็นว่ามีการพิจารณา
 หรือกล่าวถึงระบอบประชาธิปไตยโดยเฉพาะ
 ประชาธิปไตยเอเธนส์ที่ Madison เรียกว่า
 “ประชาธิปไตยแบบบริสุทธิ์” (pure democracy) ใน
 แ่งที่ดีแต่อย่างใด ยิ่งไปกว่านั้นระบอบประชาธิปไตย
 ที่ว่านี้ยังถูกจัดให้อยู่ตรงกันข้ามกับมหาชนรัฐ
 (republic) และระบอบการปกครองแบบมีตัวแทนที่
 ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับใหม่อีกด้วย (Pitkin 1967,
 191) ดังปรากฏผ่านคำอธิบายของ Madison ใน
 เอกสารเฟเดอร์ลิสต์หมายเลข 10 (Hamilton,
 Madison and Jay 2003, 76, 384-5) นอกจากนี้ใน
 เอกสารเฟเดอร์ลิสต์หมายเลข 48 ตัว Madison ยัง
 แสดงให้เห็นถึงข้อเสียของ “ประชาธิปไตย” จากการ
 ให้มหาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในอำนาจนิติบัญญัติได้
 โดยตรง กับข้อดีของระบอบที่เขาเรียกว่า “มหาชนรัฐ
 แบบมีตัวแทน” (a representative republic) ซึ่งยิ่ง
 ตอกย้ำให้เห็นถึงความแตกต่างของระบอบการเมือง

ทั้งสองแบบ (Hamilton, Madison, and Jay 2003,
 306)

แม้แต่นักเขียนในฝ่ายแอนตี้เฟเดอร์ลิสต์
 อย่าง Brutus ก็อธิบายในทำนองเดียวกันว่า
 “ประชาธิปไตยแบบบริสุทธิ์” เป็นสิ่งที่ไม่อาจทำให้
 เกิดขึ้นได้ในรัฐที่มีขนาดใหญ่โดยอย่างสหรัฐอเมริกา
 นอกจากนี้ประชาธิปไตยยังถูกกล่าวถึงในบริบทของ
 การยอมพลอยให้อำนาจตกไปอยู่ในมือมหาชน
 โดยตรงอีกด้วย ดังปรากฏผ่านการอภิปรายแผนการ
 เวอร์จิเนีย (Virginia Plan) ซึ่งเสนอให้ที่มาของสมาชิก
 สภาคองเกรสต้องมาจากการเลือกตั้งโดยตรงของ
 ประชาชนแต่ละมลรัฐ อันนำไปสู่การอภิปรายต่อต้าน
 อย่างกว้างขวางโดย Elbridge Gerry หนึ่งในผู้
 อภิปรายคัดค้านได้ชี้ให้เห็นว่าการพลอยให้ประชาชน
 แต่ละมลรัฐเลือกสมาชิกสภาคองเกรสได้โดยตรง
 แทนที่จะพลอยให้เป็นหน้าที่ของสมาชิกสภานิติ
 บัญญัติของแต่ละมลรัฐนั้นถือเป็น “ประชาธิปไตยที่
 เกินขอบเขต” (the excess of democracy) (Ketcham
 2003, 39)

ประกอบกับองค์ความรู้เกี่ยวกับกรีก-โรมันที่
 บรรดาบิดาผู้ร่างรัฐธรรมนูญนิยมชมชอบมีความโน้ม
 เอียงไปในทางแนวคิดและการออกแบบกลไกทาง
 การเมืองตามตัวแบบของโรมันโบราณมากกว่าตัว
 แบบกรีกโบราณ ดังจะเห็นได้ชัดเจนจากการตั้งชื่อ
 สถาบันทางการเมืองของสหรัฐอเมริกาที่อิงกับตัว
 แบบของโรมันเช่น สภาเซเนต เนินแคปิตอล เป็นต้น
 นอกจากนี้ตัวแบบกรีกที่ได้รับความนิยมและนำมา
 เป็นแบบแผนในศตวรรษที่ 18 ก็มีใช้ตัวแบบของ
 นครรัฐเอเธนส์ หากแต่เป็นตัวแทนของนครรัฐสปาร์
 ตามากกว่า ซึ่งปรากฏการณ์ที่ว่านี้สอดคล้องกับสิ่งที่
 เกิดขึ้นในภาคพื้นทวีปยุโรปอย่างในอังกฤษ ฝรั่งเศส
 และเยอรมัน ด้วยเช่นกัน (ดู Rawson 1969, 220-367)

จุดเปลี่ยนสำคัญของคำว่าประชาธิปไตยในสหรัฐอเมริกาเกิดจากงานเขียนของนักคิดในกลุ่มที่พยายามนำแนวคิดเรื่อง ‘Democracy’ กับ “การปกครองแบบตัวแทน” ที่เกิดขึ้นในอเมริกามารวมเข้าไว้ด้วยกัน อันส่งผลให้ชื่อประชาธิปไตยกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของชื่อที่ใช้เรียกระบบตัวแทนที่เกิดขึ้นใหม่ในสหรัฐอเมริกาว่า “ประชาธิปไตยแบบตัวแทน” (representative democracy) ซึ่งถูกมองว่าแตกต่างจากประชาธิปไตยรูปแบบเดิมที่เคยมีมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ ในขณะที่ประชาธิปไตยแบบโบราณก็ได้ถูกตั้งชื่อให้กลายเป็นประชาธิปไตยอีกรูปแบบหนึ่งแทน ไม่ว่าจะเป็นประชาธิปไตยทางตรง (direct democracy) ประชาธิปไตยอย่างง่าย (simple democracy) ประชาธิปไตยแบบโบราณ (ancient democracy) หรือประชาธิปไตยของพวกกรีก (Greek democracy) เป็นต้น

คำว่า “ประชาธิปไตยแบบตัวแทน” ในสหรัฐอเมริกานี้ สันนิษฐานว่าปรากฏขึ้นครั้งแรกในจดหมายที่ Alexander Hamilton เขียนถึง Gouverneur Morris ในปี ค.ศ. 1777 (cited in Hansen 1989, 5)¹⁷ จึงอาจกล่าวได้ว่า Hamilton คือบุคคลคนแรกๆ ในอเมริกาที่ทำให้คำว่ามหาชนรัฐ (สาธารณรัฐ) กับคำว่าประชาธิปไตยซึ่งเคยอยู่ตรงกันข้ามมาตลอดในยุคกลางกลายเป็นสิ่งเดียวกันหรืออย่างน้อยกลายเป็นสิ่งที่ไม่ขัดแย้งกันเองได้ในที่สุดจากการนำคำว่าประชาธิปไตยมารวมเข้ากับคำว่ากรปกครองแบบตัวแทน จนกระทั่งเกิดเป็นคำว่า “ประชาธิปไตยแบบตัวแทน” ซึ่งในเวลาต่อมา Thomas Paine นักคิดคน

สำคัญอีกคนหนึ่ง (แม้จะอยู่คนละฝ่ายกับ Hamilton) ได้เสนอระบอบประชาธิปไตยแบบใหม่ที่มีลักษณะทำนองเดียวกันกับ Hamilton เพราะในงานเขียนเรื่อง *Rights of Man* ของเขา Paine ได้ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างประชาธิปไตยอย่างง่าย (simple democracy) กับประชาธิปไตยแบบมีตัวแทนซึ่งถือเป็นสิ่งที่เพิ่งถือกำเนิดขึ้นใหม่ในอเมริกา (Paine 1995, 231-2)

กระแสความคิดและการเปลี่ยนแปลงนี้ ความหมายของประชาธิปไตยในอเมริกาช่วงปลายศตวรรษที่ 18 ถูกพิจารณาว่าเป็นความพยายามระลอกแรกที่ต้องการทำให้คำ ‘Democracy’ กลายเป็นคำที่มีความหมายในแง่บวก ดังจะเห็นได้จากในปี ค.ศ. 1793 มีการก่อตั้งสมาคมประชาธิปไตยแห่งเพนซิลเวเนีย (the Democratic Society of Pennsylvania) ขึ้น โดยสมาคมดังกล่าวสะท้อนถึงความพยายามที่จะนำคำว่า ‘Democracy’ มาใช้เพื่อสื่อถึงความหมายที่ดีแทนที่ความหมายที่มีอยู่แต่เดิมอย่างไรก็ตาม กระแสการหันกลับไปมองประชาธิปไตยเอเธนส์ในแง่ดีในระลอกแรกคือในช่วงทศวรรษที่ 1790 นั้นกลับไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ดังจะเห็นได้จากการที่ความหมายดังกล่าวของคำว่า ‘Democracy’ ไม่ได้ถูกนำไปใช้อย่างแพร่หลายและไม่เป็นที่นิยมอีกเลยเป็นเวลากว่า 20 ปีนับแต่ทศวรรษที่ 1800 เป็นต้นมา (Palmer 1953, 225) หรือก็คือจนกว่าจะเกิดกระแสและความพยายามมองคำว่า ‘Democracy’ ในแง่บวกระลอกที่สองที่เกิดขึ้นช่วงราวทศวรรษที่ 1820 ไปแล้ว

¹⁷Letter from Alexander Hamilton to Gouverneur Morris dated 19 May 1777 “But a **representative democracy**, where the right of election is well secured and regulated, and the exercise of the legislative, executive and judiciary authorities is vested in select persons...” (เน้นข้อความโดยผู้เขียน)

ในอีกด้านหนึ่งของมหาสมุทรแอตแลนติก ราวช่วงปลายศตวรรษที่ 18 ได้เกิดการปฏิวัติใหญ่ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงนัยความหมายของคำ ‘Democracy’ ในโลกตะวันตกด้วยเช่นกัน โดยร่องรอยของการเปลี่ยนแปลงที่ว่่านี้ปรากฏขึ้นครั้งแรกในช่วงทศวรรษที่ 1780 เมื่อเกิดเหตุการณ์การจลาจลโดยกลุ่มผู้รักชาติชาวดัตช์ซึ่งพยายามแสวงหาทางเลือกใหม่ที่หลุดออกจากการแบ่งขั้วทางการเมืองสองฝ่ายภายในมหาชนรัฐเนเธอร์แลนด์ คือระหว่างฝ่ายผู้มีทรัพย์สินที่นิยมในระบอบคณาธิปไตยกับฝ่ายที่สนับสนุนการปกครองของราชวงศ์ออเรนจ์ โดยกลุ่มผู้รักชาติที่ว่่านี้ได้สร้างภาษาทางการเมืองชุดใหม่ขึ้นมาอีกชุดหนึ่งโดยอิงกับหลักการความเท่าเทียม ความเสมอภาคทางการเมือง และอำนาจอธิปไตยที่เป็นของมหาชนแทน แต่กระนั้นพวกเขาก็ยังมิได้เรียกขบวนการของตนเองว่าเป็นขบวนการ “ประชาธิปไตย” แต่อย่างใด เพราะภาษาทางการเมืองที่พวกเขาใช้เรียกระบอบที่พึงปรารถนา คือ “รัฐบาลโดยตัวแทนของประชาชน” (People’s Government by Representation or *Volksregiering bij representatie*) (Dunn 2005, 84) ดังนั้น กว่่าที่คำว่าประชาธิปไตยจะปรากฏให้เห็นในเนเธอร์แลนด์ก็ต้องรอจนกระทั่งเกิดเหตุการณ์ลุกฮือในปี ค.ศ. 1789 ของชาวดัตช์ ที่ซึ่งบรรดาแกนนำมวลชนในครั้งนั้นได้พร้อมใจกันนำคำว่าประชาธิปไตยมาใช้เรียกชื่อขบวนการเคลื่อนไหวของตน เช่น “ประชาธิปไตยผู้กล้าหาญ” (*les braves Démocrates*) “ประชาธิปไตยที่ดี” (*les bon Démocrates*) หรือแม้แต่ “ประชาธิปไตยจงเจริญ” (*Vive la Démocratie*) เป็นต้น (Palmer 1964, 15)

ประกอบกับช่วงเวลาเดียวกันได้เกิดเหตุการณ์ปฏิวัติใหญ่ขึ้นในฝรั่งเศส ซึ่งได้กลายเป็นหมุดหมายสำคัญของการนำคำ ‘Democracy’ กลับมาใช้ขับเคลื่อนทางการเมืองในฐานะภาษาทางการเมือง

ที่มีความสำคัญและมีนัยยะแบบใหม่ (Saxonhouse 1996, 12) อย่างไรก็ตามก็ค้ำว่าประชาธิปไตยในแง่ดี ในความคิดทางการเมืองฝรั่งเศสเริ่มปรากฏให้เห็นตั้งแต่ช่วงปี ค.ศ. 1764 หรือประมาณ 30 ปีก่อนหน้าที่จะเกิดการปฏิวัติใหญ่แล้วในงานของ Marquis d’Argenson ซึ่งพยายามเสนอแผนปฏิรูปการเมืองให้กับรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ฝรั่งเศสด้วยการตั้งคำถามว่า “รัฐบาลราชาธิปไตยจะสามารถถอยอมรับให้ประชาธิปไตยเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบอบการเมืองได้มากน้อยเพียงใด” (Dunn 2005, 93) แต่สิ่งที่น่าสนใจที่สุดของ d’Argenson คือการที่เขาจำแนกประชาธิปไตยออกเป็น 2 ประเภท คือประชาธิปไตยที่จอมปลอม (*false democracy*) อันหมายถึงรัฐบาลที่ปล่อยให้มหาชนเป็นผู้ปกครองด้วยตนเองซึ่งท้ายที่สุดจะนำไปสู่อนาธิปไตยของฝูงชน กับประชาธิปไตยที่แท้จริง (*true democracy*) ที่กระทำการผ่านตัวแทนที่ได้รับการเลือกมาจากมหาชนเพื่อเข้ามาทำหน้าที่พิทักษ์ผลประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ (Dunn 2005, 97)

แม้คำว่า ‘Democracy’ จะเริ่มถูกนำมาใช้ในความหมายแบบใหม่ในฝรั่งเศสตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1760 เป็นต้นมา แต่ก็เป็นที่ชัดเจนว่าบรรดาผู้นำการปฏิวัติใหญ่ในปี ค.ศ. 1789 ไม่มีใครเรียกตนเองว่าเป็นพวก “ประชาธิปไตย” (Democrats) หรือใช้คำที่บ่งชี้ว่าเป็นผู้ที่นิยมระบอบประชาธิปไตยแต่อย่างใด แต่ด้วยเหตุที่การปฏิวัติใหญ่ในครั้งนั้นแต่เดิมเป็นเพียงการปฏิวัติเพื่อต่อต้านระบอบอภิชนาธิปไตยก่อนที่จะลุกลามขยายตัวไปเป็นการต่อต้านระบอบกษัตริย์ในเวลาต่อมา อันเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้คำว่า “ประชาธิปไตย” ค่อยๆ กลายเป็นภาษาทางการเมืองที่กลุ่มหัวรุนแรงในฝรั่งเศสเลือกหยิบมาใช้ โดยในช่วงแรกของการปฏิวัติ คำว่าประชาธิปไตยเริ่มถูกนำมาใช้ในฐานะชื่อของกลุ่มทางการเมืองกลุ่ม

หนึ่ง แต่ยังมีใช้คำที่มีนัยยะหรืออิทธิพลทางการเมืองอะไรมากไปกว่านั้น (Palmer 1964, 15)

บุคคลสองคนในศตวรรษที่ 18 ของยุโรปที่ถือเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้คำประชาธิปไตยถูกนำกลับมาใช้อย่างแพร่หลายในแง่ดีก็คือ Maximilien Robespierre ซึ่งอาจเปรียบได้ว่าเป็นตัวแทนของคำอธิบายจากฝ่ายอาณาจักร กับ พระคาร์ดินัล Barbaba Chiaramonti (ซึ่งในเวลาต่อมาคือสมเด็จพระสันตปาปาปิอุสที่ 7) ตัวแทนคำอธิบายจากฝ่ายศาสนจักรคาทอลิก โดยในกรณีของ Robespierre เขามีได้มีสถานะเป็นเพียงแค่หนึ่งในสถาปนิกของการปฏิวัติฝรั่งเศสและผู้สถาปนายุคแห่งความน่าสะพรึงกลัว (*La Terreur*) เท่านั้น แต่ยังเป็นหนึ่งในบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงนัยความหมายของคำว่า

ประชาธิปไตยในศตวรรษที่ 18 มากที่สุดอีกคนหนึ่ง เพราะภายใต้คำอธิบายของ Robespierre ได้ทำให้คำว่าประชาธิปไตยกลายเป็นภาษาทางการเมืองที่ทรงพลังและมีความหมายหมายถึงระบอบการเมืองในด้านที่ดีอีกด้วย ดังปรากฏผ่านหลักฐานที่เป็นรายงานฉบับร่างที่ Robespierre ในฐานะประธานคณะกรรมการเพื่อความปลอดภัยของสาธารณะเสนอไปยังสภาองคมนตรี (Convention) ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1794 หรือประมาณ 5 เดือนก่อนที่เขาจะถูกตัดสินประหารชีวิต โดยข้อความตอนหนึ่งของรายงานฉบับดังกล่าวได้ระบุความเห็นของ Robespierre ที่มีต่อรูปแบบการปกครองที่ดีที่สุดที่จะสามารถช่วยเติมเต็มเจตจำนงตามธรรมชาติของมนุษย์ โดยรูปแบบการปกครองที่ว่านั้นคือการปกครอง... (Dunn 2005, 116)

แบบประชาธิปไตยหรือแบบมหาชนรัฐโดยคำทั้งสองคำนี้เป็นคำไวพจน์กัน แม้ว่ามันจะเป็นคำที่เคยถูกนำไปใช้อย่างย่ำแย่มาก่อนก็ตาม นั่นเพราะระบอบอภิชนาธิปไตยมิได้มีความเป็นมหาชนรัฐพอฟกกันกับระบอบราชาธิปไตย...

[แต่]ประชาธิปไตยคือระบอบการเมืองที่มหาชนซึ่งเป็นองค์อธิปัตย์ถูกชี้นำด้วยกฎหมายที่เป็นผลงานของพวกเขา และกระทำการทุกอย่างในสิ่งที่พวกเขาสามารถกระทำเองอย่างดีที่สุดแต่ปล่อยให้ตัวแทนกระทำการในสิ่งที่พวกเขาไม่สามารถกระทำด้วยตัวเองอย่างดีที่สุด

นัยยะของคำอธิบายดังกล่าวนอกจากจะเป็นการทำให้ประชาธิปไตยกับมหาชนรัฐ (หรือ *respublica*) กลายเป็นสิ่งๆเดียวกันและมีความหมายในแง่ที่ดีแล้ว ยังเป็นการตอกย้ำว่าประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นใหม่นี้แตกต่างออกไปจากสิ่งที่เคยถูกเรียกว่าประชาธิปไตยมาแต่เดิม (the so-called democracy) อย่างประชาธิปไตยเอเธนส์ที่ตามทฤษฎีของนักคิดในศตวรรษที่ 18 ไม่เพียงแต่เป็นระบอบการเมืองที่

เป็นไปได้ในทางปฏิบัติเท่านั้น หากแต่ยังไม่เคยดำรงอยู่จริงอีกด้วย ในขณะที่ประชาธิปไตยในความหมายแบบใหม่ซึ่งได้ผสมผสานกับการปกครองโดยตัวแทนแล้ว คือประชาธิปไตย “ที่แท้จริง” (the true democracy) ในลักษณะเดียวกันกับคำอธิบายเรื่องระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทนของ Hamilton และ Paine นั้นเอง

ในอีกด้านหนึ่งคำอธิบายจากฝ่ายศาสนจักรอย่างพระคาร์ดินัล Chiaramonti ได้แสดงให้เห็นร่องรอยของการเปลี่ยนแปลงนัยความหมายของคำประชาธิปไตยจากมุมมองของฝ่ายศาสนจักรด้วยเช่นกัน ดังปรากฏผ่านคำเทศน์เนื่องในโอกาสวันคริสต์มาสอีฟของปี ค.ศ. 1797 ซึ่ง Chiaramonti ได้อ้างถึงระบอบการปกครองที่ต่อมาจะรู้จักกันในชื่อ “ประชาธิปไตยแบบคริสเตียน” (Christian democracy) ที่เชื่อว่าระบอบประชาธิปไตยกับคำสอนของพระผู้เป็นเจ้าในพระคัมภีร์ไบเบิลไปด้วยกันได้ และการเป็นคริสเตียนที่ดีก็คือการเป็นประชาธิปไตยที่ดีด้วยในเวลาเดียวกัน (Dunn 2005, 112) คำอธิบายดังกล่าวของพระคาร์ดินัล Chiaramonti จึงเป็นคำอธิบายที่สร้างชุดคุณค่าบางอย่างให้กับคำว่าประชาธิปไตย หรืออย่างน้อยที่สุดก็ได้ทำให้ภาระหน้าที่ตลอดจนพันธกิจทางศีลธรรมของคริสต์ศาสนิกชนสามารถดำเนินควบคู่ไปกับการเมืองแบบประชาธิปไตยอย่างผสมกลมกลืนได้ อีกทั้งยังเป็นชุดคำอธิบายที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกันกับการกล่าวถึงประชาธิปไตยในความหมายของ Robespierre นั่นคือทศวรรษสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่ 18 โดยมีใช้เหตุบังเอิญแต่อย่างใด

อย่างไรก็ดี เมื่อกระแสของการปฏิวัติใหญ่ในฝรั่งเศสเริ่มเข้าไปมีอิทธิพลต่อชาวต่างชาติในเวลาต่อมาจึงเกิดเป็นปรากฏการณ์ของการนำคำประชาธิปไตยกลับมาใช้เพื่อขับเคลื่อนการเมืองของชาวต่างชาติตามไปด้วยเช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น ในปี ค.ศ. 1795 ได้เกิดหนังสือพิมพ์หัวสำคัญขึ้นในกรุงอัมสเตอร์ดัมที่มีชื่อว่า *De Democratean* นอกจากนี้ยังปรากฏคลับทางการเมืองที่ตั้งขึ้นโดยมีเป้าหมายเพื่อสถาปนา “ระบบประชาธิปไตย” (*democratisch systema*) หรือในปี ค.ศ. 1798 ได้มีสมาชิกสภาผู้แทนของเนเธอร์แลนด์จำนวนหนึ่งเข้าชื่อร่วมกันเพื่อเรียก

ร้องให้มี “การปกครองประชาธิปไตยแบบตัวแทน” (a democratic representative constitution) (Dunn 2005, 87) หรือการที่คณะกรรมการธิการของสภาแห่งเดียวกันนี้ได้มีเอกสารไปถึงข้ารัฐการฝรั่งเศสที่มีใจความว่าชาวดัตช์ “มีศักยภาพที่จะอยู่ในระบอบประชาธิปไตยในระดับที่มากกว่าคนฝรั่งเศส” (Palmer 1964, 17) ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นในฝรั่งเศสตั้งแต่ปี ค.ศ. 1789 จนถึง ค.ศ. 1794 จึงมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการแพร่กระจายความหมายของคำว่าประชาธิปไตยในฐานะภาษาทางการเมืองรูปแบบใหม่ทั้งในภาคพื้นทวีปยุโรปและรวมถึงสหรัฐอเมริกาด้วยเช่นกัน

จนกระทั่งเกิดสิ่งที่เรียกว่ากระแสการตื่นกรีก (Greek fever) ในช่วงทศวรรษที่ 1820 ทั้งในยุโรปและในสหรัฐอเมริกาซึ่งได้นำมาสู่อาการคลั่งประชาธิปไตยระลอกที่สองในโลกตะวันตก (Palmer 1953, 225) และกลายเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญอีกจุดหนึ่งที่ทำให้คำว่า “ประชาธิปไตย” กลายเป็นศูนย์กลางของจิตสำนึกความคิดทางการเมืองในโลกตะวันตก เนื่องจากกระแสคิดและภาษาทางการเมืองที่นำมาใช้ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นับประสบความสำเร็จและเกิดการแพร่ระบาดไปทั่ว โดยในกรณีของสหรัฐอเมริกาตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดคือการก่อตั้งพรรคการเมืองใหม่ของประธานาธิบดี Andrew Jackson ซึ่งเป็นประธานาธิบดีคนแรกที่มาจากชนชั้นล่างในนามของพรรคเดโมแครต (Democratic Party) หรือ พรรคประชาธิปไตย ในปี ค.ศ. 1829 ยิ่งไปกว่านั้นในปี ค.ศ. 1833 ชาวบ้านในชุมชนเล็ก ๆ ทางตะวันออกเฉียงใต้ของมลรัฐมิชิแกนได้ตัดสินใจเปลี่ยนชื่อเมืองของพวกเขาจาก Waterville ไปเป็น Ypsilanti เพื่อสดุดีแก่นายพล Dimitrius Ypsilanti ผู้นำกองทัพอกรีกเพื่อปลดแอกจากการตกเป็นเมืองขึ้นของเติร์ก ทั้ง ๆ ที่ชุมชนดังกล่าวมิได้มีอะไรเกี่ยวข้องกับชาวกรีกหรือเกี่ยวข้อง

กับกองทัพดังกล่าวเลยก็ตาม ปรากฏการณ์ดังกล่าวย่อมสะท้อนให้เห็นว่า กระแสคลั่งไคล้ความเป็นกรีกและความเป็นประชาธิปไตยแบบเอเธนส์ในระลอกที่สองเริ่มเป็นที่แพร่ระบาดทั่วไปในสังคมอเมริกัน (Saxonhouse 1996, 14)

นอกจากนี้อิทธิพลของกระแสคิดดังกล่าวยังย้อนกลับไปมีอิทธิพลในประเทศอังกฤษผ่านกลุ่มคนที่เรียกตนเองว่าพวก Philosophical Radicals เช่น George Grote หรือ John Stuart Mill ที่ออกมาเรียกร้องเพื่อเปลี่ยนแปลงอังกฤษให้เป็น “ประชาธิปไตย” มากขึ้นผ่านข้อเสนอเรื่องการขยายสิทธิการเลือกตั้งของคนอังกฤษ (extension of suffrage) ก่อนที่จะนำไปสู่การออกกฎหมายปฏิรูปครั้งใหญ่ในปี ค.ศ. 1832 (The Great Reform Bill of 1832) ซึ่งกลายเป็นตัวแบบของข้อเรียกร้องที่ Lord Durham นำมาปรับใช้เพื่อผลักดันการปฏิรูปทางการเมืองให้เป็น “ประชาธิปไตย” มากขึ้นในดินแดนที่อยู่ภายใต้เครือจักรภพอังกฤษอย่างประเทศแคนาดาในเวลาต่อมา (Aizenstat 1985, 119-20)

แม้กระแสของการพัฒนาประชาธิปไตยที่มาควบคู่กันกับการขยายสิทธิในการเลือกตั้งในช่วงกลางศตวรรษที่ 19 จะเริ่มปรากฏชัดในประเทศอังกฤษและแคนาดา แต่ในอีกมุมหนึ่งระบอบประชาธิปไตยในอเมริกา ยังคงสามารถดำรงอยู่ไปพร้อม ๆ กับการอนุญาตให้มีทาสชาวผิวดำโดยเฉพาะในมลรัฐทางใต้ เนื่องจากระบอบประชาธิปไตยในความเข้าใจของคนอเมริกันส่วนใหญ่ในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นสิ่งที่สามารถไปด้วยกันได้กับการมีทาส ดังจะเห็นได้จากในปี ค.ศ. 1858 วารสารประจำมลรัฐโอไฮโอได้ตีพิมพ์ข้อความอย่างเปิดเผยว่า “ทาสชาวผิวดำคือรากฐานของเสรีภาพและรากเหง้าของประชาธิปไตย” (Hansen 1989, 5) กล่าวคือการมี

ทาสกับการมีประชาธิปไตยเป็นเรื่องที่สามารถไปด้วยกันได้โดยไม่จำเป็นต้องเลือกเพียงสิ่งใดสิ่งหนึ่งเท่านั้นและในช่วงเวลาดังกล่าวนี้อเองที่คำว่าประชาธิปไตยได้ค่อย ๆ กลายเป็นคำศัพท์ที่ครอบงำภูมิทัศน์ทางการเมืองของอเมริกา จนกระทั่งท้ายที่สุดได้กลายเป็นคำสำคัญทางการเมืองที่ John Dunn อธิบายว่าหากใครก็ตามที่หาญกล้าออกมาปฏิเสธ “ประชาธิปไตย” (ที่ถูกเข้าใจแบบใหม่) อย่างเปิดเผย คนผู้นั้นย่อมผลักดันตัวเองให้ตกอยู่ในสภาพไร้ความสามารถทางการเมือง (political impotent) ไปโดยปริยาย (Dunn 2005, 84) เนื่องจากประชาธิปไตยในเวลานี้ได้กลายเป็นคำที่มีความหมายแบบใหม่ที่ผู้คนส่วนใหญ่ให้การยอมรับไปแล้ว

จุดเปลี่ยนประชาธิปไตยในศตวรรษที่ 19– 20

ก่อนหน้าปี ค.ศ. 1850 คงยากที่จะมีใครปฏิเสธว่าเมื่อใดก็ตามที่มีการเอ่ยถึงคำว่าประชาธิปไตย ผู้คนส่วนใหญ่ในโลกตะวันตกย่อมเข้าใจตรงกันว่าหมายถึงระบอบประชาธิปไตยแบบโบราณที่ซึ่งพลเมืองกลุ่มเล็ก ๆ ในรัฐที่มีขนาดพื้นที่จำกัดเข้ามาทำหน้าที่เป็นผู้ปกครองเองโดยตรงแต่เมื่อคำว่า “การปกครองโดยตัวแทน” ที่เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 18 ซึ่งแต่เดิมนั้นถูกเรียกว่ามหาชนรัฐ หรือ republic มากกว่าที่จะถูกเรียกด้วยชื่อ ‘Democracy’ ได้เปลี่ยนแปลงความหมายไปจากการนำคำทั้งสองมาแต่งงานกันจนเกิดเป็นคำว่า “ประชาธิปไตยแบบตัวแทน” (representative democracy) ขึ้นในเวลาต่อมา และได้กลายเป็นคำที่เติบโตขึ้นอย่างมากในช่วงปี ค.ศ. 1789 ถึง 1799 แต่แล้วก็กลับเสื่อมหายไปอีกครั้งหนึ่งในยุคสมัยของจักรพรรดินโปเลียนในช่วงต้นศตวรรษที่ 19 ก่อนที่จะผงาดกลับขึ้นมาอีกครั้งในช่วงทศวรรษที่ 1820 (Hansen 1989, 5)

แม้ในช่วงต้นศตวรรษที่ 19 ของอเมริกา การนำคำว่า ‘Democracy’ กับ การปกครองโดยตัวแทนหรือมหาชนรัฐมาแต่งงานกันจะเริ่มหลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวกันมากขึ้นในฐานะการปกครองรูปแบบใหม่ เช่น John C. Calhoun รองประธานาธิบดีสหรัฐฯ ในสมัยประธานาธิบดี Jackson ได้เรียกระบอบการปกครองของอเมริกาในปี ค.ศ. 1849 ว่าเป็น “สหพันธ์ของมหาชนรัฐประชาธิปไตย” (democratic federal republic) (Calhoun 1968, 112) แต่ความลงตัวที่ว่านี้ยังไม่ได้เกิดขึ้นในภาคพื้นทวีปของยุโรป ดังจะเห็นได้จากในช่วงปี 1850 ยังคงปรากฏคำอธิบายที่พยายามนำระบอบประชาธิปไตยกับการปกครองโดยตัวแทน (representative government) มาสัมพันธ์กันในแง่ลบอยู่ดี เช่น ในรัฐธรรมนูญใหม่ของสมาพันธรัฐสวิสเซอร์แลนด์ ค.ศ. 1848 ได้ระบุว่า การปกครองแบบตัวแทนกับการปกครองแบบ ‘Democracy’ เป็นสองสิ่งที่อยู่ตรงกันข้ามกัน (Hansen 1989, 5; Palmer 1964, 18) เนื่องจากการเลือกตั้งผู้แทนของระบอบการปกครองแบบมีตัวแทนถูกมองว่าเป็นกระบวนการแบบคนธิปไตยมากกว่าประชาธิปไตยมาโดยตลอด (Rancire 2014, 53)

ช่วงเวลาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1850 จนกระทั่งถึงสงครามโลกครั้งที่หนึ่งเป็นช่วงเวลาสำคัญอีกช่วงหนึ่งที่คำว่า ‘Democracy’ กับ การปกครองโดยตัวแทนในโลกตะวันตกเริ่มเป็นที่ลงตัว และไม่กลายเป็นคำที่ขัดแย้งกันเองอีกต่อไป ส่งผลให้โลกทัศน์และความเข้าใจที่มีต่อคำว่า ‘Democracy’ นั้นมีทั้ง ‘Democracy’ ที่ไม่ดีและไร้ประสิทธิภาพ คือประชาธิปไตยทางตรงแบบเอเธนส์ในสมัยกรีกโบราณซึ่งถูกมองว่าเป็นระบอบการปกครองของฝูงชนคลุ้มคลั่ง (mob rule) อันปราศจากการยับยั้งชั่งใจ กับ ‘Democracy’ ที่ดีและมีประสิทธิภาพมากกว่า นั่นคือการปกครองแบบตัวแทน (representative government) ในยุคสมัยใหม่

ซึ่งนักคิดอย่าง Jean-Jacques Rousseau, Benjamin Constant และ Abbé Sieyès ได้พิจารณาระบบการปกครองดังกล่าวว่าเป็นนวัตกรรมชิ้นเอกที่เกิดขึ้นภายใต้ภูมิปัญญาสมัยใหม่ในโลกตะวันตก (Constant 1988, 310; Rousseau 1999; Sieyès 2003, 147) ดังนั้น คำว่า ‘Democracy’ ในครึ่งหลังของศตวรรษที่ 19 จึงประกอบไปด้วย ‘Democracy’ แบบโบราณที่ถูกมองว่าไร้ประสิทธิภาพและเป็นไปได้ในพื้นที่จำกัด กับ ‘Democracy’ ที่หมายถึงประชาธิปไตยแบบตัวแทนของยุคสมัยใหม่ที่มีประสิทธิภาพและเป็นไปได้ในพื้นที่ขนาดใหญ่ของรัฐสมัยใหม่ ด้วยเหตุนี้ประชาธิปไตยแบบโบราณในครึ่งหลังของศตวรรษที่ 19 จึงกลายเป็นเพียงซากทรรศนะเก่าทางประวัติศาสตร์ ในขณะที่ประชาธิปไตยสมัยใหม่หรือการปกครองแบบตัวแทนคือประดิษฐกรรมทางการเมืองรูปแบบใหม่ ดังสะท้อนผ่านชื่อหนังสือของ Alexis de Tocqueville ที่มีชื่อว่า *De La Démocratie en Amérique* ที่ชี้ให้เห็นถึงข้อดีของประชาธิปไตยตัวแทนรูปแบบใหม่ในอเมริกา แม้ Tocqueville จะใช้คำว่าประชาธิปไตยที่กินความหมายถึงระบบสังคมทั้งสังคมก็ตาม (Siedentop 1994, 44-5)

อย่างไรก็ดี สภาพทวิลักษณ์ของประชาธิปไตยในช่วงต้นศตวรรษที่ 19 ที่ได้กล่าวถึงในช่วงต้น ท้ายที่สุดกลับลงเอยด้วยกระแสคิดที่หันกลับมายกย่องประชาธิปไตยทางตรงแบบเอเธนส์ในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 อันเป็นผลจากการเติบโตของกระแส Romanticism ของยุโรปที่ทำให้พัฒนาการทางภูมิปัญญาของโลกตะวันตกที่ องค์ความรู้แบบ “ประวัติศาสตร์” ได้สถาปนาความเป็นสาขาวิชาขึ้นในมหาวิทยาลัย และมีวิธีการศึกษาเป็นของตัวเอง ผลลัพธ์ที่ตามมาคือการย้อนกลับไปศึกษานครรัฐเอเธนส์ด้วยแว่นตาหรือวิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ที่มี ‘Democracy’ ของเอเธนส์เป็น

หน่วยในการศึกษาแทนที่วิธีการทางปรัชญาในแบบเดิม ซึ่งมองระบอบประชาธิปไตยว่าเป็นเพียงส่วนหนึ่งของแนวคิดเรื่องการจัดประเภทรูปแบบการปกครองอันหลากหลาย (Hansen 1992, 20) วิธีการเช่นนี้เองที่ทำให้มุมมองและความหมายของคำว่า 'Democracy' ในแง่ดีค่อย ๆ ขยายตัวจากคำที่ใช้เรียกระบอบประชาธิปไตยสมัยใหม่ไปสู่ระบอบประชาธิปไตยโบราณและจากประชาธิปไตยโบราณโดยทั่วไปไปสู่ประชาธิปไตยเอเธนส์โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยของ Pericles เป็นการเฉพาะเจาะจงมากขึ้นตามลำดับ

บุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการทำให้มุมมองเกี่ยวกับประชาธิปไตยเอเธนส์ในแง่บวกแพร่กระจายขึ้นอย่างมากในช่วงกลางศตวรรษที่ 19 คือนักประวัติศาสตร์คนสำคัญ 3 คน ประกอบด้วย George Grote, Victor Ducuy และ Ernst Curtius (Hansen 1992, 20) ซึ่งล้วนแล้วแต่พยายามนำเสนอมุมมองในแง่บวกต่อระบอบประชาธิปไตยเอเธนส์ทั้งสิ้น โดยเฉพาะในกรณีของ Grote ที่กล่าวอย่างเปิดเผยว่าเขาต้องการศึกษาประวัติศาสตร์กรีกโบราณด้วยมุมมองของผู้ที่ฝึกฝนในระบอบประชาธิปไตย (Demetriou 2014, 179) ด้วยเหตุนี้ Grote จึงถือเป็นกุญแจชิ้นสำคัญที่ช่วยเชื่อมและส่งต่อมุมมองและความหมายของคำว่า 'Democracy' ในแง่บวกให้แพร่หลายในโลกภาษาอังกฤษ (Anglo-American) ในปลายศตวรรษที่ 19 ต่อต้นศตวรรษที่ 20 หรือก่อนหน้าสงครามโลกครั้งที่หนึ่งอันเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่กระแสดังกล่าวเริ่มถดถอยลงในเยอรมันแทน

ช่วงเวลาประมาณปี ค.ศ. 1915 เป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ของคำว่า 'Democracy' เนื่องจากผลลัพธ์ของการโฆษณาชวนเชื่อในระหว่างสงครามโลกครั้งที่หนึ่งได้กลายเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ทำให้คำว่าประชาธิปไตยกลายเป็นสโลแกนทางการเมืองที่สำคัญในโลกตะวันตก ดังปรากฏผ่านข้อเสนอในงานวิจัยของ Ithiel de Sola Pool ซึ่งพยายามวิเคราะห์การใช้คำประชาธิปไตยในแง่ของสัญลักษณ์ทางการเมือง (political symbol) ที่ถูกใช้ในครั้งแรกของศตวรรษที่ 20 ในประเทศมหาอำนาจที่เข้าร่วมสงครามโลกทั้งสองครั้ง โดย Pool ชี้ให้เห็นว่าภาษาและสัญลักษณ์ทางการเมืองที่ถูกใช้ในช่วงสงครามโลกครั้งที่หนึ่งไม่ว่าจะเป็นแถลงการณ์ 14 ข้อของประธานาธิบดี Woodrow Wilson¹⁸ ในปี ค.ศ. 1916 อันมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้โลก “ปลอดภัยมากขึ้นสำหรับประชาธิปไตย” การสละราชสมบัติของพระเจ้าซาร์แห่งรัสเซีย ตลอดจนการตัดสินใจเข้าร่วมสงครามของสหรัฐอเมริกาในเดือนเมษายน ค.ศ. 1917 ล้วนแล้วแต่มีผลต่อการขยายตัวของคำว่าประชาธิปไตยในฐานะสัญลักษณ์ทางการเมืองทั้งสิ้น (Pool 1970, 154)

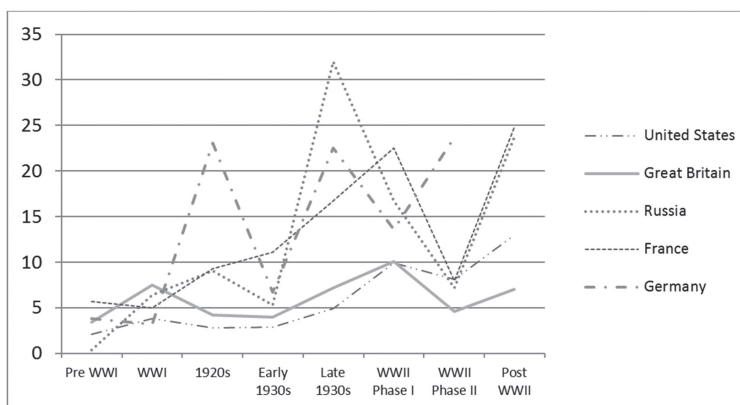
ข้อค้นพบในงานวิจัยของ Pool ที่ว่านี้ยังสอดคล้องกับข้อมูลจากการศึกษาของ F. M. Turner เกี่ยวกับบทกวีของกรีกโบราณที่ปรากฏในประเทศอังกฤษในช่วงเวลาเดียวกัน โดย Turner ระบุว่า ช่วงสงครามโลกครั้งที่หนึ่งรบัสทุกคันที่วิ่งในมหานครลอนดอนได้พร้อมใจกันปิดประกาศข้อความจากสุนทรพจน์ของ Pericles ที่มีเนื้อหาสรรเสริญระบอบ

¹⁸นอกจากนี้ในปี ค.ศ. 1887 ศาสตราจารย์ Woodrow Wilson ได้ตีพิมพ์บทความวิชาการเรื่อง “The Study of Administration” ลงในวารสาร *Political Science Quarterly* ซึ่งภายในบทความดังกล่าว Wilson กล่าวถึงตัวเองและอเมริกันชนในเวลานั้นในฐานะ “crude democrats” และมองว่าระบอบประชาธิปไตยที่ทำงานบนฐานคิดและเงื่อนไขแบบสมัยใหม่ถือเป็นงานที่ยังทำไม่แล้วเสร็จ (unaccomplished work) ดู Woodrow Wilson, “The Study of Administration” *Political Science Quarterly* 2(2) 1887: 217-218.

ประชาธิปไตยและเสรีภาพของเอเธนส์ (Turner 1984, 187) ดังนั้น การโฆษณาชวนเชื่อของประเทศในค่ายประชาธิปไตยในช่วงสงครามโลกครั้งที่หนึ่งจึงเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้ความหมายของประชาธิปไตยของเอเธนส์ในแง่ดีแพร่กระจายและลูกกลมออกไปอย่างกว้างขวางเพราะแม้กระทั่งภายหลังเหตุการณ์ 9/11 นาย Major Owens สมาชิกสภาองเกรสของสหรัฐฯ ได้กล่าวอ้างในทำนองเดียวกันว่า “สุนทรพจน์ของเพอร์คิลส์ที่ถูกทำทายนั่นจะพวยพุ่งคืนขึ้นมาอีกครั้งจากเก้าอี้” (Harloe and Morley 2012, 11)

ประการถัดมา สงครามโลกครั้งที่สองยังเป็นอีกจุดหนึ่งที่ทำให้คำว่า ‘Democracy’ กลายเป็นที่สนใจของโลกอย่างมากและยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น เพราะในช่วงเวลาดังกล่าว ‘Democracy’ ไม่ได้เป็นเพียงแค่คำที่แพร่หลายในโลกเสรีเท่านั้น แม้แต่บรรดาประเทศในฝ่ายคอมมิวนิสต์เองก็รับอิทธิพลของคำดังกล่าวไปใช้เป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองด้วยเช่นกัน ซึ่งแนวคิดเรื่อง ‘Democracy’ ของค่ายคอมมิวนิสต์นี้อาจสืบย้อนกลับไปถึง Vladimir Lenin ซึ่งกล่าวถึงระบอบประชาธิปไตยสังคมนิยมของโซเวียต (Soviet Socialist Democracy) หรือที่เขาเรียก

ว่า “ประชาธิปไตยของชนชั้นกรรมาชีพ” (Proletariat Democracy) ที่ซึ่งสถาบันที่คอยทำหน้าที่ตัวแทนของมหาชนมีความเป็นประชาธิปไตยมากกว่าระบอบประชาธิปไตยของชนชั้นกรรมาชีพ “หลายล้านเท่า” (Lenin 1962, 67) อันมีอิทธิพลต่อแนวคิดเรื่องประชาธิปไตยที่แท้จริงหรือประชาธิปไตยทางเศรษฐกิจของฝ่ายสังคมนิยม (Socialism) ในเวลาต่อมา นอกจากนี้แม้แต่ในการประชุมคอมมิวนิสต์สากล (โคมินเทิร์น) ครั้งที่ 7 ในปี ค.ศ. 1935 มีการประกาศแนวรบของประชาชน (People’s Front) ที่มีเป้าหมายในการต่อสู้เพื่อ ‘Democracy’ ที่แท้จริง (Pool 1970, 155) กระแสของการใช้คำว่า ‘Democracy’ ในฐานะภาษาทางการเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองจึงมีลักษณะและแนวโน้มทำนองเดียวกันกับที่ปรากฏในช่วงสงครามโลกครั้งที่หนึ่งนั่นคือมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น แต่การเพิ่มขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นการเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดและอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในโลก ดังแสดงให้เห็นผ่านกราฟความถี่ของการใช้คำ ‘Democracy’ ในฐานะสัญลักษณ์ทางการเมืองที่ปรากฏในสื่อสิ่งพิมพ์ กระแสหลักของประเทศมหาอำนาจที่เข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่หนึ่งและสงครามโลกครั้งที่สองดังต่อไปนี้



ที่มา: พัฒนาจากข้อมูลใน Ithiel de Sola Pool, “Symbols of democracy” in *The Prestige Press: A Comparative Study of Political Symbols* (Cambridge, MASS: The MIT Press, 1970c), 158

ด้วยเหตุนี้จึงมีใช้เรื่องที่น่าแปลกใจแต่อย่างใด หากกระแสนประชาธิปไตยสมัยใหม่ในความหมายรูปแบบใหม่ที่ก่อตัวมาตั้งแต่ช่วงปลายศตวรรษที่ 18 จะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้บุคคลอย่าง Grote หันมาพิจารณาประชาธิปไตยโบราณอย่างประชาธิปไตยเอเธนส์ในแง่ดีตามไปด้วย ดังนั้น เมื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ 20 ความไม่ลงรอยที่เคยดำรงอยู่ระหว่างประชาธิปไตยสมัยใหม่กับประชาธิปไตยโบราณมาบัดนี้ได้สูญสลายและพยายามถูกทำให้กลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้ชัยชนะของระบอบ(เสรี)ประชาธิปไตย และภายใต้ความเป็น “กฎเกณฑ์หนึ่งเดียวของบ้านเมือง” ซึ่งท้ายที่สุดได้ก่อให้เกิดสภาวะทางสองแพร่งบางอย่างให้แก่เหล่า “ประชาธิปไตย” ในศตวรรษที่ 20 และ 21 ที่ยังคงจรรโลงรักภักดีต่อนัยความหมายแบบใหม่ของ ‘Democracy’ ที่ครอบคลุมกว้างขวางตั้งแต่ประชาธิปไตยทางตรงของยุคโบราณไปจนกระทั่งถึงประชาธิปไตยตัวแทนของยุคสมัยใหม่

บทสรุป: ทางสองแพร่งของเสรีประชาธิปไตย?

นับแต่ต้นศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา นักคิดและนักวิชาการจำนวนมากได้แสดงให้เห็นถึงสภาวะอันขัดแย้งภายในตนเองของระบอบที่เรียกว่า “เสรีประชาธิปไตย” (liberal democracy) ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดคือข้อเสนอของ Carl Schmitt ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความขัดแย้งพื้นฐานของแนวคิดที่ว่าด้วยความเสมอภาคแบบเสรีนิยม (liberal equality) ที่ต้องการให้มีความเสรีภาพของปัจเจกบุคคลอย่างเป็นสากล ไม่มีการแบ่งแยกไม่ว่าปัจเจกบุคคลนั้นจะเป็นพลเมืองของรัฐหรือไม่ก็ตาม ในขณะที่แนวคิดเรื่องความเสมอภาคแบบประชาธิปไตย (democratic equality) มุ่งสร้างความเท่าเทียมกันระหว่างพลเมืองภายในรัฐ

เท่านั้น (Schmitt 1988, 9, 11, 13) ด้วยเหตุนี้ เสรีประชาธิปไตยในสายตาของ Schmitt จากการศึกษาของ Chantal Mouffe จึงถือเป็นระบอบที่ไม่สามารถทำงานได้จริง (non-viable regime) และประกอบไปด้วยสิ่งที่ Mouffe เรียกว่า ปฏิทรรศน์ของประชาธิปไตย (democratic paradox) อันเกิดจากฐานคิดอันขัดแย้งในตัวเองของสององค์ประกอบสำคัญภายในระบอบ liberal democracy (Mouffe 2005, 39)

นอกเหนือไปจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในตัวเองของระบอบ ‘liberal democracy’ แล้ว ความหมายของ ‘Democracy’ ในศตวรรษที่ 20 ยังก่อให้เกิดปัญหาทางสองแพร่งที่อาจพบเห็นได้ทั่วไปในข้อเสนอของฝ่ายที่พยายามตั้งคำถามกับระบอบประชาธิปไตยตัวแทน นั่นคือ ปัญหาทางสองแพร่งระหว่าง “ประชาธิปไตยทางตรง” กับ “ประชาธิปไตยแบบตัวแทน” (Hansen 1989, 6) เพราะหากระบอบประชาธิปไตยในปัจจุบันถูกพิจารณาว่าเป็นระบอบการปกครองที่ดีที่สุดแล้ว การยึดตามตรรกะที่ว่านี้ย่อมเท่ากับว่า ยิ่งระบอบการเมืองหนึ่ง ๆ มีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้นเท่าใดก็จะมีความเป็นระบอบการเมืองที่ดีขึ้นมากเท่านั้น ทว่าปัญหาที่ตามมาก็คือ เมื่อความหมายของคำ ‘Democracy’ ในแง่ดีที่เกิดขึ้นนับแต่ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมานั้นประกอบไปด้วยทั้งประชาธิปไตยโบราณและประชาธิปไตยสมัยใหม่ โดยที่ทั้งสองสิ่งต่างมีความแตกต่างอย่างสำคัญในเรื่องสัดส่วนของการมีตัวแทนและการใช้อำนาจโดยตรงของประชาชนในระบอบการเมือง คำถามที่เกิดขึ้นทันทีคือระบอบประชาธิปไตยรูปแบบใดมีความเป็นประชาธิปไตยมากกว่ากันและหากคำตอบที่ได้คือระบอบประชาธิปไตยสมัยใหม่มีความเป็นประชาธิปไตยมากกว่าระบอบประชาธิปไตยโบราณแล้ว สิ่งนี้ย่อมนำไปสู่สภาวะอึดอัดคับข้องใจที่จะยอมรับประชาธิปไตยเอเธนส์ในฐานะการ

ปกครองที่ดี/มีประสิทธิภาพรูปแบบหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อนำมาพิจารณาประกอบกับสภาวะความล้มเหลวและความวุ่นวายของชุมชนที่เกิดขึ้นในเอเธนส์ตามข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ แต่ในขณะเดียวกันคำตอบที่ว่านี้ก็ไม่สามารถปฏิเสธความรู้สึกนึกคิดของผู้คนที่มิต่อประชาธิปไตยเอเธนส์ในแง่บวก โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้คนที่ต้องการให้มหาชนใช้อำนาจทางการเมืองด้วยตนเองโดยตรงซึ่งมีความเป็นไปได้มากขึ้นในปัจจุบัน ทว่าในอีกด้านหนึ่งหากคำตอบที่ได้ต้องการให้ประชาธิปไตยทางตรงแบบเอเธนส์มีความเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริงกว่าประชาธิปไตยแบบตัวแทน ปัญหาที่ตามมาก็คือสภาวะอิหลักอิเหลื่อที่เกิดจากข้อเรียกร้องให้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างของระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทนในปัจจุบันให้กลับไปเป็นประชาธิปไตยทางตรงแบบเอเธนส์ให้มากขึ้นด้วยการปฏิรูปสถาบันทางการเมืองบางอย่าง เช่น พยายามลดสัดส่วนของความเป็นประชาธิปไตยตัวแทนให้น้อยลงและเพิ่มสัดส่วนที่เป็นประชาธิปไตยทางตรงในระบอบการเมืองให้มากขึ้น ไม่ว่าจะผ่านกระบวนการทำประชามติ หรือผ่านการออกคะแนนเสียงโดยใช้เทคโนโลยีเข้าช่วยที่เรียกว่า Teledemocracy (ดู Toffler 1980; Becker 1981; Arterton 1987) และประการสุดท้าย กลุ่มคนที่เชื่อว่าการจัดวางส่วนผสมระหว่างประชาธิปไตยทางตรงกับประชาธิปไตยตัวแทนนั้นอาจไม่ใช่ปัญหาทางสองแพร่งที่ต้องเลือกเพียงอย่างใดอย่างหนึ่งเสมอไป เมื่อนั้น พวกเขายอมถูกบีบให้ต้องยอมรับถึงสภาพความเป็นจริงตามธรรมชาติของความเป็น “อภิชน” อันเกิดจากกระบวนการเลือกตั้ง (Aristocratic character of election) ในระบอบการเมืองที่พวกเขาเรียกว่า “ประชาธิปไตย” ด้วยเช่นกัน (Manin 1997, 145-146)

กล่าวโดยสรุปความจำเป็นที่ทำให้ต้องจัดวางส่วนผสมที่ลงตัวระหว่างประชาธิปไตยแบบตัวแทนกับประชาธิปไตยโดยตรงของ “ประชาชน” (หรืออันที่จริงแล้วคือ “พลเมือง”) คือผลลัพธ์อันหลีกเลี่ยงไม่ได้จากความหมายของประชาธิปไตยแบบใหม่ของเหล่าประชาธิปไตยหรือใครก็ตามที่ยึดกับนัยความหมายที่ดีตามนัยยะแบบใหม่ของคำ ‘Democracy’ ในยุคสมัยใหม่ที่มาเลเซียจนกระทั่งย้อนกลับไปสร้างความสุขยอมรับให้แก่ทุก ๆ สิ่งในปัจจุบันที่ถูกปิดป้ายว่าประชาธิปไตย และทุก ๆ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับประชาธิปไตยในอดีตอันรวมถึง *demokratia* ในสมัยกรีกโบราณซึ่งแต่เดิมเป็นสิ่งที่อยู่ตรงกันข้ามกับระบอบแบบตัวแทนให้กลายเป็นสิ่งที่ดีตามไปด้วยเช่นกัน และผลักดันให้บรรดาคนผู้ซึ่งถูกบีบให้ต้องนำเอาแนวคิดหรือสถาบันทางการเมืองซึ่งถูกตีตราว่า “ดี” ด้วยเช่นกันเหล่านั้นมาปรับใช้กับระบอบตัวแทนที่พวกเขามีในปัจจุบันให้ได้มากที่สุด ในขณะที่อีกด้านหนึ่งก็ไม่สามารถยอมรับให้มีระบอบประชาธิปไตยรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งผูกขาดนัยยะที่ดีดังกล่าวในปัจจุบันได้อย่างเต็มปากด้วยเช่นกัน กล่าวคือ พวกเขาไม่อาจปฏิเสธให้มีแต่ระบบตัวแทนเจตจำนงของมหาชนโดยที่ประชาชนไม่สามารถออกเสียงโดยตรงใด ๆ ได้เลยในแบบที่นักคิดในสมัยศตวรรษที่ 18 หรือในแบบที่พวกเขาโกแวงในฝรั่งเศสกล่าวอ้างอย่างเปิดเผยได้อีกต่อไป (Schmitt 1988, 27) แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่สามารถนำพาตัวเองกลับไปเป็นประชาธิปไตยทางตรงทั้งหมดตามแบบนครรัฐกรีกโบราณเมื่อหลายพันปีก่อนอย่างสิ้นเชิงได้ด้วยเช่นกัน

ทางออกจากสภาวะอิหลักอิเหลื่อทางเดียวที่เหลืออยู่จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจเสียใหม่ว่า รูปแบบการปกครองต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ในโลกนับแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยธรรมชาติแล้วมีลักษณะเป็นการ

ปกครองแบบผสม (mixed constitution) ทั้งนี้ รวมถึง การปกครองแบบประชาธิปไตยตัวแทนในปัจจุบัน (Rancière 2014, 54) และเปลี่ยนโจทย์มาเป็นการจัดวางส่วนผสมที่พอเหมาะและลงตัวภายใต้เงื่อนไขทางการเมืองในแต่ละช่วงเวลาให้แก่องค์ประกอบที่เป็นกลุ่มคน (the few) ของประชาธิปไตยแบบตัวแทนที่มาจากการเลือกตั้งหรือวิธีการอื่นๆ ควบคู่ไปกับองค์ประกอบที่เป็นมหาชน (the many) ของประชาธิปไตยทางตรงไปพร้อมๆ กับการจัดวาง

ตำแหน่งแห่งที่ให้แก่องค์ประกอบที่เป็นเอกบุคคล (the one) ที่อาจอยู่ในรูปของประธานาธิบดี นายกรัฐมนตรี อัครมหาเสนาบดี หรือสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างผสมกลมกลืนร่วมกัน แทนที่จะมองรูปแบบการปกครองเหล่านั้นผ่านวิธีคิดของการปกครองแบบบริสุทธิ์ (pure constitution) รูปแบบใดรูปแบบหนึ่งที่ท้ายที่สุดย่อมจะนำไปสู่วังวนและกับดักของความไม่ลงตัวทั้งในทางทฤษฎีและในทางปฏิบัติดังที่ได้แสดงให้เห็นไปแล้วในช่วงต้น

References

- Aeschylus. 1927. Suppliant Maidens. In *Aeschylus in two volumes, Vol. I*. Translated by Herbert Weir Smyth. London: William Heinemann.
- Ajzenstat, Janet. 1985. "Modern Mixed Government: A Liberal Defence of Inequality." *Canadian Journal of Political Science* 18(1): 119-134.
- Aristotle. 2009. *Politics*. Translated by Ernest Barker. Oxford: Oxford University Press.
- Arterton, F. 1987. *Teledemocracy*. Washington: Sage Publication.
- Asvabahu [pseud.]. 1912. "Epilogue." In *Kwam Krajatkrjai Heang Mueng Chine*. [The Dispersion of China]. Phranakorn: Nangsuepim Thai. (in Thai)
- Ball, Terence, James Farr, and Russell L. Hanson, eds. 1989. *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Becker, T. L. 1981. "Teledemocracy: Bringing Power Back to the People." *Futurist* 15(6): 6-9.
- Bernal, Martin. 1994. *Black Athena: The Afroasiatic Roots of Classical Civilization*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Calhoun, John C. 1968. "A Disquisition on Government and a Discourse on the Constitution and Government of the United States." In *The Works Vol. 1*. New York: Russell and Russell.
- Cartledge, Paul. 2016. *Democracy: A life*. Oxford: Oxford University Press.

- Chaiyan Chaiyaporn. 1999. "Botkhwam Pratyā Kanmueang Wa Duai Kamnoet Prachathippatai Athen: Kanmueang Nai Prawattisat Lae Prawattisat Nai Kanmueang." [A Political Philosophy Article on the Origin of Athenian Democracy: The Politics in History, and History in Politics]. *Ratthasart Sarn* 21(1): 149-210. (in Thai)
- Cicero. 1998. *The Republic*. Translated by Niall Rudd. Oxford: Oxford University Press.
- Benjamin Constant. 1988. *Political Writings*. Edited by Biancamaria Fontana. Cambridge: Cambridge University Press.
- Davies, John. 1971. *Athenian Propertied Families*. Oxford: Oxford University Press.
- Demetriou, Kyriakos N. ed., 2014. *Brill's Companion to George Grote and the Classical Tradition*. Boston: Brill.
- Dunn, John. 2005. *Setting the People Free: The Story of Democracy*. London: Atlantic Books.
- Ehrenberg, Victor. 1950. "Origins of Democracy." *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 1(4): 515-548.
- Fukuyama, Francis. 2006. *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press.
- Hamilton, Alexander, James Madison, and John Jay. 2003. "Federalist No. 10, 48, 63." In *The Federalist Papers*, edited by Clinton Rossiter. New York: Signet Classics.
- Hankins, James. 2010. "Exclusivist Republicanism and the Non-Monarchical Republic." *Political Theory* 38(4): 452-482.
- Hansen, Mogens Herman. 1986. "The Origin of the Term Demokratia." *Liverpool Classical Monthly* 11(3): 35-36.
- , 1992. "The Tradition of the Athenian Democracy A.D. 1750-1990." *Greece & Rome* 39(1): 14-30.
- , 1989. *Was Athens a Democracy?: Popular Rule, Liberty and Equality in Ancient and Modern Political Thought*. Copenhagen: Commission Munksgaard.
- Harloe, Katherine, and Neville Morley. 2012. "Introduction: The Modern Reception of Thucydides." In *Thucydides and the Modern World: Reception, Reinterpretation, and Influence from the Renaissance to the Present*, edited by Katherine Harloe and Neville Morley. Cambridge: Cambridge University Press.

Held, David. 2006. *Models of Democracy*. Cambridge: Polity.

Herodotus. 1998. *The Histories*. Translated by Robin Waterfield. Oxford: Oxford University Press.

Isakhan, Benjamin, and Stephen Stockwell, eds. 2011. *The Secret History of Democracy*. New York: Palgrave Macmillan.

Kasian Tejapira. 2004. Punha Khong Prachathippatai. [The Problem of Democracy]. In *Sam Thossawas Sib See Tula Kub Prachathippatai Thai*. [Thai Democracy: Three Decades after October 14 and Thai Democracy]. Bangkok: The Foundation for the Promotion of Social Science and Humanities Textbook Project. (in Thai)

-----, 1994. *Wisaman Samnuek*. [Uncommon Sense]. Bangkok: Thang Thai Publishing. (in Thai)

Ketcham, Ralph., ed. 2003. *The Anti-Federalist Papers*. New York: Signet Classic.

Larsen, J. A. O. 1948. "Cleisthenes and the Development of the Theory of Democracy at Athens." In *Essays in Political Theory, Presented to George Sabine*, edited by Milton R. Konwitz and Arthur E. Murphy. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Liddell, Henry George, and Robert Scott. 1977. *A Greek-English Lexicon*. 9th edition. Oxford: Oxford University Press.

Linz, Juan. 1990. "Transitions to Democracy." *Washington Quarterly* 13(3): 143-164.

Manin, Bernard. 1997. *The Principles of Representative Government*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mouffe, Chantal. 2005. *The Democratic Paradox*. London: Verso.

Ober, Josiah. 2008. "What the Ancient Greeks Can Tell Us about Democracy." *Annual Review of Political Science* 11(1): 67-91.

-----, 2006. *The Original Meaning of "Democracy": Capacity to Do Things, Not Majority Rule*. Paper delivered at the American Political Science Association Meeting, Philadelphia.

-----, 2005. *Athenian Legacies: Essays on the Politics of Going on Together*. Princeton: Princeton University Press.

- , 1998. *Political Dissent in Democratic Athens: Intellectual Critics of Popular Rule*. Princeton: Princeton University Press.
- Paine, Thomas. 1995. *Rights of Man, Common Sense and Other Political Writings*. Oxford: Oxford University Press.
- Palmer, R. R. 1964. *The Age of the Democratic Revolution: A Political History of Europe and America 1760-1800*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- , 1953. "Notes on the Use of the Word 'Democracy' 1789-1799." *Political Science Quarterly* 68(2): 203-226.
- Pitkin, Hanna Fenichel. 1967. *The Concept of Representation*. Berkeley: University of California Press.
- Plato. 2010. Statesman. In *Plato's Complete Works*, edited by John M. Cooper. Indianapolis: Hackett.
- . 1994. *Republic*. Translated by Robin Waterfield. Oxford: Oxford University Press.
- Polybius. 2010. *The Histories*. Translated by Robin Waterfield. Oxford: Oxford University Press.
- Pool, Ithiel de Sola. 1970. *The Prestige Press: A Comparative Study of Political Symbols*. Cambridge, MASS: The MIT Press.
- Prajak Kongkirati. 2015. *Prachathippatai Nai Yuk Pleanparn*. [Democracy in Transition]. Nonthaburi: Sameskybooks. (in Thai)
- Raaflaub, Kurt. A. 1983. "Democracy, Oligarchy, and the Concept of the 'Free Citizen' in Late Fifth-Century Athens." *Political Theory* 11(4): 517-544.
- Rancière, Jacques. 2014. *Hatred of Democracy*. London: Verso.
- Rawson, Elizabeth. 1969. *The Spartan Tradition in European Thought*. Oxford: Oxford University Press.
- Robinson, Eric W. 1997. *The First Democracy: Early Popular Government outside Athens*. Stuttgart: Steiner.
- Rousseau, Jean-Jacques. 1999. *Social Contract*. Translated by Christopher Bett. Oxford: Oxford University Press.

- Saxonhouse, Arlene W. 1996. *Athenian Democracy: Modern Myth Makers and Ancient Theorists*. Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Schmitt, Carl. 1998. *The Crisis of Parliamentary Democracy*. Translated by Ellen Kennedy. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Sealey, Raphael. "The Origin of Demokratia." *California Studies in Classical Antiquity* 6(1973): 253-295.
- Sen, Amartya. 1999. Democracy as a Universal Value. *Journal of Democracy* 10(3): 3-17.
- Siedentop, Larry. 1994. *Tocqueville*. Oxford: Oxford University Press.
- Sieyès, Abbé. 2003. *Political Writings*. Translated by Michael Sonenscher. Cambridge: Hackett.
- Thucydides. 1954. *The History of Peloponnesian War*. Translated by Rex Werner. London: Penguin Books.
- , 1919. *The History of Peloponnesian War Book I and II*. Translated by Charles Forster Smith. Cambridge, MASS: Harvard University Press.
- Toffler, A. 1980. *The Third Wave*. New York: A Bantam Book.
- Turner, F. M. 1984. *The Greek Heritage in Victorian Britain*. London: Yale University Press.
- Vlassopoulos, Kostas. 2007. *Unthinking the Greek Polis: Ancient Greek History beyond Eurocentrism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vlastos, Gregory. 1953. "Isonomia." *The American Journal of Philology* 74(4): 337-366.
- Wilson, Woodrow. 1887. "The Study of Administration." *Political Science Quarterly* 2(2): 197-222.
- Wood, Neal. 1988. *Cicero's Social and Political Thought*. Berkeley: University of California Press.

History and Politics of the “Losers”: James C. Scott’s Perspective on Domination, Power, and Resistance**

Khorapin Phuaphansawat*

Abstract

This paper examines James C. Scott’s five seminal works of the past three decades to arrive at his political perspective. It argues that he focussed on the “losers” in the political arena, namely, the unorganized subordinate masses and the stateless “barbarians”. These people were seen not as dominated ideologically, succumbing to power, nor as out-of-date and uncivilized. Scott saw them rather as political actors who on a daily basis bargained, resisted and refused to surrender to the power-that-be. Their arts of resistance ranged from vandalism, petty theft, rumor mongering, deliberate engagement in an oral culture to slash-and burn agricultural practices. Scott’s works would be categorized as localist, particularist and multiculturalist. Yet, they prompt us to reconceptualize the political thoughts of prominent political thinkers and political scientists such as Rousseau, Charles Tilly, and Slavoj Zizek. The works also engage with contemporary political science debates, such as on ideological domination, the state, anarchy, social movements and revolution.

Keywords: *James C. Scott, resistance, weapons of the weak, hidden transcripts, the state*

*College of Politics and Governance, Mahasarakham University, Khamriang Sub-District, Kantarawichai District, Mahasarakham 44150. Email: Khorapin.p@msu.ac.th

**Received January 10, 2018; Accepted April 23, 2018

ประวัติศาสตร์และการเมืองของ “พวกชี้แพ้”: การครอบงำ อำนาจ และการต่อต้าน ในทัศนะของเจมส์ ซี สก็อตต์**

กรพินธุ์ พัวพันธ์สวัสดิ์*

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้มุ่งสำรวจความคิดทางการเมืองของเจมส์ ซี สก็อตต์ ผ่านงานเขียนสำคัญของเขา ห้าเรื่อง โดยมีข้อนำเสนองานหลักว่า การเมืองของสก็อตต์ คือการเมืองที่ยืนอยู่ข้าง “พวกชี้แพ้” ในโลกรัฐศาสตร์ อันได้แก่ มวลชนชนชั้นล่างที่ไร้การจัดตั้งและคนป่าไร้รัฐ แทนที่จะเห็นว่าเป็น มวลชนที่ถูกครอบงำ ยอมจำนน ล้าหลัง ไร้อารยะ สก็อตต์มองคนเหล่านี้ว่าเป็นผู้กระทำการทางการเมือง ต่อดรง ต่อด้าน และไม่ยอมจำนนต่ออำนาจของผู้ปกครองในทุกเมื่อเชื่อวัน ศิลปะในการต่อต้านของ “พวกชี้แพ้” นี้ครอบคลุมตั้งแต่การลอบทำลายทรัพย์สิน ลักเล็กขโมยน้อย ขวาลื้อ วัฒนธรรมมุขปาฐะ ไปจนถึงเกษตรกรรมแบบดัดและเผา ในด้านหนึ่งงานของสก็อตต์อาจถูกจัดได้ว่าเป็นงานประเภทท้องถิ่นนิยม ส่งเสริมวัฒนธรรมย่อยเฉพาะเจาะจงอันหลากหลาย ในอีกด้านหนึ่งงานของสก็อตต์ทำให้เราทบทวนแนวคิดทางการเมืองของนักทฤษฎีรัฐศาสตร์สำคัญหลายคน อาทิ รัสโซ ชาร์ล ทิลลี่ และสลาวย ชีเชค อีกทั้งยังสามารถเชื่อมโยงงานของเขากับประเด็นข้อถกเถียงทางรัฐศาสตร์ร่วมสมัยในโลกปัจจุบัน อาทิ การครอบงำทางอุดมการณ์ รัฐ อนุธิปไตย มาร์กซิสม์ ขบวนการเคลื่อนไหว และการปฏิวัติ

คำสำคัญ: เจมส์ ซี สก็อตต์, การต่อต้าน, อาวุธคนยาก, เรื่องหลังม่าน, รัฐ

*วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม 44150 อีเมล Khorapin.p@msu.ac.th

**ได้รับบทความ 10 มกราคม 2561; อนุมัติให้จัดพิมพ์ 23 เมษายน 2561

ประวัติศาสตร์ของพวกชาวนาถูกเขียนโดยพวกคนเมือง
 ประวัติศาสตร์ของคนเร่ร่อนถูกเขียนโดยพวกตั้งรกราก
 ประวัติศาสตร์ของนายพรานหาของป่าถูกเขียนโดยเกษตรกร
 ประวัติศาสตร์ของคนไร้รัฐถูกเขียนโดยพงศาวดารราชสำนัก
 [และ] ประวัติศาสตร์เหล่านี้จะถูกเก็บอยู่ในคลังจดหมายเหตุภายใต้ชื่อ “ประวัติศาสตร์คนเถื่อน”
 (Scott 2017, 219)

เมื่อกลางปี 2017 ที่ผ่านมามีการเปิดตัวหนังสือใหม่นามว่า *Against the Grain: A Deep History of the Earliest States* เขียนโดย เจมส์ ซี สก็อตต์ นักรัฐศาสตร์ชาวอเมริกันแห่งมหาวิทยาลัยเยล สหรัฐอเมริกา ในด้านหนึ่งหากดูจาก “วัตถุของการศึกษา” ในผลงานล่าสุดชิ้นนี้ ก็นับได้ว่ามีความแปลกใหม่โดดเด่นออกมาจากงานก่อนหน้านี้ของเขา กล่าวคือ ในแง่ของพื้นที่เอเชียอุษาคเนย์ภูมิภาคที่ สก็อตต์เชี่ยวชาญ ก็ไม่ได้เป็นบริเวณการศึกษาหลัก ในแง่ของช่วงเวลา สก็อตต์ก็พาเราย้อนอดีตไปไกลกว่างานอย่าง *The Art of Not Being Governed: An Anarchist History of Upland Southeast Asia* (2009) (ANBG) เสียอีก ทั้งนี้ก็เพราะ *Against the Grain* (AG) หมุนเข็มประวัติศาสตร์มนุษยชาติกลับไปในยุคก่อน

“จุดเริ่มต้นอารยธรรม” หรือ ประมาณห้าพันปีก่อนคริสต์ศักราช และตามที่เราคุ้นเคยกันดีจากเรื่องเล่าประวัติศาสตร์ทั่วไป อารยธรรมมนุษย์เริ่มต้นที่บริเวณลุ่มแม่น้ำไทกริส ยูเฟรติส (เมโสโปเตเมีย) ในดินแดนส่วนใหญ่ของประเทศอิรักปัจจุบัน สก็อตต์เองก็ให้ความสำคัญกับพื้นที่ดังกล่าวเป็นอย่างมาก ด้วยเหตุนี้จะมีหลายช่วงเวลาที่ผู้อ่านพลิกหน้ากระดาษหนังสือ AG พร้อมตั้งคำถามในใจไปว่า นี่ฉันกำลังดูรายการสารคดีใน History Channel อยู่หรือไม่? สก็อตต์ผันตัวไปเป็นนักโบราณคดีเต็มตัวแล้วหรือ? อีกทั้งยังมีหลายช่วงเวลาที่สก็อตต์กลายเป็นนักโภชนศาสตร์ให้ความรู้ด้านอาหารแก่ผู้อ่าน ข้อสังเกตข้างต้นสะท้อนออกมาได้ดีเมื่อเราพิจารณาข้อเขียนของสก็อตต์จาก AG ต่อไปนี้:

ในยุคก่อน [สังคม] กลสิกรรม ผู้หญิงทานอาหารที่มีกรดไขมันโอเมก้าหก และโอเมก้าสามในระดับสูง เช่น เนื้อม้า ปลา และน้ำมันจากพืชบางชนิด กรดไขมันเหล่านี้มีความสำคัญเนื่องจากมันช่วยดูดซึมธาตุเหล็ก ธาตุที่จำเป็นต่อการสร้างเซลล์เม็ดเลือดแดงซึ่งทำหน้าที่ขนถ่ายออกซิเจน ในทางตรงกันข้าม อาหารจำพวกธัญพืชไม่เพียงแต่ขาดกรดไขมันที่สำคัญ มันยังยับยั้งการดูดซึมธาตุเหล็กอีกด้วย ด้วยเหตุนี้ ผลกระทบจากการบริโภคอาหารธัญพืชที่มากขึ้น (ข้าวสาลี ข้าวบาร์เลย์ ข้าวฟ่าง) ในยุคหินใหม่ก็คือโรคโลหิตจางขาดธาตุเหล็ก ซึ่งมีขึ้นกระดูกโบราณเป็นหลักฐานพิสูจน์ [สมมติฐานนี้] อย่างไม่ผิดเพี้ยน (Scott 2017, 108-109)

ในอีกด้านหนึ่ง สก็อตต์ นักรัฐศาสตร์สายการต่อต้านในชีวิตรประจำวันและนักวิพากษ์อำนาจรัฐคนเก่าก็ไม่ได้หายไปไหนในงานล่าสุดเล่มนี้ อันที่

จริง หากจะเทียบกับภาพยนตร์มหาภาพย์ เราสามารถร้อยเรียงงานเขียนเลื่องชื่อของสก็อตต์ว่าเป็นภาคต่อ ซึ่งไม่เพียงแต่เนื้อหาจะมีความสอดคล้อง

ต่อเนื่องแต่ยังตอกย้ำจุดยืนทางการเมืองและทางวิชาการที่สก็อตต์มีในแวดวงรัฐศาสตร์มาหลายทศวรรษ ยกตัวอย่างเช่น ข้อความของสก็อตต์ข้างต้นสะท้อนข้อเรื่องของหนังสือได้เป็นอย่างดี เขา กำลัง *against the grain* หรือท้าทาย(ความดีงาม)ของเมลิตรัฐพิธีขออย่างเป็นทางการ ประเด็นข้างต้นนี้ไม่ใช่เรื่องใหม่แต่อย่างใด ในงาน ANBG (Scott 2009) สก็อตต์ได้นำเสนอบทวิพากษ์ความเป็นมาของมนุษย์กินข้าวแห่งพื้นที่ราบลุ่มอุษาคเนย์มาแล้ว ในงานชิ้นล่าสุด สก็อตต์เพียงแค่ *goes against the grain* (ทวนกระแส, ท้าทายความคิดทั่วไป) ในระดับที่กว้างขึ้น ทะเยอทะยานมากขึ้น และกินเวลาทางประวัติศาสตร์ยาวนานขึ้น

บทความเรื่องนี้มุ่งนำเสนอสายธารแห่งความคิดทางการเมืองของสก็อตต์ในรอบสามทศวรรษที่ผ่านมา โดยมีข้อโต้แย้งหลักว่า สก็อตต์คือนักรัฐศาสตร์ที่มีความต่อเนื่องทางความคิด แสดงจุดยืนทางวิชาการและการเมืองอย่างชัดเจน ซึ่งสะท้อนออกมาผ่านงานสำคัญห้าเรื่องของเขา บทความเรื่องนี้จะสำรวจวิเคราะห์ตามลำดับ ดังชื่อของบทความ ผู้เขียนขอสรุปสั้น ๆ ดังนี้ว่า หัวใจหลักของงานสก็อตต์ คือ “ประวัติศาสตร์และการเมืองของพวกข้าแพ้” โดยงานเขียนของเขามักเริ่มจากกรณีศึกษาที่จำกัดเฉพาะเจาะจงก่อนแล้วค่อยพยายามสถาปนาข้อโต้แย้งหรือกรอบวิเคราะห์สากลที่ใช้ได้กับหลายกรณีมากขึ้น ดังจะเห็นได้จาก *weapons of the weak* หรือ *อาวุธคนยาก*¹ ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งของมาเลเซีย (Scott 1985) ซึ่งพัฒนาการกลายเป็น *hidden transcripts* หรือเรื่องหลังม่านของชนชั้นล่างที่ถูกกดขี่ในประวัติศาสตร์ (Scott 1990) กรณี “คนหนี/ต้านรัฐ” ก็เช่นกัน สก็อตต์เริ่มจากกลุ่มคนที่เขาเรียกว่า

“โซเมีย” ในภูเขาคูซาคเนย์ (Scott 2009) ก่อนจะขยายหัวเวลาและปริมณฑลการศึกษาจนครอบคลุมบรรดา “คนเถื่อน (barbarians)” ผู้ต้านรัฐในยุคหินใหม่ (Scott 2017)

งานทั้งหมดที่กล่าวมาของสก็อตต์อุทิศให้กับ “พวกข้าแพ้” ในหน้าประวัติศาสตร์การเมืองมนุษยชาติ หากจะขยายความก็คือ ในทัศนะของนักรัฐศาสตร์กระแสหลัก พวกข้าแพ้เหล่านี้ถ้าหากไม่ถูกละเลยมองข้ามไปก็มักถูกปรามาสว่าไร้ซึ่งศักยภาพทางการเมือง ล้มเหลวในการเป็นพลังแห่งการเปลี่ยนแปลง และถูกรอบงำมอมเมาทางอุดมการณ์ สก็อตต์ยืนอยู่ในจุดที่ตรงกันข้ามกับความคิดข้างต้น เขาพยายามนับรวมการกระทำต่าง ๆ ของชนชั้นล่างได้ถนัดถื่นว่ามีนัยยะทางการเมืองและสะท้อนการแข็งขันไม่ยอมจำนนต่ออำนาจ อีกทั้งในหมู่สามัญชนนิรนามเหล่านี้ สก็อตต์สนใจกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งเป็นพิเศษ นั่นก็คือ คนไร่/ต้านรัฐ หรือ คนเถื่อนป่า ANBG และ AG จึงเป็นงานที่ศึกษาว่าอะไรคืออาวุธคนยาก หรือการต่อต้านในชีวิตประจำวันของพวกเขา อนึ่ง ก่อนจะเริ่มศึกษาประวัติศาสตร์คนต้าน/ไร่รัฐ สก็อตต์เบี่ยงไปใช้ทางอ้อมทางวิชาการ โดยการศึกษาอำนาจรัฐอย่างละเอียดถี่ถ้วนเสียก่อน จนกลายมาเป็นหนังสือ *Seeing Like a State* (Scott 1998) หากเราไม่สามารถ “มองอย่างรัฐ” ไม่ทราบลักษณะและเป้าหมายของมัน และไม่ทราบศิลปะแห่งการปกครอง เราก็คงไม่ทราบศิลปะแห่งการไม่ถูกปกครองของคนต้าน/ไร่รัฐได้

ในแต่ละส่วนของบทความ ผู้เขียนจะเชื่อมโยงการเมืองของสก็อตต์เข้ากับสำนักแนวคิดการเมืองต่าง ๆ อาทิ เสรีนิยม มาร์กซิสต์ อนาธิปไตย แม้ว่างานของสก็อตต์จะมีกลิ่นอายมานุษยวิทยา

¹ผู้เขียนใช้คำแปลนี้จากเสรี พงศ์พิศ (Seri Phongphit 2014)

ผสมผสานกับความเป็นชุมชนวัฒนธรรมนิยม ผู้เขียนกลับมองว่างานของสก็อตต์ยังจัดว่ามีลักษณะเป็นงานเชิงรัฐศาสตร์ ทั้งนี้ก็เพราะงานของสก็อตต์ไม่ได้ดำดิ่งลงไปในวัฒนธรรมท้องถิ่นอันเฉพาะเจาะจง สก็อตต์ไม่ได้นำเสนอข้อมูลแนวพรรณนาเชิงลึกที่ไม่ได้ยึดโยงกับความคิดสากลหรือกรณีศึกษาอื่น ๆ ในทางตรงกันข้าม งานของสก็อตต์มุ่งนำเสนอข้อโต้แย้งทั่วไป ถกเถียงกับแนวคิดทฤษฎีรัฐศาสตร์ที่หลากหลาย พัฒนาการอภิเคราะห์ที่ใช้มองกรณีศึกษาอื่น ๆ ได้ พุดง่าย ๆ ก็คือ จะเป็นงานรัฐศาสตร์กระแสหลักก็ไม่ใช่ จะเป็นงานเชิงมานุษยวิทยา วัฒนธรรมศึกษาก็ไม่เชิง ดังนั้นเขาจึงถูกวิพากษ์วิจารณ์จากมุมมองสังคมศาสตร์หลายสาขาอยู่บ่อยครั้ง (ดู Mitchell 1990; Niti Pawakapan 2010, 186-190) ในส่วนสุดท้ายของบทความผู้เขียนจะกล่าวถึงข้อจำกัดและบทวิพากษ์ต่อสก็อตต์

มอง “การเมือง” อย่างสก็อตต์: ตัวตนและเสียงของคนเล็กคนน้อย

การเมืองและการต่อต้านของคนธรรมดาสามัญมีตำแหน่งแห่งที่ใดในงานเขียนทฤษฎีการเมือง? หากดูไปที่งานคลาสสิก จะเห็นได้ว่ามันไม่ได้เป็นหัวข้อหลักของข้อถกเถียงในเชิงทฤษฎีการเมืองเสียเท่าไรนัก ประเด็นทางรัฐศาสตร์มักวนเวียนอยู่กับเรื่องอำนาจในการปกครองและระบอบการเมือง มาเคียเวลลีได้กล่าวพาดพิงถึงจิตวิญญาณอันแข็งขันของมนุษย์ผู้ถูกปกครองเอาไว้ในหลายวาระ เขาเตือนผู้ปกครองว่าไม่ควรไปขโมยทรัพย์สินหรือแย่งภรรยาชาวบ้าน (Machiavelli 1998b, 72) เพราะมนุษย์นั้นเป็นพวกหวงของและอาฆาตแค้น ในอีกงานเขียนหนึ่ง มาเคียเวลลีถึงขั้นกล่าวว่าธรรมชาติมนุษย์นั้นเจ้าคิดเจ้าแค้น แม้แต่คำพูดถูก

ไม่กี่คำก็สามารถทำให้คนที่อ่อนแอกว่าบันดาลโทสะและลุกขึ้นสู้กับผู้มีอำนาจ (Machiavelli 1998a, 192) เขายังบรรยายไว้อย่างสวยงามว่า ไม่มีใครสามารถพรากทุกอย่างไปจากมนุษย์คนหนึ่งจนเขาไม่เหลือแม้กระทั่งมิดที่จะล้างแค้น อีกทั้งไม่มีใครสามารถหยามเกียรติคนคนหนึ่งจนเขาคนนั้นไม่เหลือแม้กระทั่งจิตวิญญาณแห่งความอาฆาตแค้นภายในใจ (Machiavelli 1998a, 219) แม้เราอาจจะสรุปได้ว่า มาเคียเวลลีไม่ได้มองประชาชนผู้ถูกปกครองว่าเป็นสิ่งมีชีวิตเชื้อ ๆ ว่าอ่อนส่อนง่าย กระนั้นงานเขียนทางการเมืองของเขาก็มุ่งคงไว้ซึ่งอำนาจระเบียบที่เป็นอยู่ไม่ว่าจะเป็น อำนาจของเจ้าผู้ปกครองหรือสาธารณรัฐ อีกนัยหนึ่งการเมืองในทัศนะของมาเคียเวลลีคือการพยายามจัดการกับธรรมชาติของมนุษย์ ต่อรองความขัดแย้ง พาดพิงกับความไม่แน่นอนภายในรัฐเพื่อให้รัฐอยู่ยั่งยืน

เมื่อสายธารทฤษฎีการเมืองล่องเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ เรื่องของการเมืองก็ค่อย ๆ ถูกจำกัดให้เป็นเรื่องของอำนาจอธิปไตย นิติบัญญัติ และผู้แทนประชาชน ประชาชนภายใต้รัฐกลายเป็นสมาชิกของสังคม ผู้เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองผ่านผู้แทนเท่านั้น จริงอยู่มนุษย์เสรีนิยมก็มีช่วงขณะของการลุกฮือต่อต้าน ดังที่เราเห็นในบทที่สิบเก้าใน Second Treatise of Government ของจอห์น ล็อก เมื่อมนุษย์ผู้ซึ่งธรรมชาติแล้วไม่ถวิลหาการเปลี่ยนแปลง รวมตัวกันโค่นล้มทรราชหลังจากโดนย่ำยีซ้ำ ๆ ซาก ๆ เกินจะทน (Locke 1980, 113) แต่การเมืองและการต่อต้านของผู้ถูกปกครองมักปรากฏขึ้นภายใต้สภาวะยกเว้นเท่านั้น

คงปฏิเสธไม่ได้ว่า คาร์ล มาร์กซได้ฝากมรดกทางความคิดว่าด้วยการเมืองและการปฏิวัติของผู้ถูกกดขี่ไว้อย่างเป็นระบบ ถึงราก และก้าวร้าว

รุนแรง เมื่อมาร์กซ์พูดถึงคนงานไอริชที่ต้องถูกพรากความอยากแทบทุกอย่างไปหมดยกเว้นความอยากกินมันฝรั่งเน่าๆ (Marx 1978, 95) เมื่อเขาพูดถึงหญิงเย็บหมวกผู้ทำงานสามสิบชั่วโมงติดกันจนเสียชีวิต (Marx 1990, 364) เมื่อเขาบอกว่ารัฐคือ “คณะกรรมการจัดการธุรกิจร่วมกันของชนชั้นนายทุนทั้งชนชั้น” (Marx 1978, 475) สุดท้ายเมื่อมาร์กซ์บอกให้ชนชั้นกรรมาชีพผู้ไม่มีอะไรจะสูญเสียนอกจากโชครวนที่พ้นจากการพบเขาไว้ลูกขึ้นปฏิวัติ (Marx 1978, 500) มาร์กซ์กำลังขยายปริณิทนของการเมือง และการเมืองของมาร์กซ์ก็ผสมผสานเป็นหนึ่งเดียวกับการรวมตัวจัดตั้ง ต่อสู้โค่นล้มระบบทุนนิยมโดยชนชั้นผู้ถูกกดขี่ที่ถูกริดรอน สร้างระบบระเบียบใหม่ที่เสมอภาคและเป็นธรรมกว่าที่เป็นอยู่ อย่างไรก็ตามการปฏิวัติปลดแอกในมุมมองของแนวคิดมาร์กซิสต์เน้นย้ำไปที่ความสำคัญของการสร้างจิตสำนึกทางชนชั้น การรวมตัวจัดตั้ง และต่อสู้อย่างเป็นระบบภายใต้การนำของพรรคคอมมิวนิสต์ (Marx 1978, 484) หากปราศจากสิ่งเหล่านี้ ชนชั้นล่างผู้ถูกกดขี่ก็จะยังแบกแอกกันอย่างกระจัดกระจาย ไร้ระเบียบ ไร้จิตสำนึกทางชนชั้น และไม่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่สำคัญต่อการเมือง

ไม่มีที่ใดที่มีการครอบงำอย่างสมบูรณ์

สกอตต์มักเริ่มงานเขียนของเขาโดยระบุอย่างชัดเจนว่าเขาประสงค์จะสนทนา ได้แย้งและหักล้างแนวคิดทฤษฎีใด ทำไมนักวิชาการมักสนใจเพียงแค่ว่า “ขบวนการเคลื่อนไหวประท้วงที่มีการจัดตั้งขนาดใหญ่” ที่ได้ชื่อว่าเป็นภัยคุกคามต่อรัฐหรือระเบียบระหว่างประเทศเท่านั้น? เขาตัดพ้อ (Scott 1985, xv, 28) ด้านหนึ่ง สกอตต์จัดวางตัวเองอยู่ในสายวิพากษ์โครงสร้างสังคมการเมืองที่เป็นอยู่ มันเต็มไปด้วยการกดขี่ ขูดรีด ระบบดังกล่าวผลักดัน

จำนวนมากกลายเป็นชนชั้นล่างหาเช้ากินค่ำไร้ทางสู้ อีกด้านหนึ่ง สกอตต์ยืนยันกรานว่า ที่ที่ไม่มีอาวุธก็ใช้อย่างเปิดเผยไม่ได้หมายความว่ามันไม่มีการเมือง ไม่มีการขัดแย้งท้าทายต่ออำนาจ ทว่า ปฏิบัติการทางการเมืองหรือการต่อต้านอาจจะอยู่ในรูปแบบที่นักรัฐศาสตร์ โดยเฉพาะสายพฤติกรรมนิยมและปฏิฐานนิยมมองข้ามไป มันหลบอยู่ในมุมเหลือบของโรงทาส แฝงตัวในความมืด คำเสียดสี หรือชื่อเรียกคลุมเครือ นักต่อต้านเหล่านี้กระจัดกระจายไร้การจัดตั้ง นิรนาม และไม่มีวีรบุรุษ วีรสตรี

ใน *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance* (WoW) (1985) สกอตต์ใช้ชีวิตประมาณเกือบสองปีในหมู่บ้านแห่งหนึ่งของมาเลเซีย ในที่แห่งนี้มีความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจชัดเจน อันเป็นผลมาจากการปฏิวัติเขียว (นาปรัง การเข้ามาของเครื่องจักรและปุ๋ยเคมี) ซึ่งเชื่อมโยงเศรษฐกิจของหมู่บ้านเข้ากับระบบทุนนิยมและส่งผลให้หมู่บ้านประกอบไปด้วยชนชั้นสองชนชั้น อันได้แก่ ชาวนาเจ้าของที่ดินผู้มีอันจะกิน และชาวนาไรที่ดินที่ต้องคอยเช่าที่หรือขายแรงงานรับจ้างเก็บเกี่ยว (Scott 1985, 92-94) ในช่วงแรก ฝ่ายหลังตกเป็นเหยื่อของการขูดรีด ทว่าเมื่อเทคโนโลยีเข้ามา มีบทบาทสำคัญในการผลิต พวกเขาก็ตกอยู่ในสภาพที่แย่กว่าการโดนขูดรีด นั่นคือ ถูกขูดรีดอย่างไร้ประโยชน์ “พวกเขามีอิสรภาพ แต่มันคืออิสรภาพแห่งการว่างงาน” (Scott 1985, 77)

WoW คือ งานที่พาผู้อ่านไปสัมผัสกับความสัมพันธ์ทางชนชั้นในพื้นที่เล็กๆ ที่มีผู้คนประมาณ 360 คนจากมุมมองระดับพื้นดิน (Scott 1985, 41-42) ภายใต้เปลือกนอกที่ดูสงบเงียบสมานฉันท์ WoW ค่อยๆ คลี่ให้ผู้อ่านเห็นความตึงเครียดที่มีอยู่ทั่วอาณาบริเวณหมู่บ้าน การก่อตัวของคลื่นใต้น้ำ สงคราม

เย็นระหว่างคนรวยและคนจน เหนือสิ่งอื่นใด สก็อตต์ ยืนยันว่า ชาวนายากจนไร้ทางสู้ไม่ได้ถูกหลอกให้มี จิตสำนึกที่ผิดพลาด (Scott 1985, 22) พวกเขา มี จิตสำนึกชนชั้นกรรมาชีพในแบบของเขา แต่เขาไม่ใช้ คำประเภท “กรรมาชีพ” หรือ “ชายขอบ” (Scott 1985, 182-3) ความยากจนไม่ได้วัดกันที่วัตถุ มัน หมายถึง การที่ต้องไป “ซื้อที่ดินของคนอื่น” อย่างไร ก็ดี คนเหล่านี้ไม่รุ่มรวยพอที่จะจัดตั้งขบวนการ เคลื่อนไหวคั่งงายนายทุนได้

ชนชั้นคนงานไม่เคยพึงพอใจกับเงื่อนไขการใช้ชีวิตของพวกเขา แต่บ่อยครั้งพวกเขายอมรับมัน ในฐานะที่เป็นข้อจำกัดและการบังคับขืนใจ ทั้งนี้ ก็เพราะพวกเขาไม่มีช่องทางที่จะเปลี่ยนแปลงมัน (Scott 1985, 247) ด้วยเหตุนี้ รูปแบบของการต่อต้าน ของชาวนาไร้ที่ดินเหล่านี้จึงอยู่ในรูปแบบอื่นที่มักจะ หลีกเลี่ยงการเผชิญหน้า ใน WoW เราสามารถแบ่ง ประเภทของ “อาวุธคนยาก” ได้เป็นสองประเภท คือ การต่อต้านเชิงวัตถุและเชิงสัญลักษณ์ แบบแรก ได้แก่ การลอบเผาทำลายเครื่องไถนา การแอบขโมย หรือทำลายทรัพย์สินของชาวนารวยยามค่ำคืน ไม่ว่า จะเป็น ผลไม้ สัตว์เลี้ยง ควาย ไข่ ถังน้ำ ไปจนถึง จักรยาน (Scott 1985, 266) สก็อตต์ตั้งข้อสังเกตว่า ในรอบหนึ่งปี ทรัพย์สินที่สูญหายล้วนแล้วแต่เป็นของ คนรวย นั่นคือ “การลักเล็กขโมยน้อยที่ไม่เล็กน้อย เสียทีเดียว” นอกจากนี้ ยังมีคดีขโมยกระสอบข้าว เกิดขึ้นอยู่เนือง ๆ โดยเจ้าทุกข์ชาวนาเจ้าที่ดินไม่สามารถหาตัวผู้กระทำผิดได้ (Scott 1985, 267) ชำร่วย เป็นที่รู้กันว่า ถ้าหากเจ้าทุกข์ระบุตัวผู้ต้องสงสัยต่อ เจ้าหน้าที่ตำรวจ ทรัพย์สินของเขาจะล่องหนไปมาก ขึ้น (Scott 1985, 269) สำหรับสก็อตต์แล้ว นี่คือ ตัวอย่างของการทำทายระบบกรรมสิทธิ์เหนือทรัพย์สิน ที่ชนชั้นล่างกระทำกันเองในชีวิตประจำวัน การต่อ

ด้านรูปแบบที่สองไม่ได้เกี่ยวข้องกับวัตถุทรัพย์สิน โดยตรง ยกตัวอย่างเช่น การประท้วงเงียบซึ่งหมายถึง การปฏิเสธไม่กลับนามาทำงานต่อหลังพักกลางวัน หรือการสร้างข่าวลือเสียหายโดยหาต้นตอไม่ได้ สก็อตต์มองว่าข่าวลือคือ “เสียงประชาธิปไตยที่หลีกเลี่ยงความเสี่ยงต่อการโดนตอบโต้กลับ” (Scott 1985, 282)

ข้อค้นพบเหล่านี้ทำให้สก็อตต์โต้แย้งว่า ชนชั้นล่างเพียงแค่มอบให้ชนชั้นคนรวยครอบครอง พื้นที่สาธารณะที่ฉาบหน้าด้วยความสงบเรียบร้อย สมานฉันท์ พวกเขามีเหตุผลเพียงพอที่จะไม่แตกหัก กับศัตรูทางชนชั้นของพวกเขา พวกเขาไม่ได้มีจิต สำนึกที่ผิดพลาด เหนือสิ่งอื่นใด การต่อต้านเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ได้กล่าวมานี้ไม่ได้สูญเปล่า ดังหินปะการังที่ ค่อย ๆ ก่อตัวและซ่อนอยู่ใต้น้ำ เมื่อถึงเวลาที่เหมาะสม มันอาจจะเป็นสาเหตุทำให้นาวารัฐล้มครืนลง ก็เป็นได้ และเมื่อถึงเวลานั้น สายตาของบรรดา ผู้สังเกตการณ์และนักวิชาการก็จะจับจ้องไปเพียงแต่ องค์การเคลื่อนไหว การประท้วง และผู้นำคนกล้า โดยหารู้ไม่ว่ามีก้อนกรวดเศษหินใต้น้ำกระจัดนับ ไม่ถ้วนที่ช่วยก่อร่างสร้างเงื่อนไขให้สถานการณ์ความ ชัดแย้งปะทุขึ้นมาได้ (Scott 1985, 36)

อำนาจครอบงำแค่นั้นที่สาธารณะ

สก็อตต์ไม่ใช่แค่นำเสนอข้อค้นพบเชิงลึก เกี่ยวกับชนชั้นและการต่อต้านในระดับท้องถิ่นที่ เฉพาะเจาะจง เขากำลังสนทนากับนักทฤษฎีว่าด้วย อำนาจ อำนาจมีหลายใบหน้าและยังผลต่างกัน สตีเวน ลูคส์ขยายปริมณฑลทางอำนาจให้ไกลเกิน กว่าแค่อำนาจในการตัดสินใจและเพิกเฉยใน กระบวนการกำหนดนโยบาย อำนาจมิติที่สามนี้ “มี อิทธิพล สร้าง กำหนด” แรงปรารถนาและความเชื่อ

ของผู้อยู่ใต้อำนาจแทนการบังคับเชิงกายภาพหรือผ่านสถาบันการเมืองแบบทางการ ดังนั้น อำนาจจึงครอบงำผ่านการทำให้เชื่อว่ามีทางเลือกอื่นหลงเหลืออีก ทั้งระเบียบแบบแผนที่เป็นอยู่คือเรื่องธรรมชาติและเปลี่ยนแปลงไม่ได้ (Lukes 2005, 27-28) ด้วยเหตุนี้ มันจึงยังผลให้ความขัดแย้งไม่ปะทุขึ้นมา อำนาจในลักษณะนี้คล้ายคลึงกับอำนาจนำในการสถาปนาชนชั้นทุนมัตริรวม (Gramsci 2010, 12, 57) หรือการครอบงำทางอุดมการณ์ (Althusser 2014, 83) ดังที่เข้าใจกันคร่าว ๆ ว่าชนชั้นนำไม่เพียงแต่มีอำนาจในการครอบงำกระบวนการผลิตเชิงวัตถุ แต่ยังครอบงำกระบวนการผลิตเชิงสัญลักษณ์ ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรม ศาสนา การศึกษา และสื่อมวลชน พุดง่าย ๆ ก็คือ การเป็นทาสทางความคิดความเชื่ออาจจะเลวร้ายมากกว่าการเป็นทาสทางกายภาพเสียอีก (Gaventa 1982, 39)

ในทัศนะของสก๊อตต์ หากเปรียบสังคมเป็นเหมือนละครเวที “พวกชนชั้นที่มีอำนาจไม่ได้ควบคุมเวทีอย่างสมบูรณ์” พวกเขาอาจเป็นคนเขียนสคริปต์และบังคับให้นักแสดงทุกคนท่องจำ “ประโยคสำคัญต้องถูกเอ่ย ท่าที่บางอย่างต้องแสดงออกมา แต่เป็นที่ประจักษ์ชัดว่า นักแสดงทุกคนเพียงแค่อำลัษณ์ตกอยู่ภายใต้การสอดส่องตรวจตราและไม่ได้ทุ่มเทใจให้กับการแสดง” (Scott 1985, 26) ยกตัวอย่างกรณีง่าย ๆ เช่น การกล่าวทักทายแสดงความเคารพผู้หลักผู้ใหญ่ของคนที่มีสถานะที่ต่ำกว่า นักวิจัยสายพฤติกรรมนิยมคงด่วนสรุปอย่างรวดเร็วว่า อำนาจประสบความสำเร็จในการครอบงำ สก๊อตต์ ในทางตรงกันข้าม จะพินิจพิจารณาไปที่น้ำเสียงการทักทาย มันสั้นห้วนหรือแผ่วยาวบไร้อารมณ์หรือไม่ และถึงท้ายที่สุด สก๊อตต์ยืนอยู่ในฝ่ายที่เชื่อว่า ในทุก ๆ การครอบงำมีพื้นที่ที่เป็นเอกเทศจากอำนาจอยู่เสมอ สำหรับเขา

แล้ว อำนาจของชนชั้นนำไปได้ไกล มันเป็นเพียงแค่อากหน้าสาธารณะ พิธีกรรม มารยาทสังคม และเมื่อเราก้าวเข้าสู่โลก “หลังเวที” อำนาจของชนชั้นนำโดยเฉพาะอำนาจในการครอบงำความคิดก็ค่อย ๆ ล้มครืนลง (Scott 1985, 27) พุดง่าย ๆ ก็คือ สก๊อตต์กลับหัวกลับหางจุดยืนที่กล่าวมาในย่อหน้าที่แล้ว เขายืนยันว่า ถึงแม้ชนชั้นล่างจะถูกบังคับให้เป็นทาสทางกายภาพ แต่เขาไม่มีทางจะเป็นทาสทางความคิดโดยสมบูรณ์

โดยสรุปแล้ว สก๊อตต์มีข้อโต้แย้งต่อแนวคิดอำนาจนำในฐานะการควบคุมจิตใจ ทำให้ชนชั้นล่างยินยอมที่จะถูกกดขี่โดยสมัครใจและว่าง่าย สี่ประการดังนี้

1. ในประสบการณ์ที่เขาพบเจอในชีวิตประจำวัน ชนชั้นล่างทำทนายและรื้อมายาภาพอุดมคติชนชั้นนำอยู่เสมอ
2. อำนาจนำอาจดำรงอยู่หน้าเวทีแต่ไม่ใช่หลังเวที
3. อุดมการณ์อำนาจนำมักจะนำไปสู่ความย้อนแย้งในตัวเอง
4. บางครั้ง การเชื่อมั่นในอุดมการณ์ครอบงำก็นำไปสู่การแตกหักได้

สก๊อตต์เชื่อว่า ไม่มีอุดมการณ์อำนาจนำใดที่ประสบความสำเร็จเต็มที่ ในการทำให้ชนชั้นล่างเชื่อว่า ชีวิตและสังคมที่เป็นอยู่เป็นเรื่องธรรมชาติและหลีกเลี่ยงไม่ได้ อย่างน้อยมันก็ยังผลให้ชนชั้นล่างคิดถึงความเป็นไปได้ของการสลับบทบาทกันระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง หรือยามที่ชนชั้นนำไม่สามารถทำตามคำมั่นสัญญาอันสวยหรูที่ตนคอยเป่าหูชนชั้นล่างทุกเมื่อเชิ้อวัน ชนชั้นล่างก็สามารถลุกขึ้นทวงถามและเรียกร้องให้ชนชั้นนำทำตาม

สัญญาได้ เราอาจเรียกการต่อต้านเช่นนี้ว่าเป็นการต่อต้านจากภายใน (Scott 1985, 338-339) สำหรับหลาย ๆ คนแล้วการวิพากษ์เช่นนี้อาจจะ “ไม่ถึงราก” เพราะมันไม่ได้โจมตีไปที่ค่านิยมหรือหลักการของระบอบอย่างเป็นระบบ (ดู Wedeen 1999, 91-92)

ขบวนการประท้วงอย่างเปิดเผย VS การต่อต้านในชีวิตประจำวัน

WoW ไม่ได้เผยให้ผู้อ่านเห็นความตึงเครียด ช่องว่าง ขัดแย้งกันระหว่างบทละครหน้าเวทีที่ถูกควบคุมโดยชนชั้นนำและบทละครหลังเวทีที่เขียนโดยคนไร้อำนาจเพียงเท่านั้น สก็อตต์ยังนำเสนอกรอบคิดวิเคราะห์เพื่อให้ให้นักรัฐศาสตร์ทำความเข้าใจความสัมพันธ์ทางอำนาจภายในขบวนการเคลื่อนไหวด้วย ดังที่ได้กล่าวไปเบื้องต้น สก็อตต์ไม่ได้มีปัญหากับขบวนการประท้วงปฏิวัติโดยตรง เขามีปัญหากับการแบ่งแยกระหว่าง “การต่อต้านที่แท้จริง” กับ “การต่อต้านที่จอมปลอม” ในแวดวงนักรัฐศาสตร์ ในขณะที่การต่อต้านที่แท้จริงมักอยู่ในรูปของขบวนการที่มีผู้เข้าร่วมต่อสู้อย่างมีหลักการและเป็นระบบเพื่อเป้าหมายในการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง การต่อต้านที่จอมปลอมมักหมายถึงการทำลายแบบประเดี๋ยวประด๋าว กระจัดกระจาย และฉวยโอกาสเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวเฉพาะหน้า (Scott 1985, 289-303)

ในทัศนะของสก็อตต์ การต่อต้านแบบหลังนี้แหละที่ภายหลังจะมีส่วนนำไปสู่การปฏิวัติ และถ้าเราจะสนใจไปที่เป้าหมายของการต่อต้าน สก็อตต์ก็ยืนยันเถียงนักคิดมาร์กซิสต์สายปฏิวัติอย่างไม่อายเลยว่า เป้าหมายการต่อสู้ของคนเล็กคนน้อยเหล่านี้ไม่ใช่การโค่นล้มหรือเปลี่ยนระบบการครอบงำ แต่คือการเอาตัวรอดภายใต้ระบอบที่เป็นอยู่ เจตนาของพวกเขาคือการอยู่รอดและผืนทน (Scott 1985, 301)

อันที่จริง ในบทความเรื่อง “Protest and Profanation: Agrarian Revolt and the Little Tradition, Part 1” ซึ่งตีพิมพ์ในปี 1977 เราก็เริ่มเห็นเค้าลางจุดยืนอนาธิปไตย ต่อต้านการจัดตั้ง ไม่ชอบขบวนการปฏิวัติของสก็อตต์แล้ว เขาตั้งข้อสังเกตว่าในทุก ๆ องค์กร เริ่มตั้งแต่รัฐ ศาสนา หรือแม้กระทั่งขบวนการเคลื่อนไหวคอมมิวนิสต์ จะมีสิ่งที่เรียกว่าจารีตยิ่งใหญ่กับจารีตเล็ก ๆ (great and little tradition) ข้อโต้แย้งหลักของงานก็คือ เมื่อใดก็ตามที่วิถีจารีตถูกนำไปปฏิบัติจริงในระดับท้องถิ่น มันจะถูกแปรสภาพอยู่เสมอ “มีการตัดบางหัวข้อออกไปใส่ประเด็นใหม่ ๆ เข้ามา สัญลักษณ์บางอย่างมีความหมายใหม่ ๆ และรับใช้วัตถุประสงค์ใหม่ ๆ” (Scott 1977, 2) ตัวอย่างหนึ่งที่สก็อตต์ยกมาก็คือช่องว่างระหว่างคอมมิวนิสต์แบบทางการโดยพรรค และคอมมิวนิสต์แบบพื้นบ้าน (official / folk communism) ชาวนา สมาชิกพรรคต่างไม่คุ้นเคยกับคำศัพท์ต่างชาติและแผนผัง (diagram) สุดท้ายเมื่อกระบวนการจัดตั้งล้มเหลว คำครหาขอดินนิยมก็มักจะหนีไม่พ้น “ผู้ปฏิบัติงานประจำเขตงานปล่อยให้ตัวเองถูกชี้นำโดยมวลชนและพาให้ตัวเองดำเนินนโยบายที่สุ่มเสี่ยง” (Scott 1977, 4) โดยสรุป ในทัศนะของสก็อตต์ แม้ว่า จะเป็นสมาชิกของขบวนการเดียวกัน เราไม่ควรด่วนสรุปว่าความคิดความเชื่อในหมู่สมาชิกที่เป็นผู้นำและสมาชิกที่เป็นชาวบ้านธรรมดาจะเหมือนกัน จากข้อโต้แย้ง กรอบคิดวิเคราะห์ แนวคิดการเมืองที่กล่าวมาข้างต้น ไม่ต้องสงสัยเลยว่า สก็อตต์คือนักรัฐศาสตร์ที่ใส่ใจกับการต่อต้านแนวระนาบเชิงกายภาพระดับจุลภาคในชีวิตประจำวัน (everyday micro-physical horizontal resistance) เขาอาจจะพูดถึงรูปแบบการต่อต้านนี้ตั้งแต่ในยุคที่มันยังไม่ได้ขึ้นเป็นกระแสสูงในหมู่นักกิจกรรมเคลื่อนไหวเสียด้วยซ้ำ (ดู Soravis Jayanama 2015, 419)

เรื่องสาธารณะ VS เรื่องหลังม่าน (public transcripts VS hidden transcripts)²

ใน Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts (1990) (DAR) “พวกข้าแพะ” ไม่ได้เป็นเพียงแค่แรงงานไร่ที่ดินยากจนในหมู่บ้านเล็ก ๆ อีกต่อไป สก๊อตต์ขยายขอบเขตการศึกษาทั้งในแง่เวลาและพื้นที่ จนครอบคลุมตั้งแต่พวกไพร่ในยุโรป ยุคกลาง ชาวนาในยุคศักดินาของรัสเซียและญี่ปุ่น ทาสผิวดำในสหรัฐอเมริกา ไปจนถึงชนชั้นจัณฑาลในอินเดีย เป้าหมายของงานนี้นั้นชัดเจน เพื่อศึกษา “ตัวตนทางสังคมของคนไร้อำนาจที่อยู่นอกการควบคุมของผู้ปกครอง” (Scott 1990, xi) อีกทั้ง “อ่านและทำความเข้าใจกับการกระทำทางการเมืองแบบไม่เผชิญหน้าของกลุ่มคนชนชั้นได้ปกครอง” (Scott 1990, xii)

สก๊อตต์พยายามนำเสนอกรอบคิดวิเคราะห์เรื่องการต่อต้านมากขึ้นอย่างเป็นระบบ ด้านหนึ่งหากดูจาก “ตัวเอก” ของเรื่องและประเด็นสำรวจหลัก DAR คือภาคต่อของ WoW อย่างไม่ต้องสงสัย แต่อีกด้านหนึ่ง DAR ค่อนข้างให้ความสำคัญกับภาษา สัญลักษณ์ วัฒนธรรมของผู้ต่อต้านไร้อำนาจ ยกตัวอย่างเช่น เพลงของทาส ฎีกาของชาวนานิทานพื้นบ้าน มากกว่าการต่อต้านที่ทำต่อวัตถุ เช่น ลอบเผา ลักเล็กขโมยน้อย

ในงานก่อนหน้านี้ เราต่างเริ่มคุ้นเคยกับการขีดเส้นแบ่งขอบเขตอำนาจของสก๊อตต์แล้ว ไม่ว่าจะเป็น ช่องว่างและความตึงเครียดระหว่างจารีตยิ่งใหญ่กับจารีตเล็ก ๆ บทละครบนเวทีกับบทละครหลังเวที DAR สานต่อและจัดระบบประเด็นดังกล่าวจนกลายมาเป็นแนวคิดเรื่อง เรื่องสาธารณะและเรื่อง

หลังม่าน (public and hidden transcripts) เขานิยามว่าเรื่องสาธารณะ “ถูกร้อยเรียงออกมาให้ดูน่าประทับใจ ตอกย้ำและทำให้อำนาจครอบงำของชนชั้นนำดูเป็นเรื่องธรรมชาติ อีกทั้งยังปกปิดความโสมมสกปรกของพวกเขา หรือไม่ก็แทนที่ด้วยสิ่งที่สวยงาม” (Scott 1990, 18) สก๊อตต์ระบุว่าหน้าที่ของเรื่องสาธารณะคือการสืบสานสถานะทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียม การใช้ภาษาในสังคมที่มีช่วงชั้นสูงต่ำถือเป็นตัวอย่างที่ดี “สามัญชนเดิน สุลต่านเสด็จ...สามัญชนนอนหลับ สุลต่านบรรทม” (Scott 1990, 31)

เรื่องสาธารณะยังวาดภาพลักษณะชนชั้นปกครองให้ดูงดงามเพียบพร้อมดีเลิศไร้ที่ติ (Scott 1990, 54) มันอาจจะประดิษฐ์คำพูดสวยหรูอ่อนโยนเพื่อใช้เรียกบางสิ่งบางอย่างที่โหดร้ายยกตัวอย่างเช่น การใช้คำว่า “รักษาความสงบร่มเย็น (pacification) แทน การโจมตีและยึดครองด้วยอาวุธ” หรือ “ค่ายอบรมเพื่อปรับทัศนคติ (reeducation camps) แทนคุกที่กักขังศัตรูทางการเมือง” (Scott 1990, 53) ชนชั้นนำต่างหมกมุ่นกับการรักษาไว้ซึ่งภาพลักษณ์สาธารณะเหล่านี้ ในขณะที่เดียวกันเรื่องสาธารณะก็ตราหน้า (stigmatize) บุคคลที่ทำทลายระบบว่าเป็น “อาชญากร” หรือ “คนบ้า” การใช้เทคนิคภาษาและสัญลักษณ์ของผู้มีอำนาจกระทำไปควบคู่กับการควบคุมและตรวจตราอย่างเคร่งครัด ยกตัวอย่างเช่น กฎที่ว่า “ห้ามทาสจำนวนห้าหรือมากกว่าห้าคนขึ้นไปชุมนุมกันโดยปราศจากผู้ดูแลผิวขาวอย่างเด็ดขาด” (Scott 1990, 63) ซึ่งเป็นกฎที่สหรัฐอเมริกาใช้เมื่อทาสสองร้อยกว่าปีที่แล้ว สก๊อตต์กล่าวสรุปว่าเทคนิคการครอบงำมีเป้าหมายเพื่อลดโอกาสการติดต่อสื่อสารระหว่างผู้ถูกปกครองด้วยกันให้ได้มาก

²เนื้อหาบางส่วนเรียบเรียงมาจาก กรพินธุ์ พัวพันธ์สวัสดิ์ (Khorapin Phuaphansawat 2015)

ที่สุดและแบ่งแยกพวกเขาให้เป็นกลุ่มย่อย ๆ ทั้งนี้ก็เพื่อป้องกันมิให้พื้นที่เสรีภาพทางสังคมที่อยู่เหนือการควบคุมเกิดขึ้นได้

ถึงจุดนี้ ผู้อ่านคงจะคาดเดาได้แล้วว่าเรื่องสาธารณะเกี่ยวข้องกับสิ่งใดที่สกอตต์เรียกว่า “เรื่องหลังม่าน” ถ้าจะกล่าวหยาบ ๆ เรื่องหลังม่านก็คืออะไรก็ตามที่ตรงกันข้ามไม่สอดคล้องกับเรื่องสาธารณะ สกอตต์ให้คำนิยามว่า เรื่องหลังม่านคือชีวิตทางการเมืองของกลุ่มชนชั้นกลางที่ไม่ใช่ทั้งการลุกฮือเผชิญหน้ากับผู้มีอำนาจและการยอมจำนนเคารพเชื่อฟังอย่างสมบูรณ์ เรื่องหลังม่านอยู่ตรงกลางระหว่างสองสภาวะที่ว่านี้ (Scott 1990, 136)

เช่นเดียวกับ “อาวุธคนยาก” เรื่องหลังม่านคือการต่อต้านในชีวิตประจำวันที่มีความคลุมเครือไม่เผชิญหน้า มันเกี่ยวข้องกับ “ช่องว่าง” หรือ “ระยะห่าง” สองประเภท อันได้แก่ ช่องว่าง/ระยะห่างทางกายภาพ และช่องว่าง/ระยะห่างทางสัญลักษณ์ สำหรับประเภทแรกนั้น เข้าใจง่าย ๆ ว่าคือเรื่องราวหลังม่านที่พรั่งพรูเมื่อยามที่รอดพ้นจากอำนาจการตรวจตราสอดส่องของผู้มีอำนาจ ที่ปรากฏขึ้นในโรงทาส ในร้านเหล้า ในหมู่ญาติสนิทที่ไว้ใจได้ สกอตต์อธิบายผ่านกรณีตัวอย่างเรื่องทาสเอาไว้ว่า เราจะศึกษาอำนาจการครอบงำระหว่างนายทาสและทาสอย่างรอบด้านได้ก็ต่อเมื่อเราเปรียบเทียบภาษาและอากัปกิริยาของเขาที่แสดงออกในพื้นที่ทางสังคมที่ต่างกันออกไป ยกตัวอย่างเช่น ภาษาของทาสเมื่ออยู่ต่อหน้านายทาสผิวขาวจอมโหดในไร่ย่อมแตกต่างกับภาษาของทาสคนเดียวกันเมื่อเขาพูดคุยกับญาติมิตรของเขาในโรงทาส (Scott 1990, 26) กล่าวโดยสรุป ยิ่งผู้ถูกปกครองอยู่ไกลจากผู้มีอำนาจเท่าใด เรื่องสาธารณะก็จะถูกแทนที่ด้วยคำด่าทอที่คับแค้นมากขึ้นเท่านั้น

เรื่องหลังม่านประเภทที่สองมิได้เกิดขึ้นในที่ลับ หากแต่กระทำในที่สาธารณะต่อหน้าผู้มีอำนาจ รูปแบบที่มันถูกถ่ายทอดออกมา คือเสน่ห์ของการต่อต้านประเภทนี้ กล่าวคือ ผู้ต่อต้านเล่นการเมืองเรื่องการพรางตัว (politics of disguise) เพื่อหลีกเลียงการเผชิญหน้ากับผู้มีอำนาจ (Scott 1990, 138) ไม่ว่าจะเป็น การประชดเสียดสี บ่นพึมพำ ชุบชิบนิทา หรือการแสดงออกทางสัญลักษณ์ผ่านภาษาหรือการกระทำที่เป็นที่รู้จักกันเฉพาะในหมู่ชนชั้นที่ถูกกดขี่ ยกตัวอย่างเช่น เพลงสรรเสริญพระเจ้าของทาสในรัฐทางใต้ ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่า “พระองค์” หรือ “พระเยซู” ในบทเพลงจะหมายถึง ทหารแยงกี้จากรัฐทางเหนือ (Scott 1990, 153) หรือแม้กระทั่งบทเพลงที่ทาสแอบร้องเพลงเพื่อเฉลิมฉลองโคกนาฏกรรมเรือไททานิคล่ม ในสายตาของทาสแล้ว การจมน้ำตายหมู่ของกลุ่มคนผิวขาวร่ำรวยและมีอำนาจผู้เดินทางบนเรือหรูที่ได้ชื่อว่าไม่มีวันจมน้ำอาจถือได้ว่าเป็นเหมือนความยุติธรรมที่พวกเขาได้รับในร้อยวันพันปี (Scott 1990, 42) นอกจากนี้ สกอตต์รวมเอาการชุมนุมของฝูงชนอย่างไม่เป็นระเบียบ ไร้ผู้นำเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการเมืองเรื่องการพรางตัวด้วย ทั้งนี้ก็เพราะจำนวนกลายเป็นอาวุธปกปิดตัวตนของผู้ต่อต้านและส่งผลให้ผู้มีอำนาจมีความยากลำบากในการชี้แจงเอาผิดศัตรูของเขา (Scott 1990, 151)

แม้แต่ “การถวายนฎีการ้องทุกข์” ก็ยังเป็นส่วนหนึ่งของการต่อต้านแบบพรางตัวในสายตาของสกอตต์ สกอตต์ไม่เห็นด้วยกับคำพูดของเลนินที่ปราชัยชาวรัสเซียว่า “ชาวนาไม่สามารถลุกฮือก่อกบฏได้ พวกเขาทำได้แต่ร้องทุกข์และสวดมนต์” (Scott 1990, 97) สกอตต์โต้แย้งว่า “เขาผู้ซึ่งกำลังอ่อนวอนอย่างจนตรอกต่อองค์อธิปัตย์ [แท้ที่จริง] กำลังข่มขู่อยู่” (Scott 1990, 96) สกอตต์มองว่า

ชาวนากำลังแกล้งทำตัวไร้เดียงสาและใช้การโฆษณาชวนเชื่อเป็นเครื่องมือกดดันผู้ปกครองเสียเอง เป็นเรื่องธรรมดาที่เมื่อยามทุกข์ร้อน พวกเขาจะถวายเป็นกุศลและมักเริ่มเรื่องด้วยคำพูดถ่อมตัวประเภท “พวกเราผู้โง่เขลา ล้าหลัง จะไม่เชื่อในพระเมตตาของกษัตริย์อันเป็นที่รักของเราได้อย่างไร ในเมื่อโลกเป็นประจักษ์พยาน ในเมื่อเราตระหนักดีในความรักและความไว้วางใจที่พระองค์มีต่อราษฎรของพระองค์” (Scott 1990, 99) ทว่า หากเราอ่านระหว่างบรรทัดดูแล้ว การถวายเป็นกุศลมักเป็นช่องทางที่ผู้ไร้อำนาจใช้เพื่อบอกโดยอ้อมว่า พวกเขาารู้สึกว่าพวกเขามีสิทธิในสิ่งใด นอกจากนี้สก๊อตต์ยังบอกว่า เป็นที่รู้กันว่าเนื้อหาของฎีกาสื่อประโยคที่ว่า “มิฉะนั้นละก็...” อยู่เสมอ กล่าวคือ มันบอกเป็นนัยให้ผู้ปกครองจินตนาการเอาเองถึงผลที่จะตามมาของการปฏิเสธหรือเพิกเฉยต่อฎีการ้องทุกข์ (Scott 1990, 95)

อนึ่ง การถวายเป็นกุศลร้องทุกข์ไม่ใช่เรื่องล้าสมัยที่จำกัดอยู่เพียงแค่ในสังคมศักดินาตามทฤษฎีของสก๊อตต์เพียงเท่านั้น เมื่อไม่นานมานี้ ประเทศไทยเองก็เพิ่งมีการรวมตัวถวายเป็นกุศลครั้งยิ่งใหญ่เกิดขึ้นในเดือนกรกฎาคม-สิงหาคม 2552 กลุ่มผู้ชุมนุมประท้วงที่เรียกตัวเองว่า “คนเสื้อแดง” ได้จัดการรณรงค์และรวบรวมรายชื่อเพื่อถวายเป็นกุศลร้องทุกข์ต่อพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชรัชกาลที่เก้า การถวายเป็นกุศลนี้เกิดขึ้นหลังจากมีการรัฐประหารโค่นล้มรัฐบาลของทักษิณ ชินวัตรในปี 2549 ยุบพรรคไทยรักไทยในปี 2550 การจัดตั้งรัฐบาลโดยพรรคที่ไม่ได้ชนะการเลือกตั้งในปี 2551 และการสลายการชุมนุมคนเสื้อแดงในกลางปี 2552 ภายใต้ชื่อกิจกรรม “ไพร่สยามหามกุศล” มีคนเสื้อแดงจำนวนมากเข้าร่วมส่งรายชื่อเพื่อร้องทุกข์แก่พระเจ้าแผ่นดิน กวีเสื้อแดง วิสา คัญทัพ ได้ร่ายบทกลอนเกี่ยวกับฎีกาเอาไว้ว่า:

ไม่มีที่พึ่งใดในแผ่นดิน	นอกจากเจ้าธรณินทร์ผู้เที่ยงแท้
เพียงเดชะพระองค์ ๓ ทรงแล	ก็จะแก้เข็ญทุกข์สิ้นทุกข์ภัย
ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาท	สุดแต่พระบรมราชวินิจฉัย
เพราะสุดท้อสุดทนแล้วคนไทย	ควรมิควรอย่างไรถวายเป็นกุศล (Wisa Kanthap 2009, 5)

ไม่มีใครทราบได้ว่าเกิดอะไรขึ้นกับฎีกาจำนวนกว่าสามล้านฉบับที่ผู้ชุมนุมคนเสื้อแดงหามาวางไว้ที่ประตูพระบรมมหาราชวัง ในวันที่ 17 สิงหาคม 2552 เราทราบเพียงแค่อีกประมาณหกเดือนต่อมา มีการชุมนุมประท้วงทางการเมืองครั้งใหญ่และการปราบปรามสลายการชุมนุมที่รุนแรงโหดร้ายเป็นประวัติการณ์ คำถามสำคัญที่ผู้เขียนอยากจะตั้งทิ้งไว้ก็คือ ในขณะที่ฎีกาของคนเสื้อแดงได้รับคำวิพากษ์วิจารณ์จากแนวร่วมขบวนการหลายฝ่าย ยกตัวอย่างเช่น สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล แนะนำให้แกนนำเลิกปฏิบัติต่อ

ผู้ชุมนุมเยี่ยง “คนอึดเดียว” (Somsak Jeamteerasakul 2009, 46) และสุรัชย์ แซ่ด่าน บอกให้คนเสื้อแดงเลิก “ร้องขอ” เสียที (Surachai Saedan 2009, 21) สก๊อตต์จะมองการเมืองคนเสื้อแดง กลุ่มคนที่ปฏิเสธไม่ได้ว่าคือพวก “ขี้แพ้” ในการเมืองไทยร่วมสมัยอย่างไร

ประเด็นสำคัญสุดท้ายใน DAR ที่สก๊อตต์นำเสนออีกคือ โดยธรรมชาติ เรื่องหลังมานี้จะค่อย ๆ แพร่กระจาย กลายเป็น “การเมืองพื้นฐาน (infra-politics)” ที่ชนชั้นล่างมีส่วนร่วมกัน นับวันมันก็จะยิ่งรุกไล่พื้นที่สาธารณะมากขึ้นเรื่อย ๆ จนผู้มีอำนาจล้ม

ได้ถึงความเป็นปฏิกิริยาแบบ ๆ อันดังแสงแก้วใน หมูผู้ถูกปกครอง (Scott 1990, 200) จนในวันหนึ่ง เรื่องหลังมานี้ก็ถูกประกาศกว้างต่อหน้าผู้มีอำนาจ สก็อตต์เรียกช่วงระยะเวลาของการเปลี่ยนผ่านจากเรื่อง หลังมานี้เป็นเรื่องสาธารณะว่าช่วงแห่งประกาย ไฟฟ้าทางการเมือง (political electricity) (Scott 1990, 206-207) ความคับแค้น น้อยเนื้อต่ำใจ คำสบถด่า ขาวสื่อ ถูกระบายออกมาต่อหน้าชนชั้นนำผู้ละเมิด มิได้ เมื่อมันเกิดขึ้นแล้ว ไม่มีทางที่สังคมจะย้อนกลับ ไปจุดเดิมได้ แม้ว่าคำจาบจ้วงจะถูกลบล้าง ไล่ล่า กดทับให้เลือนหายไปจากพื้นที่สาธารณะ “บางสิ่ง บางอย่างที่ไม่สามารถแก้ไขให้เป็นแบบเดิมได้เกิดขึ้น ไปแล้ว” (Scott 1990, 213) ดังตัวอย่างของหญิงเช่า ที่ดินผู้ต่ำต้อยที่สก็อตต์เล่าเปิดตัวใน DAR หล่อนลุก ขึ้นต่อว่าเจ้าที่ดินซึ่ง ๆ หน้า “เราไม่ใช่สิ่งมีชีวิตโง่ ๆ ให้ใครพูด” (Scott 1990, 7) ต่อจากนี้ แม้ว่าหล่อน จะยังเป็นผู้เช่าที่ยากไร้ จะถูกลงโทษและปิดปาก ความสัมพันธ์ระหว่างหล่อนและเจ้าที่ดินก็จะไม่ เหมือนเดิมอีกต่อไป เหนือสิ่งอื่นใด สก็อตต์ย้ำว่า คำพูดที่หล่อนพรั่งพรูในวันนั้นหาใช่การกระทำที่ปะทุ ตามอารมณ์ของปัจเจกคนหนึ่ง มันมาจากการชัก ชักมโนการระจกนับครั้งไม่ถ้วน มาจากการแลกเปลี่ยนพูดคุยกับเพื่อนสนิท มาจากการเมืองพื้นฐาน ที่สหภาพชนชั้นของหล่อนร่วมกันสร้างภายใต้ฉาก สาธารณะที่ดูสงบเรียบร้อยราบรื่น

กล่าวโดยสรุป ทั้ง WoW และ DAR มี วัตถุประสงค์ในการขยายปริมาณพลทางการเมือง สก็อตต์โน้มน้าวให้นักรัฐศาสตร์มีความละเอียดอ่อน เมื่อต้องศึกษากลุ่มคนไร้อำนาจได้ทุนสังคม ปฏิเสธ ไม่ได้ว่าสก็อตต์มีส่วนในการสนับสนุนรัฐศาสตร์แนว วัฒนธรรมการเมือง การมองผู้ถูกครอบงำในฐานะ “ผู้กระทำการ (agency)” และระเบียบวิธีวิจัยแบบ “ชาติพันธุ์วรรณนาการเมือง (political ethnography)”

ในขณะเดียวกัน สก็อตต์ก็ให้ความสำคัญกับการ ศึกษาอำนาจครอบงำจากเบื้องบนด้วย โดยเฉพาะ หัวข้อเรื่องสาธารณะใน DAR มองในแง่หนึ่ง นี่อาจ จะเป็นการนำร่องไปสู่หนังสือเล่มต่อมาของเขา ซึ่งก็ คือ “มองอย่างไรรัฐ”

รัฐ : อ่าน “ประชากร” ออก เขียนง่าย เข้าถึงได้ ลดทอนความสลับซับซ้อน

ในช่วงทศวรรษที่ 80 ถึง 90 รัฐได้กลายเป็น หัวข้อที่แวดวงการเมืองเปรียบเทียบอเมริกันให้ความสนใจ ชาร์ลส์ ทิลลี่ ได้นำเสนอข้อโต้แย้งอันโด่งดังที่ ว่า “สงครามสร้างรัฐ รัฐสร้างสงคราม” เพื่ออธิบาย กระบวนการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ในยุโรป (Tilly 1985) โจเอล มิคดาล นำเสนอแนวคิดเรื่องรัฐเข้มแข็ง และรัฐอ่อนแอเพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ และสังคม (Migdal 1988) โดยก่อนหน้านี้ในปี 1983 เบเนดิก แอนเดอร์สัน ก็ได้เขียนงานเลื่องชื่อนามว่า Imagined Community โดยเน้นความสำคัญของมิติ เรื่องกระบวนการสร้างความรับรู้ความเป็นชาติร่วมกัน (Anderson 2006)

ใน Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed (SS) (1998) สก็อตต์ผละตัวเองออกจากโลก ของ “พวกชี้แพ้” หันมาศึกษา รัฐ สถาบันทางการเมืองที่น่าจะได้ชื่อว่าเป็น “ผู้ชนะ” ในโลกรัฐศาสตร์ อย่างไรก็ดี สก็อตต์กล่าวไว้ในบทนำว่า ความตั้งใจ แรกเริ่มของเขาหาใช่การศึกษารัฐไม่ เขาสนใจบรรดา คนไร้รัฐที่ใช้ชีวิตระหกระเหินและรอดพ้นจากอำนาจ รัฐเสียมากกว่า (Scott 1998, 1) แต่ก่อนที่จะไขความ สงสัยใคร่รู้นี้ เขาจำเป็นต้องศึกษาอย่างละเอียด เสียก่อนว่ารัฐคืออะไร มันถูกขับเคลื่อนไปด้วยแรง ปรารถนาหรือกลไกอะไรบ้าง

ใน SS สก็อตต์เริ่มต้นด้วยคำถามวิจัยง่าย ๆ ที่ว่า ทำไมโครงการพัฒนาที่นำโดยรัฐหลายโครงการจึงล้มเหลว ทว่า คำตอบที่เขาให้แก่พวกเราในงานชิ้นนี้กลับทำให้เราเข้าใจความเป็นรัฐและอำนาจรัฐในมิติใหม่ ๆ มากขึ้น ในที่นี้ผู้เขียนจะขอกล่าวสรุปเหตุปัจจัยที่ทำให้โครงการพัฒนาที่นำโดยรัฐล้มเหลวก่อนดังนี้

1. ความต้องการของรัฐในการควบคุมและลดทอนประชากรและพื้นที่พัฒนา
2. อุดมการณ์สมัยใหม่ที่เป็นอุดมคติไม่สอดคล้องกับโลกความเป็นจริงที่สลับซับซ้อน
3. รัฐเผด็จการอำนาจนิยม
4. ประชาสังคมอ่อนแอ

ในบทวิพากษ์ว่าด้วยการพัฒนา สก็อตต์เสนอว่า เป้าหมายของโครงการพัฒนาโดยรัฐ ไม่ใช่ความกินดีอยู่ดีของประชาชน หากแต่คือ การทำให้ประชากรอยู่เป็นหลักแหล่ง (sedentarization) ชัดเจนง่ายต่อการมองเห็น (legibility) และเอื้อต่อการควบคุมของรัฐไม่ว่าจะเป็น การเก็บภาษี เกณฑ์แรงงาน และปราบปรามกบฏ (Scott 1998, 2) อีกนัยหนึ่ง การพัฒนา คือ เทคโนโลยีทางอำนาจของรัฐสมัยใหม่ที่เข้าไปจัดพื้นที่และประชากรที่อยู่นอกระบบ ลดทอนความสลับซับซ้อนในเชิงวัฒนธรรมความเป็นอยู่ให้ง่ายหยาบเป็นระเบียบ (simplification) นอกจากเพื่อให้ง่ายต่อการควบคุมแล้ว เป้าหมายของการพัฒนาเป็นไปตามตรรกะอรรถประโยชน์นิยมและเพิ่มศักยภาพในการผลิต (Scott 1998, 13) ยกตัวอย่างเช่น พืชพันธุ์ในป่าที่มีความหลากหลายก็ถูกแทนที่ด้วยพืชเศรษฐกิจ ตรอก ซอกซอย ที่เข้าถึงยาก คดเคี้ยวไม่เป็นระเบียบก็ถูกแทนที่ด้วยถนนเส้นตรงและสร้างแผนที่ ทั้งหมดนี้กระทำในนามของการพัฒนาโดยรัฐ

อนึ่ง บทวิพากษ์อำนาจรัฐข้างต้นของสก็อตต์นับว่าสอดคล้องกับแนวคิดอำนาจสมัยใหม่ของมิเชลฟูโกต์ โดยเฉพาะในบทที่ว่าด้วย ธรรมพหุทัศน์ (panopticism) ฟูโกต์ได้กล่าวถึงอำนาจที่หมกมุ่นกับการแบ่งพื้นที่ที่วิเศษ กระจายไปทั่วทุกอนุสังคม และสอดส่องตรวจตราอย่างเป็นระบบ (Foucault 1995, 198) ในงานชิ้นถัดมา ฟูโกต์ต่อยอดความคิดว่า ในสังคมสมัยใหม่ อำนาจแห่งระเบียบวินัยนี้ได้ขยายอาณาบริเวณไปยังแทบทุกสถาบันทางสังคมและเศรษฐกิจ และมีองค์ประกอบอำนาจเชิงบวกมากขึ้นจนแปรสภาพกลายเป็น ชีวอำนาจ เป้าหมายที่สำคัญของมันคือการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากร “เพื่อเพิ่มความมั่งคั่ง อายุขัย และสุขภาพที่ดี” (Foucault 2007, 105) สก็อตต์จัดวางตัวเองในแนวทางวิเคราะห้รัฐแบบฟูโกต์ แต่ในขณะเดียวกัน เขาก็มุ่งนำเสนอข้อมูลเชิงลึกเพื่อโต้แย้งว่าในหลายกรณี รัฐและการพัฒนากลับนำมาซึ่งคุณภาพชีวิตที่ย่ำแย่ลงเสียมากกว่า

รัฐในมุมมองของสก็อตต์เป็นมากกว่า “คณะกรรมการจัดการธุรกิจร่วมกันของชนชั้นนายทุนทั้งชนชั้น” (Marx 1978, 475) หรือ “ชุมชนมนุษย์ที่ประสบความสำเร็จในการผูกขาดการใช้ความรุนแรงทางกายภาพอันชอบธรรมในอาณาบริเวณหนึ่งที่ชัดเจน” (Weber 1994, 311) สก็อตต์สนใจความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและสรรพสิ่งที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจรัฐ ยกตัวอย่างเช่น ประชากรที่มีวิถีชีวิต “ไม่พัฒนา” “ล้าหลัง” ต่างถูกผนวกเข้ามาเป็นผู้ผลิตที่มีประโยชน์ต่อเศรษฐกิจชาติ หากมองอย่างรัฐแล้ว รัฐไม่สนใจความซับซ้อนหลากหลายทางวัฒนธรรมของคนในพื้นที่ มันถูกแทนด้วยตัวเลขสถิติ (Scott 1998, 37) เช่น หมู่บ้านแห่งนี้มีประชากรเด็กกี่คน วัยทำงานกี่คน วัยชรากี่คน ประกอบอาชีพอะไรบ้าง พืชเศรษฐกิจของหมู่บ้านนี้คืออะไร? อะไร

ที่แตกต่างกันสลับซับซ้อน และทำให้ยากต่อการ “อ่าน” หรือ “มอง” ก็จะถูกแปรสภาพและยึดเยี่ยรูปแบบที่เหมือน ๆ กัน ยกตัวอย่างเช่น ภาษา “กลาง” ที่เข้าแทรกซึมตามหมู่บ้านในนามของการพัฒนาด้านการศึกษา ในแง่นี้ การศึกษาของรัฐไม่ได้สะท้อนประโยชน์ของคนในพื้นที่แต่สะท้อนประโยชน์ของรัฐในการเข้าไปมีอำนาจควบคุมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่า มันมุ่งสร้าง “พลเมืองพิมพินิยมที่มีลักษณะเหมือน ๆ กัน” (Scott 1998, 32) โดยสรุป อำนาจรัฐมีแนวโน้มในการหลอมรวมทุกอย่างให้มีลักษณะเหมือน ๆ กัน ไม่ว่าจะเป็น พืชเกษตรพันธุ์เดียวกัน หรือวัฒนธรรมแบบเดียว (monocrop, monoculture) สำหรับสก็อตต์แล้ว สังคมที่มีวัฒนธรรมแบบเดียวนั้น “เปราะบาง เสี่ยงต่อโรคภัยและสภาวะอากาศมากกว่าวัฒนธรรมที่หลากหลาย” (Scott 1998, 23)

สก็อตต์ยังเชื่อมโยงประเด็นข้างต้นกับอุดมการณ์สมัยใหม่นิยมของรัฐ กล่าวคือ ภูมิภาคยาของรัฐสมัยใหม่มักขึ้นขอบผังแปลงที่เป็นเส้นตรง ตัดเป็นตารางเท่า ๆ กัน และโล่งแจ้ง ดังถนนหนทางในนครชิคาโก หรือ จัดรัศมีเมืองที่แทนที่ตลาดมืด ภาพอุดมคติเหล่านี้ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง ทำลายวิถีชีวิตท้องถิ่น ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมทางระบบนิเวศในระยะยาว เมืองใหม่หลายเมืองถูกทิ้งให้รกร้าง จัดรัศมีต่าง ๆ นั้นมีเพียงแค่ความสวยงามสะอาด เป็นระเบียบ แต่ว่างเปล่า เมื่อผนวกกับปัจจัยอื่น ๆ เช่น รัฐมีความเป็นเผด็จการอำนาจนิยมและประชาสังคมอ่อนแอ โครงการพัฒนาที่นำโดยรัฐหลาย ๆ โครงการเมื่อทดลองปฏิบัติจริงจึงล้มเหลวและไม่เกิดผลตามที่วางเอาไว้ สก็อตต์เรียกเมืองใหม่หมู่บ้านใหม่ หรือภาษากลางอันเป็นผลมาจากโครงการพัฒนาของรัฐว่าเป็น เมือง หมู่บ้าน และภาษาที่กลวงและตื้นเขิน (shallow, thin) ความตื้นเขินในที่นี้หมายถึง ความไร้ศักยภาพในการสัมผัสและจับต้อง

กิจกรรมสลับซับซ้อนต่าง ๆ ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของโลกทางสังคม (Scott 1998, 261)

ข้อถกเถียงว่าด้วยการพัฒนาของงานเศรษฐศาสตร์การเมืองมักแบ่งออกเป็นสองขั้ว คือรัฐนำการพัฒนาหรือการพัฒนาที่ปล่อยให้ตลาดทำงานเอง สำหรับสก็อตต์แล้ว ทั้งสองทางเลือกคือสองด้านของเหรียญเดียวกัน เนื่องจากทั้งสองต่างมุ่งทำให้กระบวนการผลิตมีลักษณะเหมือนกัน ยิ่งไปกว่านั้น ทั้งรัฐและตลาดยังทำงานเกือหนุนกันและกันเพื่อขจัดความหลากหลายและเป็นเอกเทศของท้องถิ่น อนึ่ง รัฐในที่นี้เป็นได้ทั้งรัฐทุนนิยมหรือรัฐสังคมนิยม จากงาน SS เราสามารถจัดวางให้เขาอยู่ในสายท้องถิ่นนิยมก็ว่าได้ สก็อตต์จัดให้ความตื่นขึ้นของโลกทัศน์รัฐอยู่ตรงข้ามกับความลึกลับเยือกเย็นของโลกทัศน์ท้องถิ่น ซึ่งเขาเรียกว่า metis หรือ art of the locality (Scott 1998, 316) จะเห็นได้ว่าบทวิพากษ์อำนาจรัฐใน SS มีกลืนอายการเมืองแบบอนาธิปไตย และต่อต้านอำนาจจากเบื้องบนลงระดับล่าง โดยคลี่ให้เห็นศิลปะของการปกครองของรัฐ อย่างไรก็ตามเราต้องรอถึงสิบเอ็ดปีต่อมา กว่าสก็อตต์จะพาเราไปทำความเข้าใจรู้จักกับเรื่องราวคนต้านไว้รัฐและศิลปะของการไม่ถูกปกครองของพวกเขา

ชาวเขาในมุมมองเรา : คนต้านรัฐ นามว่าไซเมียในมุมมองสก็อตต์

สก็อตต์ในศตวรรษที่ 21 ไม่ได้ต้องการจะเพียงแค่หักล้างแนวคิดว่าการครอบงำอุดมการณ์หรือทำลายนักรัฐศาสตร์ที่ให้ความสนใจเพียงแค่ขบวนการเคลื่อนไหว โครงการการเมืองของเขาคือการกลับหัวกลับหางเรื่องเล่าหลักเกี่ยวกับวิวัฒนาการอารยธรรมมนุษย์ ทลายการแบ่งขั้ววิลักษณะระหว่างพัฒนา/ล้าหลัง ความป่าเถื่อน/มี

อารยะ และแทนที่มันด้วยประชากรใต้รัฐ/ประชากรที่ยังไม่ถูกรวมหรือถูกปกครอง ใน ANBG (Scott 2009) สก๊อตต์เล่าประวัติศาสตร์และการเมืองของ “พวกซีแพ้” กลุ่มหนึ่งที่เขาให้ชื่อว่า “โซเมีย” โซเมียคือกลุ่มชาติพันธุ์ชนกลุ่มน้อยที่อาศัยอยู่บนเทือกเขาบริเวณภาคพื้นทวีปของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือที่คนพื้นที่ราบลุ่มอย่างพวกเราเรียกกันว่าชาวเขานั้นเอง ข้อโต้แย้งหลักของ ANBG มีดังนี้ โซเมียมักถูกตราหน้าว่าเป็นกลุ่มคนล้าหลังป่าเถื่อน ไม่เคยสัมผัสอารยธรรมทันสมัยที่ยิ่งใหญ่ ทว่าอันที่จริง คนเหล่านี้คือผู้กระทำการทางการเมืองที่หาช่องทางกลยุทธ์ต่าง ๆ นานาเพื่อเลี้ยงไม่ใหตัวเองตกอยู่ภายใต้อำนาจรัฐ กลยุทธ์ที่วุ่นวายหมายถึงอัตลักษณ์ วิถีชีวิต โครงสร้างสังคม อาหารการกิน วัฒนธรรมมุขปาฐะ เป็นต้น เราไม่ควรที่ทักท้วงว่าสิ่งเหล่านี้มีอยู่ตามธรรมชาติ หากแต่เป็นผลจากเจตจำนงการเมืองที่สะท้อนจิตวิญญาณแห่งการต่อต้าน (Scott 2009, x-xi)

ในช่วงแรกของ ANBG (บทที่ 2-4) สก๊อตต์กล่าวถึงกระบวนการสร้างรัฐโบราณในอุษาคเนย์ เช่นเดียวกับชาร์ล ทิลล์ สก๊อตต์มองว่าการก่อสงครามส่งผลให้เกิดการรวมศูนย์อำนาจ รวมทรัพยากร ประชากร สถาปนากลไกรัฐด้านภาษี (ดู Tilly 1990, 25) อันนำไปสู่การเกิดรัฐโบราณในอุษาคเนย์ อย่างไรก็ตาม สก๊อตต์ลงรายละเอียดมากกว่าทิลล์โดยตั้งข้อสังเกตว่า รัฐเหล่านี้มีลักษณะร่วมกันก็คือ ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่อำนาจเข้าถึงง่าย อาทิ ที่ราบลุ่มมีแม่น้ำไหลผ่าน อีกทั้งยังทำเกษตรกรรมแบบพืชพันธุ์เดียวนั่นก็คือ นาข้าว รัฐเหล่านี้ทำสงครามก็เพื่อครอบครองไพร่พลของฝ่ายตรงข้ามและเกณฑ์ไพร่พลเหล่านี้มาเป็นแรงงานทาส (Scott 2009, 81-84) รัฐที่สก๊อตต์กำลังพูดถึงนั้นก็ไม่ใช่รัฐอื่นไกล แต่คือ รัฐอังวะ/พม่า ฮั่นจีน และสยามโบราณนั่นเอง

เช่นเดียวกับใน SS สก๊อตต์เน้นย้ำถึงความพยายามของรัฐโบราณเหล่านี้ในการสร้างอัตลักษณ์วัฒนธรรมหนึ่งเดียวเหนือประชากรในพื้นที่ เขาแยกตัวอย่างการที่อังวะและสยามนำเข้าความเชื่อแบบฮินดูและภาษาสันสกฤตจากอินเดีย ทั้งนี้เพื่อสร้างความชอบธรรมในการปกครอง (Scott 2009, 113) อย่างไรก็ตาม ความพยายามในการหลอมรวมวัฒนธรรมภาษามักจะล้มเหลวเนื่องจากรัฐโบราณมักขาดแรงงานไพร่พล จนบ่อยครั้งก็ผ่อนปรนให้ประชากรพูดภาษาท้องถิ่นของตนเพื่อแลกกับการยอมเป็นคนใต้รัฐ

ตามโครงเรื่องเล่าหลัก คนฮั่น คนไทย คนพม่าที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ราบลุ่ม ทำนา จ่ายภาษี ยอมรับอำนาจษัตริย์และพูดภาษาเดียวกันจะถูกเข้าใจกันว่าเป็นคนอารยะ ในขณะที่ พวกไร่อารยะคือพวกที่อาศัยอยู่นอกรัศมีรัฐ ไม่เคยสัมผัสกับอารยธรรม (Scott 2009, 99) ส่วนใหญ่มักเป็นป่าเขาที่ราบสูง ดังคำกล่าวที่ว่า “ยิ่งคุณสูงอากาศได้น้อยเท่าไร คุณก็ยิ่งไร่อารยะมากเท่านั้น” (Scott 2009, 120) อย่างไรก็ตาม สก๊อตต์กลับมองต่างออกไป จะเกิดอะไรขึ้นถ้าหากความไร่อารยะคือสิ่งพึงปรารถนาที่คนจำนวนมากเลือกหลังจากที่ได้ไปสัมผัส “อารยธรรม” ของรัฐมาแล้วอันได้แก่ระบบทาส ภาษี โรคระบาด สงคราม ความอดอยาก (Scott 2009, 66) เมื่อรัฐกลายเป็นพื้นที่ที่ไม่น่าอยู่ ประชากรส่วนใหญ่ตัดสินใจหนีเข้าสู่โซนของโซเมียอีกนัยหนึ่งก็คือ ความ “ป่าเถื่อน” เป็นผลหรือปฏิกิริยาตอบโต้ความเป็นรัฐนั่นเอง

ชาวเขาโซเมียไม่ได้เป็นแค่เหยื่อชายขอบที่น่าสงสาร ANBG ฉายภาพให้พวกเขาเป็นผู้กระทำการทางการเมือง ทางเลือกของพวกเขาไม่ได้จำกัดอยู่แค่การถูกกลืนให้อยู่ในอาณัติของรัฐหรือต่อต้านรัฐ

พวกเขาสามารถหนีรัฐได้ “สงครามสร้างรัฐ และรัฐสร้างคนหนีรัฐจำนวนมาก” (Scott 2009, 146) สก๊อตต์ต่อยอดความคิดของทิลลี่ พื้นที่ที่ห่างไกลเทือกเขาสูงนี้เองกลายเป็นค่ายหลบภัยสำหรับศัตรูรัฐจำนวนมาก ด้วยเหตุนี้ ในบทที่ 6-8 สก๊อตต์ได้เล่าถึงวิถีชีวิตของคนหนีรัฐเหล่านี้ซึ่งล้วนแต่มีนัยยะทางการเมือง ประการแรก โซเมียมักอาศัยอยู่เป็นหน่วยย่อยๆ กระจายกระจายเพื่อให้รอดพ้นจากการสอดส่องของรัฐ พวกเขามักปลูกแปลงพืชเล็ก ๆ โดยเฉพาะพืชหัวหรือพืชราก เช่น มันสำปะหลัง หรือมันเทศ พืชเหล่านี้มีคุณสมบัติคือไม่ต้องดูแลเอาใจใส่มาก ไตเร็ว และที่สำคัญ มันโตใต้ดิน ล่องหนเมื่อมองจากเบื้องบน (Scott 2009, 181) เจ้าภาษีนายอากรต้องขูดพืชเหล่านี้ขึ้นมาถ้าหากพวกเขาอยากได้มัน รัฐอาจจะเผาบ้าน เผาไร่ของพวกเขาแต่ “มันฝรั่งที่อยู่ใต้ดินยังปลอดภัย” (Scott 2009, 195) ไม่ต้องสงสัยว่าสก๊อตต์จะมองการทำให้เลือนลอยและการเกษตรแบบตัดและเผาว่าเป็นหนึ่งในกลยุทธ์ที่เอื้อต่อยุทธศาสตร์การหนีรัฐ (Scott 2009, 187)

แม้กระทั่งโครงสร้างทางสังคมของโซเมียก็มีลักษณะเป็นชั่วคราวข้ามกับรัฐและมีนัยยะหนีรัฐ กล่าวคือ สก๊อตต์ระบุว่าสังคมของโซเมียนั้นไม่ความเป็นเสมอภาคไม่เรียงลำดับชั้นสูงต่ำ ทั้งนี้ก็เพราะ รัฐขึ้นชอบที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับเผ่าชนพื้นเมืองที่มีหัวหน้าเผ่าชัดเจน ด้วยยุทธศาสตร์เช่นนี้ ชาวโซเมียจึงไม่สามารถให้คำตอบที่ชัดเจนให้แก่ตัวแทนรัฐเมื่อโดนสั่งว่า “จงพาเข้าไปหาหัวหน้าแกนน้อย” (Scott 2009, 210) สมาชิกทุกคนสามารถพูดในนามเผ่าได้หมด พวกเขามีค่านิยมแบบต่อต้านการมีหัวหน้า ปฏิเสธที่จะมีวัฒนธรรมทำความเคารพซึ่งกันและกัน (Scott 2009, 274) ทั้งหมดนี้สร้างความยากลำบากให้แก่รัฐเมื่อต้องเข้าไปเจรจาต่อรองเรื่องที่ดินและทรัพยากรในโซเมีย

นอกจากนี้ สก๊อตต์ยังถึงขั้นกล่าวอ้างว่าโซเมียไม่ใช่พวกไม่เคยสัมผัสวัฒนธรรมอ่านออกเขียนไม่ได้ (pre-literate) แต่เป็นพวกหลังวัฒนธรรมอ่านออกเขียนได้ (post-literate) กล่าวคือ พวกเขาละทิ้งตัวหนังสือไว้เบื้องหลังเมื่อหนีรัฐเข้าสู่โซเมีย ในทัศนะของสก๊อตต์สังคมที่ไม่เท่าเทียมมักเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมลายลักษณ์อักษร การเขียนเอื้อต่อการสืบสานอำนาจ ไม่ว่าจะเป็นการช่วยบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับประชากรและทรัพยากรภายในรัฐ หรือการจารึกประวัติศาสตร์ที่ตายตัว มีการระบุอย่างชัดเจนว่าใครคือคนดี ใครคือคนร้ายในโครงเรื่องวัฒนธรรมมุขปาฐะของโซเมียมีนัยยะการเมืองในทางตรงกันข้าม ประวัติศาสตร์ที่สืบสานผ่านการบอกเล่าเปลี่ยนแปลงได้เสมอ และไม่เอื้อให้คนกลุ่มใดเป็นชนชั้นนำตลอดกาล เรื่องราวเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ไปตามคู่สนทนา สก๊อตต์สรุปว่า การไม่มีประวัติศาสตร์หรือมีเพียงเล็กน้อยหมายความว่าสมาชิกทุกคนมีสถานะเท่าเทียมกัน พวกเขาอยู่กับปัจจุบัน และปรับตัวไปตามสถานการณ์ (Scott 2009, 235)

ประการสุดท้าย ชาวโซเมียมีอัตลักษณ์ที่ไหลลื่น หลอกลวง ไม่มีสารัตถะ สก๊อตต์เปรียบเทียบกับแมงกะพรุน ทั้งนี้ก็เพราะ รัฐโยยหาการจัดกลุ่มแบ่งประเภทประชากรตามลักษณะพื้นฐานร่วมกันของกลุ่ม (Scott 2009, 240) ชาวโซเมียจึงมีวัฒนธรรมพหุภาษา และเปิดให้มีการแต่งงานระหว่างเผ่าที่ต่างกันได้ สำหรับสก๊อตต์แล้ว อัตลักษณ์ของโซเมียเป็นเพียงแค่การแสดงออกไปตามสถานการณ์และไม่มีสารัตถะ ยกตัวอย่างเช่น คนกะเหรี่ยงทำตัวเป็นคนไทยเมื่อเขาไปเดินตลาดไทย และทำตัวเป็นคนกะเหรี่ยงเมื่อเข้าโบสถ์ ไม่มีสารัตถะ จริงแท้ในความเป็นไทยและความเป็นกะเหรี่ยง (Scott 2009, 255) ถึงจุดนี้ เราพอจะเห็นความเชื่อมโยงระหว่าง ANBG

กับงานล่าสด Against the Grain ของสก็อตต์แล้ว หากใน ANBG มนุษย์ที่รากลุ่มกินข้าวอย่างพวกเรา คือตัวร้ายในประวัติศาสตร์อุษาคเนย์ของสก็อตต์ ใน AG ตัวร้ายของสก็อตต์ครอบคลุมไปถึงมนุษย์กินข้าวฟ่าง สาลี บาร์เลย์ในรัฐโบราณอื่นๆ ด้วย

Against the Grain: เรื่องราวคน ต้านรัฐในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ

นับได้ว่า AG (2017) คือบทสรุปของมหากาพย์ประวัติศาสตร์และการเมืองของ “คนขี้แพ้” จากมุมมองของสก็อตต์ ส่วนตอนจบที่ว่าเป็นตอนจบที่ happy ending มีความหวัง หรือออกหัก ซึมเศร้า หดหู่ นั้นจะขอเก็บไว้ถกเถียงในส่วนสุดท้ายของบทความนี้

ผู้เขียนอดไม่ได้ที่จะเปรียบเทียบ AG กับงานเขียนเลื่องชื่อของ Jean Jacques Rousseau นามว่า Discourse on the Origin and Foundations of Inequality among Men (Discourse) “จงฟัง นี่คือประวัติศาสตร์ที่แท้จริงของคุณ” แล้วคุณจะทำอย่างไรว่า “คุณเปลี่ยนไปแค่ไหนจากสิ่งที่คุณเคยเป็น” (Rousseau 2011, 46) รัสโซบอกกับเรา บทสรุปอันทรงพลังของรัสโซก็คือ การเกิดขึ้นของสังคมอารยธรรม และรัฐนำไปสู่ความทุกข์ยาก เหลือมล้า น้อยฉด และพหุภรรมาชาติที่ติงามของมนุษย์ไป ในสังคมสมัยใหม่ที่มีเวลาว่าง ความสะดวกสบาย และการแพทย์ที่ก้าวหน้า รัสโซกลับมองว่ามนุษย์กลับกลายเป็นสิ่งมีชีวิตที่เห็นแก่ตัว ปนเปื้อนด้วยสารพิษ อ่อนแอ ขี้กลัว และเสพยาติดความเป็นทาส (Rousseau 2011, 51) รัสโซหักล้างความคิดของฮอบส์ และล็อก รัฐอันเป็นผลมาจาก “สัญญาประชาคม” คือกลลวงของชนชั้นที่มั่งคั่งและมีอำนาจใช้หลอกให้คนที่อ่อนแอ “วิ่งเข้าหาโซ่ตรวน” ที่จะพันธนาการ

พวกเขา (Rousseau 2011, 79)

ในชั่วตรงข้ามกับมนุษย์อารยะ รัสโซได้พูดถึงคนป่าเถื่อน (the savage) เขาเชิญชวนให้ผู้อ่านละทิ้งอคติแบบอาณานิคมยุโรปตะวันตกเป็นศูนย์กลาง แล้วลองมองจากมุมมองของมนุษย์คนป่าดูบ้าง “แล้วคุณจะไม่เห็นว่า เราดูน่าเกลียดเพียงใดในสายตาของพวกเขา” รัสโซกล่าว (Rousseau 2011, 118) คนป่าไม่ต้องพึ่งพาของฟุ่มเฟือย เขามีเพียงร่างกายของตัวเองเป็นเครื่องมือ เขารู้จักใช้มันทำกิจกรรมต่าง ๆ อย่างดีเยี่ยม “คนป่ามองเห็นเรือในมหาสมุทรด้วยสายตาเปล่า ในขณะที่คนดีต้องใช้กล้องส่องทางไกล” (Rousseau 2011, 52) นอกจากนี้ “สภาวะธรรมชาติ” ของคนป่าไม่ได้เต็มไปด้วยการฆ่าฟัน รัสโซยืนยันว่าคนป่ามีทางเลือกอยู่เสมอที่จะเผชิญหน้าศัตรูหรือหลบหนี (Rousseau 2011, 49) ในโลกของคนป่า ไม่มีการครอบงำและการเคารพเพื่อฟัง “อะไรเล่าที่จะเป็นโซ่พันธนาการในหมู่คนที่ไม่ได้ครอบครองอะไร ถ้าหากมีใครไล่จันจากต้นไม้ต้นหนึ่ง จันก็มีอิสระที่จะหนีไปอีกต้นหนึ่ง” (Rousseau 2011, 67)

หากจะกล่าวแบบหยาบ ๆ AG ของสก็อตต์คือ Discourse เวอร์ชันที่มีข้อมูลมานุษยวิทยาและหลักฐานประวัติศาสตร์โบราณคดีเชิงลึก เขาเริ่มต้นจากการบอกว่าเราไม่ควรที่ทักว่าการใช้ชีวิตแบบตั้งรกราก อารยธรรม รัฐ สะท้อนลักษณะที่เหนือกว่า มีสุขภาพดีกว่า และเป็นธรรมชาติแต่ไหนแต่ไรของมนุษยชาติ (Scott 2017, 8) อันที่จริง การตั้งรกรากอันเป็นผลมาจากเกษตรกรรมเป็นสิ่งที่เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อ 12,000 ปีที่แล้ว ก่อนหน้านั้น ประชากรโลกร้อยละ 90 ต่างใช้ชีวิตกันเป็นกลุ่มเล็ก ๆ เคลื่อนย้ายไปเรื่อย ๆ หาของป่าล่าสัตว์ (Scott 2017, 5) รัฐได้กลายมาเป็น

หน่วยการปกครองที่ครอบงำการเมืองเมื่อประมาณปีคริสต์ศักราชที่ 1600 ซึ่งสำหรับสกอตต์แล้วถือว่าเป็นสัดส่วนที่น้อยมากเมื่อเทียบกับประวัติศาสตร์มนุษยชาติโดยรวม (Scott 2017, 14) นอกจากนี้ สกอตต์ยังอ้างนักคิดสัญญาประชาคมอย่างฮอบส์ และล็อก โดยระบุว่า นักทฤษฎีเหล่านี้มักสรรเสริญเยินยอสังคมเกษตรกรรมว่าเข้ามาแทนที่โลกไร้ระเบียบของคนเร่ร่อนที่เต็มไปด้วยความรุนแรง และคนจำนวนมากต่างร่วมกันทำสัญญาประชาคมสร้างรัฐอย่างสมัครใจเพราะมันเป็นต้นกำเนิดของความสงบ ชีวิตที่สบาย เป็นอิสระจากความกลัว แต่ในความเป็นจริง รัฐไม่ได้เกิดจากความสมัครใจแม้แต่น้อย หากแต่เกิดจากการบังคับด้วยความรุนแรง อีกทั้งรัฐโบราณยังห่างไกลจากการเป็น Leviathan ที่เข้มแข็ง มันเปราะบาง ล้มสลายง่ายและรุมเร้าไปด้วยภัยคุกคามนานาชนิด (Scott 2017, 15)

สอดคล้องกับจุดยืนของรุสโซ สกอตต์พาเราไปดูจุดเริ่มต้นของสิ่งที่เราเข้าใจกันว่าเป็นอารยธรรมมนุษยชาติด้วยมุมมองวิพากษ์ มันเริ่มต้นเมื่อมนุษย์

พยายาม “เลี้ยง (domesticate)” พืชและสัตว์ หรือ “ทำให้เชื่อง” สกอตต์นิยามว่า domestication คือ การที่เราเลือกที่จะ “เพาะพันธุ์ ปกป้องคัมครอง และชุดรีด” พืชหรือสัตว์บางชนิด (Scott 2017, 12) สัตว์เหล่านี้ถูกกักขังอยู่ในคอก ถ้าเป็นพืชก็ถูกเพาะอยู่ในแปลง พวกมันอยู่กันอย่างหนาแน่น และมีชีวิตเพื่อรับใช้กิจกรรมทางสังคมของพวกเรา (Scott 2017, 20) สกอตต์บอกว่าในขณะที่มีพืชและสัตว์จำนวนมาก เช่น ข้าว ถั่ว ถั่วเหลือง แอปเปิ้ล สุนัข และหมูต่อต้านการถูกเลี้ยง “ให้เชื่อง” โดยสมบูรณ์ อีกทั้งยังสามารถอยู่รอดได้ภายนอกครัวเรือน (Scott 2017, 76) สัตว์หลายชนิดไม่รอดพ้นจากกระบวนการดังกล่าวที่มีมานานนับพัน ๆ ปี พวกมันถูกจับเข้าสู่โลกใบใหม่ โลกแห่งการกักขัง มันกลายเป็นสัตว์ชนิดใหม่ที่เปลี่ยนไปจากเดิมทั้งทางกายภาพและเชิงพฤติกรรม (Scott 2017, 79) สกอตต์ยกตัวอย่าง แกะ สัตว์ที่อยู่คู่ครัวเรือนมนุษย์มาแต่โบราณ เมื่อเทียบกับ “แกะป่า” แล้ว แกะที่ถูกเลี้ยงมีขนาดเล็กลง เช่นเดียวกับขนาดสมองของมัน และเฉยชาต่อสิ่งกระตุ้นรอบตัว ในหน้า 80 สกอตต์แสดงจุดยืนของตัวเองอย่างชัดเจนดังนี้:

ในฐานะที่ผมเป็นคนเพาะพันธุ์แกะมากกว่าสี่สิบปี ผมรู้สึกของขึ้นเป็นการส่วนตัวทุกครั้ง [สัตว์ที่เราเรียกว่า] แกะ มักจะถูกใช้เป็นสัญลักษณ์สะท้อนพฤติกรรมฝูงชนที่ขี้ลาดและการขาดเอกลักษณ์ที่โดดเด่นเฉพาะตัว เป็นเวลาแปดพันปีที่มีมนุษย์อย่างพวกเราเลือกสรรเพาะพันธุ์เฉพาะตัวที่เชื่อง ๆ ไม่รื้อที่ที่จะเชือดพวกก้าวร้าวแหกคอก พวกเรากล้าได้อย่างไรที่จะหันไปหามันและตราหน้าสัตว์สายพันธุ์นี้ โทษฐานที่มันมีลักษณะบางอย่างอันเป็นผลมาจากพฤติกรรมการอยู่เป็นฝูงตามธรรมชาติร่วมกับคุณสมบัติที่เราเป็นคนคัดสรรเอง (Scott 2017, 80)

นี่คือกลืนอายอนาธิปไตยนิยมที่สกอตต์มีร่วมกับนักคิดร่วมอุดมการณ์ที่เกิดก่อนเขาหลายร้อยปี เอเตียน เดอลาโบตี (1530-1563) นักปรัชญาฝรั่งเศส

ในศตวรรษที่ 16 ก็ได้เคยกล่าวไว้ในทำนองเดียวกันว่า เมื่อสัตว์เล็ก สัตว์ใหญ่ถูกบังคับให้ใช้ชีวิตในกรงหรือคอกแคบ ๆ มันจะดิ้นรนต่อสู้ด้วย “กรงเล็บ เขา

จะยอม อึ้งเท่า” สำหรับเดอลาโบตีแล้ว ชีวิตภายใต้การกักขังควบคุมแท้ที่จริงแล้วมิใช่ชีวิต สัตว์เหล่านี้ดำรงชีวิตต่อไปพร้อม ๆ กับการ “อาลยอาวรณ์ อิศรภาพที่มันสูญเสียไป” มากกว่า “สำราญใจในสภาวะจำยอมที่เป็นอยู่” (De la Boetie 2006, 121)

ไม่เพียงแต่พืชและสัตว์เท่านั้นที่ถูกทำให้เชื่อง มนุษย์เองก็ไม่ต่างกันเมื่อพวกเขาเริ่มตั้งรกรากอยู่เป็นหลักแหล่งและเริ่มทำการเกษตร สก๊อตต์เปรียบเทียบท่วงทำนองชีวิตของมนุษย์หาของป่ากับเกษตรกรติดไร่ไถนาไว้ดังนี้ ในขณะที่โลกของฝ่ายแรกถูกบรรเลงด้วยจังหวะของธรรมชาติอันมีสีสัน ไหลลื่น แต่ละกิจกรรมการล่าหาของต้องอาศัยเครื่องมือที่หลากหลายและความรู้ที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับโลกธรรมชาติ โลกของเกษตรกรคือการทำงานหนัก อยู่กับกิจวัตรที่ซ้ำซากตามคู่มือวันแล้ววันเล่า ปีแล้วปีเล่า (Scott 2017, 89-91) และนี่แหละคือสาระสำคัญของอารยธรรมพวกเรา

ในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ “มีช่วงระยะเวลาที่ยาวนานเลยทีเดียวที่รัฐเปราะบางไร้เสถียรภาพ และการเป็นคนเถื่อนเป็นเรื่องที่ดี” (Scott 2017, 223) ดังที่เราได้เห็นเค้าลางใน ANBG สก๊อตต์ยืนยันกันว่ารัฐโบราณเกษตรกรรมในยุคหินใหม่ถูกรุมเร้าด้วยภัยคุกคามมากมาย ทั้งนี้ก็เพราะมันวางอยู่บนพื้นฐานที่คลอนแคลน “พืชไม่กี่ชนิด สัตว์ไม่กี่สายพันธุ์ และภูมิทัศน์ที่ถูกลดทอนความสลบซับซ้อน” (Scott 2017, 112) พืชที่ว่านี้ก็คือธัญพืชนี้เอง สืบเนื่องจาก ANBG สก๊อตต์เสนอว่า รัฐโบราณแทบทั้งหมดคือรัฐข้าว (grain state) และ ข้าวสร้างรัฐ (grains make states) (Scott 2017, 128) ทั้งนี้ก็เพราะเมล็ดข้าวเอื้อต่อการเก็บภาษี มันออกรวงเด่นเป็นสง่าเหนือพื้นดินสูงอมพร้อม ๆ กัน ง่ายต่อการเก็บเกี่ยวและซังตวงพุดง่าย ๆ ก็คือ เมล็ดข้าวนั้น มองเห็นได้ง่าย (legible)

โตตามฤดูกาล (seasonable) และคาดคะเนชั่งวัดได้ (calculable) ในมุมมองของรัฐ ข้าวคือพืชการเมืองที่ส่งเสริมอำนาจรัฐ “ที่ใดที่ข้าวหยุดโต ที่นั่นอำนาจรัฐก็จะลดลงฮวบฮาบ” (Scott 2017, 134) คำว่าปรสิตพืช (parasite) มีที่มาจากภาษากรีกโบราณที่มีความหมายว่า “[อะไรก็ตาม]นอกจากข้าว” (Scott 2017, 111) แน่นนอนว่าประชากรไม่กินข้าวยอมหมายถึงคนไร้รัฐอันได้แก่ พวกเลี้ยงสัตว์เร่ร่อน ทำไร่เลื่อนลอย และทำการประมง คนเหล่านี้มีวิถีชีวิตที่เอาชนะระบบเก็บภาษีของรัฐได้ พวกเขาเคลื่อนที่ไม่อยู่นิ่ง อยู่แบบกระจัดกระจาย และยังชีพด้วยพืชพันธุ์ที่รัฐมองไม่เห็น ด้วยเหตุนี้ ในหน้าประวัติศาสตร์เราจึงจดจำบันทึกแต่รัฐข้าวแต่ไม่มีรัฐมันสำปะหลังหรือรัฐเผือก (Scott 2017, 21) นอกจากจะเป็นรัฐข้าวแล้วรัฐโบราณเหล่านี้ยังเป็นรัฐทาสแทบทั้งสิ้น (Scott 2017, 156)

โรคระบาดอันเกิดจากการอาศัยหนาแน่นในพื้นที่แคบ ๆ ภาวะขาดสารอาหารและความอดอยาก อันเกิดจากวิถีปลูกพืชพันธุ์ข้าวไม่กี่ชนิดหนึ่งครั้งต่อปี ตัดไม้ทำลายป่า สภาพดินเค็ม และสงคราม บังคับเหล่านี้ทำให้รัฐข้าวโบราณล่มสลายเป็นเรื่องปกติธรรมดา และการล่มสลายนี้ก็ไม่ใช่วิถีการเกษตรของมนุษยชาติหรือการถดถอยทางอารยธรรม ทว่าคือการปลดปล่อย (Scott 2017, 211) กล่าวขยายความก็คือ “ถ้าหากประชากรยังคงอยู่ พวกเขาก็จะกระจัดกระจายแตกออกเป็นกลุ่มย่อย ๆ ชนชั้นนำสูงศักดิ์หายไป กิจกรรมสร้างคุณาสน์ อนุสาวรีย์หยุดชะงัก วัฒนธรรมลายลักษณ์อักษรเพื่อรับใช้การบริหารรัฐกิจและศาสนาหายไปในอากาศ...การผลิตงานหัตถกรรมประณีตเพื่อสนองการบริโภคหรือการค้าของชนชั้นนำลดลงหรือไม่มี” (Scott 2017, 186) สก๊อตต์จึงขำว่าสภาวะเช่นนี้หรือที่เราเรียกว่าสภาวะถดถอย ในทางตรงข้ามเขามองว่ามันอาจนำไปสู่

คุณภาพชีวิตและสุขภาพที่ดีขึ้นด้วยซ้ำไป เช่นเดียวกับที่เคยกล่าวไปแล้วใน ANBG คนป่า คนไร้รัฐนั้นแท้ที่จริงแล้วคือ ผู้ลี้ภัยทางการเมืองและเศรษฐกิจจากรัฐ พวกเขาเคยเป็นคนได้รัฐมาก่อน (Scott 2017, 232)

สก๊อตต์เสนอว่าเราควรทำความเข้าใจประวัติศาสตร์มนุษยชาติเสียใหม่ “คนได้รัฐและคนไร้รัฐ เกษตรกรและคนหาของป่า คนป่าและคนอารยะ [ทั้งสอง] คือคู่แฝดของกันและกัน” (Scott 2017, 248) ปัญหาก็คือเรามักทึกทักเอาว่าอัตลักษณ์ของฝ่ายหนึ่ง (คนได้รัฐ คนอารยะ) มีสารัตถะ มีมานานนม และเหนือกว่าอีกฝ่าย (Scott 2017, 248-249) หลังจากที่สก๊อตต์ตีแผ่ประวัติศาสตร์ “ยุคทองของคนป่า” แล้ว AG ก็จบลงด้วยเรื่องราวสั้นๆ เกี่ยวกับจุดจบของยุครุ่งเรืองของคนไร้รัฐ ด้านหนึ่งรัฐมีกำลังแรงงานไพร่พลเป็นเสาหลักของอำนาจ อีกด้านหนึ่งบรรดากลุ่มคนไร้รัฐกลับทำสงครามซึ่งกันและกันเองหรือไม่พวกเขาก็ผันตัวกลายเป็นนักรบรับจ้างรับใช้รัฐคอยจับตาสืบหาหรือปราบปรามกบฏ เท่ากับว่า “คนป่าต่างเต็มใจชุดหลุมฝังศพตัวเอง” (Scott 2017, 256) สก๊อตต์ทิ้งท้ายไว้อย่างห้วนๆ

บทวิพากษ์สก๊อตต์

บทความนี้ได้พาผู้อ่านไปทบทวนแนวคิดและกรอบวิเคราะห์ทางการเมืองของเจมส์ ซี สก๊อตต์ ในรอบสามทศวรรษที่ผ่านมา จะเห็นได้ว่า สก๊อตต์คือนักรัฐศาสตร์ที่ไม่เพียงมีความต่อเนื่องทางความคิด แต่ยังกล้าที่จะแสดงจุดยืนอย่างไม่ชัดเจนว่าเขาเลือกที่จะยืนอยู่ฝ่ายใด สก๊อตต์คือนักรัฐศาสตร์ที่เลือกข้างว่าจะยืนอยู่ฝ่าย “พวกซี้แพ้” ไม่ว่าจะเป็นบรรดาคนเล็กคนน้อยไร้ทางสู้ในสังคมที่เหลื่อมล้ำพวกที่ถูกปามาสว่าไม่สามารถจัดตั้ง รวมพลังเป็น

ขบวนการเคลื่อนไหว ก่อการกบฏ ก่อการปฏิวัติได้ และสุดท้ายพวกคนป่าเถื่อนล้าหลังไร้อารยะที่มักถูกละเลย ดูถูก ดูแคลนในหน้าประวัติศาสตร์มนุษยชาติ งานเขียนของสก๊อตต์นั้นมีความชัดเจนและเร้าใจมากกว่าข้อโต้แย้งหลักของเขาในบทนำของหนังสือโดยทันทีก่อนที่จะพาผู้อ่านไปสัมผัสกับเรื่องราวอีกด้านที่ถูกกลืนอย่างละเอียดในแต่ละบท สก๊อตต์เคยกล่าวไว้ว่า เขาไม่เคยโกรธเลยเวลามีคนท้าทายข้อโต้แย้งของเขา แต่เขาจะโกรธมากถ้ามีคนมาบอกว่าเขาเป็นคนเขียนหนังสือไม่รู้เรื่อง ในส่วนสุดท้ายนี้ ผู้เขียนจะขอกล่าวถึงบทวิพากษ์ที่มีต่อสก๊อตต์ ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีผู้กังขาต่อความคิดของสก๊อตต์จำนวนมาก ด้วยพื้นที่ที่จำกัดผู้เขียนขอแบ่งบทวิพากษ์ออกเป็นสองประเด็น

ทบทวนการครอบงำทางอุดมการณ์: การต่อต้านและการเมืองมีอยู่ทุกที่จริงหรือ?

สก๊อตต์มักถูกวิจารณ์ว่ามองการทำงานของอำนาจและการครอบงำทางอุดมการณ์อย่างตื้นเขินเกินไป ดังที่สะท้อนออกมาในงานทั้งหมดของเขา สก๊อตต์เชื่อว่า ไม่มีสถานการณ์ใดที่เราจะตกอยู่ภายใต้การครอบงำทางอำนาจและอุดมการณ์โดยสมบูรณ์ แม้ว่ากายภายนอกของเราจะถูกบังคับให้สยบยอมต่ออำนาจ แต่จิตใจภายในเราก็ยังเป็นอิสระจากการครอบงำได้ ด้วยเหตุนี้ การต่อต้านและความเป็นการเมืองของสก๊อตต์จึงครอบคลุมพฤติกรรมต่างๆ มากมาย การใช้คำพูดสุภาพเพื่อเอาใจ การตัดพ้อต่อพระเจ้า การถวายเป็นกุฎิ หรือแม้แต่การกินมันสำปะหลัง นูชาลัทธิแปลก ๆ ของชนกลุ่มน้อย สิ่งเหล่านี้ถูกนับรวมให้เป็นการกระทำทางการเมือง เป็นการต่อต้านในชีวิตประจำวันของคนเล็กคนน้อยเสียหมด จนอาจมีคนตั้งคำถามว่า แล้วเส้นแบ่งขอบเขตการต่อต้านทำให้อำนาจของ

สก็อตต์ไปถึงสิ้นสุดที่ไหน? ถ้าทุก ๆ ที่มีแต่การต่อต้าน แล้วการต่อต้านจะมีความสำคัญอย่างไร?

ในบทวิจารณ์ WoW ทิมothe มิตเชล ตั้งข้อสังเกตว่า มุมมองแบบสก็อตต์ลุ่มเสี่ยงที่จะทักท้วงเอาว่ามีพื้นที่อิสระที่อำนาจไม่สามารถเข้าถึงได้ ที่ที่ “เสียงอันจริงแท้ของชนชั้นล่าง” ถูกเอื้อนเอ่ย (Mitchell 1990, 564) สำหรับมิตเชลแล้ว นี่คือการมองอำนาจและอุดมการณ์ที่หยาบจนเกินไป มิตเชลมองว่ารูปแบบการต่อต้านเองก็ถูกกำหนด จำกัดความเป็นไปได้ และเป็นผลมาจากการครอบงำของอำนาจและอุดมการณ์แทบทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็น ตัวบทกฎหมายจารีตประเพณี และข้อจำกัดทางโครงสร้างพื้นฐาน มันไม่ได้เป็นอิสระ บริสุทธิ์ จริ่งแท้ มิตเชลยืนยันว่า อำนาจ โดยเฉพาะอำนาจสมัยใหม่กลายเป็นสิ่งที่ถูกแผ่ผิงภายในมากที่สุด บุรณาการมากที่สุด และทำงานอย่างต่อเนื่องเมื่อมันอยู่ในรูปของปฏิบัติการทางเศรษฐกิจและสังคม (Mitchell 1990, 563)

ในอีกด้านหนึ่ง มีนักคิดจำนวนมากเสนอว่าระบบระเบียบอำนาจที่เป็นอยู่สามารถสืบสานดำเนินอยู่เรื่อยไป โดยที่สมาชิกในสังคมไม่จำเป็นต้องเชื่อมั่น มีหน้าซำยังกังขาต่อผู้ปกครองหรือระบอบ ลิซา วีดีน (Wedeen 1999) เสนอแนวคิดเรื่อง การเมืองของการไม่เชื่อ (politics of disbelief) เพื่ออธิบายการครอบงำทางอำนาจของประธานาธิบดีอาซาดแห่งซีเรีย วีดีนอธิบายว่า ระบอบอำนาจนิยมของอาซาดแท้ที่จริงไม่มีประชากรเชื่อมั่นศรัทธาในตัวผู้นำเลย

พวกเขาเพียงแค่แสดงออกว่าเคารพเชื่อฟังเท่านั้น (Wedeen 1999, 74-75) วีดีนไม่ได้นิยามการกระทำเหล่านี้ว่าเป็นการต่อต้าน เพียงแต่มองว่าเป็นอาการของ “ความคลุมเครือของการครอบงำทางอำนาจ”

หากเรามองจากมุมของสลาวอย ชิเชค เขาคงจะสบถออกมาก่อนว่า “มันคืออุดมการณ์ ไร้ไถ่เอ้ย! (It’s Ideology, stupid)” (Zizek 2009, 9) และอธิบายว่า “ขอแค่คุณคุกเข่าลงวิงวอนขอต่อพระเจ้า แล้วคุณก็จะเชื่อว่าคุณกำลังคุกเข่าเพราะว่าคุณเชื่อ” (Sharpe and Boucher 2010, 46) นอกจากนี้ อุดมการณ์ไม่ได้ร้องขอให้คุณเชื่อ มันแค่ทำให้คุณคิดว่ามีคนอื่นที่เชื่อแทนคุณ (Sharpe and Boucher 2010, 55) นั่นแหละคือการครอบงำทางอุดมการณ์ อันที่จริงการตั้งขอกังขา (cynicism) ต่อระบบนี้เองที่เป็นศัตรูตัวฉกาจของการเมืองเพื่อการปลดปล่อย สำหรับ ชิเชคแล้ว การครอบงำทางอำนาจและอุดมการณ์ไม่ใช่แค่การจัดศัตรูให้สิ้นซาก หากแต่เป็นการทำให้เราเชื่อว่าเราไม่มีทางเลือกที่เป็นไปได้อื่นหลงเหลืออยู่ นอกจากการผ่อนตามระบบระเบียบที่เป็นอยู่ ถึงแม้ว่าโลกจะเลวร้ายเพียงใด การเปลี่ยนแปลงแบบถอนรากถอนโคนที่รุนแรงจะทำให้สถานการณ์เลวร้ายมากขึ้น (Zizek 2009, 27-28) ชิเชคมองว่านี่คือการครอบงำทางอุดมการณ์อย่างบริสุทธิ์ ผุดผ่องทุก ๆ คนทำตัวเป็นผู้ต่อต้านตัวเล็ก ๆ ไม่มีใครคิดการณ์ใหญ่ และต่างภูมิใจว่าอย่างน้อยฉันก็แอบบ่อนทำลายเล็ก ๆ น้อย ๆ ในแบบของฉัน อนึ่ง สรวิศ ชัยนาม บรรยายสภาวะสังคมปัจจุบันเอาไว้ดังนี้

หากจะมีใครเอื้อนเอ่ยถึงแผนประกอบภาพที่ขับเคลื่อนด้วยคุณธรรมอันสูงส่ง อันเต็มไปด้วยความทะเยอทะยานและการคิดการณ์ใหญ่ เขาผู้นั้นก็จะถูกดูแคลนว่าเป็นนักเพ้อฝันและไม่มองโลกแห่งความเป็นจริง นี่เป็นเหตุให้ในสังคมปัจจุบัน เราต่างปลอบใจตัวเองด้วยคติพจน์ยอดนิยม “Small is beautiful” (เล็ก ๆ นั้นสวยงาม) ชิเชคได้ตอบสภาพเฉื่อยชาทางจิตข้างต้น

อย่างดูเผื่อดว่า ในขณะนี้ ทุก ๆ การต่อสู้เพื่อเป้าหมายที่สูงส่งหรือเพื่อการปลดปล่อยที่ยิ่งใหญ่ (great causes) ล้วนดูแย่ไปหมด (Soravis Jayanama 2012, 81)

ถ้าชีเชคจะปรานีต่อสก็อตต์ เขาอาจจะกล่าวโดยสุภาพว่า กรอบคิดแบบสก็อตต์ไม่สามารถใช้ทำความเข้าใจสังคมร่วมสมัย โดยเฉพาะสังคมในยุคทุนนิยมตอนปลายได้อีกต่อไป มันอาจจะยังมีประโยชน์อยู่บ้างในการวิเคราะห์สังคมทาส ทุนภาคเผด็จการอำนาจนิยม ทั้งนี้ก็เพราะ ในยุคประชาธิปไตยเสรีแบบทุน เราต่างอยู่ในสังคมที่อนุญาตให้ทำตัวแหวกแนว แหกคอก ละเมิดกฎอยู่เสมอ ขอเพียงแค่มั่นเป็นเรื่อง “หลังม่าน” ส่วนตัวประหนึ่งว่า มิติที่เป็นสาธารณะ หรือมหรรรรมได้สูญหายไป ในอดีต คนที่ถูกครอบงำทางอุดมการณ์อาจจะเคยรำพึงกับตัวเองว่า “ฉันรู้ดี...(ว่าฉันควรเคารพกฎ)...แต่ทว่า...(ฉันละเมิดมันในบางครั้งเพราะมันก็เป็นส่วนหนึ่งของกฎ)” ในสมัยนี้ อุดมการณ์ทำให้เรารำพึงกับตัวเองว่า “ฉันเชื่อ (ว่าการแหกกฎทำตามใจชั่วแล้วชั่วเลวคือสิ่งที่ทำให้ชีวิตมีค่า)...แต่ทว่า (เรารู้ดีว่าการแหกกฎเหล่านี้แหละที่จริงไม่ได้ละเมิดกฎอะไรเลย มันเป็นแค่สี่ส้นจอมปลอมที่แต่งแต้มเพื่อขับเน้นความเทห่ม่นของความเป็นจริงทางสังคมต่างหาก)” (Zizek 2010, 9)

ชุมชนนิยม อนาธิปไตยนิยม: อะไรคือทางออก/ข้อเสนอของสก็อตต์?

ทุกวันนี้ ‘การต่อต้าน’ คือทัศนคติหลักที่ครอบงำสังคม ภาพยนตร์ลงทั้งมวลที่ถูกเอื้อยเอ่ย โดย ‘มวลมหาประชาชนชน’ ชายขอบทางเพศ ชชาติพันธุ์ ไลฟ์สไตล์ [แหวกแนว] (เกย์ คนบ้า นักโทษ...) ... ทุกคน ‘ต่อต้าน’ ไม่ว่าจะเป็นเกย์ เลสเบี้ยน ไปจนถึงฝ่ายขวาที่อยากอยู่รอด ทำไมเราไม่สรุปไปเลยว่า

วาทกรรม ‘การต่อต้าน’ นี้คือบรรทัดฐานสังคมทุกวันนี้ อีกทั้งยังเป็นอุปสรรคสำคัญขัดขวางวาทกรรมอื่น ๆ ที่มุ่งตั้งคำถามต่อความสัมพันธ์ทางอำนาจหลักจริง ๆ? (Zizek 2002, 66)

สืบเนื่องจากคำวิจารณ์ของชีเชคในส่วนก่อนหน้านี้ เราอาจจะต้องตั้งคำถามต่อสก็อตต์ว่า ตกลงคุณมีข้อเสนออะไร? หรือตั้งคำถามแบบมาร์กซิสต์ว่า “[เรา] จำเป็นต้องทำอะไรต่อไปบ้าง?” แนนอนสก็อตต์ดีแต่ความโหดร้ายของอำนาจรัฐ ระบอบทุนนิยมที่ซูดรีด สังคมสมัยใหม่ซึ่งพรากรมิตวิพากษ์ ความสลับซับซ้อนในตัวเราไป งานของสก็อตต์เพียงแค่ชี้ให้เห็นว่าการเมืองและสังคมที่เป็นอยู่คือประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง เราอาจจะมีหวังมากขึ้นมาบ้างเมื่อได้อ่านเรื่องราวของไซเมีย หัวร่อต่อตัวเองในฐานะคนที่ราบลุ่มเชื้อ ๆ ได้อำนาจรัฐ แล้วยังไงต่อ? เราอยู่ในโลกที่เทคโนโลยีที่ทำให้อำนาจรัฐเข้าไปถึงทุกพื้นที่ รัฐไม่ได้เปราะบาง มันไม่มีเหลือแล้วซึ่งพื้นที่ที่เป็นอิสระรอดพ้นจากการสอดส่องตรวจตรา เกิดอะไรขึ้นกับคนไซเมีย? หลังจากที่ผู้เขียนแนะนำให้ผู้เรียนในรายวิชารู้จักกับ ANBG ของสก็อตต์ มีผู้เรียนคนหนึ่งออกความเห็นว่าเขาไม่เชื่อในข้อโต้แย้งของสก็อตต์ สิ่งที่เขาเห็นหรือประสบมาคือ คนที่สก็อตต์เรียกว่าไซเมียไม่ได้อยากหนีรัฐ พวกเขาอยากถูกนับรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐ มีสิทธิพลเมืองเท่าเทียมกับคนรัฐไทย สก็อตต์จะตอบได้ความเห็นดังกล่าวอย่างไร? นี่เรากำลังอาศัยอยู่ในยุคที่รัฐ(และทุน)เป็นผู้ชนะโดยสมบูรณ์ และเราทำได้แค่โยยหา และ romanticize การต่อต้านรัฐในอดีตอันไกลโพ้นเช่นนั้นหรือ?

แม้แต่รัฐโซผู้ขึ้นชมคนปาก็ยังมีข้อเสนอที่มองไปข้างหน้า มันเป็นไปได้ที่เราจะกลับ “ไปอยู่ในป่ากับบรรดาหมี” (Rousseau 2011, 104) รัฐโซเสนอว่าเราต้องฉีกสัญญาประชาคมฉบับเก่าอันเป็นต้นตอของความเหลื่อมล้ำทั้ง และทำสัญญาประชาคมฉบับใหม่ขึ้นมา และแน่นอน ในการสร้างรัฐใหม่ต้องมีคนที่ถูก “บังคับให้เป็นอิสระ” (Rousseau 2011, 167) และถูกอบรมขัดเกลาโดยผู้นำอย่าง the legislator เนื่องจากเราถูกโซตรวนพันธุนาการมานานจนเราอาจจะไม่ทราบได้ว่าอะไรดีสำหรับเรา (Rousseau 2011, 180-181) แนวทางเช่นนี้ขัดแย้งกับจุดยืนทางการเมืองแบบสก็อตต์อย่างไม่ต้องสงสัย

เป็นไปได้ว่า ทางออกของสก็อตต์จะเป็นไปในทำนองชุมชนนิยมและอนาธิปไตยนิยม เขาจะ

สนับสนุนแนวทางการต่อต้านแบบท้องถิ่นและแนวระนาบ จุดยืนเช่นนี้ย่อมได้รับการวิพากษ์จากนักมาร์กซิสต์สายปฏิวัติ อันดับแรกแนวทางดังกล่าวน่าจะถูกนิยามว่าเป็นอาการของมนุษย์ใน “ยุคหลังการเมือง” ซึ่งไม่ให้ความสนใจต่อการสร้าง “องค์กรทางการเมืองที่มีเป้าหมายเพื่อยึดและเปลี่ยนแปลงอำนาจรัฐ” (Soravis Jayanama 2015, 149) สำหรับซิคเคแล้ว การปะทุออกมาซึ่งความโกรธ ความคับแค้นทุกเมื่อเชื่อวัน และการต่อต้านในชีวิตประจำวันจำเป็นต้องถูกแปรเปลี่ยนให้เป็นการเมืองเพื่อการปฏิวัติ เราจะต่อต้านเพียงอย่างเดียวไม่ได้ อย่างน้อยเราต้องมีแผนการการเมืองคร่าว ๆ ด้วย (Zizek 2013, 187) ทุกวันนี้เราเห็นแต่จิตวิญญาณที่แข็งขันและการต่อต้านแบบสก็อตต์เต็มไปหมด ดังที่สโรวิชสรุปจุดยืนซิคเคไว้ว่า:

ถึงแม้ว่าการลุกฮือเหล่านี้จะปลุกความฮึกเหิมกระตือรือร้นไปทั่วทุกมุมโลก มันก็เป็นเพียงการแสดงออกซึ่งความคับข้องใจที่ไม่สามารถแปรสภาพให้เป็นพันธกิจเชิงบวกเพื่อการเปลี่ยนแปลงการเมืองและสังคม โดยสังเขป จิตวิญญาณแห่งการปฏิวัติได้ถูกแสดงออกมาหากแต่ไร้ซึ่งการปฏิวัติ’ อีกนัยหนึ่งการลุกฮือเหล่านี้ล้มเหลวในการปูทางสู่พันธกิจที่ชัดเจนหรือการสถาปนาระเบียบใหม่ (Soravis Jayanama 2015, 318-319)

ด้วยเหตุนี้ซิคเคจึงเสนอว่า มวลชนผู้ยากไร้จำเป็นต้องมี “องค์กรที่เข้มแข็ง” นำโดย “ผู้นำ” ผู้ซึ่งพร้อมที่จะวางกฎระเบียบและทำให้โลกใบใหม่เป็นจริงได้ (ดู Soravis Jayanama 2015, 319-329) มวลชนที่ไร้หวั่นไหวไร้ศักยภาพสำหรับซิคเค ใจดี ดันเองก็เน้นย้ำว่า อารมณ์ความบ้าและเดือดดาลของมวลชนนั้นสำคัญ แต่มันต้องการพรรคหรือองค์กรทางการเมืองที่จะช่วยทำให้ความรู้สึกร่วมกันเหล่านี้ไม่มลายหายไปในช่วงพริบตา (Dean 2016, 214-215)

การเมืองไม่ใช่ช่วงเวลาที่สวยงามของการมารวมตัวกันแล้วแตกสลายไป การมีพรรคจะช่วยแก้ปัญหาระเบิดการสูญสลายของฝูงชน จุดยืนเช่นนี้ถือว่าขัดกับแนวทางของสก็อตต์อย่างไม่ต้องสงสัย โดยสรุปไม่ว่าจะต่อสู้กับทุนนิยมหรือเผด็จการ ดูเหมือนว่าข้อถกเถียงในหมู่นักวิชาการรัฐศาสตร์สายการเคลื่อนไหวต่อสู้ทุกวันนี้นั้นไม่พ้นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมวลชน ขบวนการเคลื่อนไหว และพรรค รวมไปถึงแนวทางการจัดตั้งแนวตั้งหรือแนวราบ

References

- Althusser, Louis. 2014. *Udomkan Lae Konkai Thang Udomkan Khong Rat*. [Ideology and Ideological State Apparatuses], translated by Kanjana Kaewthep. Bangkok: Text. (in Thai)
- Anderson, Benedict. 2006. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. New York: Verso.
- De la Boetie, Etienne. 2006. "The Politics of Obedience: The Discourse of Voluntary Servitude." In *The Politics of Obedience and Etienne de La Boetie: The Discourse of Voluntary Servitude*, edited by Paul Bonnefon, 111-150. Montreal: Blackrose.
- Dean, Jodi. 2016. *Crowds and Party*. New York: Verso.
- Foucault, Michel. 1995. *Discipline & Punish: The Birth of the Prison*, translated by Alan Sheridan. New York: Vintage Books.
- , 2007. *Security, Territory, Population: Lectures at the College de France, 1977-78*, edited by François Ewald and Alessandro Fontana, translated by Graham Burchell. New York: Palgrave Macmillan.
- Gaventa, John. 1982. *Power and Powerlessness: Quiescence and Rebellion in an Appalachian Valley*. Chicago: University of Illinois Press.
- Gramsci, Antonio. 2010. *Selections from the Prison Notebooks*. New York: International Publishers.
- Locke, John. 1980. *Second Treatise of Government*, edited by C. B. Macpherson. Cambridge: Hackett Publishing Company.
- Lukes, Steven. 2005. *Power: A Radical View*. 2nd ed. New York: Palgrave Macmillan.
- Khorapin Phuaphansawat. 2015. "Naeokhit Thang Kanmueang Rueang Kankhatkhuen Totan." [Resistance as Political Concepts]. *Prachatai*, February 16. Accessed February 16, 2015. <https://prachatai.com/journal/2015/02/57955>. (in Thai)
- Machiavelli, Niccolo. 1998a. *The Discourses*. Translated by Harvey C. Mansfield and Nathan Tarcov. Chicago: University of Chicago Press.
- , 1998b. *The Prince*. 2nd ed. Translated by Harvey Mansfield. Chicago: University of Chicago Press.

Marx, Karl. 1990. *Capital Volume I*. London: Penguin.

-----, 1978. *The Marx-Engels Reader*. New York: W.W. Norton and Company.

Migdal, Joel S. 1988. *Strong Societies and Weak States: State-Society Relations and State Capabilities in the Third World*. Princeton: Princeton University Press.

Mitchell, Timothy. 1990. “Everyday Metaphors of Power.” *Theory and Society* 19(5): 545 – 577.

Niti Pawakapan. 2010. “Kha Ni Chao Khon Tua Lek Tua Noi Ni Arayatham?” [Serfs Escaping from Royals: Little People Fleeing from Civilization]. *An* 3(1): 186-190. (in Thai)

Rousseau, Jean-Jacques. 2011. *The Basic Political Writings*. Edited by Donald A. Cress. Indianapolis: Hackett Publishing Company.

Scott, James C. 2017. *Against the Grain: A Deep History of the Earliest States*. New Haven, CO: Yale University Press.

-----, 2009. *The Art of Not Being Governed: An Anarchist History of Upland Southeast Asia*. New Haven, CO: Yale University Press.

-----, 1990. *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*. New Haven, CO: Yale University Press.

-----, 1977. “Protest and Profanation: Agrarian Revolt and the Little Tradition, Part I.” *Theory and Society* 4(1): 1-38.

-----, 1998. *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. New Haven, CO: Yale University Press.

-----, 1985. *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*. New Haven, CO: Yale University Press.

Seri Phongphit. 2014. “Awut Khon Yak.” [Weapons of the Weak]. *Siamrath*, August 15. Accessed December 20, 2014. <http://www.phongphit.com/2013/index.php/2012-12-06-11-48-33/item/576-2014-08-18-17-01-54>. (in Thai)

Sharpe, Matthew, and Geoff Boucher. 2010. *Zizek and Politics: A Critical Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

- Somsak Jeamteerasakul. 2009. "Botkhwam Phiset." [Special Article]. *Red News* 1(6): 46-47. (in Thai)
- Soravis Jayanama. 2012. *Chak Kanpatiwat Thueng Lokaphiwat Khwamru Bueangton Kanmueang Lok Su Lok Phapphayon*. [From Revolution to Globalization: An Introduction to Global Politics through Films]. Bangkok: Siamparithat. (in Thai)
- , 2015. *Slavoj Zizek: Khwamrunraeng Lae Kanmueang Phuea Kanplotploi*. [Slavoj Žižek: Violence and Emancipatory Politics]. Bangkok: Siamparithat. (in Thai)
- Surachai Saedan. 2009. "Samphat Phiset Surachai Saedan." [Special Interview: Surachai Saedan]. *Red News* 1(5):14-21. (in Thai)
- Tilly, Charles. 1990. *Coercion, Capital, and European States: AD 990-1990*. Oxford: Basil Blackwell.
- , 1985. "War Making and State Making as Organized Crime." In *Bringing the State Back In*, edited by Peter Evans, Dietrich Rueschermeyer, and Theda Skocpol, 169-192. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weber, Max. 1994. "The Profession and Vocation of Politics." In *Weber: Political Writings*, edited by Peter Lassman and Ronald Speirs, 309-369. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wedeen, Lisa. 1999. *Ambiguities of Domination: Politics, Rhetoric, and Symbols in Contemporary Syria*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Wisa Kanthap. 2009. "Thawai Dika." [Petition Submission]. *Mahaprachachon*, August 11-13, 5. (in Thai)
- Zizek, Slavoj. 2013. "Answers without Questions." In *The Idea of Communism 2*, edited by Slavoj Zizek, 177-206. New York: Verso.
- , 2009. *First as Tragedy, Then as Farce*. New York: Verso.
- , 2010. *Living in the End Times*. New York: Verso.
- , 2002. *Welcome to the Desert of the Real*. New York: Verso.

The Role of the US as a Reflexive Empire in Southeast Asia: Continuity and Change under Obama Administration, 2009-2016**

Kalaya Chareonying*

Abstract

This research analyzes the role of the U.S. as an empire in Southeast Asia during the Obama administration. Debating with the concept of unipolar, multipolar, and empire, the research proposes the concept of “reflexive empire” to examine the continuity and change of American empire in Southeast Asia. Drawing on U.S. government reports, presidential speeches and speeches by officials of both Bush and Obama administrations, newspaper articles, and secondary literature on U.S. foreign policy and Pivot to Asia, I argue that Obama’s Pivot to Asia is the U.S. security, economic, and cultural strategies aiming at rebalancing against China’s rising power and at re-centering the U.S. as the power in the region, reflecting the continuation of American empire in the form of reflexive empire. Accepting a world of many rising powers, reflexive empire is ready to lead and cooperate with other countries through the use of “smart power” to create networks, rules and institutions under American leadership.

Keywords: *American empire, US foreign policy and Southeast Asia, Pivot to Asia, Rebalance, smart power,*

*Lecturer, Department of International Relations, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University, Henri Dunant Rd., Pathumwan, Bangkok 10330. Email: chareonyingk@yahoo.com

**The article is one part of the research on The Superpowers and ASEAN and Thailand: A Case Study of the United States, which was funded by Chulalongkorn University (CU-58-087-AD).

Received April 4, 2018; Accepted May 14, 2018

บทบาทของสหรัฐอเมริกาในฐานะจักรวรรดิที่ ไตร่ตรองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้: ความต่อเนื่องและเปลี่ยนแปลงในช่วงรัฐบาล โอบามา ค.ศ. 2009-2016**

กัลยา เจริญยิ่ง*

บทความวิจัยนี้วิเคราะห์บทบาทของสหรัฐอเมริกาในฐานะจักรวรรดิในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในยุครัฐบาลโอบามาเมื่อดูประเด็นตกเถียงในเรื่อง ขั้วอำนาจเดียว หลายขั้วอำนาจ และจักรวรรดิ บทความวิจัยเสนอกรอบความคิด “จักรวรรดิไตร่ตรองและใคร่ครวญ” (reflexive empire) เพื่อมุ่งตอบคำถามว่าการดำเนินนโยบายของสหรัฐฯ มีความต่อเนื่องและความเปลี่ยนแปลงอย่างไรต่อสถานะมหาอำนาจในรูปแบบจักรวรรดิที่สหรัฐฯ มีต่อภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บทความวิจัยนี้ใช้เอกสารทางการของสหรัฐฯ และสุนทรพจน์ของผู้นำประเทศ รวมทั้งบุคคลสำคัญในรัฐบาลบุชและโอบามา รวมถึงข้อมูลจากหนังสือพิมพ์ พร้อมทั้งข้อมูลระดับปฏิบัติการประกอบด้วยเอกสารวิจัยและบทความวิชาการที่นักวิชาการได้นำเสนอเกี่ยวกับนโยบายต่างประเทศของสหรัฐฯ ในเรื่องการหมุนสู่เอเชีย (Pivot to Asia) เพื่อสนับสนุนข้อเสนอของบทความวิจัยนี้ซึ่งก็คือ ยุทธศาสตร์การปรับดุลอำนาจ (pivot หรือ rebalance) ในมิติการทหาร มิติเศรษฐกิจการค้าและมิติการทูตและวัฒนธรรมถูกนำมาใช้เพื่อคานอำนาจจีน โดยเนื้อแท้แล้วยุทธศาสตร์นี้จึงมุ่งให้ระเบียบในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกกลับเข้า “สู่สมดุล” ที่มีสหรัฐฯ เป็นศูนย์กลางอำนาจและเป็นจักรวรรดิที่กำหนดทิศทางและกฎเกณฑ์ของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้ ซึ่งทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นว่าสหรัฐฯ ภายใต้การนำของโอบามานั้นเป็น “จักรวรรดิที่ไตร่ตรองและใคร่ครวญ” (reflexive empire) พร้อมทั้งจะมีมิติความสัมพันธ์ด้านความร่วมมือและการสร้างเครือข่ายกับประเทศต่าง ๆ และกลุ่มประเทศอื่นในการเมืองโลกที่มีหลายขั้วอำนาจ โดยสหรัฐฯ เป็นผู้นำในการสร้างกฎเกณฑ์และใช้ “อำนาจอัจฉริยะ” (smart power) เพื่อประนีประนอมและชักจูงให้ประเทศเหล่านี้เห็นพ้องเข้าร่วมอาณัติจักรเครือข่ายและสถาบันที่สหรัฐฯ สร้างและกำหนดขึ้นในฐานะผู้นำ

คำสำคัญ: จักรวรรดิอเมริกัน, นโยบายต่างประเทศสหรัฐอเมริกาและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, การหมุนสู่เอเชียการปรับดุล, อำนาจอัจฉริยะ

*อาจารย์ประจำภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนอังรีดูนังต์ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330 อีเมล chareonyingka@yahoo.com

**บทความชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย “มหาอำนาจกับอาเซียนและไทย: กรณีสหรัฐอเมริกา” เสนอต่อทีมวิจัย “มหาอำนาจกับอาเซียนและไทย” งานวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนเงินทุนจากกองทุนรัชดาภิเษกสมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ 2558 (CU-58-087-AD)

ได้รับบทความ 4 เมษายน 2561; อนุมัติให้จัดพิมพ์ 14 พฤษภาคม 2561

บทนำ

หลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา สหรัฐอเมริกาในฐานะมหาอำนาจโลก ได้มีบทบาทกำหนดระเบียบระหว่างประเทศในแทบทุกภูมิภาค รวมทั้งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ที่ส่งผลอย่างลึกซึ้งต่อการก่อรูปและการเปลี่ยนแปลงของรัฐและสังคมในภูมิภาคนี้ล้วนมีส่วนกำหนดโดยยุทธศาสตร์ที่สหรัฐวางไว้แล้วว่าจะตอบสนองผลประโยชน์ของรัฐตนอย่างไรในฐานะมหาอำนาจในรูปแบบจักรวรรดิ (Panitch and Gindin 2012)

ในสมัยของรัฐบาลโอบามา (Obama Administration) นโยบายที่กำหนดระเบียบระหว่างประเทศในแถบเอเชียถูกทำให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้ยุทธศาสตร์ที่ชื่อว่า “Pivot to Asia (การหมุนสู่เอเชีย)” หรือ “Rebalance (การปรับสมดุล)” ยุทธศาสตร์ดังกล่าวถูกมองว่าเป็นเอกลักษณ์ของนโยบายต่างประเทศของรัฐบาลยุคโอบามา โดยได้ถูกอ้างถึงอย่างต่อเนื่องในระดับต่าง ๆ ของนโยบายต่างประเทศสหรัฐฯ นับตั้งแต่ปี 2009 จนถึง 2016 (Deni 2015, 1; Turner 2014) โดยครั้งแรกที่มีลายลักษณ์อักษรเกี่ยวกับ Pivot to Asia ปรากฏขึ้นนั้น เป็นบทความของ Hillary Clinton ที่ชื่อว่า “America’s Pacific Century” ที่กล่าวว่า “อนาคตของภูมิรัฐศาสตร์จะถูกตัดสินในเอเชียและไม่ใช่ที่อัฟกานิสถานหรืออิรัก และสหรัฐอเมริกาควรจะมีบทบาทนำในภูมิภาคนี้” (Clinton 2011, 56) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าสหรัฐฯ ให้ความสำคัญกับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากกว่ารัฐบาลชุดก่อนภายใต้การนำของประธานาธิบดีจอร์จดับเบิลยู บุช (George W. Bush) ที่เน้นการทำสงครามต่อต้านการก่อการร้าย (war on terror) ใน

ตะวันออกกลางและอัฟกานิสถาน นอกจากนี้ความจริงของโอบามาในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ Pivot to Asia หรือ Rebalance สะท้อนให้เห็นจากการที่เขาเป็นประธานาธิบดีสหรัฐฯ คนแรกที่ได้ไปพบผู้นำอาเซียนครบทั้ง 10 คน ภายในปีแรกของการดำรงตำแหน่ง และได้พบผู้นำอาเซียนในเวทีการประชุม ASEAN รวมทั้งหมด 6 ครั้งตลอดการดำรงตำแหน่งของเขา และได้ทำการเยือนไปยังประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคนอกเหนือจากนั้นอีก 7 ครั้ง ซึ่งเป็นจำนวนที่มากกว่าผู้นำสหรัฐฯ คนใด ๆ เป็นอย่างน้อยสองเท่า (The White House 2016) บทบาทของตัวผู้นำเองก็มีความสำคัญในเวทีระหว่างประเทศและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ครั้งแรกที่โอบามาเดินทางมาเยือนภูมิภาคเอเชียหลังจากเข้ารับตำแหน่งประธานาธิบดีสหรัฐฯ ได้เป็นเวลาสิบเอ็ดเดือน โอบามาประกาศที่โตเกียวว่าเขาเป็น “ประธานาธิบดีแปซิฟิกคนแรกของสหรัฐอเมริกา” (“America’s first Pacific president”) และจะนำสหรัฐฯ เข้าสู่ยุคใหม่ (a new era) ของการร่วมมือที่วางอยู่บนรากฐานของผลประโยชน์ร่วมและการเคารพซึ่งกันและกัน (mutual interests and mutual respect) และสหรัฐฯ ก็จะดำรงฐานะผู้นำในภูมิภาคนี้ต่อไป (Allen 2009)

ยุทธศาสตร์ Pivot to Asia หรือ Rebalance ของโอบามา มีองค์ประกอบอยู่ 3 ประการ องค์ประกอบแรกคือ การตั้งเป้าให้สหรัฐฯ มีสัดส่วนการใช้งานกองกำลังและยุทโธปกรณ์ร้อยละ 60 อยู่ในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก องค์ประกอบที่สองคือ การเพิ่มบทบาทของสหรัฐฯ ในเวทีพหุภาคีของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือ ASEAN ซึ่งประกอบไปด้วยเวที ASEAN-Plus, Asia Defense Ministers’ Meeting Plus (ADMM-Plus) และองค์ประกอบที่สาม คือ การสร้างระเบียบการค้าและการลงทุนในภูมิภาคภายใต้ชื่อ

Trans-Pacific Partnership (TPP) ซึ่งตั้งเป้าไว้ว่าจะเป็นข้อตกลงทางการค้าที่ครอบคลุมกิจกรรมทางเศรษฐกิจบนโลกนี้ถึงร้อยละ 40 (Simon 2016, 53)

คำถามและข้อเสนอในการศึกษา

บทความวิจัยนี้มุ่งศึกษานโยบาย Pivot to Asia หรือ Rebalance ภายใต้การนำของรัฐบาลโอบามา โดยมุ่งตอบคำถามว่า การดำเนินนโยบายของสหรัฐอเมริกาในยุคโอบามา มีความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลง (continuity and change) อย่างไรต่อสถานะมหาอำนาจในรูปแบบจักรวรรดิที่สหรัฐฯ มีต่อภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

โดยข้อเสนอของบทความวิจัยนี้คือ Pivot to Asia หรือ Rebalance นั้น คือการดำรงไว้ซึ่งความเป็นมหาอำนาจในรูปแบบจักรวรรดิอเมริกัน (American Empire) แต่ที่เปลี่ยนแปลงไปก็คือมุมมองแบบแนวคิดขั้วอำนาจเดียว (unipolar) หรือการที่สหรัฐฯ เป็นผู้นำโลกแต่เพียงผู้เดียวในยุคสมัยบุช (George W. Bush) ที่กลายมาเป็นแนวคิดหลายขั้วอำนาจ (multipolar) ในสมัยโอบามา ถึงแม้ว่าจะเป็นมุมมองที่ต่างกันแต่ก็ยังคงจุดประสงค์หลักไว้ซึ่งการเป็นมหาอำนาจของสหรัฐฯ ในฐานะจักรวรรดิเช่นเดิม ทั้งนี้การหันมามองว่าโลกนี้ประกอบด้วยหลายขั้วอำนาจ (multipolar) จึงทำให้สหรัฐฯ ในสมัยโอบามา มองว่ามีประเทศอื่นที่ขึ้นมาท้าทายอำนาจของสหรัฐฯ ทั้งทางด้านความมั่นคง และเศรษฐกิจ เช่น จีน เป็นต้น ฉะนั้น ยุทธศาสตร์การปรับดุลอำนาจ (Pivot หรือ Rebalance) ในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกจึงถูกนำมาใช้เพื่อคานอำนาจจีน ซึ่งในช่วงทศวรรษที่ 2000 จีนได้ผงาดขึ้นมามีบทบาทสำคัญในเอเชียและภูมิภาคอื่นทั้งทางด้านเศรษฐกิจและความมั่นคงอย่างชัดเจนและมากขึ้นเรื่อย ๆ ด้วยสถานการณ์ดังกล่าว Pivot

to Asia หรือ Rebalance โดยเนื้อแท้แล้วจึงเป็นยุทธศาสตร์ที่มุ่งให้ระเบียบในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกกลับเข้าสู่สมดุลที่มีสหรัฐฯ เป็นศูนย์กลางอำนาจและเป็นจักรวรรดิที่กำหนดทิศทางและกฎเกณฑ์ของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้ ซึ่งทั้งหมดนี้สะท้อนว่าสหรัฐฯ ภายใต้การนำของโอบามานั้นเป็น “จักรวรรดิที่ไตร่ตรองและใคร่ครวญ” (reflexive empire) พร้อมทั้งจะมีมิติความสัมพันธ์ด้านการร่วมมือและสร้างเครือข่ายกับประเทศต่าง ๆ และกลุ่มประเทศอื่นโดยสหรัฐฯ เป็นผู้นำในการสร้างกฎเกณฑ์และใช้ “อำนาจอัจฉริยะ” (smart power) คือการผสมผสานร่วมระหว่างอำนาจทางทหาร (hard power) บวกกับอำนาจในทางการทูต (soft power) เพื่อประนีประนอมและชักจูงให้เห็นพ้องเข้าร่วมอาณาจักรเครือข่ายและสถาบันที่สหรัฐฯ สร้างและกำหนดขึ้นไม่ว่าจะในมิติการทหาร มิติเศรษฐกิจการค้าและมิติการทูตและวัฒนธรรม (Nye Jr. 2009; Clinton 2009) ซึ่งต่างจากจักรวรรดิอเมริกันภายใต้หลักการบุช (Bush Doctrine) ที่เน้นความมั่งคั่งของนโยบายเชิงโจมตีก่อน (pre-emptive strike) (Cox 2003)

ความสำคัญของวิจัย ขอบเขตวิจัย และระเบียบการวิจัย

ความสำคัญของบทความวิจัยนี้คือ การนำกรอบความคิด ‘จักรวรรดิไตร่ตรอง’ มาเป็นกรอบความคิดในการศึกษานโยบาย Pivot to Asia หรือ Rebalance ในช่วงระหว่างปี 2009 ถึง 2016 ที่รัฐบาลโอบามาบริหารประเทศเพื่อขยายการถกเถียงเรื่องจักรวรรดิอเมริกัน (American Empire debates) มาสู่เอเชียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเพื่อให้เห็นถึงบทบาทของสหรัฐฯ ในฐานะมหาอำนาจในรูปแบบจักรวรรดิอเมริกันในมิติของความมั่นคง เศรษฐกิจ

และการทูตและวัฒนธรรม

บทความวิจัยนี้ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยใช้เอกสารทางการของสหรัฐอเมริกาและสุนทรพจน์ของผู้นำประเทศสหรัฐ รวมทั้งบุคคลสำคัญในรัฐบาลบุชและโอบามาอย่างเช่นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศ เป็นต้น ซึ่งข้อมูลระดับปฐมภูมิดังกล่าว จะนำมาวิเคราะห์ไปพร้อมกับข้อมูลระดับทุติยภูมิประกอบด้วยเอกสารวิจัยและบทความวิชาการที่นักวิชาการได้นำเสนอเกี่ยวกับบทบาทของสหรัฐฯ ในภูมิภาคเอเชียและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในเรื่องการหมุนสู่เอเชีย (Pivot to Asia) นอกจากนี้บทวิจัยนี้จะเปรียบเทียบการดำเนินนโยบายของสหรัฐอเมริกาในยุคบุชและยุคโอบามาเพื่อแสดงให้เห็นถึงความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลง (continuity and change) ของจักรวรรดิอเมริกัน

เพื่อสร้างความกระจ่างต่อข้อเสนอง้างตันที่เกี่ยวกับบทบาทของสหรัฐฯ ในฐานะจักรวรรดิที่ไตร่ตรอง ภายใต้การนำของประธานาธิบดีโอบามาที่ผลักดันยุทธศาสตร์ Pivot to Asia หรือ Rebalance ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บทความเรื่องนี้ได้แบ่งออกเป็นหกส่วน ดังนี้ ส่วนแรกอธิบายถึงกรอบความคิดจักรวรรดิ (empire) เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็นมหาอำนาจของอเมริกาในฐานะจักรวรรดิไตร่ตรอง ส่วนที่สองอธิบายถึงความแตกต่างของการดำเนินนโยบายต่างประเทศและมุมมองต่อบทบาทของสหรัฐฯ ในเวทีโลก ระหว่างสมัยบุช (George W. Bush) และสมัยโอบามา ซึ่งรัฐบาลบุชมีมุมมองว่าการเมืองโลกถูกกำหนดโดยขั้วอำนาจเดียว แต่รัฐบาลโอบามามองต่างออกไปว่าการเมืองโลกนั้นมีหลายขั้วอำนาจ การที่มีประเทศ

ที่มาท้าทายอำนาจของสหรัฐฯ อย่างเช่นจีน จึงนำมาสู่ยุทธศาสตร์ Pivot to Asia หรือ Rebalance ส่วนที่สามกล่าวถึงยุทธศาสตร์การถ่วงดุลอำนาจของสหรัฐฯ ทางด้านการทหาร (military rebalance) ในประเทศต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนที่สี่คือยุทธศาสตร์การถ่วงดุลอำนาจของสหรัฐฯ ทางด้านการเศรษฐกิจ (economic rebalance) ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อตอบคำถามว่าสหรัฐฯ คงสถานะความเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจได้อย่างไรหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าสหรัฐฯ จะต้องทำอะไรเพื่อรักษาสถานะของตนเองในฐานะมหาอำนาจทางจักรวรรดิในภูมิภาคนี้ โดยเนื้อหาในส่วนนี้จะมุ่งให้ความสำคัญของการผลักดัน Trans-Pacific Partnership (TPP) ของรัฐบาลโอบามา นอกจากการส่งเสริมและกระตุ้นการร่วมมือทางเศรษฐกิจแล้ว ในส่วนที่ห้ากล่าวถึงการใช้ soft power ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ smart power ของสหรัฐฯ ในฐานะจักรวรรดิโดยการใช้ยุทธศาสตร์การถ่วงดุลอำนาจทางด้านวัฒนธรรม (cultural rebalance) ด้วยการชูค่านิยมเรื่องเสรีภาพ ประชาธิปไตย และสิทธิมนุษยชน ประเด็นที่จะมุ่งศึกษาในส่วนนี้มีสองประเด็นหลัก ๆ หนึ่ง คือ การสนับสนุนแนวคิดสิทธิสตรีที่ Hillary Clinton ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศสหรัฐฯ ชูให้เป็นประเด็นทางด้านความมั่นคงแห่งชาติ และสองคือ บทบาทของประธานาธิบดีโอบามาในการเยือนประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อแสดงให้เห็นว่าสหรัฐฯ ส่งเสริมการเพิ่มขีดความสามารถทางสังคม (social empowerment) โดยเฉพาะประเด็นเรื่องสิทธิสตรีและเด็ก และส่งเสริมการสานสัมพันธ์ระหว่างคนต่อคนให้มากยิ่งขึ้น (people-to-people links) และในส่วนสุดท้ายคือบทสรุป

ส่วนที่หนึ่ง: แนวคิดเกี่ยวกับ จักรวรรดิ (concept of empire)¹

Joseph Nye Jr. นักวิชาการทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ได้เขียนลงใน Foreign Affairs สองเดือนหลังจากสหรัฐฯ บุกโจมตีสอิรักในปี 2003 ว่า “นักวิเคราะห์ทั้งจากฝ่ายซ้ายและฝ่ายขวา เริ่มที่จะกล่าวขานถึง “จักรวรรดิอเมริกัน” ในการเล่าเรื่องและบรรยายเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่สำคัญในศตวรรษที่ยี่สิบเอ็ด” (Nye Jr. 2003, 60) ที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบันนี้ รัฐบาลสหรัฐฯ ปฏิเสธการเป็นจักรวรรดิ (empire) เสมอ โดยใช้เหตุผลว่าสหรัฐฯ ไม่ได้ไปบุกยึดครองหรือประเทศหนึ่งและปกครองโดยตรงดังเช่นสหราชอาณาจักรในอดีต ที่เป็นเจ้าอาณานิคมปกครองดินแดนในทวีปอเมริกาเหนือ แอฟริกา และหลากหลายพื้นที่ในเอเชีย (Ignatieff 2003) เป็นต้นว่าคำกล่าวของรองประธานาธิบดี Richard Cheney ณ ที่ประชุม World Economic Forum เมื่อปี 2004 ที่ว่า “ถ้าเรา [สหรัฐฯ] คือจักรวรรดิ เราจะยึดครองหลาย ๆ พื้นที่บนโลกนี้ แต่นั่นไม่ใช่วิธีการจัดการ[นโยบายต่างประเทศของสหรัฐฯ]” (Schmitt and Landler 2004) นอกจากนี้อีกเหตุผลที่สหรัฐฯ ไม่ยอมรับการเป็นจักรวรรดิ ก็เพราะแนวคิดจักรวรรดินั้นเป็นแนวคิดของพวกวิกิวกซ์ฝ่าย

ซ้ายที่ดูภาพลักษณ์ของจักรวรรดิอเมริกาในเชิงลบที่ใช้อำนาจบริหารจัดการอาณานิคมด้วยการเอารัดเอาเปรียบ การขูดรีด การกอบโกย และความรุนแรง รัฐบาลสหรัฐฯ ไม่ต้องการยอมรับว่าตนเป็นจักรวรรดิในภาพลักษณ์ลบเช่นนั้น ในทางตรงกันข้าม สหรัฐฯ มีนโยบายต่างประเทศที่สะท้อนภาพลักษณ์บวกโดยเน้นการสนับสนุนประชาธิปไตยและเสรีภาพ ส่วนในทางด้านเศรษฐกิจจะเน้นเรื่องการเปิดกว้างเปิดเสรี ความโปร่งใส และความยุติธรรมซึ่งสหรัฐฯ ใช้ค่านิยมเหล่านี้ในการติดต่อกับเอเชีย-แปซิฟิกเป็นสำคัญ

แต่อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าสหรัฐฯ จะมองตนเองว่าเป็นจักรวรรดิหรือไม่ นั่น สำหรับต่างชาติและประเทศอื่น ๆ มุมมอง พฤติกรรมและท่าทีในการเจรจาของสหรัฐฯ ล้วนแล้วสะท้อนว่าสหรัฐฯ คือจักรวรรดิ และประเทศอื่นก็ตอบสนองต่อรัฐบาลสหรัฐฯ ที่กรุงวอชิงตัน ดี ซี ประหนึ่งว่ากำลังตอบสนองอยู่กับจักรวรรดิ ฉะนั้นอำนาจที่อเมริกาพยายามขยายเข้ามาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งบทความวิจัยฉบับนี้จะคลี่ให้เห็นนั้น สะท้อนความเป็นจักรวรรดิอย่างยิ่ง ดังนั้นในส่วนต่อไปนี้จะอธิบายถึงแนวคิดเกี่ยวกับจักรวรรดิที่ไตร่ตรอง (reflexive empire) ซึ่งจะเป็นแนวคิดที่ใช้อธิบายจักรวรรดิอเมริกันในสมัยรัฐบาลโอบามา

¹งานวิชาการที่ถกเถียงเกี่ยวกับ American empire อ่านเพิ่มเติมได้ดังต่อไปนี้ Andrew J. Bacevich, *American Empire: The Realities and Consequence of U.S. Diplomacy* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000); Daniel H. Nexon and Thomas Wright, “What’s at Stake in the American Empire Debate,” *American Political Science Review* 101, no.2 (May 2007); Alex Callinicos, “The Grand Strategy of the American Empire,” *International Socialism* 97 (Winter 2002): 3-38; Alejandro Colás, *Empire* (Cambridge, UK and Malden, MA, Polity, 2007); Matthew Fraser, *Weapons of Mass Distraction: Soft Power and American Empire* (New York: Thomas Dunne Books, 2005); Michael Cox, “The Empire’s Back in Town: Or America’s Imperial Temptation – Again,” *Millennium: Journal of International Studies* 32, no.1 (2003); G. John Ikenberry, “America’s Imperial Ambition,” *Foreign Affairs* 8, no.5 (September/October 2002): 44-60. Martin Walker, “America’s Virtual Empire,” *World Policy Journal* (Summer 2002): 13-20. Sebastian Mallaby, “The Reluctant Imperialist: Terrorism, Failed States, and the Case for American Empire,” *Foreign Affairs* 82, no.2 (March/April 2002).

จักรวรรดิไตร่ตรองและใคร่ครวญ (reflexive empire)²

ภายใต้พลวัตของการเมืองและเศรษฐกิจโลกที่แปรเปลี่ยนตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่ออำนาจของจีนทั้งด้านเศรษฐกิจและความมั่นคงเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ในเวทีระหว่างประเทศแนวคิดในสมัยบุชที่ว่า การเมืองโลกนี้มีสหรัฐฯ เป็นผู้นำ (leader) นั้นเริ่มจะใช้ไม่ได้อีกต่อไป เพราะลักษณะการเมืองโลกได้เปลี่ยนไปเป็นแบบหลายขั้วอำนาจ (multipolar) แนวคิด “จักรวรรดิไตร่ตรอง” สะท้อนภาพของสหรัฐฯ ที่สำแดงอำนาจผ่านการแสวงหาความร่วมมือในท่าทีที่สุชุม ซึ่งเกิดจากความจำเป็นที่จะต้องไตร่ตรองสถานการณ์และปัญหาต่าง ๆ ในบริบทของการเมืองโลกแบบหลายขั้วอำนาจ โดยในกระบวนการไตร่ตรองนั้น มหาอำนาจจะหยิบยืมแนวคิด (idea) หรือประสบการณ์การต่าง ๆ ในอดีต รวมทั้งต้องหาความคิดเห็นใหม่ ๆ เพื่อมาเป็นข้อเสนอที่หลากหลายในแก้ปัญหาที่ตนเผชิญอยู่ ในการไตร่ตรองและหาแนวคิดใหม่นี้ (Berk and Dennis 2009, 550) จักรวรรดิไตร่ตรองใช้ “อำนาจอัจฉริยะ” (smart power) เป็นเครื่องมือในการดำรงอำนาจของตนไว้ในทางด้านการเมือง ความมั่นคงทางทหาร เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ดังจะเห็นได้ว่า ในยุคของโอบามานั้น สหรัฐฯ ได้ร่วมมือกับประเทศอื่น ในการแก้ปัญหาการเมืองและเศรษฐกิจโลกมากกว่ายุคบุชอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้ นอกจากจะขยายขอบเขตและทางเลือกที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาและการเปลี่ยนแปลงแล้ว สหรัฐฯ ยังสร้างอัตลักษณ์ใหม่ (rebranding) ให้กับความเป็นจักรวรรดิของตนเองด้วย ผ่านศัพท์แสงและท่าทีการแสดงออกที่เป็นมิตรและกันเอง

นอกจากนี้ reflexive empire ยังมีแง่มุมของการควบคุมทางความคิดผ่านภาษา ศัพท์แสงในเชิงเสนอแนะโน้มน้าวชวนเชื่อให้ประเทศอื่นคล้อยตามเพื่อมาร่วมมือและเห็นชอบกับการกระทำของจักรวรรดิ การที่จักรวรรดิใช้ soft power (Hallams 2011) ในการชักจูงให้ประเทศอื่นเข้าร่วมในเครือข่ายเพื่อความสัมพันธภาพด้านวัฒนธรรม โดยการให้เงินช่วยเหลือ การแลกเปลี่ยนบุคลากร การร่วมมือทางด้านวัฒนธรรมการศึกษา หรือแม้แต่ชุดภาษาที่สหรัฐฯ ใช้ เช่น การใช้ถ้อยคำและศัพท์แสงอย่างเช่น เสรีภาพและประชาธิปไตย (freedom and democracy) สิทธิมนุษยชน (human rights) และสิทธิสตรีและเด็ก นั้นสะท้อนอำนาจอีกรูปแบบที่ไม่ใช่อำนาจทางทหารที่ใช้อาวุธยุทโธปกรณ์บังคับประเทศอื่น แต่เป็นอำนาจใน “การดึงดูดชักจูงและโน้มน้าว” (Nye Jr. 2015, 6) ให้อีกฝ่ายเห็นร่วมด้วย เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับความเป็นจักรวรรดิที่ขึ้นนำทิศทางระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ หรือแม้แต่สร้างความชอบธรรมในการเข้าก้าวร้าวกิจการและการเมืองภายในของประเทศอื่น ทั้งนี้ต้องยอมรับว่าในการควบคุมทางความคิดผ่านภาษาและศัพท์แสงนั้น ตัวผู้นำสหรัฐฯ เองมีบทบาทสำคัญไม่น้อยเช่นกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ คุณสมบัติส่วนตัวของโอบามานั้นเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งยวดของจักรวรรดิไตร่ตรอง ด้วยความที่โอบามาเกิดที่ฮาวายและเคยเติบโตในอินโดนีเซียในช่วงวัยเด็ก (formative year) จึงเป็นไปได้อย่างมาก ว่าความรู้สึกผูกพันต่อภูมิภาคนี้เป็นแรงขับเคลื่อนเบื้องหลังนโยบาย Pivot to Asia และ Rebalance โดยโอบามาก้าวในสุนทรพจน์เมื่อครั้งเยือนญี่ปุ่นในปี 2009 ว่าประสบการณ์ชีวิตช่วงวัยเยาว์ของโอบามาที่รัฐชายฝั่งในมหาสมุทรแปซิฟิกนั้น

²แนวคิด reexive empire ได้มาจากการดัดแปลงแนวคิด Creative Syncretism ที่ Gerald Berk และ Galvan Dennis ใช้ในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงในเชิงสถาบัน (institutional change)

มีอิทธิพลต่อมุมมองของชาติที่มีต่อโลกนี้ (Voice of America 2009) และเป็นที่มาของสโลแกนใหม่ที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ดังเช่น “ประธานาธิบดีแปซิฟิกคนแรกของสหรัฐอเมริกา” (Allen 2009)

แนวคิด “จักรวรรดิไตร่ตรอง” แสดงให้เห็นว่าจักรวรรดิของสหรัฐฯ นั้นไม่ได้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันหรือเหมือนกันตลอดทุกยุคทุกสมัย แต่เปลี่ยนแปลงได้เพื่อให้ตอบสนองกับพลวัตของการเมืองโลก และด้วยเหตุนี้ แนวยุทธศาสตร์และนโยบายต่างประเทศสามารถตีความได้หลากหลายมิติ จึงถือว่ามีวิวัฒนาการได้เปรียบในแง่ของการการนำไปใช้ และการคงอยู่ซึ่งความเป็นจักรวรรดิ

งานวิจัยนี้จะใช้กรอบความคิด reflexive empire ในการวิเคราะห์ความเหมือนและความแตกต่าง (continuity and change) ของการดำเนินนโยบายต่างประเทศสมัยบุช (George W. Bush) และสมัยโอบามามีมุมมองต่อบทบาทของสหรัฐฯ ในเวทีโลกอย่างไร และยังคงไว้ซึ่งความเป็นจักรวรรดิอเมริกันอย่างไร ทั้งนี้จะตอบคำถามดังกล่าวในต่อส่วนต่อไปคือ ส่วนที่สอง ซึ่งจะอธิบายก่อนถึงมุมมองของรัฐบาลบุชที่เน้นสหรัฐฯ ในฐานะผู้นำโลก และตามด้วยการเข้าใจการเมืองโลกในแง่หลายชั่วอำนาจของรัฐบาลโอบามา

ส่วนที่สอง: จักรวรรดิภายใต้ยุคบุชกับจักรวรรดิไตร่ตรองในยุคโอบามา

การประกาศทำสงครามต่อต้านการก่อการร้าย (war on terror) และ “ลัทธิบุช” (Bush Doctrine) ที่ยึดหลัก pre-emptive strike คือการเลือกโจมตีต่อข้าศึกก่อนที่จะตนจะถูกโจมตีหรือการขจัดภัยคุกคามก่อน หรือการตัดไฟตั้งแต่ต้นลมนี้มีนัยของจักรวรรดิ (empire) อย่างชัดเจนที่สะท้อนออกมาให้เห็นผ่านชุด

ภาษาที่เป็นवादคำที่ไม่มีทางเลือกให้แก่นานาชาติ นอกเสียจากการเข้าข้างสหรัฐฯ ที่ป็นผู้นำโลกในการต่อสู้ผู้ก่อการร้าย (Agathangelou and Ling 2005) นอกจากนี้ถ้อยคำของจักรวรรดิอเมริกันในสมัยบุชคือการสร้างเครือข่ายความร่วมมือผ่านชุดภาษาที่เน้นค่านิยมสากล (universal values) อย่างเช่น เสรีภาพ สันติภาพ และประชาธิปไตย ซึ่งสหรัฐฯ ได้ยกขึ้นมาเป็นผลประโยชน์แห่งชาติโดยมีตรรกะว่าค่านิยมสากลเหล่านั้น จะเป็นเครื่องป้องกันไม่ให้เกิดเหตุการณ์การวินาศกรรม 9/11 อีกที่ผู้ก่อการร้ายอิสลามหัวรุนแรงกลุ่มอัลกออิดะห์ได้ใช้เครื่องบินสองลำและขีปนาวุธตีถล่มเวิลด์เทรดเซ็นเตอร์ในนครนิวยอร์ก และอาคารเพนตากอนในเมืองอาร์ลิงตัน มลรัฐเวอร์จิเนีย และสหรัฐฯ จะไม่ยอมเป็นผู้ถูกกระทำอีก ลัทธิบุชจึงตั้งอยู่บนความชอบธรรมในการที่จะขจัดภัยคุกคามก่อนที่จะเหตุการณ์ร้ายจะเกิดขึ้น และประเทศใดก็ตามที่เป็น “แหล่งกบดานของผู้ก่อการร้าย” สหรัฐฯ ก็จะไม่ปรานี บุชประกาศไว้อย่างชัดเจนว่า “ทุกชาติ ทุกภูมิภาค ขณะนี้ต้องตัดสินใจว่าจะเลือกอยู่ข้างเราหรืออยู่ข้างผู้ก่อการร้าย” (Bush 2001) และสหรัฐฯ จะไม่ฟังเสียงตัวแสดงอื่น ๆ ในเวทีระหว่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นองค์กรระหว่างประเทศหรือประเทศพันธมิตรอื่นใดเพื่อความอยู่รอดของสหรัฐฯ นโยบายโจมตีก่อนได้ถูกรัฐบาลบุชนำไปใช้ในอัฟกานิสถานในข้ออ้างว่าเป็นที่พักพิงของผู้ก่อการร้ายและในอิรักโดยใช้ข้ออ้างว่ามีอาวุธทำลายล้างสูง (Bush 2003a)

นโยบายตอบโต้ก่อนของสหรัฐฯ ภายใต้การนำของบุชที่ประกาศการทำสงครามต่อต้านการก่อการร้าย เป็นประเด็นที่เริ่มมีการถกเถียงในแวดวงวิชาการและสื่อว่าสะท้อนความเป็นจักรวรรดิของสหรัฐฯ (Ignatieff 2003; Cox 2003) แต่รัฐบาลสหรัฐฯ และตัวประธานาธิบดีบุชเองก็ปฏิเสธเสมอว่าสหรัฐฯ ไม่ใช่จักรวรรดิ เพราะสหรัฐฯ “ไม่ได้ทะเยอทะยานที่

จะไปครอบครองดินแดนอื่นหรืออยากจะเป็นจักรวรรดิสหรัฐฯ ยึดมั่นในเสรีภาพสำหรับตนเองและประเทศอื่น” (Bush 2002) สิ่งที่น่าสนใจคือ รัฐบาลบุช (Bush Administration) ไม่ยอมรับแนวคิดขั้วอำนาจเดียว (unipolar) หรือหลายขั้วอำนาจ (multipolar) แต่พยายามสร้างเครือข่ายการร่วมมือระหว่างประเทศที่ปูอยู่บนพื้นฐาน “ค่านิยมร่วม” (common values) เช่น เสรีภาพและสันติภาพ แต่ในขณะที่แวดวงวิชาการมีการถกเถียงเรื่องจักรวรรดิสหรัฐฯ มากขึ้น แม้แต่ในวงวิชาการฝ่ายขวา เช่น “ฝ่ายอนุรักษนิยมใหม่” (neoconservative) ที่รู้สึก “โกรธเคือง” จากเหตุการณ์ 9/11 และออกมากล่าวว่าสหรัฐฯ ควรยอมรับตนเองในฐานะจักรวรรดิ และถ้าโลกนี้จะต้องมีเสถียรภาพ สหรัฐฯ ก็ควรปฏิบัติตนเยี่ยงจักรวรรดิอังกฤษและจักรวรรดิโรมันที่ทำมาในอดีต” (Cox 2003, 5-6) แต่ก็ต้องยอมรับว่าถ้าไม่มีเหตุการณ์ 9/11 ก็จะไม่มีการถกเถียงอย่างดุเดือดมีชีวิตชีวาในประเด็นเรื่องจักรวรรดิอเมริกันในแวดวงวิชาการในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและนโยบายต่างประเทศของสหรัฐฯ โดยเฉพาะในวงนักวิชาการกระแสหลักที่ยอมรับบทบาทของสหรัฐฯ ในฐานะจักรวรรดิมากขึ้น

อย่างที่กล่าวไว้ข้างต้นว่ารัฐบาลสหรัฐฯ ในยุคนุชไม่ยอมรับว่า การโจมตีก่อนเพื่อขจัดภัยคุกคามจากผู้ออกการร้ายนั้นเป็นยุทธศาสตร์ของจักรวรรดิ และรัฐบาลบุชก็ไม่เห็นด้วยว่าการเมืองโลกสามารถอธิบายได้ในกรอบแนวคิดหลายขั้วอำนาจแต่กลับเชื่อว่า “เสรีภาพและสันติภาพ” (Bush 2003b) ที่สหรัฐฯ ในฐานะผู้นำในการเมืองโลกสนับสนุนนั้นคือ “ค่านิยมร่วม” ที่จะนำประเทศอื่นๆ เข้าร่วมมือกับสหรัฐฯ ในการต่อสู้กับกลุ่มก่อการร้ายเพื่อให้เกิดสันติภาพในโลก ในขณะที่แนวคิดที่ต่อต้านมุมมองขั้วอำนาจถูกนำเสนอเช่นเดียวกันโดยรัฐมนตรีว่าการ

กระทรวงการต่างประเทศสมัยรัฐบาลบุชยุคที่สองคือ นาง Condoleezza Rice ซึ่งในช่วงที่ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาความมั่นคงแห่งชาติในสมัยบุชหนึ่ง มีความพยายามที่จะเบี่ยงเบนไม่ให้ประเทศอื่นใช้กรอบความคิดแบบขั้วอำนาจ โดย Condoleezza Rice ให้สัมภาษณ์เมื่อปี 2008 ว่า “แม้จะมีการกล่าวถึง [การเมืองโลกในลักษณะ] ขั้วอำนาจเดียว สองขั้วอำนาจ และหลายขั้วอำนาจ แต่แนวคิดดังกล่าวไม่สามารถอธิบายการเมืองโลกในปัจจุบันได้อีกแล้ว เพราะตอนนี้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบใหม่ต้องอาศัยการร่วมมือผ่านเครือข่ายของหลายๆ ประเทศเพื่อมาแก้ปัญหาที่ทำลายแบบใหม่ๆ” (Rice 2008a) การไม่ใช้สำนวนโวหารอย่างขั้วอำนาจแสดงให้เห็นว่าสหรัฐฯ กำลังใช้ชุดภาษาอีกรูปแบบหนึ่งเพื่อสร้างเครือข่ายการร่วมมือกับประเทศพันธมิตรที่เห็นด้วยกับ “ค่านิยมร่วม” ที่สหรัฐฯ นำเสนอและจะเป็นผู้นำโลกที่จะดูแลรักษาเสถียรภาพ สันติภาพ และประชาธิปไตย ให้เกิดขึ้นในโลกนี้ และการที่ประเทศอื่นเห็นพ้องกับสหรัฐฯ โดยไม่ท้าทายอำนาจของสหรัฐฯ หมายความว่ากำลังยอมรับการเป็นผู้นำและจักรวรรดิอเมริกัน เพราะสหรัฐฯ สามารถใช้ชุดภาษาใหม่ในการโน้มน้าวให้ประเทศอื่นเข้าข้างสหรัฐฯ เห็นด้วยกับ “ผลประโยชน์” แห่งชาติของสหรัฐฯ ที่แฝงอยู่ในคำว่า “ค่านิยมร่วม” และเมื่อพิจารณาชุดภาษานี้แล้ว เป็นการยากอย่างยิ่งที่จะไม่เห็นด้วยกับการสนับสนุนเรื่องเสรีภาพและสันติภาพ เพราะถ้าไม่เห็นด้วยกับสหรัฐฯ ก็แทบจะหมายความว่ากำลังต่อต้าน “ค่านิยมสากล” และอาจจะตกไปเป็นผู้ก่อการร้ายได้ เพราะนโยบายขจัดภัยก่อน ก็สร้างทางเลือกที่เป็นขาวดำไว้อย่างชัดเจน คือถ้าประเทศไหนไม่เข้าข้างสหรัฐฯ ก็หมายความว่ากำลังต่อต้านสหรัฐฯ ดังนั้น ประเทศพันธมิตรแทบจะไม่มีทางเลือกเลยนอกเสียจากเห็นด้วยกับสหรัฐฯ

กล่าวโดยสรุปคือ รัฐบาลบุชกระทำการแบบจักรวรรดิด้วยการประกาศต่อสู้กับกลุ่มผู้ก่อการร้ายโดยใช้นโยบายตัดไฟตั้งแต่ต้นลม ที่เป็นข้ออ้างในการบุกอัฟกานิสถานและอิรัก นอกจากนี้การใช้ชุดภาษาที่ชาวต่างชาติชัดเจนที่ให้ประเทศอื่นเลือกระหว่างการเข้าข้างสหรัฐฯ หรือผู้ก่อการร้ายยังแสดงถึงอำนาจในการตรานาม ประกอบกับแนวคิดการร่วมมือผ่านเครือข่ายที่วางอยู่บนรากฐานของชุดภาษาที่เน้น “ค่านิยมร่วม” แทนที่แนวคิดชั่วคราวทั้งหมดนี้คือแนวทางของจักรวรรดิอเมริกันที่ใช้ชุดภาษาที่เพื่อโน้มน้าวให้ประเทศอื่นเข้าข้างสหรัฐฯ ให้สหรัฐฯ เป็นผู้นำโลกในการต่อสู้กับกลุ่มผู้ก่อการร้ายเพื่อจะคงไว้ซึ่งอำนาจของตนเองในฐานะจักรวรรดิที่นำเสรีภาพ ตลาดเสรี และประชาธิปไตย มาสู่ระเบียบระหว่างประเทศ

จักรวรรดิไตร่ตรอง และ ประธานาธิบดี บารัก โอบามา

เมื่อประธานาธิบดีบารัก โอบามา เข้ามารับตำแหน่งในปี 2009 นั้น ปัญหาที่สหรัฐฯ กำลังเผชิญได้แก่ ปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดจากฟองสบู่แตกในตลาดอสังหาริมทรัพย์ในปี 2007-2008 ส่งผลให้คนอเมริกันตกงานและคนว่างงานเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ภายในประเทศที่สะท้อนช่องโหว่และความอ่อนแอของเศรษฐกิจของสหรัฐฯ และในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนั้น สหรัฐฯ ยังคงทำสงครามอยู่ที่อัฟกานิสถานและอิรัก ซึ่งโอบามาได้ชูแนวทางถอนทหารออกจากประเทศเหล่านี้ระหว่างการหาเสียงเลือกตั้งเพื่อลดงบประมาณรายจ่ายของประเทศ ส่วนในภูมิภาคเอเชียและแปซิฟิก ปัญหาที่ทำลายต่อนโยบายสหรัฐฯ มากที่สุดคือการผงาดขึ้นมาของจีน การพัฒนาเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วของจีน

และการเข้าไปแผ่อำนาจทางทหารในทะเลจีนใต้ รวมถึงระดับงบประมาณทางทหารของจีนนั้นได้สร้างความหวาดระแวงให้กับสหรัฐฯ รวมถึงกลุ่มประเทศอาเซียน (ASEAN) ด้วย การขึ้นมาของจีนทั้งในด้านเศรษฐกิจและทางทหารทำให้เสถียรภาพในภูมิภาคนี้ที่สหรัฐฯ เฝ้าดูแลมาตลอดตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองนั้นสั่นคลอนและอาจจะนำไปสู่ความขัดแย้งได้ สหรัฐฯ จึงมีความจำเป็นต้องถ่วงดุลอำนาจใหม่นี้ในภูมิภาคเอเชีย จึงนำไปสู่นโยบาย Pivot to Asia หรือการหมุนกลับมาหาเอเชียเพื่อถ่วงดุลจีน (Turner 2014; Deni 2015) การที่สหรัฐฯ มองว่าจีนกำลังทะยานขึ้นมาท้าทายอำนาจของสหรัฐฯ ในภูมิภาคเอเชียสะท้อนถึงการเมืองโลกที่ประกอบไปด้วยหลายชั่วคราว ซึ่งต่างจากสมัยรัฐบาลบุชที่สหรัฐฯ เป็นผู้นำในการเมืองโลกที่เพียงผู้เดียว

ปี 2008 นับเป็นปีที่สำคัญมากเพราะมีการกล่าวถึงการเมืองโลกในมิติของหลายชั่วคราวทั้งในเหตุการณ์ข่าวระหว่างประเทศและในแวดวงวิชาการ เมื่อพิจารณาหนังสือและชุดภาษาที่นักวิชาการทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ จะเห็นว่าแนวคิดหลายชั่วคราว ได้เข้ามาแทนที่ชั่วคราวเดียว และกลายเป็นกรอบความคิดหลักในการเข้าใจพลวัตของการเมืองโลก เช่น หนังสือขายดีอันดับต้นๆ ในปี 2008 กล่าวถึงบทบาทของสหรัฐฯ ในฐานะมหาอำนาจที่เริ่มสั่นคลอนและเสื่อมถอยเพราะกำลังโดนท้าทายอำนาจจากประเทศอื่น ได้แก่ จีน และสหภาพยุโรป ตัวอย่างหนังสือดังกล่าว ได้แก่ The Post-American World เขียนโดย Fareed Zakarid นักข่าวที่แนะนำว่าสหรัฐฯ ควรเปลี่ยนแนวความคิดชั่วคราวเดียวที่สหรัฐฯ เป็นมหาอำนาจแต่เพียงผู้เดียวในโลกแล้วเริ่มร่วมมือกับประเทศที่มีอำนาจในเวทีระหว่างประเทศในการผลักดันให้มีสถาบันและกฎเกณฑ์เพื่อ

มากำกับดูแลระเบียบโลกผ่านการการประนีประนอมและการปรับตัว

แนวโน้มที่ว่าโลกได้เปลี่ยนไปในทิศทางหลายชั่วอานาจก็สะท้อนให้เห็นได้ในรายงานที่สภาข่าวกรองแห่งชาติ (National Intelligence Council) ของสหรัฐฯ จัดตีพิมพ์ในปี 2008 ภายใต้ชื่อ “ทิศทางแนวโน้มโลกปี 2025” (Global Trends 2025) ที่คาดการณ์ว่าอีกประมาณสามสิบปีข้างหน้าสหรัฐฯ จะประสบปัญหาและการเปลี่ยนแปลงอะไรในการเมืองโลกบ้าง และได้รับรู้ว่าสหรัฐฯ จะยังคงเป็นมหาอำนาจต่อไปในอีกสามสิบปีข้างหน้า แต่จะมีประเทศอื่นที่มีอำนาจมาท้าทายสหรัฐฯ ฉะนั้นการเมืองโลกจะเป็นแบบหลายชั่วอานาจมากยิ่งขึ้น (National Intelligence Council 2008) เมื่อเทียบกับรายงานวิจัยอนาคตโดยสถาบันเดียวกันนี้ที่พิมพ์ออกมาก่อนหน้านี้ในปี 2004 จะเห็นว่า ฉบับปี 2004 สะท้อนมุมมองโลกชั่วอานาจเดียวอย่างค่อนข้างชัดเจน โดยมีการตั้งคำถามว่าสหรัฐฯ จะดำรงไว้ซึ่งความเป็นมหาอำนาจแต่เพียงผู้เดียวได้อย่างไรจนถึงปี 2020 (National Intelligence Council 2004) ในขณะที่รายงานที่ออกมาในปี 2012 คาดการณ์ไว้ว่าในปี 2030 จีนจะครองอันดับเศรษฐกิจที่ใหญ่ที่สุดในโลก (National Intelligence Council 2012) การที่รัฐบาลสหรัฐฯ มีรายงานทิศทางเมืองโลกในอนาคตออกมาเช่นนี้สามารถตีความได้สองประการ ประการแรกคือในอนาคตสหรัฐฯ จะไม่ใช่มหาอำนาจแต่เพียงผู้เดียวแล้ว ซึ่งประเด็นการถกเถียงในเรื่องหลายชั่วอานาจก็มีมากยิ่งขึ้น และประการที่สองคืออำนาจสหรัฐฯ ในการจัดการบริหารการเมืองโลกและเวทีระหว่างประเทศกำลังถดถอยลง ซึ่งประการหลังนี้สอดคล้องกับการถกเถียงของนักวิชาการในเรื่องการถดถอยของสหรัฐฯ (American Decline) ในมิติด้านเศรษฐกิจ การเมืองและความมั่นคงในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

นอกจากนี้รัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศ Hillary Clinton ได้กล่าวไว้ว่า นโยบายต่างประเทศของสหรัฐฯ จะพัฒนาการเมืองโลกแบบหลายชั่วอานาจไปสู่การร่วมมือกันให้เกิด “โลกหลายหุ้นส่วน” (multi-partner world) (Kessler 2009) ไม่ใช่แค่การร่วมมือระหว่างรัฐแต่รวมถึงเอกชนด้วย การร่วมมือกันเป็นหุ้นส่วนนี้มีความคล้ายคลึงการร่วมมือผ่าน “ค่านิยมร่วม” ในสมัยรัฐบาลบุช ในแง่ที่พยายามหลีกเลี่ยงชุดภาษาตามแนวคิดสังคมนิยมใหม่ (neo-realism) ที่เล็งเห็นว่าการร่วมมือกันระหว่างประเทศนั้นเป็นเรื่องของผลประโยชน์แห่งชาติ และผลประโยชน์แห่งชาติเป็นเรื่องชั่วคราวและเมื่อผลประโยชน์หมดการร่วมมือก็หมดและต่างฝ่ายก็เป็นคู่แข่งทางอำนาจในเวทีการเมืองโลกกันใหม่ ในประเด็นนี้ก็แสดงให้เห็นว่าสหรัฐฯ ภายใต้โอบามาได้ไตร่ตรองและหยาบยืมแนวคิดชุดภาษาที่รัฐบาลบุชเคยใช้เกี่ยวกับ “ค่านิยมร่วม” ซึ่งประเด็นนี้สะท้อน “จักรวรรดิไตร่ตรอง” ที่จะหยาบยืมแนวคิดเดิม ๆ สมัยรัฐบาลชุดก่อนมาใช้ในการแก้ไขปัญหา และในขณะเดียวกัน “จักรวรรดิไตร่ตรอง” ก็มีแนวคิดใหม่ผสมผสานเพื่อดำเนินนโยบายต่างประเทศ อย่างเช่น สิ่งที่ Hillary Clinton พยายามเสนอว่า “การร่วมมือ” นั้นสำคัญมากในโลกที่มีหลายประเทศกำลังผงาดขึ้นมา มีบทบาทในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และ “สหรัฐฯ สนับสนุนการผงาดขึ้นมาของจีน เช่นเดียวกับสหรัฐฯ ก็สนับสนุนการขึ้นมา มีบทบาทมากขึ้นของอินเดียบราซิล และสหรัฐฯ ก็อยากเห็นแอฟริกาใต้ ไนจีเรีย ตุรกี และประเทศอื่น ๆ ว่าเป็นตัวแสดงที่สำคัญในแต่ละภูมิภาค ที่จะมารับผิดชอบการเมืองโลกมากขึ้น” (Kessler 2009) สหรัฐฯ กำลังพยายามผลักดันให้ประเทศตลาดเกิดใหม่เหล่านี้มี “ความรับผิดชอบ” มากขึ้นในการช่วยกันแก้ไขปัญหาในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ในที่นี้หมายความว่าต่างฝ่าย “จะ

“ไม่เป็นคู่แข่งกัน (rival)” (Clinton 2010a) แต่จะพัฒนาเป็น “หุ้นส่วน” ร่วมกับสหรัฐฯ ที่ยังดำรงตำแหน่งผู้นำในการเมืองโลก Hillary Clinton ยังคงเตือนประเทศเหล่านี้ว่า สหรัฐฯ ก็ยังเป็นประเทศที่อำนาจมากที่สุด “มีเศรษฐกิจใหญ่ที่สุด มีกองทัพทหารที่ใหญ่ที่สุด และเป็นประเทศเดียวในโลกที่มีขีดความสามารถในทุก ๆ ด้าน” (Clinton 2010b) และโลกปัจจุบันนี้ที่ค่อนข้างสลับซับซ้อนและเกี่ยวพันกันมากยิ่งขึ้น “สหรัฐฯ จำเป็นต้องเป็นผู้นำโลกในศตวรรษใหม่” และนี่คือ “ช่วงจังหวะวาระใหม่ของอเมริกา” (a new American moment) (Clinton 2010b; Rogin 2010) ที่จะก้าวนำพาประเทศต่าง ๆ ไปสู่การร่วมมือทางเศรษฐกิจและความมั่นคงในการเมืองโลกที่มีสหรัฐฯ เป็นผู้วางระเบียบกฎเกณฑ์และกำกับดูแล

นโยบายต่างประเทศของรัฐบาลโอบามายุคแรกนั้นสะท้อนให้เห็นชัดเจนว่าสหรัฐฯ เข้าใจถึง “ข้อจำกัด” ต่าง ๆ ของความเป็นมหาอำนาจของตนเอง แต่สหรัฐฯ ก็ยังคงดำรงไว้ซึ่งความเป็นที่หนึ่งในทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นทางทหารหรือเศรษฐกิจในเวทีระหว่างประเทศ โดยการพยายามสร้างความร่วมมือ เพื่อแก้ไขปัญหา ร่วมและสร้างสันติภาพในโลก (de Keersmaecker 2017, 201) ส่วนนโยบายต่างประเทศของสหรัฐฯ ในสมัยรัฐบาลโอบามายุคที่สองนั้นไม่ต่างจากยุคแรกที่ยังคงดำรงไว้ซึ่งความเป็นจักรวรรดิผู้นำในการเมืองโลกโดยเน้นเรื่องการทำหนดกฎเกณฑ์ของเศรษฐกิจโลกและการร่วมมือทางเศรษฐกิจในแต่ละภูมิภาคโดยสหรัฐฯ เป็นผู้ออกแบบกฎเกณฑ์ทางการค้าและการลงทุน ซึ่งสะท้อนอย่างชัดเจนในคำกล่าวของโอบามาต่อโครงการเขตการค้าเสรี Trans-Pacific Partnership (TPP) ที่ว่า “มีหลายประเทศที่ตระหนักถึงทิศทางการเป็นผู้นำของสหรัฐฯ ภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบหลายขั้วอำนาจ” (Obama 2015)

แม้จะเกรงว่าประเทศที่ผงาดขึ้นมานั้นจะทำให้เกิดความตึงเครียดและความขัดแย้งขึ้น แต่สหรัฐฯ ไม่ได้ละเลยและจับตามองอย่างใกล้ชิด โดยสหรัฐฯ มีวิธีจัดการกับประเทศขั้วอำนาจใหม่อย่างจีนโดยการร่วมมือกับประเทศอื่นในภูมิภาคเอเชีย ความพยายามสร้างเขตการค้าเสรีใหม่อย่าง TPP ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนภาพจักรวรรดิไตร่ตรอง ที่พยายามคงสถานะจักรวรรดิด้วยการเชื้อเชิญประเทศในภูมิภาคที่เริ่มจะมีหลายขั้วอำนาจอย่างเอเชียแปซิฟิก ให้เข้ามามีส่วนช่วยกำหนดทิศทางอนาคตกับสหรัฐฯ

กล่าวโดยสรุป ความแตกต่างระหว่างรัฐบาลโอบามากับรัฐบาลบุชในเรื่องการเมืองระหว่างประเทศคือ รัฐบาลโอบามายอมรับว่าการเมืองโลกได้เปลี่ยนแปลงไปแล้วเป็นแบบหลายขั้วอำนาจที่มีหลายประเทศที่กำลังผงาดขึ้นมาท้าทายอำนาจของสหรัฐฯ เมื่อเข้าสู่ยุคสมัยโอบามา นโยบายต่างประเทศของสหรัฐฯ ในภาพรวม มีความแตกต่างจาก Bush Doctrine อย่างมาก กล่าวคือ ขณะที่รัฐบาลบุชมุ่งแก้ปัญหาต่าง ๆ โดยลำพังผ่าน Bush Doctrine โดยไม่ให้ความสำคัญกับองค์การระหว่างประเทศ (Deni 2015, ix) โอบามากลับสู่การทูตและการร่วมมือกับประเทศอื่น ๆ และองค์การระหว่างประเทศ โดยเฉพาะประเด็นทางเศรษฐกิจ ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในการเมืองโลก

แต่อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ยังเป็นความต่อเนื่องระหว่างรัฐบาลบุชและโอบามาคือสหรัฐฯ ยังสามารถอ้างความเป็นจักรวรรดิในการเมืองโลกอยู่ต่อไปถึงแม้รัฐบาลสหรัฐฯ จะไม่ยอมออกมายอมรับสถานะความเป็นจักรวรรดิดังกล่าวก็ตาม อย่างที่กล่าวไปแล้ว Bush Doctrine กับการประกาศสงครามต่อต้านการก่อการร้าย นโยบายชิงลงมือก่อน และการประกาศบุกโจมตีอัฟกานิสถานและอิรักโดยไม่รอความเห็นชอบ

จากสหประชาชาติ ล้วนสะท้อนความเป็นจักรวรรดิอเมริกันอย่างชัดเจน ยิ่งไปกว่านั้น การรบในทั้งสองประเทศของสหรัฐฯ ก็เป็นการละเมิดกฎหมายระหว่างประเทศและประเพณีสิทธิมนุษยชนเพราะสหรัฐฯ ใช้อากาศยานไร้คนขับ (drones) ไปทิ้งระเบิด ณ สถานที่ที่สหรัฐฯ อ้างว่าเป็นแหล่งกบดานของผู้ก่อการร้าย ซึ่งทำให้มีพลเรือนเสียชีวิตด้วยเป็นจำนวนมาก รัฐบาลโอบามาเองไม่แตกต่างจากรัฐบาลบุชในการใช้อากาศยานไร้คนขับกำจัดผู้ก่อการร้าย และเมื่อยุติแล้วรัฐบาลโอบามาใช้อากาศยานไร้คนขับทิ้งระเบิดในป่าใกล้สถานมากกว่ายุครัฐบาลบุชเสียอีก (Bergen et al. 2017) อำนาจทางทหารและความมั่นคงที่สามารถแสดงออกได้ตามอำเภอใจเหนืออำนาจอกฎหมายระหว่างประเทศนี้ สะท้อนความเป็นจักรวรรดิอเมริกันที่มีขีดความสามารถในการใช้เทคโนโลยีทางการทหารที่น่าสยัมและเหนือกว่ารัฐอื่น ๆ ทั้งนี้ยังไม่รวมถึงการมีฐานทัพทหาร (military base) ในที่ต่าง ๆ ทั่วโลกซึ่งแสดงให้เห็นถึงอำนาจที่ไม่มีรัฐใดจะเทียบได้

ส่วนต่อไปจะกล่าวถึงบทบาทของสหรัฐฯ ในเอเชียแปซิฟิกภายใต้การนำของโอบามา และการดำเนินนโยบาย Pivot to Asia หรือ Rebalance โดยจะแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็นสามส่วน ส่วนแรกคือ ยุทธศาสตร์การถ่วงดุลอำนาจของสหรัฐฯ ทางด้านการทหาร ส่วนที่สองคือยุทธศาสตร์การถ่วงดุลอำนาจด้านเศรษฐกิจ และส่วนที่สามคือการใช้อำนาจทางการทูตในการโน้มน้าวสร้างการร่วมมือผ่านวัฒนธรรมและการแลกเปลี่ยนทางสังคม ทั้งสามส่วนนี้จะแสดงให้เห็นถึงความเป็นจักรวรรดิอเมริกันว่ายังดำรงอยู่ต่อไปได้ด้วยกลไกใดบ้าง สะท้อนความเป็น “จักรวรรดิไตร่ตรอง” อย่างไรบ้าง และรัฐบาลโอบามาได้ใช้ “อำนาจอัจฉริยะ” หรือ smart power อย่างไรบ้าง

ส่วนที่สาม: ยุทธศาสตร์การถ่วงดุลอำนาจของสหรัฐฯ ทางด้านการทหาร (military rebalance)

จุดเริ่มต้นของ rebalance ในมิติด้านการทหารนี้ คือยุทธศาสตร์ที่มีชื่อว่า Pivot to Asia อันเป็นการประกาศว่าสหรัฐฯ จะกลับมาให้ความสำคัญกับประเด็นความมั่นคงในภูมิภาคเอเชียอีกครั้ง หลังจากไปหมกมุ่นกับสงครามต่อต้านการก่อการร้ายในตะวันออกกลางในสมัยบุชตลอดทศวรรษที่ 2000 ดังนั้น rebalance ในความหมายที่สืบเนื่องจาก Pivot to Asia จึงเป็น rebalance ในเชิงภูมิศาสตร์การทหาร เนื้อหาของ Pivot to Asia เริ่มเป็นรูปธรรมขึ้นในเดือนมิถุนายน 2012 เมื่อรัฐมนตรีกลาโหมสหรัฐฯ Leon Panetta กล่าว ณ Shangri-La Dialogue ว่าสหรัฐฯ มีเป้าหมายที่จะปรับสัดส่วนกองกำลังและยุทโธปกรณ์ในยุโรป (หรือน่านน้ำ Atlantic) และเอเชีย (หรือน่านน้ำ Pacific) เสียใหม่ ให้เป็นสัดส่วน 60:40 ภายในปี 2020 (Panetta 2012) นอกจาก rebalance จะมีความนัยถึงการโยกย้ายยุทธศาสตร์ความมั่นคงสหรัฐฯ จากยุโรปมาสู่เอเชียแล้ว rebalance ก็ยังสามารถตีความได้อีกอย่างหนึ่ง กล่าวคือ เป็นการ rebalance กำลังทหารของสหรัฐฯ จากที่กระจุกตัวหนาแน่นอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงเหนือ หรือน่านน้ำญี่ปุ่นและเกาหลีใต้ ไปยังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือน่านน้ำทะเลจีนใต้ให้มากขึ้น เพื่อให้เส้นทางการเดินเรือสินค้าในน่านน้ำสากลสะดวกและไม่ถูกปิดล้อมหรือปิดกั้นโดยจีน

ยุทธศาสตร์ rebalance ด้านการทหารของสหรัฐฯ ถูกขับเคลื่อนด้วยแสนยานุภาพทางทหารของจีนที่เพิ่มขึ้นอย่างก้าวกระโดดในทศวรรษที่ 2000 โดยงบประมาณด้านการทหารของจีนในปี 2010 อยู่ที่ 78,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ซึ่งแม้จะยังห่างไกล

งบประมาณการทหารของสหรัฐฯ ซึ่งอยู่ที่ราว 6 แสนล้านเหรียญ แต่ก็เรียกได้ว่าเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 358 จากปี 2001 ซึ่งอยู่ที่ 17,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ (Sharma et al. 2011) การที่จีนเพิ่มศักยภาพทางทหารอย่างรวดเร็วนี้ ส่งผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อสมดุลด้านการทหารและการไหลเวียนของอาวุธยุทธภัณฑ์ในภูมิภาคเอเชีย สร้างความหวาดระแวงให้บรรดารัฐเล็กรัฐใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นอินเดีย ญี่ปุ่น ออสเตรเลีย ต่างก็พร้อมที่จะตอบสนองต่อข้อเสนอขายอาวุธหรือความช่วยเหลือทางทหาร (Sharma et al. 2011) และแน่นอนว่าสหรัฐฯ ก็ต้องลุกขึ้นมาตอบโต้เกมที่จีนเดินมากไว้ ทั้งในฐานะผู้วางระเบียบโลกหลังสงครามโลกครั้งที่สอง และในฐานะผู้ค้าอาวุธรายใหญ่ที่สุดของโลก ในบริบทเช่นนี้เอง rebalance จึงเป็นการตอบสนองเชิงรุกต่อการเปลี่ยนแปลงของสมดุลด้านความมั่นคงในเอเชียที่เอนเอียงไปทางจีนมากขึ้น ให้กลับสู่จุดสมดุลเดิมที่สหรัฐฯ เคยกำกับอยู่ (Sharma et al. 2011)

กิจกรรมด้านการทหารของสหรัฐฯ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เพิ่มขึ้น นอกจากจะหมายถึงการเพิ่มการขายอาวุธยุทธภัณฑ์แล้ว ยังรวมถึงกิจกรรมด้านการทหารอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการความร่วมมือด้านความมั่นคง ไม่ว่าจะเป็นการทำข้อตกลงเข้าใช้ฐานทัพ โครงการช่วยเหลือด้านเทคโนโลยีความมั่นคง หรือโครงการฝึกความร่วมมือระหว่างกองทัพอเมริกันกับกองทัพของรัฐในภูมิภาคเป็นต้น ทั้งนี้เหตุผลด้านมนุษยธรรมและการปฏิบัติการบรรเทาภัยพิบัติ หรือภารกิจภายใต้หัวข้อ HADR (Humanitarian Assistance and Disaster Relief: HADR) ได้กลายมาเป็นข้ออ้างหลักของสหรัฐฯ ในการผลักดันกิจกรรมด้านการทหารและความร่วมมือด้านความมั่นคงในภูมิภาคโดยเฉพาะกับ ASEAN ดังจะชี้ให้เห็นต่อไป (Fukushima et al. 2014)

ในปี 2009 โอบามาประสบความสำเร็จในการทำให้สหรัฐฯ เข้าเป็นคู่สัญญาหนึ่งใน Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia ซึ่งเป็นเอกสารที่เป็นรากฐานของ ASEAN ความสำเร็จนี้ถือเป็นก้าวสำคัญต่อการเพิ่มบทบาทด้านความมั่นคงของสหรัฐฯ ในเวที ASEAN เพราะเป็นการเปิดทางให้สหรัฐฯ สามารถเข้าร่วมประชุม East Asia Summit (EAS) ซึ่งมีผู้นำจาก 18 ประเทศเข้าร่วม หนึ่งในนั้นคือผู้นำจีนและผู้นำรัสเซีย โดยโอบามาและผู้นำรัสเซียได้เข้าร่วมประชุมเป็นครั้งแรกในปี 2011 นอกจากนี้ในปี 2010 สหรัฐฯ ได้แต่งตั้ง diplomatic mission และส่งเอกอัครราชทูต รวมทั้งที่ปรึกษาด้านกลาโหม (Military Advisor/Liaison Officer) ไปประจำที่สำนักงานเลขาธิการ ASEAN ณ กรุงจาการ์ตา ถือได้ว่าเป็นประเทศนอกกลุ่ม ASEAN ประเทศแรกที่ทำเช่นนั้น (The White House 2016)

อีกเวทีหนึ่งที่มีความสำคัญต่อสหรัฐฯ ในการเพิ่มบทบาทด้านความมั่นคงในภูมิภาคผ่านเวที ASEAN คือการประชุม ADMM-Plus ซึ่งเป็นเวทีแลกเปลี่ยนสำหรับรัฐมนตรีกลาโหมจาก 18 รัฐ ได้แก่ ประเทศอาเซียน 10 ประเทศ บวกกับ สหรัฐฯ จีน รัสเซีย ญี่ปุ่น อินเดีย เกาหลีใต้ ออสเตรเลีย และนิวซีแลนด์ซึ่งทั้งหมดเป็นผู้เข้าร่วมประชุม EAS ด้วย ในที่ประชุม ADMM-Plus ครั้งแรกในปี 2010 เจ้าภาพเวียดนามได้กล่าวถึงประเด็นที่ ASEAN Defense Minister's Meeting-Plus (ADMM-Plus) จะให้ความสำคัญ ว่าประกอบไปด้วย การช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมและการบรรเทาภัยพิบัติ (HADR) ความมั่นคงทางทะเล (maritime security) การปราบปรามการก่อการร้าย และการปฏิบัติการรักษาสันติภาพ ถึงแม้ว่า ADMM-Plus จะไม่หยิบยกประเด็นที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับอธิปไตยของรัฐสมาชิก เช่นกรณีพิพาททะเลจีนใต้ แต่หัวข้อ maritime security ก็เป็นการเปิดช่องไว้ให้

ประเด็นดังกล่าว (Huisken 2010)

ในปี 2014 รัฐมนตรีกลาโหมสหรัฐฯ นาย Chuck Hagel ได้ริเริ่มเป็นเจ้าภาพจัด US-ASEAN Defense Forum ขึ้นที่ฮาวาย โดยเป็นครั้งแรกที่ รัฐมนตรีกลาโหมของรัฐบาลสมาชิก ASEAN ได้พบปะหารือกันบนดินแดนของสหรัฐฯ สหรัฐฯ มีวัตถุประสงค์ชัดเจนที่จะให้ Forum ครั้งนี้เป็นเครื่องยืนยันความจริงจังในการให้ความสำคัญกับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Thayer 2014) อย่างไรก็ดี สิ่งที่น่าสนใจคือ ภายในระยะเวลา 3 วันของการจัด Forum สหรัฐฯ ได้จัดให้รัฐมนตรีกลาโหมทั้ง 10 คนได้เข้าชมฐานทัพ Joint Base Pearl Harbor-Hickam และยุทธโศปกรณ์ชั้น นำ เป็นต้นว่าเครื่องบินทิ้งระเบิด B-52 เครื่องบินต่อสู้ F-22 และ C-17 ที่ถูกออกแบบมาเพื่อการปฏิบัติการด้านมนุษยธรรมและบรรเทาภัยพิบัติ (Humanitarian Assistance and Disaster Relief: HADR) รัฐมนตรีกลาโหมจากรัฐสมาชิก ASEAN ยังได้เข้าชมเรือรบ สะเทินน้ำสะเทินบก USS Anchorage (LPD 23) ซึ่งใช้เทคโนโลยีทางทหารขั้นสูงและมีหน่วยรักษาพยาบาลที่เพียบพร้อม (Thayer 2014) โดยนัยแล้ว สหรัฐฯ กำลังแสดงแสนยานุภาพทางทหาร รวมทั้งแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของตนในการให้ความช่วยเหลือแก่รัฐสมาชิก ASEAN โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปฏิบัติการบรรเทาภัยพิบัติ

ในเดือนพฤศจิกายน 2015 ณ ที่ประชุม ASEAN Summit ครั้งที่ 27 โอบามาได้ประกาศยกระดับความสัมพันธ์ระหว่างสหรัฐฯ กับ ASEAN ให้เป็น Strategic Partnership และได้เสนอตัวเป็นเจ้าภาพจัดประชุมระดับสูงกับผู้นำ ASEAN (Hamid 2016) ในลักษณะเดียวกับการจัด US-ASEAN Defense Forum ที่ฮาวาย ซึ่งการประชุม US-ASEAN Summit ครั้งแรกก็ได้เกิดขึ้นในอีกสามเดือนถัดมา คือในเดือน

กุมภาพันธ์ 2016 ณ Sunnylands แคลิฟอร์เนีย โดยสหรัฐฯ จงใจให้มีบรรยากาศที่ผ่อนคลายกว่าการประชุมประจำปีในเวที ASEAN ที่สหรัฐฯ เคยเข้าร่วม การเกิดขึ้นของ US-ASEAN Summit เป็นก้าวที่สำคัญยิ่งในความสัมพันธ์ของสหรัฐฯ และประเทศอาเซียน เพราะเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้นำประเทศอาเซียนได้มีปฏิสัมพันธ์กับผู้นำสหรัฐฯ อย่างเต็มวัน แทนที่จะเป็นการพบปะอย่างเร่งรีบตามที่ประชุมย่อยของเวที ASEAN ซึ่งจะเป็นการเพิ่มความถี่ไปได้ของการพูดคุยระดับสูงในประเด็นที่อ่อนไหวมาก ๆ เช่น เรื่องความมั่นคงและข้อพิพาทเกี่ยวกับอำนาจอธิปไตย (Parameswaran 2016) นักวิเคราะห์หิมองว่า US-ASEAN Summit เป็นสัญญาณที่ชัดเจนว่าสหรัฐฯ กำลังเร่งเครื่องตอบโต้การขยายอิทธิพลของจีนในภูมิภาค (Wazir 2016) ถึงแม้ว่าเจ้าหน้าที่ระดับสูงของสหรัฐฯ จะยืนยันว่าการจัดประชุมดังกล่าวไม่ได้เป็นการ “ต่อต้านจีน (anti-China)” ก็ตาม (Hamid 2016)

จากการวิเคราะห์มิติด้านการทหารของยุทธศาสตร์ rebalance ข้างต้น พอจะสรุปได้ประเด็นดังนี้ rebalance ด้านการทหารของสหรัฐฯ เป็นการตอบสนองของจักรวรรดิไตร่ตรองต่อการขยายอิทธิพลทางทะเลของจีนอันเกี่ยวเนื่องกับข้อพิพาททะเลจีนใต้ ดังจะเห็นได้ว่า ความร่วมมือใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น มีความเคลื่อนไหวอยู่ในบริเวณน่านน้ำทะเลจีนใต้เกือบทั้งสิ้น rebalance ด้านการทหารของสหรัฐฯ นอกจากจะอยู่บนหลักการ freedom of navigation ยังใช้เหตุผลด้านมนุษยธรรมและการปฏิบัติการด้านภัยพิบัติ (HADR) เป็นตัวขับเคลื่อนที่สำคัญ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การเพิ่มความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมของสหรัฐฯ ก็คือการเพิ่มจำนวนนายทหารและอาวุธยุทโธปกรณ์ในภูมิภาคนี้ นั่นเอง ดังนั้น HADR จึงเป็นเสมือนฉากบังหน้าเจตนาที่จะคานอำนาจจีน ทั้งนี้เพราะสหรัฐฯ ต้องการ

หลีกเลี่ยงท่าที่เป็นปรักษ์ต่อจีนอย่างออกนอกหน้า หากไม่จำเป็นจริง ๆ เพราะนอกจากการกระทำดังกล่าวจะสั่นคลอนความมั่นคงในภูมิภาคและความเชื่อมั่นของรัฐพันธมิตรแล้ว สหรัฐฯ เองก็จะตกอยู่ในความเสี่ยงด้วยเช่นกัน เพราะในมิติทางเศรษฐกิจแล้ว สหรัฐฯ กับจีนมีความผูกพันกันอย่างลึกซึ้งทีเดียว ความสุขุมและแยบยลในยุทธศาสตร์ของสหรัฐฯ นี้ ก็เป็นสิ่งที่สะท้อนลักษณะของจักรวรรดิไตร่ตรอง ภายใต้รัฐบาลโอบามาได้เป็นอย่างดี

การที่ยุทธศาสตร์ rebalance มุ่งเน้นไปที่ด้านความมั่นคงในตอนแรก ทำให้สหรัฐฯ ถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่ามีนโยบายต่างประเทศและความมั่นคงที่เน้นการทหารมากเกินไป (over-militarization) โดยไม่ให้ความสำคัญที่เพียงพอต่อการทหารและเศรษฐกิจ (Graham 2013, 306) ตลอดช่วง 5 ปีแรกของโอบามา สัดส่วนงบประมาณด้านการทหารของสหรัฐฯ ต่องบประมาณด้านการพัฒนาและความมั่นคงไม่ได้ลดลงแต่อย่างใด และทรัพยากรเพื่อการต่างประเทศของสหรัฐฯ ยังคงกระจุกอยู่ที่การทหารอยู่ดี (Deni 2015) ที่สหรัฐฯ ให้ความสำคัญต่อยุทธศาสตร์ทางทหารในทะเลจีนใต้ก็เพราะสหรัฐฯ ต้องใช้น่านน้ำดังกล่าวในการส่งสินค้า ฉะนั้นมิติทางด้านการทหารของจักรวรรดิอเมริกันก็ซ้อนทับกับมิติทางด้านเศรษฐกิจ

ส่วนที่สี่: ยุทธศาสตร์การถ่วงดุลอำนาจของสหรัฐฯ ทางด้านเศรษฐกิจ (economic rebalance)

สัญญาณว่าสหรัฐฯ เริ่มหันมาให้ความสำคัญต่อมิติทางเศรษฐกิจของ rebalance เพื่อรักษาสถานภาพจักรวรรดิในภูมิภาค เป็นที่ชัดเจนขึ้นจากสุนทรพจน์ของ Hillary Clinton รัฐมนตรีต่างประเทศ

สหรัฐฯ ณ Singapore Management University ในเดือนพฤศจิกายน 2012 ที่ว่าด้วย “economic pivot” ซึ่งแสดงเจตจำนงของสหรัฐฯ ที่จะสร้างความสัมพันธ์ทางธุรกิจที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นในภูมิภาคนี้ (Clinton 2012) โดยในขณะเดียวกัน โอบามาก็ได้พาขบวนผู้แทนการค้ากลุ่มใหญ่เข้าเยี่ยมเยียนผู้นำประเทศอาเซียนในช่วงก่อนการเข้าร่วมประชุม East Asia Summit 2012 ทั้งนี้ สหรัฐฯ เล็งเห็นแล้วว่าสำหรับประเทศตลาดเกิดใหม่ทั้งหลาย ยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศอยู่กับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมากกว่าการพัฒนา กองกำลังทหาร ฉะนั้น “economic statecraft” หรือการทูตเชิงเศรษฐกิจที่ใช้นโยบายการค้าการลงทุนและการเงินจึงเป็นเครื่องมือในการสนับสนุนผลประโยชน์ทางยุทธศาสตร์ที่สำคัญของสหรัฐฯ และขณะเดียวกันก็ช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจภายในประเทศของสหรัฐฯ เช่นกัน (Parker and Sofio 2017) มิติทางการทูตเชิงเศรษฐกิจจึงมีอิทธิพลต่อภูมิรัฐศาสตร์เพราะจักรวรรดิอเมริกันกำลังใช้นโยบายทางเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือเพื่อบรรลุเป้าหมายทางการเมืองซึ่งในที่นี้คือการ rebalance หรือการถ่วงดุลจีน และนโยบายทางเศรษฐกิจที่สหรัฐฯ ผลักดันคือ Trans-Pacific Partnership (TPP) หรือข้อตกลงหุ้นส่วนยุทธศาสตร์เศรษฐกิจภาคพื้นแปซิฟิก

ในประเด็นเรื่อง TPP โอบามาได้เขียนแสดงความเห็นในบทบรรณาธิการลงหนังสือพิมพ์ Washington Post ไว้อย่างชัดเจนว่า “สหรัฐฯ เป็นผู้นำและมีบทบาทอย่างมากในกระบวนการร่วกลุ่มเศรษฐกิจของภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกและจะไม่ยอมให้ประเทศอื่นมาตั้งกติกาในกระบวนการที่นำไปสู่ความเจริญและมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของกลุ่มภูมิภาคนี้ และสหรัฐฯ จะใช้ TPP เป็นเครื่องมือในการให้อำนาจแก่สหรัฐฯ ที่จะตั้งกฎเกณฑ์ทางการค้าและการร่วมมือ” (Obama 2016) ซึ่งบทแสดงความเห็นในบท

บรรณาธิการของโอบามานี้สะท้อนความเป็นจักรวรรดิในด้านเศรษฐกิจของสหรัฐฯ ที่จะเป็นผู้นำในการสร้างเครือข่ายและกฎเกณฑ์ไม่ใช่เฉพาะเรื่องการค้าแต่รวมถึงการลงทุนและภาคการเงินด้วย ข้อตกลง TPP ยังครอบคลุมในเรื่องของ “การสร้างกฎระเบียบการค้าและการป้องกันทรัพย์สินทางปัญญา แรงงาน และสิ่งแวดล้อมให้เป็นมาตรฐานเดียวกัน” (Rossman 2015) อีกนัยยะหนึ่งคือสหรัฐฯ กำลังเขียนกติกาใหม่ทางด้านความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่เอื้อต่อการขยายเครือข่ายอำนาจอิทธิพลและผลประโยชน์ของบริษัทข้ามชาติสหรัฐฯ ต่ออเมริกา การขยายตัวของจักรวรรดิจะเกิดขึ้นควบคู่กับธุรกิจของบริษัทข้ามชาติ TPP คือการกำหนดเกมกระดานใหม่ในเวทีเศรษฐกิจโลกที่สหรัฐฯ ตั้งตนเป็นเจ้ามือ สร้างกติกาเอง และมีสิทธิที่จะเลือกรัฐผู้เล่นอื่นๆ โดยมากที่สหรัฐฯ นำออกมาใช้ในเกมนี้นี้ คือสิทธิพิเศษในการเข้าถึงตลาด (market access) การเจาะตลาดกลุ่มวิสาหกิจของรัฐ (state-owned enterprise) และเปลี่ยนนโยบายการจัดซื้อจัดจ้าง (government procurement) รวมทั้งการยกระดับมาตรฐานในเรื่องการป้องกันทรัพย์สินทางปัญญา แรงงาน และสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะเป็นมาตรฐานที่สหรัฐฯ เป็นฝ่ายระบุเองเพื่อผลประโยชน์ของตนเองในฐานะจักรวรรดิ (Rajamoorthy 2013)

ในส่วนของการระงับข้อพิพาทนั้น บริษัทข้ามชาติอเมริกันมีสิทธิฟ้องรัฐบาลของประเทศอื่นได้หากการลงทุนในประเทศนั้นเกิดการขาดทุน อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงนโยบาย เช่น บริษัททุนข้ามชาติสามารถฟ้องร้องรัฐบาลได้หากรัฐบาลนั้นออกนโยบายสาธารณะที่ขัดประโยชน์ของบริษัท โดยใช้กระบวนการระงับข้อพิพาทระหว่างรัฐกับเอกชน (Investor – State Dispute Settlement: ISDS) เมื่อหนึ่งในข้อตกลงของ TPP เกี่ยวกับการจัดซื้อจัดจ้าง

ของรัฐ (public procurement) และกลุ่มวิสาหกิจของรัฐ (state-owned enterprise) ที่เปิดโอกาสให้บริษัทข้ามชาติมีอำนาจที่จะลดขีดความสามารถของรัฐบาลประเทศอื่นในการใช้งบประมาณภาครัฐเพื่อช่วยเหลือสังคม ด้วยเนื้อหาเช่นนี้ ข้อตกลง TPP จึงสะท้อนจักรวรรดิอเมริกัน ในแง่ที่ว่าเป็นการให้อำนาจและสิทธิต่อบริษัทข้ามชาติในระดับกฎหมายและนโยบาย โดยเฉพาะการระบุให้ใช้กลไก Investor-State-Dispute Settlement (ISDS) นั้น ทำให้บริษัทข้ามชาติได้รับอำนาจพิเศษทางการศาล (extra-judicial process) ซึ่งเป็นการบั่นทอนอำนาจการต่อรองของสถาบันต่าง ๆ รวมถึงกลุ่มผลประโยชน์ภายในประเทศคู่กรณีไปโดยปริยาย บริษัทข้ามชาติมีอำนาจที่จะควบคุมและกอบโกยผลกำไรจากกฎหมายปกป้องทรัพย์สินทางปัญญา ตั้งแต่เรื่อง ลิขสิทธิ์ สิทธิบัตร และเครื่องหมายการค้า (Rossman 2015; Reich 2015; Stiglitz 2016)

แม้โดยผิวเผินแล้ว TPP จะเป็นเรื่องเศรษฐกิจแต่ล้วนแฝงไปด้วยเรื่องของภูมิรัฐศาสตร์ สหรัฐฯ มีอำนาจที่จะเลือกสมาชิกของ TPP ดังปรากฏว่ามีเพียง 4 รัฐจาก 10 รัฐใน ASEAN เท่านั้นที่ผ่านเกณฑ์การคัดเลือกของสหรัฐฯ ได้แก่ มาเลเซีย บรูไน เวียดนาม และสิงคโปร์ โดยรัฐที่เหลือไม่สามารถตอบสนองเกณฑ์ของการเข้าร่วมที่สหรัฐฯ ตั้งขึ้นได้ (Simon 2016, 53) โดยเฉพาะเมียนมาร์ ลาว และกัมพูชา ซึ่งมักจะถูกมองว่าอยู่ภายใต้อิทธิพลของจีน (Graham 2013, 310) ซึ่งหากมองเช่นนี้แล้ว นัยยะของ TPP ในแง่ที่เป็นการกำหนดเขตอิทธิพลทางเศรษฐกิจของสหรัฐฯ – จีน ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็จะชัดเจนขึ้น จะเห็นว่าจีนไม่ได้อยู่ในกลุ่ม TPP ที่ประกอบไปด้วย 12 ประเทศได้แก่ สหรัฐฯ ออสเตรเลีย บรูไน แคนาดา ชิลี ญี่ปุ่น มาเลเซีย เม็กซิโก นิวซีแลนด์ เปรู สิงคโปร์ และ เวียดนาม ซึ่ง คิดเป็นสัดส่วนราว

ร้อยละ 40 ของ GDP โลก ฉะนั้นข้อตกลง TPP “จึงเป็นเครื่องมือทางเศรษฐกิจของสหรัฐฯ ที่มาคานจีน” (Perlez 2015) อันที่จริงแล้ว การที่จีนไม่ได้เข้าเป็นสมาชิก ถือว่าเป็นกลยุทธ์หลักในการจัดตั้ง TPP กล่าวคือ ให้ประเทศกำลังพัฒนาใน ASEAN รวมกลุ่มกันเพื่อคานอำนาจ (counterweight) กับจีน และเพื่อผลประโยชน์ของสหรัฐอเมริกา

โดยสรุปแล้ว TPP มีเป้าหมายหลัก ๆ คือ การสนับสนุนภาคธุรกิจของสหรัฐฯ โดยเฉพาะบริษัทข้ามชาติ เพื่อให้สามารถขยายตลาดในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกและเป็นการคานอำนาจทางเศรษฐกิจของจีนในภูมิภาคโดยมีเนื้อหายุทธศาสตร์หลัก ๆ 3 ประการ คือ ประการแรก ลดการกีดกันทางการค้าในรูปแบบกำแพงภาษี ประการที่สอง เป็นการยกระดับมาตรฐานและกฎระเบียบในการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศในภูมิภาค ไม่ว่าจะเป็นภาคบริการ การปกป้องทรัพย์สินทางปัญญา การค้าในรูปแบบดิจิทัลและ e-commerce มาตรฐานด้านแรงงานและสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ นโยบายนส่งเสริมขีดความสามารถด้านการแข่งขันทางการค้า และนโยบายรัฐวิสาหกิจ (Barshefsky, Greenberg and Huntsman Jr. 2017) ประการสุดท้าย TPP เปิดทางให้บริษัทข้ามชาติของสหรัฐฯ สามารถฟ้องร้องรัฐบาลประเทศอื่นได้ เมื่อธุรกิจไม่สามารถทำผลกำไรได้ตามที่ตั้งไว้ ซึ่งยุทธศาสตร์ของ TPP นี้ปูทางให้จักรวรรดิอเมริกันสร้างเครือข่ายกติกาสถักทอกลไก และเป็นการสร้างมาตรฐานในเวทีการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศเพื่อผลประโยชน์ของบริษัทข้ามชาติของสหรัฐฯ โดยเฉพาะ

ส่วนที่ห้า: ยุทธศาสตร์การถ่วงดุลอำนาจของสหรัฐฯ ทางด้านวัฒนธรรม

ในด้านความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรม สหรัฐฯ ให้ความสำคัญต่อประเด็นสิทธิมนุษยชนและกระบวนการประชาธิปไตย เสรีภาพ และความเท่าเทียมกัน ซึ่งสหรัฐฯ ถือว่าเป็น “ค่านิยมสากล” ที่สหรัฐฯ พยายามเผยแพร่และสนับสนุนผ่านแนวทาง soft power หรืออำนาจทางการทูตในการชักจูงโน้มน้าวเพื่อกระชับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในภูมิภาคนี้ แนวทางของจักรวรรดิไตรตรองคือการสร้างอัตลักษณ์ให้กับประชาคมโลกเห็นชอบด้วยกับ “ค่านิยมสากล” นี้ผ่านท่าทีที่ไม่โอหัง และยอมรับในความหลากหลายทางวัฒนธรรมของรัฐภายใต้อาณัติ ภายใต้การนำของรัฐบาลโอบามา มิติการถ่วงดุลทางด้านวัฒนธรรม (cultural rebalance) นั้นให้ความสำคัญต่อเรื่องสิทธิสตรีและเด็ก และส่งเสริมการประสานสัมพันธ์ระหว่างคนต่อคน (people-to-people) ให้มากยิ่งขึ้น ซึ่งต้องยอมรับว่าบทบาทของทั้ง Hillary Clinton และตัวประธานาธิบดีโอบามาเองมีส่วนสำคัญมากในด้าน การทูตเชิงวัฒนธรรม

ช่วงระยะเวลาตั้งแต่ปี 2009 ถึง 2013 ที่ Hillary Clinton ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศนั้น ประเด็นเรื่องสิทธิสตรีถูกดึงจากชายขอบมาเป็นประเด็นหลักในนโยบายต่างประเทศของสหรัฐฯ Hillary Clinton กล่าวไว้ว่า “สถานะผู้หญิงในโลกนี้ไม่ใช่ประเด็นด้านศีลธรรม แต่เป็นประเด็นด้านความมั่นคงแห่งชาติ” เพราะ “การให้อำนาจต่อ

ผู้หญิงและเด็ก” ให้เป็นตัวของตัวเองที่จะแสดงขีดความสามารถนั้นเป็น “เรื่องของความมั่นคง ความมั่งคั่งร่ำรวย และสันติภาพ เมื่อผู้หญิงได้สิทธิเท่าเทียมกันกับผู้ชายแล้วประเทศจะมีเสถียรภาพและความมั่นคง” (Clinton 2010c) แนวคิดนโยบายต่างประเทศดังกล่าววางอยู่บนความเชื่อที่ว่า การที่ผู้หญิงมีส่วนร่วมในภาคเศรษฐกิจจะนำเศรษฐกิจให้เจริญสู่ความมั่งคั่ง และการกดขี่ผู้หญิงส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นในประเทศที่ปกครองแบบเผด็จการไม่ใช่ระบอบประชาธิปไตย นอกจากนี้ประเทศที่มีประชากรไม่สมดุลกันอย่างเช่นจีนที่มีผู้ชายมากกว่าผู้หญิงนั้นจะนำไปสู่ความไม่เสถียรภาพในสังคม (social instability) (Nossel 2016, 164) บนตรรกะดังกล่าว รัฐบาลโอบามาจึงสนับสนุนความเท่าเทียมกันของผู้หญิงในโลกนี้ และเมื่อปี 2009 Hillary Clinton ได้เพิ่มงบประมาณให้แก่กระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐฯ โดยเฉพาะ Office of Global Women’s Issues ได้รับงบประมาณเพิ่มขึ้นสิบเท่า (Nossel 2016, 164)

ในด้านการส่งเสริมความสัมพันธ์ทางด้านวัฒนธรรม รัฐบาลโอบามาได้ส่งเสริมการประสานสัมพันธ์ระหว่างคนต่อคน (people-to-people) ให้มากยิ่งขึ้น โดยริเริ่มโครงการ Young Southeast Asia Leaders Initiative (YSEALI) ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเครือข่ายผู้นำรุ่นใหม่จากสหรัฐฯ และกลุ่มประเทศอาเซียนที่มีอายุระหว่าง 18 ถึง 35 ปีให้มาพบปะกันโดยสหรัฐฯ เป็นผู้มอบทุนให้ โดยผู้นำรุ่นใหม่ที่จะเข้าร่วมโครงการจะได้มาถกเถียงกันในเรื่องสำคัญ ๆ ของภูมิภาคนี้ เช่น ประเด็นผู้ประกอบการ (entrepreneurship) การปกป้องสิ่งแวดล้อม (environmental protection) และการศึกษา นอกจากนี้สหรัฐฯ ยังคงให้ทุน Fulbright แก่นักวิชาการเพื่อไปศึกษาในมหาวิทยาลัยในสหรัฐฯ ในปี 2014 สหรัฐฯ ริเริ่มการให้ทุนวิจัย

ทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (Science and Technology Fellows Program) แก่นักวิทยาศาสตร์ในอาเซียนเพื่อไปทำวิจัยเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมและพลังงานทดแทน (The White House 2016)

อำนาจอัจฉริยะที่สหรัฐฯ ใช้อยู่นี้เป็นการสร้างเครือข่ายการร่วมมือทางทหารควบคู่ไปกับการร่วมมือทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม วัฒนธรรมที่จักรวรรดิอเมริกันนำเสนออันนี้คือค่านิยมสากล เช่น การเคารพสิทธิมนุษยชน ความเท่าเทียมและเสมอภาคของสตรี เสรีภาพ และประชาธิปไตย ทั้งนี้การเป็นจักรวรรดินั้นต้องมีค่านิยมสากลเหล่านี้ด้วย และโดยนัยแล้ว สหรัฐฯ กำลังชี้ให้ประชาคมโลกโดยเฉพาะประชาชนในประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เห็นว่า จีนยังไม่สามารถผงาดขึ้นมาแทนที่สหรัฐฯ ในฐานะผู้นำโลกได้ เพราะไม่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตย ทั้งนี้การที่จะเป็นมหาอำนาจในโลกนี้ได้ในระดับจักรวรรดิต้องมีอำนาจในการควบคุมความคิด และการที่สหรัฐฯ ใช้ชุดภาษาของเสรีนิยมอย่างเช่น เสรีภาพ ความเท่าเทียมกัน สันติภาพ และ ประชาธิปไตย สหรัฐฯ ย่อมมีภาษีกว่าในการโน้มน้าวให้ประเทศอื่นเข้ามาอยู่ภายใต้เครือข่ายจักรวรรดิอเมริกัน

สรุป

“Pivot to Asia (การหมุนสู่เอเชีย)” หรือ “Rebalance (การปรับสมดุล)” คือ เอกลักษณ์ของนโยบายต่างประเทศของรัฐบาลยุคโอบามา เป็นนโยบายทางด้านความมั่นคง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่จักรวรรดิไตร่ตรองอเมริกันใช้บริหารจัดการภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิกโดยผ่านความร่วมมือทั้งสร้างเครือข่ายทางด้านความมั่นคงเพื่อรักษาช่องทางการเดินเรือในทะเลจีนใต้ และตั้งกติกากฎเกณฑ์

การค้าการลงทุนใหม่ผ่าน TPP เพื่อขยายอำนาจการแข่งขันให้แก่บรรษัทข้ามชาติอเมริกัน จักรวรรดิไทร่ตรองของโอบามาไม่ได้เพียงแค่สร้างเครือข่ายและตั้งกฎกติกาเพื่อผลประโยชน์แห่งชาติแต่ยังใช้ชุดภาษาที่เน้น “ค่านิยมสากล” ชักจูงโน้มน้าวให้เหล่าประเทศในเอเชีย-แปซิฟิกมาอยู่ใต้การนำของสหรัฐฯ และใช้เกมทางการทูตที่เน้นท่าทีสุ่ม ถ่อมตน และเปิดกว้างทางวัฒนธรรมมากกว่าจะสำแดงอำนาจอิทธิพลอย่างตรงไปตรงมา

โดยเนื้อแท้แล้ว ยุทธศาสตร์ rebalance ก็คือความพยายามถ่วงดุลอำนาจจีนที่ผงาดขึ้นมาในฐานะมหาอำนาจ ไม่ว่าจะเป็นด้านความมั่นคง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจที่นักวิเคราะห์พากันมองว่า rebalance จะยังคงถูกยึดเป็นแนวนโยบายของสหรัฐฯ ต่อเอเชียต่อไปอีกเป็นทศวรรษ แม้เมื่อหมดสมัยของโอบามาไปแล้วก็ตาม (Harold 2014) ถึงแม้ว่าประธานาธิบดีทรัมป์จะยกเลิก TPP ไปแล้ว (Bakker 2017) แต่ประเด็นหลักของยุทธศาสตร์ทางด้านความมั่นคงที่มาถ่วงดุลจีนก็ยังอยู่ แต่ในยุคของทรัมป์ รัฐที่ถูกมองว่าท้าทายอำนาจสหรัฐฯ ในภูมิภาคจะขยายรวมถึงเกาหลีเหนือด้วย โดยเป็นการมองจากมุมการทหารเป็นสำคัญ

หลังจากการขึ้นมาของประธานาธิบดีทรัมป์ จักรวรรดิไทร่ตรองของโอบามาก็คงจะต้องสิ้นสุดไป

โดยลักษณะของจักรวรรดิสหรัฐฯ ภายใต้การนำของทรัมป์ จะกลับไปเป็นจักรวรรดิในยุครัฐบาลบุชที่เน้นเรื่องความสัมพันธ์ทางด้านการทหาร นโยบายชิงใจมืดก่อน และชุดภาษาที่เป็นขาว-ดำ โดยเมื่อพิจารณาจากงบประมาณสำหรับปี 2018 ที่ประธานาธิบดีทรัมป์เสนอให้ตัดงบประมาณสำหรับกระทรวงการต่างประเทศของสหรัฐฯ และ USAID จากเงินจำนวน 59.4 พันล้านเหรียญดอลลาร์ ของปีงบประมาณ 2017 ลดลงเหลือ 37.6 พันล้านเหรียญดอลลาร์ซึ่งลดลงไปร้อยละ 3 (Rogin 2017) การลดลงของงบประมาณด้านการต่างประเทศจะกระทบต่อการทูตเชิงวัฒนธรรม หรือ soft power ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของจักรวรรดิไทร่ตรอง โดยในขณะเดียวกันทรัมป์ได้เพิ่มงบประมาณให้แก่ Pentagon ทำให้เป็นที่ชัดเจนว่า การบริหารจักรวรรดิของทรัมป์ จะมองด้านการทหารเป็นหลัก นอกจากนี้บุคลิกของทรัมป์ก็ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้จักรวรรดิไทร่ตรองไม่สามารถดำรงอยู่ได้ เพราะเขาเป็นคนที่ไม่มีวาทศิลป์เชิงการทูต พูดจาบิดเบือนความจริง มุทะลุ มีความมั่นใจในตัวเองสูงและตัดสินใจโดยไม่คิดไทร่ตรองอย่างรอบคอบ ทั้งนี้ทั้งนั้น ความเป็นจักรวรรดิของสหรัฐฯ ก็ยังคงดำเนินต่อไป เพราะในที่สุดแล้วอำนาจในการเมืองโลกของสหรัฐฯ นั้นตั้งอยู่บนอำนาจทางการทหารเป็นสำคัญ

References

- Agathangelou, Anna M., and L. H. M. Ling. 2005. "Power and Play through Poisies: Reconstructing Self and Other in the 9/11 Commission Report." *Millennium: Journal of International Studies* 33(3): 827-853.
- Allen, Mike. 2009. "America's First Pacific President." *Politico*, November 13, 2009. Accessed May 20, 2016. <http://www.politico.com/story/2009/11/americas-first-pacific-president-029511>.
- Bakker, Peter. 2017. "Trump Abandons Trans-Pacific Partnership, Obama's Signature Trade Deal." *The New York Times*, January 23, 2017. Accessed May 22, 2017. https://www.nytimes.com/2017/01/23/us/politics/tpp-trump-trade-nafta.html?_r=0.
- Barshefsky, Charlene, Evan G. Greenberg, and Jon M. Huntsman Jr. 2017. *Reinvigorating U.S. Economic Strategy in the Asia Pacific*. New York: Rowman & Littlefield. Accessed May 20, 2017. https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/161228_Barshefsky_USEconomicStrategyAsiaPacific_Web.pdf.
- Bergen, Peter, David Sterman, Alyssa Sims, and Albert Ford. 2017. "U.S. Drone Strike in Pakistan." *New America*. Accessed May 20, 2017. <https://www.newamerica.org/in-depth/americas-counterterrorism-wars/pakistan>.
- Berk, Gerald, and Galvan Dennis. 2009. "How People Experience and Change Institutions: A Field Guide to Creative Syncretism." *Theory and Society* 38(6): 543-580.
- Bush, George W. 2003b. Interviewed by Sir David Frost, BBC, November 16, 2003. Accessed March 17, 2017. http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/breakfast_with_frost/3274787.stm.
- . 2003a. "Operation Iraqi Freedom." *White House*, March 19, 2003. Accessed March 17, 2017. <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/03/20030319-17.html>.
- . 2002. "Remark at the White House Reception for Veterans." In *The American Presidency Project*, online by Gerhard Peters and John T. Wooley, November 11, 2002. Accessed March 17, 2017. <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=64625>.
- . 2001. "You Are Either with Us, Or With the Terrorists 2001-09-21." *Voice of America*, October 27, 2001. Accessed March 17, 2017. <http://www.voanews.com/a/a-13-a-2001-09-21-14-bush-66411197/549664.html>.

- Clinton, Hillary. 2009. "Clinton: Use Smart Power in Diplomacy." *CBSNEWS*, January 13, 2009. Accessed May 20, 2017. <http://www.cbsnews.com/news/clinton-use-smart-power-in-diplomacy>.
- . 2010a. "A Conversation with U.S. Secretary of State Hillary Rodham Clinton." *Council of Foreign Relations*, September 8, 2010. Accessed March 17, 2017. <http://www.cfr.org/world/conversation-us-secretary-state-hillary-rodham-clinton/p34808>.
- . 2010b. "Remark at Christchurch Town Hall Meeting with Students and Civic Leader." U.S. Department of State, November 5, 2010. Accessed March 17, 2017. <https://20092017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2010/11/150450.htm>.
- . 2010c. *Remarks at the TEDWomen Conference*. Washington, D.C.: U.S. Department of State's Bureau of Educational and Cultural Affairs. Accessed March 17, 2017. <http://www.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2010/12/152671.htm>.
- . 2011. "America's Pacific Century." *Foreign Policy*, October 11, 56.
- . 2012. "Delivering on the Promise of Economic Statecraft," (Speech, Singapore Management University, Singapore, November 17, 2012) U.S. Department of State. Accessed March, 17 2017. <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2012/11/200664.htm>.
- Cox, Michael. 2003. "The Empire's Back in Town: or America's Imperial Temptation – Again." *Millennium: Journal of International Studies* 32(1): 1-27.
- De Keersmaecker, Goedele. 2017. *Polarity, Balance of Power and International Relations Theory: Post-Cold War and the 19th Century Compared*. New York: Palgrave MacMillan.
- Deni, John R. 2015. *The Real Rebalancing: American Diplomacy and the Tragedy of President Obama's Foreign Policy*. Carlisle, PA: US Army War College Press.
- Fukushima, Annie Isabel, Ayano Ginoza, Michiko Hase, Gwyn Kirk, Deborah Lee and Taeva Shefler. 2014. "Disaster Militarism: Rethinking U.S. Relief in the Asia-Pacific." *Foreign Policy in Focus*, March 11. Accessed May 21, 2016. <http://fpif.org/disaster-militarism-rethinking-u-s-relief-asia-pacific>.
- Graham, Euan. 2013. "Southeast Asia in the US Rebalance: Perceptions for a Divided Region." *Contemporary Southeast Asia* 35(3): 305-332.
- Hallams, Ellen 2011. "From Crusader to Exemplar: Bush, Obama, and the Reinvigoration of America's Soft Power." *European Journal of American Studies* 6(1): 1-24.

- Hamid, A. Jalil. 2016. "Elevating ASEAN-US Ties to A 'Strategic Partnership'." *New Straits Times Online*, February 12, 2016. Accessed May 31, 2016. <http://www.nst.com.my/news/2016/02/127047/elevating-asean-us-ties-strategic-partnership>.
- Harold, Scott W. 2014. "Is the Pivot Doomed? The Resilience of America's Strategic Rebalance." *The Washington Quarterly* 37(4): 85-99.
- Huisken, Ron. 2010. "ADMM Plus Cooperates on Security and Defense Issues." *East Asia Forum*, October 19.
- Ignatieff, Michael. 2003. "The American Empire: The Burden." *The New York Times Magazine*, January 5.
- Kessler, Glenn. 2009. "Secretary of State Clinton Says U.S. Must Partner with a Great Number of Actors'." *Washington Post*, July 15. Accessed March 17, 2017. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/07/15/AR2009071503163.html>.
- National Intelligence Council. 2004. *Mapping the Global Future: Report of the National Intelligence Council's 2020 Project*. Washington D.C.: U.S. Government Printing Office. Accessed May 20, 2017. <http://www.futurebrief.com/project2020.pdf>.
- , 2008. *Global Trends 2025: A Transformed World*. Washington D.C.: U.S. Government Printing Office. Accessed May 20, 2017. <http://library.uoregon.edu/ec/e-asia/read/2025nic.pdf>.
- , 2012. *Global Trends 2030: Alternative Worlds*. Washington D.C.: U.S. Government Printing Office. Accessed May 20, 2017. https://fas.org/irp/nic/global_trends_2030.pdf.
- Nossel, Suzanne. 2016. "A Feminist Foreign Policy: Hillary Clinton's Hard Choices." *Foreign Affairs* (March/April). Accessed May 20, 2017. <https://www.foreignaffairs.com/reviews/review-essay/2016-02-15/feminist-foreign-policy>.
- Nye Jr., Joseph S. 2015. *The Soft Power 30: A Global Ranking of Soft Power*. New York: Portland PR Limited.
- , 2009. "Getting Smart: Combining Hard and Soft Power." *Foreign Affairs* 88(4). Accessed May 20, 2017. <https://www.foreignaffairs.com/articles/2009-07-01/get-smart>.
- , 2003. "U.S. Power and Strategy after Iraq." *Foreign Affairs* 82(4): 60-73.

- Obama, Barak. 2015. "Remarks at the Association of Southeast Asian Nations Business and Investment Summit in Kuala Lumpur, Malaysia," In *The American Presidency Project*, online by Gerhard Peters and John T. Wooley, November 21, 2015. Accessed January 31, 2017. <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=111254>.
- . 2016. "The President: The TPP Would Let America, Not China, Lead the Way in Global Trade." *The Washington Post*, May 16, 2016. Accessed January 31, 2017. https://www.washingtonpost.com/opinions/president-obama-the-tpp-would-let-america-not-china-lead-the-way-on-globaltrade/2016/05/02/680540e4-0fd0-11e6-93ae-50921721165dstory.html?utm_term=.0b44cb51f530.
- Panetta, Leon. 2012. "Remarks at the Shangri-La Dialogue." *Department of Defense*, Singapore. June 2. Accessed May 20, 2016. <http://archive.defense.gov/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=5049>.
- Panitch, Leo, and Sam Gindin. 2012. *The Making of Global Capitalism: The Political Economy of American Empire*. New York: Verso.
- Parameswaran, Prashanth. 2016. "Why the US-ASEAN Sunnylands Summit Matters." *The Diplomat*, February 14. Accessed May 20, 2016. <http://thediplomat.com/2016/02/why-the-us-asean-sunnylands-summit-matters>.
- Parker, David A., and Daniel G. Sofio. 2017. "U.S. Economic Statecraft, Homeland Security, and the Trans-Pacific Partnership." In *Foundations of Homeland Security: Law and Policy*, edited by. Martin J. Alperen. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Perlez, Jane. 2015. "U.S. Allies See Trade Deal as Check on China." *The New York Times*, October 7. Accessed March 17, 2017. <https://www.nytimes.com/2015/10/07/world/asia/trans-pacific-partnership-china-australia.html>.
- Rajamoorthy, T. 2013. "The Origins and Evolution of the Trans-Pacific Partnership (TPP)." *Global Research*, November 10. Accessed May 16, 2016. <http://www.globalresearch.ca/the-origins-and-evolution-of-the-trans-pacific-partnership-tpp/5357495>.
- Reich, Robert. 2015. "Why the Trans-Pacific Partnership Is a Pending Disaster." Blog. *Robert Reichi.Org.*, January 5. Accessed March 17, 2017. <http://robertreich.org/post/107257859130>.
- Rice, Condoleezza. 2008a. Interviewed by Steve Leisman, U.S. Department of State. September 23. Accessed January 31, 2017. <https://2001-2009.state.gov/secretary/rm/2008/09/110177.htm>.

- Rogin, Josh. 2010. "Clinton Pledges Another Century of American Global Leadership." *Foreign Policy*, September 8. Accessed May 31, 2016. <http://foreignpolicy.com/2010/09/08/clinton-pledges-another-century-of-american-global-leadership>.
- . 2017. "Lindsey Graham: Trump's State Department Budget Could Cause 'a lot of Benghazi's'." *The Washington Post*, May 23. Accessed May 27, 2017. https://www.washingtonpost.com/news/josh-rogin/wp/2017/05/23/lindsey-graham-trumps-state-department-budget-could-cause-a-lot-of-benghazis/?utm_term=.025c42543f8a.
- Rossman, Peter. 2015. "Against the Trans-Pacific Partnership." *Jacobin Magazine*, May 13. Accessed May 22, 2017. <https://www.jacobinmag.com/2015/05/trans-pacific-partnership-obama-fast-track-nafta>.
- Schmitt, Eric, and Mark Landler. 2004. "Cheney Calls for More Unity in Fight against Terrorism." *The New York Times*, January 25. Accessed May 20, 2016. <https://www.nytimes.com/2004/01/25/international/europe/cheney-calls-for-more-unity-in-fight-against-terrorism.html>.
- Sharma, Amol, Jeremy Page, James Hookway, and Rachel Pannett. 2011. "Asia's New Arms Race." *The Wall Street Journal*, February 12. Accessed May 20, 2016. <http://www.wsj.com/articles/SB10001424052748704881304576094173297995198>.
- Simon, Sheldon. 2016. "US-Southeast Asia Relations: Commitment Concerns." *Comparative Connections: A Triannual E-Journal on East Asian Bilateral Relations* 47(3): 47-60. Accessed May 20, 2016. http://cc.csis.org/wp-content/uploads/2016/12/1503qus_seasia.pdf.
- Stiglitz, Joseph. 2016. "Beware of TPP's Investor-State Dispute Settlement Provision." In *Tricks of the Trade Deal: Six Big Problems with the Trans-Pacific Partnership*. New York: Roosevelt Institute. Accessed March 22, 2018. <http://rooseveltforward.org/tricks-trade-deal-six-big-problems-trans-pacific-partnership>.
- Thayer, Carl. 2014. "US-ASEAN Defense Ministers Meeting in Hawaii." *The Diplomat*, April 14. Accessed May 20, 2016. <http://thediplomat.com/2014/04/us-asean-defense-ministers-meet-in-hawaii>.
- Turner, Oliver. 2014. "The US 'Pivot' to the Asia Pacific." In *Obama and the World: New Directions in US Foreign Policy*, edited by Inderjeet Parmar, Linda B. Miller and Marke Ledwidge. London: Routledge.
- Voice of America. 2009. "Text of President's Speech," *The Voice*, November 13. Accessed May 20, 2016. <http://www.voanews.com/a/a-13-2009-11-14-voa1-70422992/367860.html>.

Wazir, Burhan. 2016. "US-ASEAN Summit Seeks to Counter China's Growth." *Aljazeera*, February 15, 2016. Accessed May 20, 2016. <http://www.aljazeera.com/news/2016/02/asean-summit-seeks-counter-china-growth-160214080824590.html>.

The White House. Office of the Press Secretary. 2016. "Fact Sheet: Unprecedented U.S.-ASEAN Relations," *United States Mission to ASEAN*, February 12. Accessed May 20, 2016. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2016/02/12/fact-sheet-unprecedented-us-asean-relations>.

Forest Fires and Transboundary Haze: A Case Study of the Palm Oil Industry in Indonesia***

Punchada Sirivunnabood*

Poom Moolsilpa**

Abstract

Transboundary air pollution has been a recurrent phenomenon in the ASEAN region to various degrees over the years. These incidences have arisen due mainly to the cumulative effect of slash and burn and/or other types of moderate to large-scale burning to clear land for growing agricultural crops such as pulp wood, rubber and, especially, oil palm. Some of the plots are held by small holder farmers while a good proportion belong to large plantation owners. These illegal burning activities, particularly in Indonesia, are believed to have caused haze across the Southeast Asian region. Based on the patronage system theory, this paper aims to investigate the causes of transboundary haze in the region with a particular focus on Indonesia as well as on how Indonesian governments have responded to this issue over time. In conclusion, this paper offers policy suggestions to deal with regional haze problem both for the Thai government and ASEAN.

Keywords: *transboundary haze, Indonesia, ASEAN, patronage system, palm oil industry*

*Associate Professor, Faculty of Social Sciences and Humanities, Mahidol University, Phuthamonthon 4 Salaya, Nakhon Pathom 73170 Email: punchada.sir@mahidol.ac.th

**Assistant Professor, Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University 114 Sukhumvit 23, Wattana District, Bangkok 10110 Email: poom_m@hotmail.com

***Received September 13, 2017; Accepted November 27, 2017

การเผาป่า และหมอกควันข้ามแดน: กรณีศึกษา อุตสาหกรรมปาล์มน้ำมันในประเทศอินโดนีเซีย***

พรรณชญา ศิริวรรณบุศย์*

ภูมิ มูลศิลป์**

บทคัดย่อ

มลพิษจากหมอกควันข้ามแดนเป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในภูมิภาคอาเซียนซึ่งมีระดับความรุนแรงที่แตกต่างกันในแต่ละปี สถานการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นจากการตัดไม้ทำลายป่า และเผาป่าในบริเวณพื้นที่ขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ เพื่อเป็นการถางพื้นที่เตรียมที่ดินไว้ใช้ในการเพาะปลูกพืชทางการเกษตร เช่น ไม้เนื้อแข็งเพื่อนำเยื่อไม้ไปทำกระดาษ ยางพารา และที่สำคัญอย่างยิ่งคือปาล์มน้ำมัน พื้นที่ที่ถูกเผาบางส่วนถูกเผาโดยชาวนาหรือชาวสวนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ แต่บางพื้นที่ที่ถูกเผาเป็นบริเวณกว้างอยู่ในเขตพื้นที่ของบริษัทที่ทำอุตสาหกรรมทางการเกษตรขนาดใหญ่ การเผาพื้นที่แบบผิดกฎหมายลักษณะนี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศอินโดนีเซีย หลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องเชื่อว่าเป็นต้นเหตุสำคัญของปัญหามลพิษจากหมอกควันข้ามแดนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ งานวิจัยฉบับนี้จึงมุ่งเน้นศึกษาต้นเหตุของปัญหาหมอกควันข้ามแดนดังกล่าว โดยใช้ทฤษฎีระบบอุปถัมภ์ เพื่ออธิบายถึงต้นเหตุของปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาหมอกควันของรัฐบาลอินโดนีเซียจากอดีตถึงปัจจุบัน และในบทสรุปสุดท้ายของการวิจัย ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ผลการวิจัยเพื่อให้ข้อเสนอแนะต่อนโยบายของประเทศไทยและอาเซียนในการแก้ไขปัญหาไฟป่าและหมอกควันข้ามแดนในภูมิภาคอย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

คำสำคัญ: หมอกควันข้ามแดน, อินโดนีเซีย, อาเซียน, ระบบอุปถัมภ์, อุตสาหกรรมปาล์มน้ำมัน

*รองศาสตราจารย์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล พุทธมณฑล สาย 4 ต. ศาลายา

อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม 73170 อีเมล punchada.sir@mahidol.ac.th

**ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ 114 ซ.สุขุมวิท 23 เขตวัฒนา กทม. 10110 อีเมล poom_m@hotmail.com

***ได้รับบทความ 13 กันยายน 2560; อนุมัติให้จัดพิมพ์ 27 พฤศจิกายน 2560

บทนำ

ปัญหาหมอกควันในเขตบริเวณประเทศอินโดนีเซีย มาเลเซีย สิงคโปร์ และตอนใต้ของประเทศไทยเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนในพื้นที่ติดต่อกันมาหลายปี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา ซึ่งหมอกควัน (haze) ดังกล่าว เป็นผลมาจากการเผาป่าไม่อย่างกว้างขวางในบริเวณพื้นที่หมู่เกาะสุมาตรา (Sumatra) และบอร์เนียว (Borneo) ประเทศอินโดนีเซีย ยิ่งในพ.ศ. 2558 ที่ผ่านมาด้วยแล้ว หมอกควันดังกล่าวยังสร้างปัญหามลภาวะอย่างหนักในพื้นที่ประเทศสิงคโปร์ จนทำให้รัฐบาลสิงคโปร์ต้องออกมาเจรจาเพื่อให้ความช่วยเหลือแก่รัฐบาลอินโดนีเซียในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยรัฐมนตรีกระทรวงกลาโหม (Ministry of Defense) ของสิงคโปร์ นายเน อิง เอ็ง (Ng Eng Hen) ได้เข้าพบรัฐมนตรีกระทรวงการเมือง กฎหมาย และความมั่นคง (Ministry of Politics, Legal and Security Affairs) ของอินโดนีเซีย คือ นาย ลูฮุต ปันจายตัน (Luhut Panjaitan) เพื่อเสนอความร่วมมือในการแก้ปัญหาหมอกควันในภูมิภาค อย่างไรก็ตามอินโดนีเซียยังไม่ได้ยอมรับความช่วยเหลืออย่างเป็นทางการ เนื่องจากยังคงเกรงปัญหาในเรื่องการละเมิดอำนาจอธิปไตยของประเทศอยู่

นอกจากสิงคโปร์แล้ว ประเทศไทยและมาเลเซียก็ได้รับผลกระทบอย่างหนักจากการเผาป่าของอินโดนีเซียทุกปี ล่าสุดในช่วงต้นเดือนกันยายน พ.ศ. 2558 ที่ผ่านมา สำนักข่าวต่างๆ ในประเทศไทยรายงานว่าการเผาป่าในอินโดนีเซียกระจายทั่วไปในจังหวัดสงขลา ยะลา ปัตตานี สุราษฎร์ธานี และภูเก็ต ประชาชนได้รับความเดือดร้อน และก่อให้เกิดปริมาณฝุ่นละอองขนาดเล็กไม่เกิน 10 ไมครอน

(PM10) มีค่าระหว่าง 28 - 83 ไมโครกรัมต่อลูกบาศก์เมตร (TNN 2015) กระจายอยู่ทั่วพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งอาจส่งผลให้เกิดปัญหาสุขภาพของประชาชนได้ ส่วนในประเทศมาเลเซีย นั้น มีรายงานของหมอกควันที่ปกคลุมอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคตะวันตกของประเทศซึ่งอยู่ฝั่งตรงกันข้ามกับหมู่เกาะสุมาตรา โดยมีช่องแคบมะละกาขวางกั้น ผลการตรวจวัดคุณภาพอากาศอยู่ในระดับที่ไม่ปลอดภัยต่อสุขภาพ หมอกควันดังกล่าวยังส่งผลกระทบต่อคมนาคมขนส่ง ไม่ว่าจะเป็นทางถนนและทางเครื่องบิน สายการบินจำนวนมากในตอนใต้ของไทย มาเลเซีย สิงคโปร์ และอินโดนีเซียต้องล่าช้ากว่ากำหนด บางเที่ยวบินถูกยกเลิก เนื่องจากอุปสรรคในการบินจากหมอกควันดังกล่าว (Bloomberg 2015)

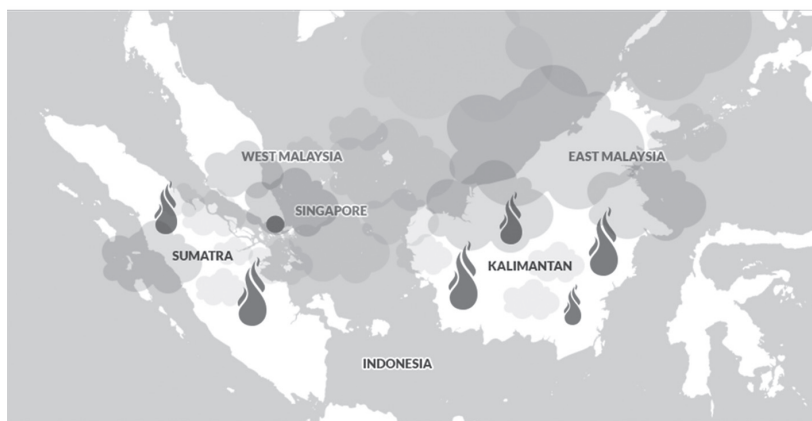
จากรายงานของ Jakarta Post เมื่อวันที่ 29 กันยายน พ.ศ. 2559 พบว่า ในเขตหมู่เกาะสุมาตรา (Sumatra) และจังหวัดในกาลิมันตัน (Kalimantan) ในหมู่เกาะบอร์เนียว (Borneo) นั้น เกิดไฟป่าจากการเผาป่า และอยู่ในกระบวนการสืบสวนสอบสวนของตำรวจถึง 218 คดี ในช่วงระยะเวลา 2 ปีที่ผ่านมา ซึ่งสามารถแบ่งออกได้ดังนี้ 34 คดี ในเขตตอนใต้ของสุมาตรา (South Sumatra) 68 คดี ในเมืองเรียว (Riau) ตอนกลางของหมู่เกาะสุมาตรา 18 คดี ในเมืองจามบี (Jambi) 57 คดี ในตอนกลางของกาลิมันตัน (Central Kalimantan) 25 คดี ในตะวันตกของกาลิมันตัน (West Kalimantan) 8 คดี ในตอนใต้ของกาลิมันตัน (South Kalimantan) และ 4 คดี ในตะวันออกของกาลิมันตัน (East Kalimantan) จากจำนวนคดีทั้งหมดนี้ มี 63 คดีที่อยู่ระหว่างการส่งฟ้อง นอกจากนี้ยังมีรายงานอีกด้วยว่าจากจำนวน 218 คดี มีผู้ต้องหาทั้งสิ้น 204 คน และมีบริษัทที่ถูกฟ้องกรณีมีส่วนเกี่ยวข้องกับการเผาป่าทั้งสิ้น 9 บริษัท และมากกว่า

5 บริษัทเป็นบริษัทสัญชาติมาเลเซียอีกด้วย (The Jakarta Post 2015)

จึงเห็นได้ว่าการเผาป่าในพื้นที่หมู่เกาะสุมาตรา (Sumatra) และในจังหวัดของกาลิมันตัน (Kalimantan) ของหมู่เกาะบอร์เนียวนั้น มีความรุนแรงเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากมีบริษัทจำนวนมากที่ต้องการแสวงหาผลกำไรจากน้ำมันปาล์มได้รับสัมปทานให้มาลงทุนในบริเวณหมู่เกาะทั้ง 2 แห่งนี้ จึงได้มีการเผาป่าเพื่อใช้พื้นที่ในการผลิต การเผาป่าจะช่วยย่นระยะเวลาในการจัดหาพื้นที่เพื่อการเพาะปลูกพืชในการลงทุนได้รวดเร็วกว่าการนำเครื่องมือขนาดใหญ่หรือรถบรรทุกขนาดใหญ่เข้าไปปรับพื้นที่ในบริเวณป่าที่รกทึบ และห่างไกลจากชุมชน ดังนั้นบริษัทที่ได้รับสัมปทานส่วนใหญ่จึงหันมาใช้วิธีการเผาพื้นที่แทน

บทความนี้จึงมุ่งเน้นศึกษาสาเหตุของการเผาป่าและปัญหาหมอกควันในเกาะสุมาตรา ประเทศอินโดนีเซีย ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรมในเบื้องต้น ปัญหาการเผ่าป่าดังกล่าวอาจจะมีลักษณะคล้ายกับการทุจริตคอร์รัปชันในทรัพยากรธรรมชาติคล้ายกับพื้นที่อื่น ๆ ของประเทศอินโดนีเซีย โดยรัฐบาลท้องถิ่น

ซึ่งมีอำนาจในการปกครองท้องถิ่นอย่างมาก อันเป็นผลมาจากนโยบายกระจายอำนาจการเมืองการปกครองสู่ท้องถิ่นได้แสวงหาผลประโยชน์ร่วมกับบริษัทอุตสาหกรรมที่ไปลงทุนในเขตพื้นที่หมู่เกาะสุมาตรา โดยเฉพาะอย่างยิ่งอุตสาหกรรมปาล์มน้ำมันและผลิตกระดาษทำให้เกิดความอ่อนแอในการบังคับใช้กฎหมายเพื่อควบคุมการจัดการพื้นที่ในการทำอุตสาหกรรมการเกษตร รวมทั้งเอื้อประโยชน์ต่อกลุ่มนายทุนในการจัดการพื้นที่เพื่อการลงทุนจึงส่งผลให้เกิดการถางป่าและเผาอย่างกว้างขวางยากต่อการควบคุมในหลายพื้นที่ ประกอบกับดินในหมู่เกาะสุมาตราเองมีลักษณะเป็นการแปรสภาพของถ่านหิน (peatland) เมื่อเกิดไฟป่าจึงยากต่อการควบคุมเพลิง จึงทำให้เกิดหมอกควันแผ่กระจายจำนวนมากในหลายพื้นที่ หมอกควันดังกล่าวไม่ได้ส่งผลต่อพื้นที่หมู่เกาะสุมาตราในอินโดนีเซียเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบต่อประเทศเพื่อนบ้านสมาชิกอาเซียน คือ ไทย มาเลเซีย และสิงคโปร์ งานวิจัยฉบับนี้จึงมุ่งเน้นศึกษาแนวทางการแก้ปัญหาในกรอบอาเซียน ซึ่งอาจเป็นแนวทางหนึ่งในการสนับสนุนรัฐบาลอินโดนีเซียเพื่อป้องกันและปราบปรามการเผาป่าอย่างเป็นรูปธรรม และยั่งยืนต่อไปในอนาคต



แผนที่ประเทศอินโดนีเซียและบริเวณที่เกิดไฟป่า

ที่มา: Wendy Wong, Chanel News Asia, 18 September 2015.

วัตถุประสงค์ของโครงการ

1. เพื่อศึกษาต้นเหตุของการเผาป่าในเขตหมู่เกาะสุมาตราและกาลิมันตัน ในประเทศอินโดนีเซีย ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลานาน
2. เพื่อศึกษาบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบของรัฐบาลกลางและรัฐบาลท้องถิ่น ต่อการแก้ปัญหาการเผาป่าและหมอกควันข้ามแดนในเขตหมู่เกาะสุมาตราและกาลิมันตัน
3. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการแก้ไขปัญหาการเผาป่าในเขตหมู่เกาะสุมาตราและจังหวัดของกาลิมันตัน

ระเบียบวิธีวิจัย

บทความนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่วิธีการศึกษาจากเอกสาร และการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญในประเทศอินโดนีเซีย โดยทำการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น หนังสือ บทความวิชาการ บทความวารสาร หนังสือพิมพ์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น ทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษและภาษาราชการของประเทศอินโดนีเซีย เพื่อเป็นข้อมูลในการศึกษาและแนวทางในการกำหนดข้อคำถามเพื่อสัมภาษณ์เพิ่มเติมกับผู้เชี่ยวชาญในด้านระบบการปกครองแบบกระจายอำนาจระบบการปกครองดังกล่าวมีผลต่อการคอร์รัปชันในประเทศ รวมทั้งข้อมูลด้านการเผาป่าไม่ในประเทศอินโดนีเซีย

หลังจากศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องแล้ว คณะวิจัยได้สัมภาษณ์บุคลากร และผู้เชี่ยวชาญในประเทศอินโดนีเซีย สำคัญดังกล่าวอีกครั้งหนึ่ง เช่น นักวิชาการทาง

รัฐศาสตร์จากมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทั้งในและนอกประเทศอินโดนีเซีย นักการเมือง นักการเมืองท้องถิ่น ข้าราชการ บุคลากรจากองค์กรอิสระที่ทำงานเกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและทำงานร่วมกับรัฐบาลท้องถิ่นในเขตหมู่เกาะสุมาตราและกาลิมันตัน และผู้เชี่ยวชาญด้านความมั่นคงอาเซียน รวมทั้งประชาชนทั่วไปที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องการเผาป่าในเขตหมู่เกาะสุมาตรา และกาลิมันตัน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนและถูกต้อง เป็นไปในทิศทางเดียวกับการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องในเบื้องต้น ผู้วิจัยได้เดินทางไปสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย จำนวนทั้งสิ้น 47 ท่าน ณ ประเทศอินโดนีเซีย สิงคโปร์ และไทย

ผลการศึกษา

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ผลการศึกษตามวัตถุประสงค์การวิจัยที่ได้ตั้งไว้ ดังนี้ ทั้งนี้ข้อมูลและรายละเอียดอื่น ๆ สามารถติดตามอ่านได้ในรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์¹

ผลการศึกษา ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1

เพื่อศึกษาต้นเหตุของการเผาป่าในเขตหมู่เกาะสุมาตราและกาลิมันตันในประเทศอินโดนีเซียที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลานาน

จากการศึกษาพบว่า การเผาป่าที่เกิดขึ้นในพื้นที่ประเทศอินโดนีเซียจนก่อให้เกิดปัญหาหมอกควันจากหมอกควันนั้น เกิดขึ้นมาเป็นระยะเวลายาวนาน ตั้งแต่สมัยประธานาธิบดีซูฮาร์โต จนกระทั่งปัจจุบัน เหตุการณ์ไฟป่าที่รุนแรงครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ของอินโดนีเซีย เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2540 เหตุการณ์

¹พรณชญา ศิริวรรณบุษย์ และ คณะ (2017) การเผาป่า และหมอกควันข้ามแดน: กรณีศึกษาอุตสาหกรรมปาล์มน้ำมันในประเทศอินโดนีเซีย สนับสนุนโดย ฝ่ายนโยบายชาติและความสัมพันธ์ข้ามชาติ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ในครั้งนั้นส่งผลให้เกิดหมอกควันกระจายไปทั่วทางตอนใต้ของภูมิภาคเป็นระยะเวลาสั้น และจากเหตุการณ์ในครั้งนั้นส่งผลให้รัฐบาลอินโดนีเซียถูกกดดันโดยรัฐบาลทั้งในภูมิภาคและองค์การระหว่างประเทศ เพื่อให้ออกมาตรการแก้ไขปัญหาไฟป่าและหมอกควันข้ามแดนดังกล่าวอย่างจริงจัง จนในที่สุดอาเซียนได้มีการผลักดันนโยบายและข้อตกลงที่สำคัญอันจะช่วยแก้ปัญหาไฟป่าและมลพิษจากหมอกควันข้ามแดน เช่น แผนปฏิบัติการจัดการปัญหาหมอกควันระดับภูมิภาค (The Regional Haze Action Plan: RHAP) เป็นต้น อย่างไรก็ตามนโยบายและข้อตกลงที่ได้มีการจัดทำขึ้นนั้นยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาหมอกควันข้ามแดนได้อย่างเป็นรูปธรรม จนกระทั่งมีการพัฒนาและปรับปรุงข้อตกลงเพื่อการแก้ไขปัญหาหมอกควันในระดับภูมิภาคในระยะเวลาต่อมา ซึ่งจะได้วิเคราะห์สรุปในส่วนต่อไป

ในสมัยของรัฐบาลประธานาธิบดีซูฮาร์โตนั้น ปัญหาของการคอร์รัปชันและการแสวงหาผลประโยชน์ระหว่างบริษัทเอกชนกับรัฐบาลเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในหลายภาคส่วนของรัฐบาล (Hurst 1987, 170-171; Ross 2001, 160; Tay 2003, 336-338 และ Hamilton-Hart 2007, 94) และยากต่อการแก้ไขเนื่องจากความสัมพันธ์ในรูปแบบระบบอุปถัมภ์ (patronage system) ที่เกิดขึ้นระหว่างรัฐบาลของประเทศอินโดนีเซียกับบริษัทเอกชนจำนวนมากในรูปแบบของผลประโยชน์ต่างตอบแทน โดยรัฐบาลในขณะนั้นได้เอื้อประโยชน์ต่อบริษัทจำนวนมาก เช่น การให้สัมปทานในการลงทุนกับบริษัทเอกชน การสนับสนุนทางธุรกิจ รวมทั้งการเปิดให้มีการลงทุนในทรัพยากรธรรมชาติของประเทศซึ่งรวมทั้งทรัพยากรป่าไม้ โดยรัฐบาลในขณะนั้นได้ให้สัมปทานแก่บริษัทเอกชนเพื่อลงทุนในพื้นที่ป่าไม้เพื่อผลักดันอุตสาหกรรมป่าไม้ของประเทศ แม้ว่าอุตสาหกรรม

ป่าไม้จะนำรายได้มหาศาลมาสู่ประเทศอินโดนีเซีย แต่ในขณะเดียวกันก็นำมาซึ่งปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมทั้งในประเทศ และในระดับภูมิภาค ที่เห็นได้ชัด คือ ปัญหาจากมลพิษจากหมอกควันที่เกิดจากการเผาป่าเพื่อเปิดที่ดินทำกินหรือเพื่อเตรียมพื้นที่เพื่อการเพาะปลูกพืชใหม่ ทั้งที่เกิดจากชาวบ้านและที่เกิดจากการดำเนินงานของบริษัทเอกชนด้วย

จากการเก็บข้อมูล พบว่า ปัญหาการเผาป่าในประเทศอินโดนีเซียนั้นเกิดขึ้นจากต้นตอของการเกิดไฟป่าในประเทศอินโดนีเซีย ส่วนใหญ่แล้วอาจแบ่งได้เป็น 3 สาเหตุสำคัญ คือ จากธรรมชาติ จากการเผาเพื่อเปิดที่ดินทำกินของชาวบ้าน และจากบริษัทเอกชนหรือกลุ่มจัดตั้ง (organized group) โดยไฟป่าที่เกิดจากธรรมชาตินั้นมักเกิดขึ้นในช่วงที่ประเทศอินโดนีเซียต้องเผชิญกับปรากฏการณ์เอลนีโญ (El Nino) เห็นได้จากพ.ศ. 2558 ที่ไฟป่ามีความรุนแรงอย่างมาก เนื่องจากเป็นช่วงที่เกิดปรากฏการณ์เอลนีโญ ส่วนในพ.ศ. 2559 - 2560 นั้น ประเทศอินโดนีเซียเข้าสู่ปรากฏการณ์ลานีญา (La Nia) ซึ่งส่งผลให้ประเทศมีน้ำฝนตกลงมาจำนวนมากจึงป้องกันการเกิดไฟป่าได้ดี เนื่องจากปริมาณน้ำฝนที่ตกลงมาช่วยหล่อเลี้ยงผืนดินให้ชุ่มชื้นอยู่ตลอดทั้งปี

สาเหตุประการที่ 2 ซึ่งก่อให้เกิดไฟป่า คือ ชาวบ้าน ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ในบริเวณหมู่เกาะรอบนอก ส่วนใหญ่แล้วใช้ไฟในการเผาป่าเพื่อเปิดพื้นที่ในการทำกิน ชาวบ้านส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในพื้นที่ซึ่งมีประเพณี (adat) ในการใช้ไฟเผาพื้นที่ และมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายในบริเวณพื้นที่ป่า ชาวบ้านเหล่านี้แม้ว่าจะใช้ไฟในการเผา หากแต่จะรู้วิธีดับไฟและเผาอย่างจำกัด จึงควบคุมไฟป่าได้ค่อนข้างดี ยกเว้นแต่การเผาเกิดขึ้นในช่วงที่ประเทศต้องเผชิญกับปรากฏการณ์เอลนีโญ ชาวบ้านก็อาจจะไม่

สามารถดับไฟได้อย่างทันเวลาจนก่อให้เกิดไฟป่าขยายตัวไปทั่วพื้นที่ แต่กรณีดังกล่าวพบได้ไม่บ่อยนัก

สาเหตุประการที่ 3 ที่ก่อให้เกิดไฟป่า คือ การเผาป่าเพื่อขยายพื้นที่ทางการเกษตรของบริษัทเอกชนที่ลงทุนอุตสาหกรรมในพื้นที่และกลุ่มจัดตั้ง (organized group) ที่บริษัทจ้างให้เข้าไปเผาพื้นที่ กลุ่มจัดตั้งมีความสำคัญอย่างมากต่อการเกิดไฟป่าและปัญหาหมอกควันในประเทศอินโดนีเซีย ทั้งนี้กลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นชาวบ้านที่ไม่ใช่ประชาชนดั้งเดิมของหมู่เกาะสุมาตราและกาลิมันตัน ส่วนใหญ่จะเดินทางอพยพย้ายถิ่นไปจากหมู่เกาะชวา (Java) เพื่อไปหาที่ตั้งรกรากและที่ทำกินใหม่ในสุมาตราและกาลิมันตัน ดังนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่ที่อพยพมาจะขาดความรู้ในการทำเกษตรบนพื้นที่หมู่เกาะสุมาตราและกาลิมันตัน เนื่องจากลักษณะดินและพืชที่สามารถทำการเกษตรได้ในหมู่เกาะสุมาตราและกาลิมันตันมีความแตกต่างจากหมู่เกาะชวา จึงมักไม่ค่อยประสบความสำเร็จในการทำเกษตรในพื้นที่ ชาวบ้านที่อพยพเข้ามาเหล่านี้มักจะถูกบริษัทที่เข้าไปลงทุนอุตสาหกรรมปาล์มน้ำมันจ้างเพื่อให้เข้าไปเผาพื้นที่เพื่อเตรียมการเพาะปลูกปาล์มน้ำมัน หรือพืชทางการเกษตรอื่นๆ เนื่องจากขาดความรู้ในการดับไฟในพื้นที่ป่า ชาวบ้านที่ถูกจ้างโดยบริษัทเหล่านี้จึงไม่สามารถควบคุมไฟได้เหมือนชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ จนบ่อยครั้งที่ไฟป่าลุกลามยากต่อการควบคุม บริษัทเอกชนมักนิยมจ้างชาวบ้านเหล่านี้เข้าไปเผาพื้นที่ เนื่องจากหากโดนจับ จะได้รับโทษไม่รุนแรงเท่ากับการที่บริษัทเผาพื้นที่ป่าเอง และบริษัทยังสามารถช่วยเหลือชาวบ้านที่ถูกจับได้ง่ายกว่าที่เจ้าหน้าที่ของบริษัทจะถูกจับอีกด้วย

เป็นที่น่าสังเกตว่าบ่อยครั้งที่เกิดไฟป่าขึ้น ผู้รับผิดชอบส่วนใหญ่มักจะมองว่าเป็นการกระทำของชาวบ้านในพื้นที่ เนื่องจากบ่อยครั้งที่เกิดไฟไหม้

พื้นที่ในบริเวณกว้างเจ้าหน้าที่ตำรวจสามารถจับชาวบ้านได้ในบริเวณที่เกิดการเผาไหม้ ดังนั้นชาวบ้านจึงมักเป็นผู้ที่ถูกลงโทษตามกระบวนการยุติธรรม ชาวบ้านที่ถูกจับเหล่านี้ ส่วนใหญ่รับจ้างจากบริษัทในรูปแบบของกลุ่มจัดตั้งเพื่อเผาพื้นที่ในการเปิดหน้าดินเพื่อการเพาะปลูกในการขยายอุตสาหกรรมเกษตรของบริษัท แต่หากพิจารณาแล้วจะพบว่าพื้นที่ที่มีการเผาไหม้ส่วนใหญ่มักเกิดขึ้นใกล้กับพื้นที่สัมปทานของบริษัทหรือภายในพื้นที่สัมปทานเอง และพื้นที่ที่ถูกไฟไหม้มักกินบริเวณกว้าง หากประชาชนต้องการพื้นที่ทำกิน ส่วนใหญ่จะเผาพื้นที่เฉพาะบริเวณ ไม่เผาพื้นที่กว้างขวางอย่างที่พบในปัจจุบัน การเผาที่เกิดขึ้นจึงกลายเป็นการกระทำผิดของชาวบ้าน มิใช่บริษัทเอกชน

นอกจากผู้มีอำนาจเกี่ยวข้องกับเรื่องการเผาป่าและหมอกควันจะมองว่าการเผาป่าไม่เป็นการกระทำผิดโดยชาวบ้านแล้ว อาเซียนเองก็มุ่งแก้ไขปัญหาการเผาป่าโดยการจัดโครงการให้ความรู้แก่ประชาชนในพื้นที่เกี่ยวกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาการเผาป่าและหมอกควันพิษที่เกิดขึ้น โครงการหรือนโยบายที่เกิดจากความคิดริเริ่มของอาเซียนยังไม่มีโครงการใดให้ความสนใจต่อบทบาทของบริษัทเอกชนในพื้นที่ต่อปัญหาการเผาป่าและมลพิษจากหมอกควันอย่างเป็นรูปธรรม แม้ว่าที่จริงแล้วปัญหาไฟป่าที่เกิดขึ้นน่าจะมีต้นเหตุสำคัญมาจากบริษัทเอกชนที่เข้าไปลงทุนในอุตสาหกรรมป่าไม้ของพื้นที่ก็ตาม

ปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้บริษัทเอกชนรอดพ้นจากความผิดในกรณีการเผาป่าอยู่บ่อยครั้ง เนื่องจากความสัมพันธ์ในรูปแบบของระบบอุปถัมภ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ระหว่างบริษัทเอกชนและหน่วยงานของรัฐในพื้นที่ โดยความสัมพันธ์ดังกล่าวเกิดขึ้นตั้งแต่

อินโดนีเซียอยู่ภายใต้การปกครองของประธานาธิบดีซูฮาร์โต ซึ่งนโยบายจำนวนมากถือผลประโยชน์ในการลงทุนด้านต่าง ๆ แก่ภาคเอกชนหรือกลุ่มผลประโยชน์ที่มีความใกล้ชิดกับรัฐบาล ในปัจจุบันความสัมพันธ์ในรูปแบบของระบบอุปถัมภ์ได้เกิดขึ้นในระดับรัฐบาลกลางแต่เพียงส่วนเดียวเหมือนแต่ก่อน หากแต่แพร่กระจายมายังท้องถิ่น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองของประเทศอินโดนีเซียจากการรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลางมายังการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น การกระจายอำนาจอย่างสุดโต่ง หรือ Big Bang decentralization ที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2547 ซึ่งส่งผลให้รัฐบาลท้องถิ่นมีอำนาจในการปกครองตนเองอย่างเต็มที่ และประชาชนมีโอกาสในการเลือกผู้นำท้องถิ่นของตนเองอย่างแท้จริง ทำให้รัฐบาลท้องถิ่นไม่เพียงแต่ได้รับอำนาจในการปกครองเท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงอำนาจในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของตนเองด้วย ทั้งนี้รวมทั้งการให้สัมปทานแก่บริษัทเอกชนในการลงทุนในพื้นที่

อำนาจที่ถูกโอนย้ายจากส่วนกลางมายังท้องถิ่นดังกล่าว ส่งผลให้ความสัมพันธ์ในรูปแบบระบบอุปถัมภ์ที่เคยเกิดขึ้นในระดับรัฐบาลกลางกับภาคเอกชนถูกโอนย้ายมายังรัฐบาลท้องถิ่นด้วยเช่นกัน เจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับท้องถิ่นจำนวนมากได้รับการแต่งตั้งเข้าไปเป็นที่ปรึกษา หรือหากเกษียณอายุแล้วก็มักได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้บริหารในบริษัทเอกชนที่ทำอุตสาหกรรมเกษตรในพื้นที่ จากความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงทำให้การควบคุมกิจการและการทำงานของบริษัทเอกชนในพื้นที่ขาดความโปร่งใส และเป็นธรรม อาทิ การให้สัญญาสัมปทานแก่บริษัทเอกชนโดยไม่ปฏิบัติตามกระบวนการทางกฎหมายที่ถูกต้อง นอกจากนี้การไม่บังคับใช้

กฎหมายกับบริษัทเอกชนอย่างจริงจัง หากบริษัทเอกชนเหล่านั้นกระทำความผิดทางกฎหมายก็มักไม่ได้รับโทษตามกระบวนการยุติธรรม หรือหากรับโทษแล้วก็อาจได้รับการอนุโลมหรือได้รับการปล่อยตัวก่อนเวลา จึงเห็นได้ว่าแม้จะเกิดไฟไหม้ป่าและมลพิษจากหมอกควันเป็นบริเวณกว้างในพื้นที่หมู่เกาะสุมาตราและกาลิมันตันอยู่บ่อยครั้ง จำนวนคดีที่เกิดขึ้นจากการกระทำผิดของบริษัทที่มีจำนวนน้อยมากประมาณ 1 - 2 คดีต่อปีเท่านั้น ดังนั้นหากรัฐบาลอินโดนีเซียต้องการแก้ไขปัญหาการเผาป่าและมลพิษจากหมอกควันอย่างจริงจัง รัฐบาลอินโดนีเซียอาจต้องให้ความสำคัญกับการตรวจสอบการดำเนินงานรวมทั้งการบังคับใช้กฎหมายกับบริษัทเอกชนมากขึ้นอย่างจริงจัง พร้อมทั้งหาเครื่องมือหรือจัดตั้งหน่วยงานที่เหมาะสมเพื่อตรวจสอบการปฏิบัติหน้าที่ของรัฐบาลท้องถิ่นอย่างจริงจัง เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากระบบอุปถัมภ์ในพื้นที่อันอาจนำมาซึ่งปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันต่อไปอีกด้วย

ผลการศึกษา ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2

เพื่อศึกษาบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบ ของรัฐบาลกลาง และรัฐบาลท้องถิ่นต่อการแก้ปัญหาการเผาป่าและหมอกควันข้ามแดนในเขตหมู่เกาะสุมาตราและกาลิมันตัน

ในการแก้ปัญหาไฟป่าและมลพิษจากหมอกควันนั้น หน่วยงานภาครัฐและท้องถิ่นต่างมีแนวทางในการป้องกันหลายรูปแบบ ซึ่งการป้องกันปัญหาไฟป่าในประเทศอินโดนีเซียนั้นรัฐบาลในอดีตก็พยายามหาแนวทางในการป้องกันเช่นเดียวกัน แต่ดูเหมือนว่ายังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร โดยบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบของรัฐบาลกลางและรัฐบาลท้องถิ่นต่อการแก้ปัญหาการเผาป่าและหมอกควันข้ามแดน มีดังนี้

2.1 การตรากฎหมายเพื่อควบคุมการเผาป่า รวมทั้งควบคุมการให้สัญญาสัมปทานแก่บริษัท เอกชน

รัฐบาลกลางของประเทศอินโดนีเซียตระหนักดีว่าปัญหาไฟป่าและมลพิษจากหมอกควันที่เกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง เป็นผลมาจากการเผาป่าไม่เพื่อเปิดพื้นที่ในการทำการเกษตรของประชาชน และในการทำอุตสาหกรรมการเกษตรของบริษัทเอกชน ดังนั้น รัฐบาลอินโดนีเซียจึงตรากฎหมายจำนวนมากเพื่อควบคุมการเผาเพื่อเปิดที่ดินทำกิน และฟื้นฟูพื้นที่ทำการเกษตร โดยเฉพาะการเผาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ป่าพรุ โดยกฎหมายที่ควบคุมและลงโทษการเผาป่าไม้ หรือเผาพื้นที่เพื่อการเกษตร มีดังนี้

- กฎหมายป่าไม้ ฉบับที่ 41/1999 (Forestry Law No. 41/1999)

- กฎหมายการจัดการสิ่งแวดล้อม ฉบับที่ 32/2009 (Environmental Management Act (EMA) No. 32/2009)

- กฎระเบียบรัฐบาล ฉบับที่ 4/2001 เรื่อง การจัดการสิ่งแวดล้อมหรือมลพิษที่เกิดจากการเผาป่า (Government Regulation No. 4/2001 on Management of Environmental Degradation and/or Pollution linked to Forest or Land Fires)

- กฎกระทรวงเกษตร ฉบับที่ 11/2015 เรื่อง การผลิตปาล์มน้ำมันอย่างยั่งยืนของอินโดนีเซีย (Ministry of Agriculture Regulation No. 11/2015 on Indonesian Sustainable Palm Oil (ISPO))

นอกจากกฎหมายที่ควบคุมการเผาดังกล่าวแล้ว รัฐบาลยังได้ออกกฎหมายเพื่อควบคุมการให้สัญญาสัมปทานแก่บริษัทเอกชน อันอาจนำมาซึ่งการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าไม้ใน

อินโดนีเซีย กฎหมายควบคุมดังกล่าวได้ให้ความสำคัญกับการให้สัมปทานในพื้นที่ป่าพรุอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจากเหตุการณ์การเผาป่าที่กินพื้นที่บริเวณกว้างและส่งผลกระทบต่อด้านมลพิษสู่ภูมิภาคอย่างมากส่วนใหญ่เกิดขึ้นในบริเวณพื้นที่ป่าพรุ โดยกฎหมายที่ควบคุมการให้สัมปทาน เช่น

- กฎหมายป่าไม้ ฉบับที่ 41/1999 (Forestry Law No. 41/1999)

- กฎระเบียบรัฐบาล ฉบับที่ 34/2002 เรื่อง การจัดการการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า (Government Regulation No. 34/2002 on the Management, Exploitation and Use of Forest Area)

- กฎระเบียบรัฐบาล ฉบับที่ 26/2008 เรื่อง การวางแผนการใช้พื้นที่ (Government Regulation 26/2008 on National Spatial Planning)

- กฎกระทรวงเกษตร ฉบับที่ 98/2013 เรื่อง แนวทางการใช้พื้นที่เพื่อการทำอุตสาหกรรมเกษตร (Ministry of Agriculture Regulation No. 98/2013 on Plantation Business License Guidelines)

- กฎกระทรวงเกษตร ฉบับที่ 7/2009 (Ministry of Agriculture Regulation No. 7/2009) แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 23/2016 (Law No. 23/2016) เรื่อง แนวทางของบริษัทเอกชนในการเตรียมเครื่องมือและอุปกรณ์ต่าง ๆ เพื่อป้องกันไฟป่า

แม้ว่ารัฐบาลอินโดนีเซียจะได้มีการออกกฎหมายอย่างต่อเนื่อง ด้วยหวังจะควบคุมปัญหาไฟป่าและหมอกควัน แต่ดูเหมือนว่ากฎหมายต่าง ๆ ที่ออกมาไม่สามารถควบคุมปัญหาที่เกิดขึ้นได้ เนื่องจากขาดการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจังของภาครัฐ ซึ่งเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ในรูปแบบระบบอุปถัมภ์ที่เกิดขึ้นทั้งในระดับชาติและระดับ

ท้องถิ่น ยกตัวอย่างเช่น ในกระบวนการขอสัญญาสัมปทานที่กระทรวงป่าไม้ได้ระบุไว้ในข้อกฎหมายมีหลายขั้นตอน แต่ในทางปฏิบัติแล้วบริษัทเอกชนมักจะไม่นับปฏิบัติตามขั้นตอนที่ได้ระบุไว้ในกฎหมายแต่ข้ามขั้นตอนสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งขั้นตอนการประเมินคุณภาพสิ่งแวดล้อม แม้ว่าผู้เกี่ยวข้องจะรับรู้ว่ามีบริษัทเอกชนมิได้มีการประเมินคุณภาพสิ่งแวดล้อมก่อนที่จะรับสัญญาสัมปทาน แต่ก็ไม่มีบทลงโทษใดๆ หากยังคงให้สัมปทานกับบริษัทเอกชนเหล่านั้น นอกจากนี้ยังมีการให้สัมปทานในบริเวณพื้นที่ป่าพรุ ทั้งๆ ที่มีกฎหมายระบุไว้แล้วว่าพื้นที่ป่าพรุไม่สามารถให้สัญญาสัมปทานในการทำอุตสาหกรรมเกษตรได้ เป็นต้น การขาดการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจัง ทั้งจากรัฐบาลกลางและรัฐบาลท้องถิ่นเป็นปัญหาสำคัญที่ทำให้ไม่สามารถแก้ปัญหาไฟป่าและมลพิษจากหมอกควันข้ามแดนได้อย่างเป็นรูปธรรม หากเจ้าหน้าที่รัฐยังคงไม่ลงโทษผู้กระทำผิดอย่างจริงจังตามกฎหมาย คงเป็นไปได้ยากที่จะแก้ปัญหาการเผาป่าอย่างยั่งยืนต่อไปในประเทศไทยอินโดนีเซีย

2.2 การจัดตั้ง Peatland Restoration Agency หรือ Badan Restorasi Gambut (BRG)

นอกจากกฎหมายต่างๆ ที่ได้มีการจัดทำขึ้นแล้ว ภายใต้การปกครองของประธานาธิบดีคนปัจจุบัน คือ นาย โจโก วิโดโด หรือ โจโกวี ยังได้มีการจัดตั้งหน่วยงานขึ้นมาใหม่เพื่อแก้ไขปัญหาการเผาป่าและหมอกควันข้ามแดนอย่างจริงจัง คือ Peatland Restoration Agency หรือ Badan Restorasi Gambut (BRG) จากปัญหาไฟป่าและควันไฟที่รุนแรงครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ของอินโดนีเซีย เมื่อ พ.ศ. 2558 ประธานาธิบดีโจโกวี ได้มีคำสั่งให้จัดตั้ง Peatland Restoration Agency หรือ Badan Restorasi

Gambut (BRG) ตาม Presidential Regulation No. 1/2016 โดยมุ่งหวังให้ BRG เป็นหน่วยงานที่ช่วยฟื้นฟูสภาพป่าพรุที่ถูกทำลายจากการทำอุตสาหกรรมเกษตร โดยเฉพาะปาล์มน้ำมันในพื้นที่ โดยประธานาธิบดีโจโกวีได้แต่งตั้ง นาย Nazir Foead เป็นผู้อำนวยการศูนย์ BRG โดยศูนย์ BRG เป็นหน่วยงานที่ตั้งขึ้นเฉพาะกาลซึ่งได้รับความร่วมมือจากหลายกระทรวง อาทิ กระทรวงป่าไม้และสิ่งแวดล้อม กระทรวงเกษตร และมหาวิทยาลัยที่มีความรู้เฉพาะทางด้านป่าพรุ โดย BRG จะต้องทำงานให้สำเร็จลุล่วงภายในพ.ศ. 2563 (ค.ศ. 2020) หลังจากนั้นงานด้านต่างๆ จะถูกโอนย้ายไปให้กระทรวงหรือหน่วยงานที่เหมาะสมต่อไป

ศูนย์ BRG รับผิดชอบแก้ไขและฟื้นฟูป่าพรุใน 7 จังหวัดสำคัญ คือ เรียว (Riau) จามบี (Jambi) สุมาตราใต้ (South Sumatra) ในหมู่เกาะสุมาตรา และกาลิมันตันตะวันตก (West Kalimantan) กาลิมันตันใต้ (South Kalimantan) และกาลิมันตันกลาง (Central Kalimantan) ในหมู่เกาะกาลิมันตัน รวมทั้งจังหวัดปาปัว (Papua) ในเกาะปาปัวนิวกินี ด้วย ซึ่งทั้ง 3 เกาะ มีการทำอุตสาหกรรมเกษตรโดยเฉพาะปาล์มน้ำมันจำนวนมาก และสัมปทานของบางบริษัทตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าพรุ ศูนย์ BRG มีแผนในการแก้ไขปัญหาการเผาป่าอย่างเป็นระบบ แต่ปัญหาสำคัญของศูนย์ BRG คือ ขาดสภาพบังคับและบุคลากรของตนเอง ดังนั้นในการปฏิบัติงานในพื้นที่ ศูนย์ BRG ต้องขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานต่างๆ ซึ่งในบางครั้งหากแนวทางของ BRG ไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก็อาจไม่ได้รับความช่วยเหลือหรือสนับสนุนในการกิจอย่างจริงจัง ดังนั้นประเด็นดังกล่าวเป็นเรื่องท้าทายของ BRG อย่างมากที่จะต้องปฏิบัติภารกิจให้ลุล่วงตามเวลาที่ได้กำหนดไว้ในพ.ศ. 2563

2.3 หน่วยงานที่จัดตั้งในท้องถิ่น

นอกจากรัฐบาลกลางจะได้จัดตั้งหน่วยงานกลางเพื่อแก้ไขปัญหาไฟป่าและหมอกควันแล้ว รัฐบาลส่วนท้องถิ่นเองได้มีการจัดตั้งหน่วยงานเพื่อร่วมแก้ปัญหาด้วยเช่นกัน เช่น

- Manggala Agni (MGA) หรือพนักงานดับเพลิงในหมู่บ้าน
- เจ้าหน้าที่ดับเพลิงในพื้นที่ หรือ Tim Tanggap Api (TSA)
- กลุ่มความร่วมมือหลายฝ่ายเพื่อช่วยกันป้องกันไฟป่าในพื้นที่เรียกว่า Special Task Force for Stopping Fires (STF) หรือ Satuan Tugas Pengendalian Kebakaran Hutun dan Lahan

แม้ว่าจะมีหน่วยงานที่รับผิดชอบในท้องถิ่นจำนวนมาก หากแต่ยังแก้ไขปัญหาเมื่อเกิดไฟป่าได้ไม่รวดเร็วเท่าที่ควร เนื่องจากความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างหน่วยงานที่รับผิดชอบในการแก้ปัญหาไฟป่า การดับไฟป่าหรือการป้องกันไฟป่าในพื้นที่นั้น มีหน่วยงานที่ต้องเข้ารับผิดชอบหลายหน่วยงานและแต่ละหน่วยงานต่างมีกฎระเบียบของตนเอง ดังนั้นกฎระเบียบของแต่ละหน่วยงานอาจไม่สอดคล้องกัน อันนำมาซึ่งความขัดแย้งในทางปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ อาทิ เมื่อมีไฟป่าเกิดขึ้นบนพื้นที่ทับซ้อนความรับผิดชอบของหน่วยงานที่แตกต่างกัน เจ้าหน้าที่อาจต้องขออนุมัติจากผู้มีอำนาจก่อนจึงทำให้ไม่สามารถเข้าปฏิบัติหน้าที่ได้ทันเวลา หรือในการดำเนินการกับผู้กระทำผิดที่เป็นต้นเหตุของไฟป่า เจ้าหน้าที่ทหารหรือท้องถิ่น อาจต้องการให้รับดำเนินคดีกับผู้จุดไฟเผาพื้นที่ในทันทีตามคำสั่งของรัฐบาล หากแต่เจ้าหน้าที่ตำรวจอาจไม่สามารถปฏิบัติตามคำสั่งได้ในทันที เพราะในทางกฎหมายแล้วก่อนที่จะดำเนิน

คดีกับผู้เผาอันเป็นต้นเหตุของไฟป่านั้น และหากยังเป็นบริษัทด้วยแล้วจำเป็นต้องมีการตรวจสอบเหตุการณ์อย่างละเอียดก่อน และต้องเชิญผู้เชี่ยวชาญมาให้ความเห็นในรูปคดีก่อนที่จะสั่งฟ้องได้ เป็นต้น นอกจากนี้หากหน่วยงานใดมีความสัมพันธ์ในรูปแบบระบบอุปถัมภ์กับบริษัท การแก้ปัญหาไฟป่าร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐอาจเป็นรูปธรรมยิ่งอาจเกิดขึ้นได้ยากและอาจนำมาซึ่งความขัดแย้ง เนื่องจากหน่วยงานภาครัฐที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับบริษัทเอกชนย่อมต้องรักษาสภาพประโยชน์ของบริษัทเอกชนเหล่านั้น

หน่วยงานท้องถิ่นมีความสำคัญอย่างมากต่อการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น ภาครัฐต้องพยายามผลักดันให้ท้องถิ่นช่วยกันปฏิบัติหน้าที่เพื่อปกป้องพื้นที่ของตนเองอย่างแท้จริง รวมทั้งให้ความรู้แก่ชาวบ้านในพื้นที่ให้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น เนื่องจากการแก้ปัญหาไฟป่าที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นจะสามารถเกิดขึ้นได้อย่างยั่งยืนต้องอาศัยความร่วมมือจากประชาชนในพื้นที่อย่างแท้จริง

ผลการศึกษา ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3
เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการแก้ไขปัญหาการเผาป่าในเขตหมู่เกาะสุมาตราและกาลิมันตัน

แม้ว่าหน่วยงานหลายภาคส่วนพยายามออกนโยบายและกฎระเบียบต่าง ๆ เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาไฟป่าและหมอกควันอย่างต่อเนื่อง แต่ปัญหาการเผาป่าจนส่งผลกระทบต่อสภาวะอากาศของประเทศอินโดนีเซียและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปีที่ภูมิภาคนี้ต้องเผชิญกับสถานการณ์เอลนีโญ ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อการแก้ไขปัญหาดังกล่าว อาจแบ่งได้ดังนี้

3.1 ความสัมพันธ์ในรูปแบบของระบบอุปถัมภ์

ความสัมพันธ์ในรูปแบบของระบบอุปถัมภ์ที่เกิดขึ้นระหว่างภาครัฐและบริษัทเอกชนที่เข้าไปลงทุนในอุตสาหกรรมปาล์มน้ำมัน ถือเป็นอุปสรรคที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาไฟป่าและหมอกควันข้ามแดน ความจริงแล้วปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ในรูปแบบระบบอุปถัมภ์ในประเทศอินโดนีเซียนั้นเกิดขึ้นมานานแล้วตั้งแต่สมัยประธานาธิบดีซูฮาร์โต ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบริษัทเอกชนกับรัฐบาลกลาง รัฐบาลของประธานาธิบดีซูฮาร์โตได้รับประโยชน์ต่างตอบแทนจากการสนับสนุนและให้ความช่วยเหลือบริษัทเอกชนที่มีสัมพันธ์ใกล้ชิดในการลงทุนด้านธุรกิจและการพัฒนาในด้านต่างๆ ของประเทศ

ในปัจจุบันความสัมพันธ์ในรูปแบบของระบบอุปถัมภ์ได้เปลี่ยนจากรัฐบาลกลางกับภาคเอกชนมายังรัฐบาลท้องถิ่น ทั้งนี้เนื่องจากการเปลี่ยนโครงสร้างการเมืองการปกครองของประเทศที่เป็นรวมศูนย์อำนาจไว้ที่ส่วนกลางมาเป็นการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ส่งผลให้ท้องถิ่นมีอำนาจในการตัดสินใจด้านนโยบายและการดำเนินกิจการต่างๆ เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น รวมทั้งในการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นตนเอง ซึ่งรัฐบาลท้องถิ่นเหล่านั้นได้รับการเลือกตั้งโดยตรงมาจากประชาชน เพื่อแสวงหาประโยชน์ให้กับธุรกิจและสร้างการลงทุนอันต่อเนื่อง บริษัทเอกชนจึงหันมาพัฒนาความสัมพันธ์อันใกล้ชิดกับท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ ตามที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวช่วยเอื้อประโยชน์ในการดำเนินกิจการทางธุรกิจในพื้นที่นั้นๆ แม้ว่าความสัมพันธ์ในรูปแบบของระบบอุปถัมภ์จะเอื้อประโยชน์ในการลงทุนแล้ว แต่

ในทางกลับกันก็ยังเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการแก้ไขปัญหาไฟป่าและหมอกควันด้วย เนื่องจากรัฐบาลส่วนท้องถิ่นในปัจจุบันให้ความสำคัญกับการดำเนินกิจการของภาคเอกชนอันนำมาซึ่งผลประโยชน์ที่รัฐบาลท้องถิ่นจะได้รับมากกว่าการป้องกันปัญหามลพิษที่กระทบต่อสิ่งแวดล้อม ดังนั้นจึงละเว้นการบังคับใช้กฎหมายต่างๆ อย่างจริงจัง รวมทั้งให้ความช่วยเหลือและเอื้อประโยชน์ต่อบริษัทเอกชนในด้านต่างๆ เกินกว่าที่กฎหมายกำหนด อันเป็นอุปสรรคสำคัญในการแก้ไขปัญหาไฟป่าและหมอกควันในพื้นที่ต่างๆ ของอินโดนีเซียปัจจุบัน

3.2 ความอ่อนแอของการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจัง

ระบบอุปถัมภ์ที่เกิดขึ้นระหว่างรัฐบาลและภาคเอกชน ถือเป็นอุปสรรคสำคัญอันส่งผลกระทบในการบังคับใช้กฎหมายกับผู้กระทำผิดด้วย ทั้งนี้เนื่องจากความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้ผู้ปฏิบัติหน้าที่โดยเฉพาะท้องถิ่นไม่ดำเนินการตามกฎหมาย หากจับผู้กระทำผิดที่เป็นบุคลากรจากบริษัทเอกชน จากจำนวนคดีที่ตำรวจและฝ่ายปกครองในท้องที่จับได้ ในข้อหาการเผาป่านั้น ส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านที่อยู่ในท้องที่ หากแต่พิจารณาให้ดีแล้ว หากชาวบ้านท้องถิ่นเป็นผู้เผาพื้นที่ ส่วนใหญ่จะมีวิถีชีวิตแบบประเพณีดั้งเดิม หรือ *adat* ซึ่งเมื่อเผาพื้นที่แล้วจะมีวิธีการดับไฟได้ตามประเพณีดั้งเดิม และส่วนใหญ่ชาวบ้านมักไม่เผาพื้นที่กินบริเวณกว้าง จะเผาเพียงแค่วิถีชีวิตที่ต้องการที่ทำกินเท่านั้น

หากแต่การเผาพื้นที่ที่เกิดขึ้นในหมู่เกาะสุมาตราและกาลิมันตันส่วนใหญ่มักกินพื้นที่บริเวณกว้าง แม้จะจับชาวบ้านที่คาดว่าเป็นผู้กระทำผิดโดยการเผาแล้ว แต่ส่วนใหญ่ชาวบ้านมักถูกจ้างเป็นลักษณะกลุ่มจัดตั้ง ดังนั้นจึงยากต่อการเอาผิดจาก

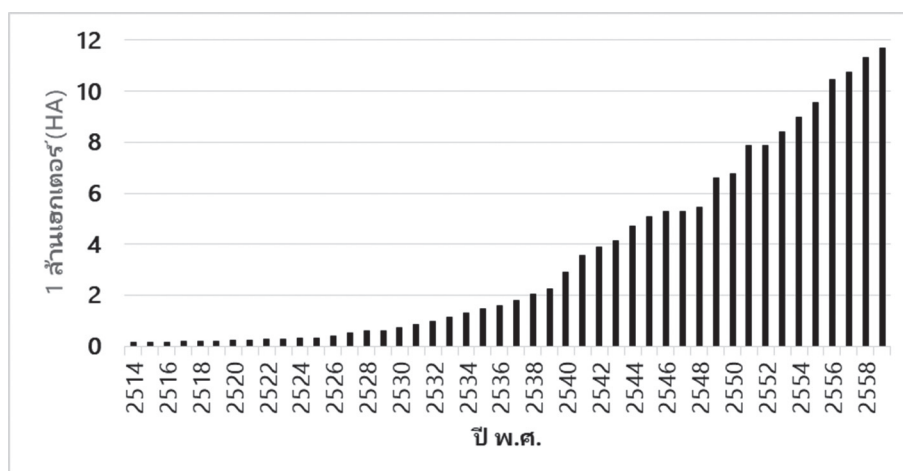
บริษัทเอกชน นอกจากนี้ระบบอุปถัมภ์ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นเองทำให้เจ้าหน้าที่รัฐไม่พยายามสอบสวนกรณีการเผาป่าที่เกิดขึ้น แม้ว่าคดีต่างๆ อาจมีบริษัทเอกชนเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ก็ไม่สามารถเอาโทษกับบริษัทเอกชนเหล่านั้นได้ ว่าจำนวนคดีการเผาป่ากว่า 100 คดี มีคดีที่เกิดขึ้นโดยบริษัทเอกชน และถูกจับมีเพียงแค่ 2 คดีเท่านั้นในพื้นที่หมู่เกาะสุมาตรา

นอกจากตำรวจและพนักงานฝ่ายปกครองในท้องที่จะจับผู้กระทำผิดที่เป็นฝ่ายบริษัทได้น้อยแล้ว หากจับผู้กระทำผิดที่เป็นบริษัทได้ต้องมีการนำคดีดังกล่าวผ่านเข้าสู่กระบวนการสืบสวนและสอบสวนซึ่งตามกฎหมายของอินโดนีเซียคดีดังกล่าวที่เกิดขึ้นโดยบริษัทจะต้องได้รับการตรวจสอบจากผู้เชี่ยวชาญด้านไฟฟ้าและสิ่งแวดล้อมก่อน จึงจะสามารถดำเนินคดีได้ บ่อยครั้งที่ผู้เชี่ยวชาญที่ได้รับเชิญมาร่วมในการสอบสวน ให้ความร่วมมือ และช่วยเหลือบริษัทให้พ้นผิดจึงทำให้บริษัทไม่ถูกดำเนินคดีตามกฎหมายเป็นต้น ความอ่อนแอของการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจังโดยภาครัฐ โดยเฉพาะท้องถิ่นในอินโดนีเซียจึงเป็นอีกอุปสรรคสำคัญในการแก้ไขปัญหาไฟป่า

และมลพิษจากหมอกควันของประเทศ

3.3 การให้สัมปทานต่อเนื่องและทับซ้อนโดยรัฐบาลท้องถิ่นแก่บริษัทในพื้นที่

แม้ว่าปัญหาไฟป่าและหมอกควันจะเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลาหลายปีและรัฐบาลทราบดีว่าปัญหาไฟป่าดังกล่าวเกิดจากการเผาพื้นที่ดินและพื้นที่ป่าไม้ เพื่อนำที่ดินที่ได้ไปใช้ในการเกษตรหรืออุตสาหกรรมการเกษตร แต่อย่างไรก็ดีรัฐบาลอินโดนีเซียไม่ได้มีการควบคุมการให้สัญญาสัมปทานป่าไม้กับบริษัทเอกชนอย่างจริงจัง แม้ว่าจะมีกฎหมายออกมาเป็นจำนวนมากเพื่อให้เกิดการควบคุมการให้สัญญาสัมปทานป่าไม้ หากแต่ป่าไม้จำนวนมากก็ยังคงถูกเปลี่ยนให้เป็นพื้นที่สำหรับการผลิตอุตสาหกรรมทางการเกษตรอย่างต่อเนื่อง แผนภูมิที่ 1 แสดงจำนวนพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันในประเทศอินโดนีเซีย ในช่วงปี พ.ศ. 2514-2559 ซึ่งแสดงถึงจำนวนพื้นที่ป่าไม้ที่ถูกเปลี่ยนไปทำอุตสาหกรรมการเกษตรมากขึ้นในทุกปี จนลุกลามไปยังพื้นที่ป่าพรุของประเทศ



แผนภูมิแสดงจำนวนพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันในประเทศอินโดนีเซีย ในช่วงปี พ.ศ. 2514 - 2559

ที่มา: Directorate General of Estate Crops (2015, 4)

พื้นที่ป่าพรุไม่ควรถูกเปลี่ยนแปลงให้เป็นพื้นที่ในการทำอุตสาหกรรมทางการเกษตร เนื่องจากลักษณะพื้นผิวดินของป่าพรุเองที่ไม่เหมาะในการทำเกษตร หากต้องการปรับพื้นที่ป่าพรุให้เป็นพื้นที่เกษตรนั้นก็ควรจะต้องพิจารณาพืชที่จะทำการเพาะปลูกอย่างละเอียดเสียก่อนว่ามีความเหมาะสมกับลักษณะดินของป่าพรุหรือไม่ นอกจากการให้สัมปทานในพื้นที่ป่าพรุแล้วบริษัทอุตสาหกรรมเกษตรที่เป็นของเอกชนจำนวนมากยังได้เผาพื้นที่ป่าพรุเพื่อเตรียมทำการเกษตรใหม่ ซึ่งการเผาพื้นที่ป่าพรุอันเกิดจากการทับถมของใบไม้และกิ่งไม้จำนวนมากหลายชั้นเป็นเวลาหลายล้านปีเป็นเชื้อเพลิงอย่างดี จึงยากต่อการควบคุมไฟป่าในบริเวณนั้นๆ

นอกจากการให้สัญญาสัมปทานป่าไม้ที่ลุกลามเข้าไปในพื้นที่ป่าพรุจำนวนมากแล้ว กระบวนการในการให้สัญญาสัมปทานป่าไม้ในพื้นที่ต่าง ๆ ของส่วนราชการที่เกี่ยวข้องเองก็ไม่ได้ปฏิบัติตามที่กฎหมายกำหนดไว้ ซึ่งกระบวนการในการขอสัญญาสัมปทานป่าไม้นั้นประกอบด้วยหลายขั้นตอนตามกฎหมาย บริษัทเอกชนจำนวนมากมิได้ปฏิบัติตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งขั้นตอนในการตรวจสอบสภาพสิ่งแวดล้อมก่อนที่จะได้รับการอนุมัติสัญญาสัมปทาน ทั้งนี้ภาครัฐเองโดยเฉพาะท้องถิ่นก็ได้เชื้อประโยชน์และให้ความช่วยเหลือบริษัทเอกชนในการขอสัญญาสัมปทานดังกล่าว จำนวนสัมปทานที่ให้สัญญากับเอกชนจำนวนมากประกอบกับการขาดการตรวจสอบพื้นที่อย่างรอบคอบก่อนการให้สัมปทานเป็นอุปสรรคสำคัญที่ไม่สามารถควบคุมปัญหาไฟป่าและหมอกควันของประเทศอินโดนีเซียได้อย่างยั่งยืนในปัจจุบัน

3.4 การขาดแผนที่ที่สามารถใช้ร่วมกันระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ของประเทศอินโดนีเซีย

อุปสรรคในการแก้ไขปัญหาไฟป่าและหมอกควันที่สำคัญอีกประการ คือ การขาดแผนที่ที่ครอบคลุมพื้นที่ของประเทศอันได้รับการยอมรับและมีมาตรฐานให้กับทุกหน่วยงานในการนำไปใช้เพื่อภารกิจในพื้นที่ของประเทศ หน่วยงานภาครัฐในประเทศอินโดนีเซียไม่เคยมีการจัดทำแผนที่ที่ได้รับการยอมรับจากทุกหน่วยงานเพื่อใช้ร่วมกัน กล่าวคือแต่ละหน่วยงานต่างมีแผนที่เป็นของตนเอง นอกจากนี้หน่วยงานในระดับส่วนกลางและระดับจังหวัดยังมีแผนที่ที่แตกต่างกันอีกด้วย แผนที่ที่ต่างคนต่างทำและต่างใช้เป็นอุปสรรคสำคัญในการระบุพื้นที่ที่ชัดเจนว่าพื้นที่บริเวณใดเป็นพื้นที่สัมปทาน พื้นที่บริเวณใดเป็นพื้นที่ป่าสงวน หรือพื้นที่บริเวณใดเป็นพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน แผนที่ที่แตกต่างกันของแต่ละหน่วยงานส่งผลให้เจ้าหน้าที่ไม่สามารถประเมินได้ถูกต้อง หากมีไฟไหม้เกิดขึ้นว่าไฟที่ไหม้เกิดขึ้นในพื้นที่ของบริษัทเอกชนหรือของชาวบ้านจึงยากต่อการดำเนินคดีต่อไป

นอกจากความไม่ชัดเจนในแผนที่ดังกล่าวแล้ว แผนที่ที่บ่งบอกถึงพื้นที่ป่าพรุและความลึกของชั้นพรุในแต่ละพื้นที่ก็ไม่มีมาตรฐานเช่นเดียวกัน การขาดแผนที่ที่ระบุลักษณะของป่าพรุที่ชัดเจนจึงยากต่อการจัดการพื้นที่ป่าพรุอย่างเป็นรูปธรรมและยากต่อการเอาผิดบริษัทเอกชนที่เข้าไปทำอุตสาหกรรมปาล์มน้ำมัน หรือพืชทางเกษตรอื่น ๆ ที่มีความลึกเกินกว่า 3 เมตร ตามที่กฎหมายกำหนด ดังนั้นเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว Peatland Restoration Agency หรือ Badan Restorasi Gambut (BRG) จึงให้ความสำคัญในการจัดทำแผนที่โดยเฉพาะแผนที่ที่บอกลักษณะและความลึกของป่าพรุภายใต้นโยบาย

One Map Policy ของประธานาธิบดีโจโกวี อันได้รับการยอมรับ และเป็นมาตรฐานที่จะสามารถใช้ร่วมกันในทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งประเทศ แผนที่ถูกต้องและมีประสิทธิภาพจะช่วยให้การแก้ไขปัญหาไฟป่าเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น นอกจากนี้ยังสามารถระบุบริษัทเอกชนที่กระทำผิดในพื้นที่โดยการเผาพื้นที่ได้อย่างถูกต้องอีกด้วย

3.5 ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างหน่วยงานที่รับผิดชอบ

การดับไฟป่าและการป้องกันไฟป่าในพื้นที่นั้น มีหน่วยงานที่ต้องเข้ารับผิดชอบหลายหน่วยงาน และแต่ละหน่วยงานต่างมีกฎระเบียบและแนวนโยบายของตนเอง ดังนั้นกฎระเบียบของแต่ละหน่วยงานอาจไม่สอดคล้องกัน อันนำมาซึ่งความขัดแย้งในทางปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ อาทิ เจ้าหน้าที่ทหารต้องการจับกุมผู้จุดไฟเผาพื้นที่ในทันทีตามคำสั่งของรัฐบาล หากแต่เจ้าหน้าที่ตำรวจอาจไม่สามารถปฏิบัติได้ เพราะในทางกฎหมายแล้วก่อนที่จะดำเนินคดีกับผู้เผา ยิ่งหากเป็นบริษัทด้วยแล้วต้องมีการตรวจสอบอย่างละเอียดและต้องเชิญผู้เชี่ยวชาญมาให้ความเห็นในรูปคดีก่อนที่จะสั่งฟ้องได้ เป็นต้น นอกจากนี้หากหน่วยงานใดมีความสัมพันธ์ในรูปแบบระบบอุปถัมภ์กับบริษัทใดด้วยแล้ว การแก้ปัญหาไฟป่าร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐจะเป็นรูปธรรมยิ่ง อาจเกิดขึ้นได้ยากและอาจนำมาซึ่งความขัดแย้งเนื่องจากหน่วยงานภาครัฐที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับบริษัทเอกชนย่อมต้องรักษาผลประโยชน์ของบริษัทด้วย

3.6 การขาดความรู้ของชาวบ้าน

ชาวบ้านในพื้นที่จำนวนหนึ่งยังไม่เข้าใจถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมอันเกิดจากการเผาป่า และเผาที่

ทำกินเพื่อเตรียมพื้นที่ในการเพาะปลูกใหม่ ซึ่งเป็นต้นเหตุของการเกิดไฟป่าและปัญหาหมอกควันเช่นเดียวกัน แม้ว่าการเผาที่ดินเพื่อหาที่ทำกินของชาวบ้านอาจไม่ลุกลามเป็นไฟป่าขนาดใหญ่เท่ากับการเผาโดยบริษัทอุตสาหกรรม หากสามารถสนับสนุนให้ชาวบ้านใช้วิธีอื่นในการเตรียมพื้นที่สำหรับการเพาะปลูกที่มีใช้การเผาก็อาจช่วยลดปัญหาหมอกควันได้ในระดับหนึ่ง

ข้อเสนอแนะด้านนโยบายต่อประเทศไทยเพื่อการป้องกันมลพิษจากหมอกควัน

1. ผลักดันให้เกิดการระบุแหล่งโหมควันในแผนงานความร่วมมืออาเซียนเพื่อควบคุมมลพิษจากหมอกควันข้ามแดน (Roadmap on ASEAN Cooperation towards Transboundary Haze Pollution Control)

เพื่อเป็นการผลักดันข้อตกลงอาเซียนว่าด้วยมลพิษจากหมอกควันข้ามแดน (AATHP) ด้วยการสนับสนุนจากรัฐบาลไทยได้ผลักดันให้เกิดการจัดทำแผนงานความร่วมมืออาเซียนเพื่อควบคุมมลพิษจากหมอกควัน หรือ Roadmap on ASEAN Cooperation towards Transboundary Haze Pollution Control โดยในแผนงานความร่วมมือดังกล่าวได้นำข้อตกลงต่างๆ ที่ระบุไว้ในข้อตกลงอาเซียนว่าด้วยมลพิษจากหมอกควันข้ามแดน (AATHP) มาแยกตามลักษณะความรับผิดชอบและกิจกรรมที่ต้องจัดทำ โดยแบ่งออกเป็น 8 กลยุทธ์สำคัญ โดยแต่ละกลยุทธ์ยังได้ระบุคำอธิบายแนวทางการปฏิบัติงาน ตัวชี้วัดของความสำเร็จ และกระบวนการ พร้อมทั้งกรอบการทำงาน โดยกรอบการทำงานนั้นจะระบุลงรายละเอียดถึง

ระยะเวลาในการทำงาน หน่วยงานที่รับผิดชอบ สถานที่ที่ต้องปฏิบัติงาน และแหล่งทรัพยากร พร้อมทั้งเงินทุนที่จะนำไปใช้ในการปฏิบัติงานด้วย อย่างไรก็ตาม กติกาในแผนงานดังกล่าวยังไม่ได้มีการระบุบทลงโทษกับประเทศหรือหน่วยงานที่ไม่ปฏิบัติตามแผนงาน การขาดบทลงโทษดังกล่าวอาจทำให้แผนงานนี้ไม่ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายเหมือนกับแผนปฏิบัติการจัดการปัญหาหมอกควันระดับภูมิภาค (RHAP) หรือข้อตกลงอาเซียนว่าด้วยมลพิษจากหมอกควันข้ามแดน (AATHP) ดังนั้นรัฐบาลไทยควรผลักดันให้เกิดบทลงโทษ หากประเทศผู้รับผิดชอบ และหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องไม่ดำเนินการตามแผนงานดังกล่าวจนก่อให้เกิดความเสียหายโดยรวมกับภูมิภาค

นอกจากนี้ในแผนงานดังกล่าว หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรริเริ่มการพัฒนาบทลงโทษหากเกิดการเผาป่าหรือหมอกควันในภูมิภาคร่วมกัน เพื่อให้บทลงโทษดังกล่าวได้รับการยอมรับจากประเทศสมาชิก และยินยอมปฏิบัติตามบทลงโทษหากมีการประกาศใช้จริง

2. ผลักดันให้เกิดความร่วมมือจากประเทศคู่เจรจา หรือ dialogue partners

ตามที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้นว่า วิถีอาเซียนเป็นอุปสรรคสำคัญในการพัฒนานโยบาย หรือการบังคับใช้ข้อตกลงร่วมกันในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม รวมทั้งปัญหาการเผาป่าและหมอกควันข้ามแดน ดังนั้นเพื่อให้ข้อตกลงดังกล่าวได้รับการปฏิบัติอย่างจริงจัง ควรผลักดันและสนับสนุนความร่วมมือจากประเทศเจรจานอกกลุ่มให้เข้ามามีบทบาทในการบังคับใช้ข้อตกลงดังกล่าว เนื่องจากปัญหามลพิษจากหมอกควันข้ามแดนที่เกิดขึ้นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้น มิได้ส่งผลกระทบต่อสิ่ง

แวดล้อมและสภาพภูมิอากาศในภูมิภาคเท่านั้น หากแต่ยังส่งผลกระทบต่อพื้นที่อื่น ๆ ของโลก ดังนั้นความร่วมมือจากประเทศนอกกลุ่มสมาชิกอาเซียนมีความสำคัญในการแก้ปัญหาร่วมกันในระดับนานาชาติ

นอกจากนี้ภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับปัญหามลพิษดังกล่าว รัฐบาลไทยอาจผลักดันปัญหาสิ่งแวดล้อมจากหมอกควันข้ามแดนในเวทีในระดับภูมิภาคอื่น ๆ เช่น เวทีด้านการเมืองและความมั่นคงของอาเซียน เนื่องจากปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมยังถือเป็นภัยคุกคามรูปแบบใหม่ในอาเซียน (อาชญากรรมสิ่งแวดล้อม) ซึ่งอยู่ภายใต้นโยบายของประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียนด้วย ดังนั้นหากผลักดันการแก้ปัญหาดังกล่าวผ่านความร่วมมือด้านอื่น ๆ ภายใต้กรอบอาเซียน ไม่เพียงแต่ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมเท่านั้น อาจช่วยแก้ปัญหาให้ประสบความสำเร็จและเป็นรูปธรรมมากขึ้น

3. สนับสนุนให้บริษัทเอกชนด้านอุตสาหกรรมปาล์มน้ำมันเข้าเป็นสมาชิก หรือได้รับประกาศนียบัตรรับรองมาตรฐานการผลิตน้ำมันปาล์มอย่างยั่งยืน (RSPO)

มาตรฐานการผลิตน้ำมันปาล์มอย่างยั่งยืน หรือ Roundtable on Sustainable Palm Oil (RSPO) คือ แนวทางในการผลิตปาล์มน้ำมันอย่างยั่งยืน ประกอบด้วยการบริหารจัดการและปฏิบัติที่มีความเจริญเติบโตหรือพัฒนาได้ในเชิงเศรษฐกิจและมีความเหมาะสมต่อสิ่งแวดล้อมของประเทศ โดยจะสร้างประโยชน์ต่อสังคมอย่างยั่งยืนต่อไป

หากได้บริษัทเอกชนที่ผ่านการประเมินผลจะได้รับประกาศนียบัตรรับรองมาตรฐานการผลิตน้ำมันปาล์มอย่างยั่งยืนที่ผลิตจากบริษัทนั้น ๆ ซึ่งบริษัท

ดังกล่าวจะได้เครื่องหมายรับรองมาตรฐานการผลิตน้ำมันปาล์มอย่างยั่งยืน อันจะช่วยให้ควบคุมการเผาป่าไม่ของบริษัทยกชนอย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

ข้อเสนอแนะด้านนโยบายต่อภาครัฐ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในประเทศไทย เพื่อการป้องกันการเผาป่า และมลพิษจากหมอกควันข้ามแดน

1. สนับสนุนการสร้าง code of conduct ในการแก้ไขปัญหาการเผาป่า และหมอกควันข้ามแดนอย่างเป็นรูปธรรม

สนับสนุนให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการผลิตอุตสาหกรรมปาล์มน้ำมันในประเทศไทยอินโดนีเซียมาประชุมร่วมมือกันเพื่อสร้างจรรยาบรรณ หรือ code of conduct ร่วมกันในการแก้ไขปัญหาการเผาป่า และหมอกควันข้ามแดน อันจะนำมาซึ่งการพัฒนาอุตสาหกรรมปาล์มน้ำมันอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ในปัจจุบันการแก้ปัญหการเผาป่า และหมอกควันข้ามแดนในประเทศไทยอินโดนีเซียเป็นความรับผิดชอบของภาครัฐเท่านั้น ภาคเอกชน ภาคประชาชน หรือหน่วยงานอื่นๆ ไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ดังนั้น ในการแก้ปัญหาดังกล่าว ภาครัฐควรเปิดโอกาสให้ทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริษัทเอกชนที่ทำอุตสาหกรรมปาล์มน้ำมัน ได้มีโอกาสมาแลกเปลี่ยนแนวคิด ประสบการณ์ รวมทั้งปัญหาต่างๆ เพื่อสร้างความเข้าใจ และแนวทางในการแก้ปัญหการเผาป่า และหมอกควันข้ามแดนอย่างยั่งยืนต่อไป

2. สนับสนุนการมีส่วนร่วมในภาคประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับท้องถิ่นเพื่อป้องกันปัญหาไฟป่าอันก่อให้เกิดหมอกควันในพื้นที่

ในปัจจุบันประชาชนของประเทศอินโดนีเซีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในท้องถิ่นยังขาดความตระหนักถึงผลเสียจากการเผาป่า ประชาชนส่วนใหญ่ในท้องถิ่นต้องอาศัยป่าไม้เพื่อการดำรงอยู่ ดังนั้นบ่อยครั้งจึงขาดการตระหนักถึงการใช้พื้นที่ป่าอย่างยั่งยืน ดังนั้นภาครัฐ รวมทั้งหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องควรให้ความรู้แก่ประชาชนในการแสวงหาผลประโยชน์จากป่าไม้ในขณะเดียวกันก็อนุรักษ์ป่าไม้ให้มีความอุดมสมบูรณ์ต่อไปด้วย อาทิเช่น หากต้องเผาป่าในการสร้างที่ทำกิน ก็ควรที่จะกำหนดพื้นที่ให้ชัดเจน และป้องกันการเผาป่าไม่ให้ลุกลามเป็นบริเวณกว้าง รวมทั้งปลูกพืชที่ช่วยสร้างความอุดมสมบูรณ์ของหน้าดินเพื่อให้ผืนป่าสามารถฟื้นคืนกลับสู่สภาพเดิมได้ มิใช่กลายเป็นป่าเสื่อมโทรม หลังจากประชาชนในพื้นที่ย้ายออกไป

นอกจากนี้ ภาครัฐ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรพยายามสนับสนุนให้ประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมกับภาครัฐในการป้องกันปัญหาไฟป่า โดยเฉพาะในพื้นที่ของตนเอง โดยประชาชนอาจเข้าร่วมกับ TSA หรือ กับหน่วยงานท้องถิ่น (Dinas) เป็นต้น นอกจากร่วมแก้ปัญหาไฟป่าแล้ว ประชาชนที่เข้าร่วมควรเป็นผู้เผยแพร่ความรู้ถึงผลเสียของการเผาป่า และหมอกควันจากการเผา ให้แก่ชาวบ้านในพื้นที่ตนเองด้วยเพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านเหล่านั้นเข้าใจถึงผลเสียจากการเผาป่าต่อไป

3. สนับสนุนให้บริษัทที่ลงทุนอุตสาหกรรมปาล์มน้ำมันในประเทศไทยอินโดนีเซียเข้าสู่โครงการพัฒนาปาล์มน้ำมันอย่างยั่งยืน หรือ Indonesian Sustainable Palm Oil (ISPO)

ประเทศไทยอินโดนีเซียได้มีการพัฒนาโครงการเพื่อการพัฒนาปาล์มน้ำมันอย่างยั่งยืน หรือ The Indonesian Sustainable Palm Oil (ISPO) โดยใช้

มาตรฐานในการพัฒนาตามมาตรฐานการผลิตน้ำมันปาล์มอย่างยั่งยืน (RSPO) โดยโครงการดังกล่าวยังได้รับการสนับสนุนจาก the United Nations Development Programme (UNDP) ในปัจจุบันมีเพียงบางบริษัทเท่านั้นที่ต้องเข้าโครงการ ISPO รัฐบาลอินโดนีเซียควรกำหนดกฎหมายที่ชัดเจนเพื่อให้

บริษัททุกบริษัทที่ทำกิจการอุตสาหกรรมในประเทศอินโดนีเซีย เข้าสู่โครงการ ISPO เพื่อสร้างมาตรฐานในการผลิตปาล์มน้ำมันร่วมกัน และยังเป็นการสร้าง ความมั่นใจให้แก่นานาชาติในการผลิตและพัฒนาอุตสาหกรรมปาล์มน้ำมันอย่างยั่งยืนให้แก่ชาติต่อไป

References

- Bloomberg. 2015. "Haze Affects Indonesia Flights, Worsens Air Quality in Singapore." Accessed January 20, 2016. <http://www.bloomberg.com/newsarticles/2015-09-08/haze-disrupts-flights-at-indonesia-airports-foulssingapore-air>.
- Directorate General of Estate Crops. 2015. *Tree Crop Estate Statistics of Indonesia of Palm Oil*. Jakarta: Directorate General of Estate Crops.
- Hamilton-Hart, Natasha. 2001. "Anti-Corruption Strategies in Indonesia." *Bulletin of Indonesian Economic Studies* 37(1): 65-82.
- Hurst, P. 1987. "Forest Destruction in South East Asia." *Ecologist* 17(1): 170-174.
- Ross, M. L. 2001. *Timber Booms and Institutional Breakdown in Southeast Asia*. Cape Town: Cambridge University Press.
- Tay, S. S. C. 2003. "Corruption after the Crisis: Governance, Asian Values, and International Instruments." In *The Enemy within: Combating Corruption in Asia*, edited by S. S. C. Tay and M. Seda. Singapore: Eastern University Press.
- The Jakarta Post. 2015. "Sumatra, Kalimantan Fire Investigations Progress, Arrests Made." Accessed December 25, 2015. <http://www.thejakartapost.com/news/2015/09/29/sumatra-Kalimantan-fire-investigations-progress-arrests-made.html#sthash.SUUzFF1X.dpuf>.
- TNN. 2015. "Mokkhwan Jak Faipa Indonesia Pokklum Phak Tai." [Haze from Wildfire in Indonesia Cover the Southern Region]. Accessed January 15, 2016. http://www.tnnthailand.com/news_detail.php?id=76217&t=news. (in Thai)
- Wendy Wong. 2015. "Think-tank SIIA Explores Ways to Map Hotspots amid Haze." Accessed December, 2017. <http://www.channelnewsasia.com/news/singapore/think-tank-siia-explores-ways-to-map-hotspots-amid-haze-8234960>.

Legitimacy and Overthrow of Tyrants: Confucian Viewpoint from Chinese History**

Sayumporn Chanthasithiporn*

Abstract

Legitimacy in politics, according to Confucian viewpoint, originated from the two sources, i.e. the Mandate of Heaven and the virtues of individual rulers. Confucianism requires all rulers, whether coming to the throne hereditarily or by overpowering tyrants, are required to deliver justice on behalf of heaven. Meanwhile, the individuals' virtues are seen as the main factors to judge whether the said rulers were able to maintain the Mandate of Heaven or not, and to exert pressure on them to act with righteousness. Confucian political philosophy is regarded as highly conservative, focusing strictly as it does on virtues, ethics, and observation of customs. Nevertheless, it also presents discourses to be used against tyrants, thereby giving legitimacy in overthrowing them.

Keywords: *legitimacy, overthrow of tyrants, Confucian, the Mandate of Heaven, the virtues of individual rulers*

*Lecturer, Chinese Section, Faculty of Humanities, Srinakharinwirot University, Faculty of Humanities, Srinakharinwirot University, Sukhumvit 23 Rd., Wattana, Bangkok 10110. Email: sayumporn@gmail.com

**Received September 29, 2017; Accepted December 2, 2017

ความชอบธรรมและการล้มล้างทราชา: มุมมองของลัทธิขงจื๊อในประวัติศาสตร์จีน**

สยมพร ฉันทสิทธิพร*

บทคัดย่อ

แหล่งที่มาของความชอบธรรมในการปกครองตามมุมมองของลัทธิขงจื๊อมีแหล่งที่มาจากสองแหล่ง คือ อาณัติแห่งฟ้าและคุณธรรมส่วนบุคคลของผู้ปกครอง ลัทธิขงจื๊อถือว่าผู้ปกครองทุกคนไม่ว่าเถลิงสู่อำนาจด้วยการสืบสันตติวงศ์หรือจากการกำราบทราชา ล้วนถือว่าได้รับอาณัติแห่งฟ้าด้วยกันทั้งสิ้น แต่คุณธรรมส่วนบุคคลเป็นปัจจัยสำคัญที่ตัดสินว่าผู้ปกครองผู้นั้นจะรักษาอาณัติแห่งฟ้าได้หรือไม่ และเพื่อควบคุมผู้ปกครองให้อยู่ในครรลองคลองธรรม แม้ปรัชญาการปกครองของลัทธิขงจื๊อจะมีความเป็นอนุรักษนิยมอย่างสูง ภายใต้การอ้างอิงคุณธรรมจริยธรรมและการยึดมั่นจารีตอย่างเคร่งครัด แต่กลับนำเสนอวาทกรรมต่อต้านอำนาจเพื่อนำไปสู่การล้มล้างการปกครองอย่างมีความชอบธรรมด้วยเช่นกัน

คำสำคัญ: ความชอบธรรม, การล้มล้างทราชา, ลัทธิขงจื๊อ, อาณัติแห่งฟ้า, คุณธรรมของผู้ปกครอง

*อาจารย์ประจำสาขาภาษาจีน คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ชอยสุภูมิวิท 23 แขวงคลองเตยเหนือ เขตวัฒนา กรุงเทพฯ 10110 อีเมล sayumporn@gmail.com

**ได้รับบทความ 29 กันยายน 2560; อนุมัติให้จัดพิมพ์ 2 ธันวาคม 2560

ความชอบธรรมในการปกครอง (political legitimacy) เป็นปัจจัยเบื้องหลังที่ทำให้รัฐและระบบการปกครองดำรงอยู่ได้ การใช้เพียงอำนาจหรือความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นที่ยืนบนฐานทางวัตถุเพียงอย่างเดียวย่อมไม่อาจทำให้รัฐหรืออำนาจปกครองหนึ่ง ๆ คงอยู่ได้ยืนยาว การที่ประชาชนยอมรับและสนับสนุนในอำนาจปกครองนั้นจึงจะเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้การปกครองมีความชอบธรรมและมีเสถียรภาพคงอยู่เป็นระยะเวลายาวนาน ดังนั้นอำนาจปกครองทั้งปวงไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบหรือระบอบใดก็ย่อมต้องตระหนักและมุ่งมาดที่จะสร้างความชอบธรรมให้เกิดแก่การปกครองของตน

แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber 1864 – 1920) นำเสนอแนวคิดเรื่อง “ความชอบธรรมในการปกครอง” โดยอธิบายว่า จากประวัติศาสตร์ของมนุษย์เราสามารถแบ่งรูปแบบและที่มาแห่งความชอบธรรมในการปกครองได้เป็นสามประเภท ดังนี้ (Weibo 2004, 303-305)

(1) การปกครองที่อาศัยความชอบธรรมจากหลักเหตุผล อยู่บนรากฐานของการที่ผู้ถูกปกครองเชื่อว่าระบบการปกครองและอำนาจของผู้ปกครองมีที่มาจากกฎหมาย และผู้ถูกปกครองก็เชื่อฟังและยอมรับในอำนาจเพราะกฎหมายกำหนด ไม่ใช่เพราะคำสั่งหรือความปรารถนาส่วนบุคคลของผู้ปกครอง คำสั่งของผู้ปกครองก็ต้องอ้างอิงตัวบทกฎหมาย การปกครองรูปแบบนี้ไม่มีใครสามารถอยู่เหนือกฎหมายไปได้ และอำนาจของผู้ปกครองก็ได้มาเพราะตำแหน่ง เมื่อหมดวาระหรือหลุดออกจากตำแหน่งแล้วก็ย่อมไม่มีอำนาจอีกต่อไปซึ่งรูปแบบนี้เป็นวิถีทางของสังคมสมัยใหม่

(2) การปกครองที่อาศัยความชอบธรรมจากประเพณี ตั้งอยู่บนรากฐานที่เชื่อว่าอำนาจปกครองมีบ่อเกิดจากความศักดิ์สิทธิ์ของประเพณี ซึ่งผู้ที่ได้รับอาณัติจะเป็นผู้ที่มีสิทธิ์ใช้อำนาจในการปกครองจารีตและกฎเกณฑ์ที่ร้อยรัดสังคมชนิดนี้พัฒนาโดยเงื่อนไขของสังคมแบบเป็นธรรมชาติแล้วค่อย ๆ พัฒนาเป็นกฎเกณฑ์ขึ้นมาภายหลัง หรือเป็นภูมิปัญญาที่สะสมมาแต่โบราณ ไม่ได้เกิดจากความปรารถนาส่วนบุคคล เช่นนี้จึงถือได้ว่าเป็นรูปแบบการปกครองแบบเหตุผลนิยมชนิดหนึ่ง แต่แม้จะมีกฎหมายหรือจารีตบัญญัติไว้ แต่กฎหมายล้วนออกจากผู้ปกครองเป็นสำคัญและผู้ปกครองก็ถือเป็นตัวแทนของกฎหมาย อำนาจของผู้ปกครองประเภทนี้จึงเหนือกว่าผู้ปกครองแบบกฎหมายมาก เพราะผู้ปกครองสามารถมีอำนาจในการตีความอธิบายกฎเกณฑ์ที่มีมาแต่เดิมได้

(3) การปกครองที่อาศัยความชอบธรรมจากบารมีของตัวผู้ปกครอง ตั้งอยู่บนรากฐานของความเชื่อลึกลับ จงรักภักดีต่อตัวบุคคลที่เป็นผู้นำซึ่งมีบารมีเหนือธรรมดา หรือมีความเป็นวีรบุรุษ เป็นผู้นำ แบบอย่าง ผู้นำเช่นนี้จะเกิดขึ้นได้ยาก แต่จะสามารถปรากฏเมื่อใดก็ได้ และผู้นำแบบบารมีจะสามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงเพื่อล้มล้างประเพณีหรือสถาบันทางกฎหมายได้ ผู้นำแบบบารมีจะไม่จัดอยู่ในแบบเหตุผลนิยม อาศัยผู้ใต้ปกครองเชื่อฟังเพราะคุณสมบัติส่วนบุคคล เช่น ความเชื่อในอำนาจลึกลับหรือความรู้สึกศรัทธาและอยากติดตามรับใช้วีรบุรุษ ไม่ใช่เชื่อฟังเพราะกฎหมายกำหนดหรือประเพณีที่วางตามกันมา และเนื่องจากการเป็นผู้นำแบบบารมีนั้นโดยหลักการแล้วมีความมั่นคงในสถานะผู้ปกครองน้อยที่สุด ทำให้ท้ายที่สุดแล้วความเป็นผู้นำแบบบารมีจำเป็นต้องเปลี่ยนรูปไปสู่ความเป็นผู้ปกครอง

แบบประเพณีหรือแบบเหตุผลนิยมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

เวเบอร์ได้อธิบายว่าถึงแม้แหล่งที่มาแห่งความชอบธรรมจะแบ่งเป็นสามประเภท แต่ความชอบธรรมในการปกครองโดยทั่วไปแล้วจะผสมผสานเอาทั้งสามรูปแบบเข้าไป ตามแต่ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมซึ่งเป็นบริบทเฉพาะของแต่ละสังคม บทความนี้จะอภิปรายถึงการสร้างและอ้างความชอบธรรมในการปกครองซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของสังคมจีนโบราณที่มีอุดมการณ์ลัทธิขงจื๊อเป็นกระแสหลัก

1. ความชอบธรรมในการปกครองตามคติลัทธิขงจื๊อ

ระบอบการปกครองในยุคประวัติศาสตร์ของจีนเป็นการปกครองรูปแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ผู้เป็นกษัตริย์เป็นผู้กุมอำนาจปกครองสูงสุด ซึ่งแหล่งที่มาของอำนาจกษัตริย์มาจากอำนาจแห่งฟ้า หรือที่รู้จักกันในนามของโองการสวรรค์ อาณัติสวรรค์ หรืออาณัติแห่งฟ้า (The Mandate of Heaven) ว่าเป็นผู้มอบสิทธิขาดแห่งความเป็นเจ้าเหนือหัวให้ผู้ที่มีความเหมาะสมในการใช้อำนาจปกครองผู้คนทั่วไพล้ำ ดังนั้นแหล่งที่มาที่สำคัญของความชอบธรรมแห่งการเป็นกษัตริย์ในการดำเนินการปกครองในประวัติศาสตร์จีนก็คือ อาณัติแห่งฟ้า

นอกจากนี้ จากแนวความคิดการปกครองในลัทธิขงจื๊อที่มีความเชื่อมั่นว่าระเบียบสังคมที่ดีจะเกิดได้จากการที่แต่ละบุคคลมีพื้นฐานที่ตั้งอยู่ในคุณธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะเน้นคุณธรรมแห่งผู้ที่มีอำนาจสูงสุด ให้รู้จักขัดเกลาดตนเองและนำคุณธรรมเหล่านั้นผลักดันสู่สังคมภายนอก ซึ่งแนวคิดนี้เป็นแนวคิด

หลักที่ชนชั้นปกครองในสังคมจีนเคารพยึดถือเป็นหลักการสำคัญของงานปกครองมาโดยตลอด ประวัติศาสตร์ การที่ลัทธิขงจื๊อเรียกร้องให้ผู้นำสูงสุดหรือกษัตริย์ต้องมีบทบาทสำคัญในการกระทำตนเป็นแบบอย่างแก่ผู้ใต้ปกครองทั้งปวง ทำให้ “คุณธรรม” ได้กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ตัดสินเรื่องความชอบธรรมในการปกครอง

ความชอบธรรมในการปกครองเป็นปัจจัยสำคัญที่จะดำรงรักษาและคำนวณเสถียรภาพของการปกครอง เนื่องจากความชอบธรรมในการปกครองเป็นปัจจัยชี้วัดการยอมรับและสนับสนุนผู้ใช้อำนาจการปกครองแห่งฟ้านั้น สำหรับแหล่งที่มาของความชอบธรรมในการปกครองของกษัตริย์จีนโบราณสามารถจำแนกได้เป็นสองแหล่งสำคัญ คือ อาณัติแห่งฟ้า และคุณธรรมของผู้เป็นกษัตริย์

1.1 อาณัติแห่งฟ้า

ก่อนที่จะมีการปกครองแบบยุคราชวงศ์สังคมจีนได้เป็นสังคมชนเผ่าที่มีการบูชาสัตว์ (totem) ซึ่งเชื่อว่าสัตว์เหล่านั้นจะเป็นผู้คุ้มครองชนเผ่าของตน เมื่อสังคมเข้าสู่ยุคราชวงศ์ มีการยกย่องกษัตริย์ ทำให้แนวคิดการบูชาสัตว์เปลี่ยนไปและได้มีการพัฒนาขึ้นจนเป็นแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยมีฟ้าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สูงส่งที่สุด มีอำนาจมากที่สุดในการให้คุณให้โทษแก่มนุษย์เหนือธรรมชาติทั้งปวง ราชวงศ์เซี่ยเป็นราชวงศ์แรกที่บิดาสืบทอดอำนาจปกครองให้บุตร ในคัมภีร์ Shangshu ซึ่งเป็นตำราคลาสสิกของจีนมีบันทึกว่า กษัตริย์เซี่ยได้กล่าวอ้างว่า “ราชวงศ์เซี่ยได้รับอาณัติแห่งฟ้ามารับไปปกครองเหล่าไพร่ฟ้า” (Zhao and Li 2006, 42) ต่อมากษัตริย์แห่งราชวงศ์ซางได้อ้างอำนาจแห่งฟ้าในฐานะที่เป็นอำนาจศักดิ์สิทธิ์อันสูงสุดเป็นสัญลักษณ์ของตน เป็นอำนาจที่

คอยปกป้องราชวงศ์ซาง การกระทำของกษัตริย์ซางล้วนเป็นไปตามบัญชาแห่งฟ้า และอาณัติแห่งฟ้าอยู่กับราชวงศ์ซางเสมอ ดังที่มีบันทึกในคัมภีร์ Shangshu เช่นกันว่า กษัตริย์ซางโจ้วกล่าวว่า “อันตัวเรานี้ได้อาณัติแห่งฟ้ามาแต่กำเนิด” (Zhou 2001, 14) ซึ่งมีความหมายโดยนัยว่า ตัวเราจะทำอะไรก็ไม่เห็นว่ามีผิดเพราะฟ้ามอบอำนาจนี้มาให้แก่เรา

การที่อำนาจกษัตริย์อ้างอิงความศักดิ์สิทธิ์แห่งฟ้าจนกลายเป็นความศักดิ์สิทธิ์แห่งตน เกิดผลดีแก่ชนชั้นปกครองก็คือ มีสิทธิอันชอบธรรมอันเป็นผลให้เกิดเสถียรภาพในการปกครอง ขณะเดียวกันยิ่งอำนาจของกษัตริย์มีความศักดิ์สิทธิ์มากเท่าใด ก็ยิ่งอ้างความศักดิ์สิทธิ์มากดขี่และทำร้ายประชาชนได้มากเช่นกันด้วย (Liu and Ge 2001, 5) เมื่ออำนาจกลายเป็นความศักดิ์สิทธิ์ที่ห่างไกลจากความเป็นจริงของสังคม ผลก็มักจะทำให้อำนาจขาดการปรับปรุงและปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ดังกรณีของกษัตริย์ซางโจ้วที่ประมาทว่าตนเองเป็นผู้ครอบครองอำนาจศักดิ์สิทธิ์แห่งฟ้า จนท้ายที่สุดถูกราชวงศ์โจวล้มล้างลง

ครั้นถึงราชวงศ์โจว ราชวงศ์โจวมีปัญหาสำคัญทางการเมืองการปกครองที่จะต้องสร้างความชอบธรรมในการเถลิงขึ้นสู่อำนาจ เนื่องจากเป็นราชวงศ์ใหม่ที่เข้ามาแทนที่ราชวงศ์ซาง ประเด็นแรก ราชวงศ์โจวจะต้องสรุปบทเรียนจากราชวงศ์ซางที่ก่อกวน ชุติกริต ทำร้ายประชาชนเนื่องจากเชื่อมั่นในอำนาจแห่งฟ้าที่เข้าข้างตน ประเด็นที่สอง คือ การที่ราชวงศ์โจวล้มล้างราชวงศ์ซาง ทำอย่างไรราชวงศ์โจวที่เพิ่งเกิดใหม่จะสามารถรักษาเสถียรภาพแห่งอำนาจและสร้างการปกครองที่ดีแก่ได้เหล่าได้ อีกทั้งมีความชอบธรรมในการขึ้นสู่อำนาจ ราชวงศ์โจวไม่

ได้สืบทอดความคิดแบบราชวงศ์ซางที่ว่า ฟ้าเป็นผู้ให้อำนาจศักดิ์สิทธิ์และปกป้องพวกตน แต่ได้พัฒนาแนวคิด “อาณัติแห่งฟ้า” ให้มีความเป็นระบบ เป็นรูปธรรมและมีหลักการมากขึ้น โดยเพิ่มเติมในประเด็นต่างๆ ดังนี้ (Liu and Ge 2001, 5-6)

(1) อาณัติแห่งฟ้าไม่ได้เป็นสิ่งที่คงอยู่ยั่งยืน อำนาจของผู้ปกครองมีฟ้าหรือสวรรค์เป็นผู้ให้ถือเป็นบัญชาแห่งสวรรค์แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าอาณัติแห่งฟ้านี้จะไม่มีการเปลี่ยนแปลงหากสูญเสียคุณธรรม กษัตริย์มัวเมาในอำนาจ ลุ่มหลงอิสตรี ก่อกวนชู้ดริต ประชาชนก็จะสูญเสียอาณัติแห่งฟ้าไป

(2) การจะเป็นผู้นำเหนือหัวประชาชนต้องอาศัยคุณธรรม ผู้ใดจะเป็นกษัตริย์ย่อมมีฟ้าเป็นผู้เลือกสรร ราชวงศ์โจวถึงแม้จะเป็นเพียงแคว้นเล็ก ๆ ก็สามารถเข้ามาแทนที่ราชวงศ์ซางได้เพราะราชวงศ์โจวอาศัยคุณธรรม ผู้มีคุณธรรมเท่านั้นที่จะได้รับอาณัติแห่งฟ้า

(3) อาณัติแห่งฟ้าต้องอิงกับจิตใจของประชาชน อำนาจและความปรารถนาแห่งฟ้าสะท้อนให้เห็นโดยผ่านความต้องการและความรู้สึกของประชาชน กล่าวคือ ความรู้สึกประชาชนเป็นสิ่งสะท้อนอาณัติแห่งฟ้า หากผู้ปกครองยังไม่เข้าใจว่าประชาชนต้องการอะไร ย่อมไม่มีทางเข้าถึงอาณัติแห่งฟ้า

แนวคิด “อาณัติแห่งฟ้า” ที่ได้รับการพัฒนาขึ้นมานี้ ไม่เพียงแก้ปัญหาเรื่องความชอบธรรมในการเข้าแทนที่อำนาจเดิมแห่งราชวงศ์ซาง หากแต่ยังเป็นบรรทัดฐานและสร้างสำนึกให้ผู้ปกครองรุ่นหลังตระหนักถึงภาระหน้าที่ ความรับผิดชอบที่มาพร้อมกับอำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ที่ฟ้าเป็นผู้เลือกสรรและมอบ

ให้ด้วย ส่วนหลักฐานที่กล่าวถึงเรื่อง “อาณัติแห่งฟ้า” มีปรากฏใน ตำราทั้งสี่¹ ซึ่งเป็นตำราคลาสสิกชุดสำคัญในประวัติศาสตร์จีนได้กล่าวถึงประเด็น

ความชอบธรรมในการสืบทอดอำนาจของกษัตริย์ โดยกล่าวไว้ได้อย่างน่าสนใจการสนทนาระหว่างเมิ่งจื๊อและวานจางผู้เป็นลูกศิษย์ ดังนี้

วานจางถามว่า “พระเจ้าเหยาเป็นผู้มอบได้หล้าให้แก่พระเจ้าซุ่น มีเรื่องเช่นนี้ด้วยหรือ” เมิ่งจื๊อตอบว่า “มิได้ ไอรสสวรรค์ไม่สามารถเอาได้หล้าไปมอบให้ใครได้” วานจางถามต่อ “ถ้าเช่นนั้น การที่พระเจ้าซุ่นได้ครอบครองได้หล้า มีใครเป็นผู้มอบให้” เมิ่งจื๊อตอบ “ฟ้าเป็นผู้มอบให้” วานจางถามต่อ “เมื่อฟ้าเป็นผู้มอบให้ ฟ้าได้กำชับสิ่งเดียวกับพระเจ้าซุ่น เป็นอย่างดีเช่นนั้นหรือ” เมิ่งจื๊อตอบ “มิได้ ฟ้าไม่ได้บอกกล่าวอะไรทั้งนั้น เพียงแต่แสดงออกโดยอาศัยปรากฏการณ์และเรื่องราวเพียงเท่านั้น” วานจางถาม “แสดงออกโดยอาศัยปรากฏการณ์และเรื่องราวหมายความว่าอย่างไร” เมิ่งจื๊อตอบว่า “ไอรสสวรรค์สามารถเสนอบุคคลให้ฟ้าพิจารณา แต่ไม่สามารถบังคับให้ฟ้ามอบแผ่นดินให้คนผู้นั้นได้ ก็เสมือนที่เจ้านครรัฐสามารถนำเสนอบุคคลแก่ไอรสสวรรค์ แต่ไม่สามารถบังคับให้ไอรสสวรรค์มอบตำแหน่งเจ้านครรัฐแก่คนผู้นั้นได้ ขุนนางสามารถนำเสนอบุคคลแก่เจ้านครรัฐได้ แต่ไม่สามารถบังคับให้เจ้านครรัฐมอบตำแหน่งขุนนางแก่เขาผู้นั้นได้ ในกาลก่อนพระเจ้าเหยานำเสนอซุ่นให้ฟ้าพิจารณา ฟ้าก็ยอมรับ และเมื่อนำเสนอซุ่นแก่เหล่าปวงประชา เหล่าปวงประชาก็ยอมรับ จึงกล่าวได้ว่า ฟ้าไม่ต้องเอื้อนเอ่ยวาจาใดๆ เพียงแสดงออกโดยอาศัยปรากฏการณ์และเรื่องราว”

วานจางกล่าว “ขอเรียนถามต่อว่า การที่นำเสนอซุ่นให้ฟ้าพิจารณา ฟ้าก็ยอมรับ และเมื่อนำเสนอซุ่นแก่เหล่าปวงประชา เหล่าปวงประชาก็ยอมรับ คำกล่าวนี้อาจเป็นเช่นไร” เมิ่งจื๊อตอบ “เมื่อมอบหมายให้ซุ่นจัดพิธีกรรมบวงสรวงทวยเทพยดาทั้งหลายต่างยินดี นี่เรียกว่าฟ้ายอมรับ เมื่อมอบหมายกิจการงานให้ซุ่น งานก็ออกมาสำเร็จลุล่วง เหล่าประชาราษฎร์ต่างยินดี นี่คือการที่เหล่าประชายอมรับ ฟ้ามอบให้ และประชาชนมอบให้ เช่นนี้จึงกล่าวได้

¹ ตำราทั้งสี่ (The Four Books) เป็นตำราสำคัญของนักลัทธิขง ประกอบไปด้วย ตำราต้าเสวี่ (Daxue), ตำราหุนยฺหฺวี่ (Lunyu), ตำราเมิ่งจื๊อ (Mengzi) และตำราจงยฺง (Zhongyong) ตำราทั้งสี่เล่มนี้ต่างมีมาตั้งแต่ก่อนสมัยราชวงศ์ฉิน ล้วนบันทึกคำสอนที่เป็นแก่นสารสำคัญของความคิดลัทธิขง แต่อยู่อย่างกระจัดกระจาย จนกระทั่งสมัยราชวงศ์ซ่ง สองพี่น้องตระกูลเฉิง (Cheng Brothers) แห่งราชวงศ์ซ่งเหนือได้เป็นผู้ริเริ่มนำตำราที่กระจัดกระจายมาชำระและเรียบเรียงใหม่เรียกกรวมกันเป็น ตำราทั้งสี่ ต่อมาจูซี (Zhu Xi) นักปราชญ์คนสำคัญในสมัยราชวงศ์ซ่งใต้เป็นผู้เรียบเรียงให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทั้งให้อรรถาธิบายไว้อย่างครบถ้วน ซึ่งต่อมาผลงานของท่านได้รับการประกาศให้เป็นตำราที่ใช้ในการสอบเข้ารับราชการในประวัติศาสตร์จีน นับเป็นเวลากว่า 700 ปีที่ตำราชุดนี้ลงหลักปักฐานอย่างแน่นหนาในปริภูมิของอุดมการณ์และทรงอิทธิพลต่อสังคมจีนอย่างลึกซึ้ง

ว่า โอรสสวรรค์ไม่สามารถยกแผ่นดินให้แก่ผู้ใดได้ ชุ่นช่วยเหลือพระเจ้าเหยา ในการปกครองประเทศเป็นเวลาถึงยี่สิบแปดปี เรื่องเช่นนี้ไม่ใช่สิ่งที่มนุษย์จะ คาดหวังกระทำได้ แต่เป็นบุญของฟ้า เมื่อพระเจ้าเหยาสวรรคต และไว้ ทุกข์เป็นเวลาสามปี พระเจ้าชุ่นจึงได้หลบหนีไปยังทางใต้ของลำน้ำหนาน เหว เพื่อที่จะให้โอรสของพระเจ้าเหยาได้ขึ้นครองบัลลังก์ต่อจากพระบิดา บรรดาเจ้านครรัฐได้หล้าเมื่อต้องมาแสดงความสวามิภักดิ์แก่โอรสสวรรค์ก็ไป หาชุ่น ไม่ได้ไปสวามิภักดิ์แก่โอรสของพระเจ้าเหยา เมื่อมีฟองร้องคดีความ ก็ไปหาชุ่น ไม่ได้ไปหาโอรสของพระเจ้าเหยา เหล่าบรรดาข้าราชการต่างก็ ไม่ได้ร้องสรรเสริญโอรสของพระเจ้าเหยา แต่กลับไปร้องสรรเสริญชุ่นแทน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า นี่คือนิติแห่งสวรรค์ เมื่อเป็นเช่นนี้ ชุ่นจึงกลับไปสู่ พระนคร ขึ้นครองบัลลังก์ แต่หากชุ่นอยู่ครอบครองราชวังแห่งพระเจ้าเหยา และบีบบังคับโอรสแห่งพระเจ้าเหยาให้ยอมมอบบัลลังก์ให้ตน เช่นนี้เรียกว่า ชวงซิง มิใช่การที่ฟ้ามอบแผ่นดินให้ คัมภีร์การปกครองบทที่สี่กล่าวว่า “ฟ้าประจักษ์ในสิ่งที่ประชาชนของข้าประจักษ์ ฟ้าสดับในสิ่งที่ประชาชน ของข้าได้สดับ” ความหมายก็เป็นเช่นที่กล่าวมานี้ Mengzi: 9:5² (Zhu 2010, 287-288)

เมื่อเปรียบเทียบกับตัวบทอีกตอน ความดังนี้

ว่านจางถามว่า “มีคนกล่าวว่า ครั้นสมัยของพระเจ้ายุหวิ คุณธรรม เสื่อมถอยลง จึงไม่สืบทอดบัลลังก์แก่ผู้ปรีชาสามารถ แต่กลับสืบทอดให้โอรส แทน เป็นเช่นนั้นจริงหรือ” เมิงจื่อตอบว่า “มิได้ ไม่ได้เป็นเช่นนั้น เมื่อฟ้า ต้องการมอบให้หล้าให้แก่ผู้มีปัญญา ก็ต้องมอบให้แก่ผู้มีปัญญา เมื่อฟ้า ต้องการมอบให้แก่บุตร ก็ต้องมอบให้แก่ผู้เป็นบุตร พระเจ้าชุ่นเสนอแนะยุหวิ แก่ฟ้า จนกาลผ่านไปได้สิบเจ็ดปี พระเจ้าชุ่นถึงแก่สวรรคต เมื่อเสร็จสิ้นการ ไว้ทุกข์สามปี ยุหวิก็หนีลี้ภัยไปยังเมืองหยางเจิง เหล่าประชาทั่วหล้าก็ตาม ไปสวามิภักดิ์ เชกเช่นเมื่อครั้งที่พระเจ้าเหยาสวรรคตแล้วชาวประชาไม่ สวามิภักดิ์ต่อราชโอรสแต่ไปสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าชุ่นแทน พระเจ้ายุหวิเอง ก็ได้เสนอแนะต่อฟ้า จนเมื่อเวลาผ่านไปเจ็ดปี พระเจ้ายุหวิถึงกาลสวรรคต

² สำหรับบทความนี้ การถอดถอดเสียงภาษาจีนเป็นภาษาไทยโดยใช้หลักเกณฑ์ทับศัพท์ภาษาจีน ของราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2550 และเมื่อมีการหยิบยกตัวบทจากตำราทั้งสี่ (The Four Books) ซึ่งประกอบไปด้วยตำรา Daxue, Lunyu, Mengzi และ Zhongyong อันเป็น ตำราคลาสสิกชุดสำคัญของจีนมาอ้างอิง จะใช้ฉบับที่เรียบเรียงและให้รรถาธิบายโดย Zhu Xi (ดูได้ในรายการอ้างอิงท้ายบทความ) ซึ่งเป็น ฉบับที่รวมตำราทั้งสี่เล่มเข้าไว้ในเล่มเดียวแล้ว แต่จะอ้างอิงโดยระบุตัวบทแบบที่ใช้กันเป็นสากล เพื่อความสะดวกในการค้นคว้าเพิ่มเติม สำหรับผู้อ่านที่ไม่คุ้นเคยกับการอ้างอิงชื่อทบทแบบภาษาจีน

เมื่อพิธีไว้ทุกข์สามปีผ่านไป อี้ได้หลีกเร้นไปทางเหนือของเขาสีซาน แต่ผู้สวามิภักดิ์และเมื่อมีคดีความฟ้องร้องต่างก็ไม่ไปหาอี้ กลับไปหาฉีผู้เป็นโอรสของพระเจ้ายุหวิ และกล่าวว่าผู้นี้คือโอรสของกษัตริย์เรา ส่วนบรรดาศิตาจารย์ผู้ขับร้องสรรเสริญ ก็ไม่ร้องสรรเสริญอี้แต่ร้องสรรเสริญฉี และกล่าวว่า ผู้นี้คือโอรสของกษัตริย์เรา ต้นจู่ผู้เป็นโอรสของพระเจ้าเหยานั้น ไม่อาจพึ่งได้ โอรสของพระเจ้าซุ่นก็ไม่อาจพึ่งพาได้เช่นกัน อนึ่งเมื่อซุ่นช่วยราชการพระเจ้าเหยา และยุหวิช่วยราชการพระเจ้าซุ่นนั้น มีเวลาอยู่ในตำแหน่งยาวนาน จึงกระทำความแก่เหล่าประชาสั่งสมบารมีได้นาน ฉีเป็นผู้ปรีชา สามารถสืบทอดดำเนินตามวิถีแห่งพระเจ้ายุหวิได้ ส่วนอี้ที่ได้ช่วยราชการพระเจ้ายุหวิมีเวลาในตำแหน่งน้อย จึงมีเวลาไม่นานในการกระทำความคุณและสั่งสมบารมีแก่เหล่าประชา ซุ่น ยุหวิ อี้ ได้โอกาสเร็วช้าต่างกัน มีบุตรทรงปัญญาหรือไม่ พึ่งพาได้เหมาะสมประการใด ล้วนขึ้นอยู่กับฟ้าทั้งสิ้น มิใช่น้ำมือมนุษย์จะกำหนดได้ เมื่อไม่มีผู้ใดกระทำความดีมีผลของการกระทำ นั้นก็คือฟ้า ไม่มีใครบรรลุนั้น แต่เกิดผลแห่งการบรรลุนั้นก็คือชะตาลิขิต

สามัญชนผู้จักได้ครอบครองแผ่นดิน คุณธรรมของเขาผู้นั้นจะต้องเทียบเทียมพระเจ้าซุ่น พระเจ้ายุหวิ อีกทั้งยังต้องได้รับการเสนอแนะจากฟ้าด้วย ด้วยเหตุนี้ท่านซ่งจื่อจึงไม่ได้ครองได้ห้ำ อนึ่งผู้รับสืบทอดได้แผ่นดินมาแล้วถูกฟ้าถอดถอน ก็จักเป็นดังพระเจ้าเจี๋ย พระเจ้าโจ้ว ด้วยเหตุนี้ อี้ อีอิ่น และโจวกงจึงไม่ได้ครองได้ห้ำ อีอิ่นเป็นกำลังสำคัญช่วยให้พระเจ้าทังได้ครอบครองได้ห้ำ ครั้นพระเจ้าซางทังสวรรคต ราชโอรสไท่ตังก็ไม่ได้สืบทอดราชบัลลังก์ ไวผิงครองแผ่นดินสองปี จักรพรรดิครองแผ่นดินสี่ปี ไท่เจี๋ยทำผิดกฎมณเฑียรบาลของพระเจ้าทัง อีอิ่นจึงเนรเทศไปอยู่เมืองถง เมื่อผ่านไปสามปี ไท่เจี๋ยสำนึกผิด ตำนินตนเองและกลับตัวได้ จึงประพาศคืนอยู่ในครรถรงมณษยธรรมและความเที่ยงธรรมอยู่ ณ เมืองถงเป็นเวลาสามปี เชื้อฟ่งคำสั่งสอนของอีอิ่น จากนั้นจึงกลับคืนสู่พระนครเมืองปั๋วอีกครั้ง การที่โจวกงไม่ได้ครองแผ่นดิน ก็ด้วยเหตุผลเดียวกับที่อี้ไม่ได้ครองแผ่นดินเสีย และอีอิ่นไม่ได้ครองแผ่นดินชางนั่นเอง ซ่งจื่อกล่าวว่า “พระเจ้าถังเหยาและพระเจ้ายุหวิซุ่น มอบโอนราชบัลลังก์ ส่วนราชวงศ์เซี่ย ซาง และโจวสืบทอดโดยสันติวิธี โดยหลักการแล้วก็คือหนึ่งเดียวกัน” Mengzi: 9:6 (Zhu 2010, 288-289)

ความจากตัวบทในเมิ่งจื่อตอบไว้อย่างชัดเจนว่า ความเป็นกษัตริย์ไม่ว่าจะดำรงตำแหน่งโดยวิธีใดก็ตาม จากการสร้างคุณงามความดีหรือการสืบสันตติวงศ์ก็ล้วนมีหลักการเป็นหนึ่งเดียวกัน กล่าวคือได้มาเพราะอาณัติแห่งฟ้า ฟ้าเป็นผู้มอบให้ทั้งสิ้น ถือว่ามีความชอบธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกเรัซทายาทที่มาจาก การสืบสันตติวงศ์ นั้นเป็นเพราะบรรพชนของท่านเหล่านั้นกระทำคุณใหญ่หลวงแก่ได้หล้า ดังนั้นฟ้าจึงยอมรับให้ท่านเหล่านั้นสืบทอดภารกิจอันยิ่งใหญ่ของบรรพชนต่อไปได้ แต่การจะรักษาอาณัติแห่งฟ้าได้หรือไม่ขึ้นอยู่กับว่าหากที่เป็นสิ่งพิสูจน์ความเป็นกษัตริย์อย่างแท้จริง

นอกจากนี้ตัวบทยังสะท้อนให้เห็นว่า “ฟ้า” ไม่ได้อยู่สูงส่งแบบอาจเอื้อมไม่ถึง มีเพียงกษัตริย์เท่านั้นที่สามารถเข้าถึงอำนาจแห่งฟ้าได้อย่างที่ทั่วไปเข้าใจกัน แท้จริงแล้วฟ้ามีความเชื่อมโยงโดยตรงกับประชาชนซึ่งเป็นรากฐานของการปกครอง ฟ้าจึงเป็น

ตัวแทนแห่งผลประโยชน์ของประชาชน ในฐานะที่ “ฟ้าประกาศในสิ่งที่ประชาชนของข้าได้สดับ” ฟ้าไม่ใช่ผู้ปกป้องผลประโยชน์ของผู้ปกครองได้หล้าเป็นของประชาชน ไม่ใช่สมบัติส่วนตัวของใคร ได้หล้าไม่ใช่สิ่งที่จะยกให้ใครสืบทอดต่ออย่างไรก็ได้ และหากฟ้าไม่อนุญาต กษัตริย์ก็ไม่มีสิทธิที่จะยกให้ใคร แท้จริงแล้ว “ฟ้า” ในบริบทนี้ไม่ได้หมายถึงสวรรค์ผู้มีอำนาจกำหนด แต่หมายถึง กฎเกณฑ์ทั่วไปของสังคม หรือก็คือพัฒนาการที่แน่นอนของประวัติศาสตร์ (Tang and Li 2011, 404)

เมื่อ “อาณัติแห่งฟ้า” ได้กลายเป็นอำนาจศักดิ์สิทธิ์อันเป็นแหล่งที่มาแห่งความชอบธรรมของการเป็นกษัตริย์ เราจึงไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ในทางกลับกัน “อาณัติแห่งฟ้า” ก็เป็นเครื่องมือทางการเมืองระหว่างการต่อสู้ของกลุ่มอำนาจต่างๆ อีกด้วย

คังเก้ากล่าวว่า “อาณัติแห่งฟ้าไม่ได้คงอยู่ได้นาน” กล่าวคือ มีคุณธรรมความดีงามจึงได้มา ไร้คุณธรรมความดีงามจึงสูญหายไป Daxue: 10 (Zhu 2010, 12)

บางครั้ง “อาณัติแห่งฟ้า” อาจไม่ได้สะท้อนความรู้สึกนึกคิดของประชาชนอย่างแท้จริง จากตัวบทเราจะเห็นได้ว่า “อาณัติแห่งฟ้า” บางครั้งก็กลายเป็นธงของการต่อสู้เพื่อช่วงชิงอำนาจจากฝ่ายตรงข้าม โดยอ้างว่าตนเองเป็นผู้รับอาณัติแห่งฟ้าให้มาสั่งสอนผู้ปกครองที่ไร้คุณธรรม (Zhou 2001, 15) ซึ่งในประเด็นนี้การอ้าง “อาณัติแห่งฟ้า” ก็มักจะเกิดในยุคปลายราชวงศ์ที่อำนาจศูนย์กลางอ่อนแอถึงขีดสุด ประชาชนถูกกดขี่ขูดรีดอย่างแสนสาหัส จึงมักมีการอ้างอาณัติแห่งฟ้าจากกลุ่มการเมืองใหม่เพื่อล้ม

ล้างอำนาจกลุ่มการเมืองเก่า แต่อย่างไรก็ตาม การอ้างอาณัติแห่งฟ้าเพื่อล้มล้างอำนาจกันก็ต้องอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริงของกษัตริย์ ที่ว่า “มีคุณธรรมความดีงามจึงได้มา ไร้คุณธรรมความดีงามจึงสูญหายไป” เมื่อกษัตริย์ไม่สามารถปกป้องรักษาประชาชาติทุกขันธ์บำรุงสุขได้อีกต่อไป ก็หมายถึงการขาดความชอบธรรมในการครองอำนาจ ย่อมถึงกาลเปลี่ยนแปลง “อาณัติแห่งฟ้า” ให้เป็นของผู้ที่มีคุณสมบัติ ซึ่งนี่เป็นกฎเกณฑ์อันไม่เปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์จีน

ในอีกด้านหนึ่งลัทธิขงจื๊อยังได้อาศัยอำนาจและความลึกกลับแห่งฟ้าในเชิงอำนาจศักดิ์สิทธิ์ มาเป็นเครื่องมือควบคุมอำนาจกษัตริย์อีกทางหนึ่งด้วย

โดยอ้างว่าหากบ้านเมืองอยู่ในสภาวะย่ำแย่ ก็จะมีปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เป็นเค้าลางร้ายมาเตือนให้เห็นก่อน

มรรควิธีแห่งการเข้าถึงความบริสุทธิ์สามารถทำให้รู้อนาคตได้ การที่ประเทศชาติจะเจริญรุ่งเรือง จะต้องมียุติมตมกตเกิดขึ้นก่อน การที่ประเทศชาติจะล่มสลาย ก็จะต้องมีเค้าลางร้ายปรากฏให้เห็นที่กระดองเต่าหรือต้นไม้เสี่ยงทาย หรือปรากฏที่สภาพแห่งกริยาอาการของมนุษย์ การที่หยานะหรือความสมบูรณ์พูนสุขกำลังจะมาเยือน ไม่ว่าเป็นเรื่องดีงามก็จะรับรู้ได้ก่อน หรือเป็นเรื่องไม่ดีไม่งามก็จะทราบได้ก่อนเช่นกัน เพราะว่า การบรรลุถึงความบริสุทธิ์นั้นทำให้มีความสามารถรู้เห็นเหนือธรรมชาติ Zhongyong: 24 (Zhu 2010, 34)

จะเห็นได้ว่าตัวบทอ้างปรากฏการณ์แห่งฟ้าที่จะทำหน้าที่ชี้นำลางดีลางร้ายของบ้านเมือง ถ้าบ้านเมืองมีการปกครองที่ดีย่อมมีนิมิตหมายที่ดีเกิดขึ้น ถ้าบ้านเมืองเสื่อมถอย ลางร้ายก็ย่อมค่อย ๆ ปรากฏให้ผู้คนได้ทราบกัน และที่สำคัญไปกว่านั้นคือการยกอำนาจให้ผู้เข้าถึงมรรควิธีแห่งความบริสุทธิ์หรือก็คือผู้ที่เป็นอริยะจากภายใน คนเหล่านี้จะเป็นพวกที่เข้าถึงฟ้าและเจตจำนงแห่งฟ้าได้ และในลัทธิขงจื๊อผู้ที่เป็นอริยะก็คือเหล่าบุรพกษัตริย์หรือเหล่าปราชญ์ เช่น ท่านขงจื๊อ จื๊อซื่อ เม้งจื๊อ หรือ สาธุศิษย์ของท่านเหล่านั้น เป็นต้น ดังนั้น เราอาจสามารถตีความได้ว่า ผู้ที่จะได้รับอาณัติแห่งฟ้า (คนใหม่) ย่อม (อ้างความชอบธรรมว่า) เป็นผู้ที่ดีเ็นตามอริยบุคคลเหล่านั้น ย่อมได้รับรู้และเข้าใจปรากฏการณ์แห่งฟ้ารวมทั้งเจตนาที่ปรากฏให้เห็นได้ และย่อมมีสิทธิมีความชอบธรรมในการสานต่อปณิธานแห่งฟ้า

ดังนั้น อาณัติแห่งฟ้าจึงเป็นแนวคิดสำคัญที่ควบคุมการใช้อำนาจของผู้เป็นกษัตริย์ไม่ให้ล้ำเส้นจนกลายเป็นทรราช เพราะเมื่อเป็นเช่นนั้นทั้งสังคมจะตระหนักได้ว่า อาณัติแห่งฟ้าอาจถึงคราว

ต้องเปลี่ยนมือ ดังนั้นอาณัติแห่งฟ้าจึงเป็นเช่นเหรียญสองด้าน กล่าวคืออาณัติแห่งฟ้าแท้จริงแล้วมีคุณสมบัติกว้างไกลอันยิ่งใหญ่ให้แก่ผู้ที่นำพาประชาชนออกจากทุกข์ลำเค็ญ และลงโทษอย่างสาหัสแก่ผู้กระทำความผิดใหญ่หลวงที่สร้างทุกข์เข็ญแก่ประชาชน และจากแนวคิดเรื่องอาณัติแห่งฟ้ายังสะท้อนให้เห็นว่า แม้ประชาชนจะไม่มีสิทธิในทางมีส่วนร่วมในการปกครอง แต่ประชาชนก็มีความสำคัญในฐานะที่เป็นผู้กำหนดประวัติศาสตร์ เป็นผู้ตัดสินประวัติศาสตร์ มีบทบาททางการเมืองในฐานะที่มีสิทธิล้มล้างการปกครองได้ แต่ถ้าหากมองว่าอาณัติแห่งฟ้าเป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมในการปกครอง ประชาชนก็จะกลายเป็นข้ออ้าง ถูกวางให้กลายเป็นเครื่องมือต่อสู้ทางการเมืองไป

กล่าวโดยสรุป ความชอบธรรมในการขึ้นเป็นกษัตริย์ ไม่ว่าจะได้มาจากการสืบสันตติวงศ์ การสร้างคุณงามความดีในการกำราบทรราชเพื่อปลดปล่อยประชาชน ต่างได้รับอาณัติแห่งฟ้าด้วยกันทั้งสิ้น ส่วนจะรักษาอาณัติแห่งฟ้าได้หรือไม่ั้น ก็ต้องอาศัยคุณธรรมของผู้เป็นกษัตริย์เป็นตัวตัดสินต่อไป

1.2 คุณธรรมแห่งผู้เป็นกษัตริย์

หากจะกล่าวว่า “อาณัติแห่งฟ้า” เป็นความชอบธรรมที่มีแหล่งที่มาจากประเพณีแล้ว “คุณธรรมแห่งผู้เป็นกษัตริย์” จึงเป็นความชอบธรรมแบบบารมี ต้องอาศัยความสามารถส่วนบุคคลลงมือกระทำด้วยตนเองจึงจะสามารถดำรงความชอบธรรมในการใช้อำนาจปกครองได้

แนวคิดหลักในการปกครองของลัทธิขงจื๊อก็คือ การที่ผู้นำยึดมั่นในหลักมนุษยธรรม ใช้คุณธรรมนำการปกครอง เช่นนี้แล้วจึงถือได้ว่า บ้านเมืองมีการปกครองที่ดี หากกษัตริย์ใช้อำนาจในทางมิชอบราชสำนักล้วนเต็มไปด้วยขุนนางและข้าราชการ

ชั่วราษฎร สร้างความทุกข์เข็ญให้เกิดแก่ราษฎร ก็ย่อมเรียกได้ว่าบ้านเมืองไร้การปกครองที่ดี ดังนั้นในด้านการปกครองปัจจัยที่ขาดความชอบธรรมในตัวของกษัตริย์อันเป็นผู้ปกครองสูงสุด ก็คือคุณธรรมส่วนบุคคลแห่งผู้เป็นกษัตริย์ที่นำมาใช้ในการปกครองได้หลั่นนั่นเอง

ขงจื๊อกล่าวว่า “การปกครอง คือการทำให้เที่ยงตรง” Lunyu: 12:17 (Zhu 2010, 130) หัวใจสำคัญคือกษัตริย์ขัดเกลตาตนเองให้เที่ยงตรงก่อนแล้วไปชักจูงผู้อื่นให้ตั้งตรงด้วย การดำเนินการปกครองด้วยคุณธรรม ถือเป็นงานหลักของผู้เป็นกษัตริย์

ตำราจึงยังได้กล่าวไว้ว่า

ขงจื๊อกล่าวว่า “พระเจ้าซุ่นซางเป็นผู้ที่กตัญญูยิ่งนัก ด้านคุณธรรมท่านเป็นถึงระดับอริยบุคคล ด้านฐานะท่านสูงส่งเป็นถึงโอรสสวรรค์ ด้านความมั่งคั่งของท่านคือได้ครอบครองทั่วใต้หล้า ในศาลบรรพชนมีการบูชาบวงสรวงท่าน บุตรหลานของท่านล้วนรักษาคุณงามความดีของท่าน ดังนั้นผู้มีคุณธรรมอันยิ่งใหญ่ก็ต้องได้รับตำแหน่งแห่งตน ได้รับเบี้ยหวัดแห่งตน ได้รับชื่อเสียงแห่งตน มีสิริอายุแห่งตน เนื่องจากการที่ฟ้าให้กำเนิดสรรพสิ่งจะต้องจัดการโดยอิงกับคุณสมบัติภายในของสิ่งเหล่านั้น ดังนั้น หากสามารถตั้งตรงขึ้นได้ก็จะเลี้ยงอุ้มชู หากโอนเอนก็จะถูกฟ้าพาลิกให้ล้ม บทคมกักรวินิพนธ์กล่าวว่า “วิญญูชนผู้เลิศเลอและเปี่ยมสุข มีคุณธรรมปรากฏเด่นชัด สามารถเข้ากับประชาชนและปรองดองกับผู้อื่น ก็จะได้รับ ความมั่งคั่งที่ฟ้าประทาน และฟ้าปกป้องรักษาเขา เลือกใช้เขา มอบภารกิจอันใหญ่หลวงให้ ดังนั้น ผู้มีคุณธรรมอันยิ่งใหญ่ต้องได้รับอาณัติสวรรค์ Zhongyong: 17 (Zhu 2010, 27)

สำหรับสังคมจีนแล้ว ผู้ปกครอง คุณธรรม และอำนาจมีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก อำนาจเป็นผลมาจากคุณธรรม ผู้ปกครองคือเครื่องหมายของความมีคุณธรรม ดังนั้นจึงมีสิทธิมีความชอบธรรมในอำนาจนั้น แต่ถ้าเมื่อใดที่อำนาจกับคุณธรรม

ของผู้เป็นกษัตริย์ไม่สัมพันธ์กัน อาณัติแห่งฟ้าก็จะเปลี่ยนแปลงไป ไม่เป็นของกษัตริย์ผู้นั้นอีกต่อไป หากได้รับอาณัติแห่งฟ้า แต่ไม่ผ่านการทดสอบจากฟ้า ก็จะถูกฟ้ากีดกันออกไป ดังที่ตั่วบทกล่าวว่า “หากสามารถตั้งตรงขึ้นได้ก็จะเลี้ยงอุ้มชู หากโอนเอน

ก็จะถูกฟ้าพอลกให้ล้ม” เช่นนี้ย่อมเท่ากับว่า ความชอบธรรมที่มาจากคุณธรรมส่วนตนย่อมเป็นปัจจัยชี้ขาดที่สำคัญกว่าความชอบธรรมที่ “ฟ้า” มอบให้

ดังนั้น เพื่อสร้างความชอบธรรมให้ตนเองแล้ว กษัตริย์ในประวัติศาสตร์จีนต่างต้องดำเนินตนไปตามครรลองแห่ง “การขัดเกลาดนเองเพื่อเป็นมนุษย์ในอุดมคติสู่การเป็นธรรมราชา (内圣外王) ซึ่งแนวคิดเรื่องนี้เป็นธรรมเนียมที่ผู้กษัตริย์และผู้ปกครองพฤติกรรมของกษัตริย์ให้อยู่ในกรอบที่เหมาะสม แม้ในทางปฏิบัติ อำนาจของผู้เป็นกษัตริย์จะยิ่งใหญ่ล้นพ้นเพียงใดก็ตาม แต่กรอบแนวคิดเรื่องความชอบธรรมและหน้าที่ในการเป็นธรรมราชาก็ยังคงมีความศักดิ์สิทธิ์อยู่ตลอดยุคประวัติศาสตร์ และแม้ปัจจุบันก็ยังคงไม่เสื่อมคลายจากสังคมในการประเมินผู้นำประเทศ อาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งคือ “คุณธรรม” เป็นเครื่องมือที่ลัทธิขงจื๊อใช้ควบคุมอำนาจกษัตริย์ ซึ่งมาภายใต้ธงของ “ความชอบธรรม” แห่งการเป็นกษัตริย์

สำหรับประเด็นเรื่องความชอบธรรมในการปกครองดูจะเป็นข้อพิพาทว่า งานปกครองเพื่อเป็นธรรมราชาเป็นจุดหมายปลายทางที่แท้จริงของลัทธิขงจื๊อ หากล้าหลังข้อวิจารณ์ที่ว่าลัทธิขงจื๊อเน้นแต่การขัดเกลาดนเอง เนื่องจากตัวชี้วัดที่สำคัญว่ากษัตริย์ผู้นั้นปกครองด้วยความชอบธรรมแห่งการเป็นกษัตริย์หรือไม่ก็คือ ประชาชน กษัตริย์ที่ปกครองแล้วกระทำคุณสร้างประโยชน์แก่เหล่าประชาชนเป็นที่ประจักษ์ กษัตริย์ผู้นั้นก็ย่อมมีความชอบธรรมในการเป็นกษัตริย์เหมาะแก่การครอบครองได้ห้แล้ว ดังที่เมิ่งจื๊อกล่าวว่า “ได้ใจจากประชาราษฎร์จึงได้เป็นโอรสสวรรค์” Mengzi: 14:14 (Zhu 2010, 344) การจะได้ใจจากประชชนได้นั้น จึงไม่ใช่เพียงแค่โดดเด่นในเรื่องภายใน ดึงดูดใจในตนเองหรือเป็นอริยะจากภายใน

แต่สิ่งสำคัญกว่าคือ ต้องดำเนินการปกครองเป็นธรรมราชา ยังประโยชน์แก่ประชาชนทั่วได้ห้แล้ว ประชาชนต้องได้ประโยชน์จากกษัตริย์ผู้นั้น เช่นนี้ความชอบธรรมจึงเป็นบารมีที่กษัตริย์ผู้นั้นสร้างขึ้นจริง

ในประวัติศาสตร์จีนมีผู้ปกครองจำนวนหนึ่งที่มีที่มาโดยไม่ถูกต้องชอบธรรม เช่น จากการชิงอำนาจรัชทายาท หรืออาศัยการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเพื่อเถลิงสู่อำนาจ เช่น ฉินหวงกงที่พี่น้องห้าพี่น้องเพื่อชิงบัลลังก์ จักรพรรดิถังไท่จงที่สังหารรัชทายาทที่เป็นพระเชษฐาของตนเอง จักรพรรดิหย่งเล่อที่ปฏิวัติอำนาจกษัตริย์จากพระนัดดาจักรพรรดิเจี้ยนเหวินตี้ เป็นต้น

จากตัวอย่างในกรณีของฉินหวงกงและกวนจ้งถึงแม้ว่าขงจื๊อจะตำหนิฉินหวงกงและกวนจ้งเรื่องของการไม่ยึดหลักจารีต แต่แม้ขงจื๊อเองก็ยอมรับในการปกครองของทั้งสอง เนื่องจากเหล่าประชาราษฎร์ได้รับประโยชน์จากการปกครองของพวกเขา “ทำให้ห้ให้ตั้งตรงประชาชนต่างได้รับประโยชน์กันทั่วหน้าจนแม้ถึงบัดนี้” Lunyu: 14:17 (Zhu 2010, 144) ดังนั้นปัจจัยชี้ขาดจริง ๆ ก็คือการที่ประชาชนได้รับประโยชน์จากการปกครองเป็นสิ่งสูงสุด อันเป็นผลงานรูปธรรมที่จับต้องได้เหนือกว่าการยึดหลักจารีตใด ๆ

อีกกรณีหนึ่ง เช่น พระเจ้าถังไท่จง เป็นกษัตริย์ที่มากจากการจากการแย่งชิงอำนาจ สังหารรัชทายาทขึ้นเป็นกษัตริย์ ลัทธิขงจื๊อเองก็ต่อต้านการกระทำเช่นนั้น อีกทั้งประวัติศาสตร์ก็ประเมินค่าว่าการสังหารพระเชษฐาและขึ้นครองราชย์เป็นรอยต่างพร้อยของพระองค์ ทว่าผลงานของพระองค์ที่สร้างความร่มเย็นแก่ได้ห้แล้วภายใต้รัชศกเจินกวนกลับเป็นที่ประจักษ์ในประวัติศาสตร์ เช่นนี้ความชอบธรรมของพระเจ้าถังไท่จงจึงมาจากคุณธรรมที่ใช้นำ

การปกครองแล้วแผ่ความกรุณาออกสู่พสกนิกรอย่างแท้จริง

กรณีทั้งสองนี้ หากมองในมุมของแนวคิดเรื่องความชอบธรรมของเวเบอร์ จะเป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นได้ชัดในเรื่อง ความชอบธรรมของผู้นำแบบบารมี อาจจะล้มล้างความเชื่อและความชอบธรรมที่มาจากประเพณีได้ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า แม้ได้ครอบครองอาณัติแห่งฟ้า ก็ยังมีอาจสูญเสียความชอบธรรมที่มาจากบารมีส่วนบุคคลได้ เราจะเห็นได้ว่าอาณัติแห่งฟ้าไม่ใช่ที่สุดแห่งความชอบธรรมอย่างที่คนทั่วไปเข้าใจ

กัน และในกรณีของเหล่ากษัตริย์ที่มีแหล่งที่มาอันไม่ชอบธรรมนัก ก็ต้องอาศัยความชอบธรรมที่มีจากคุณธรรมเป็นที่พึ่งแต่ฝ่ายเดียว และก็ต้องถือว่าเป็นความยืดหยุ่นของประวัติศาสตร์จีนและลัทธิขงจื๊อ ที่ยังเหลือทางออกและนับเป็นทางบังคับหนทางเดียวแก่ผู้นำเหล่านี้ให้ได้สร้างคุณูปการอันยิ่งใหญ่แก่สังคม

นอกจากนี้ตำราคลาสสิกยังบอกกล่าวว่า กษัตริย์มีหน้าที่ต้องทำอะไรบ้างเพื่อยังประโยชน์ให้ประชาชนและปกป้องประชาชน ดังนี้

...บทคัมภีร์วินิพนธ์กล่าวว่า “กษัตริย์ผู้เบิกบาน เป็นบิดามารดาของปวงประชา” ต้องรักชอบในสิ่งที่เหล่าประชารักชอบ และเกลียดในสิ่งที่พวกเขาเกลียด ดังนี้ จึงเรียกได้ว่าเป็นบิดามารดาของเหล่าประชาราษฎร์ บทคัมภีร์วินิพนธ์กล่าวว่า “ขุนเขาหนานซานสูงตระหง่าน เนินหินเรียงรายเป็นทิวแถว มหาเสนาอันผู้ลือนาม เหล่าประชาล้วนแลมอง” ผู้มีอำนาจปกครองประเทศมีอาจไม่เคร่งครัดระมัดระวังได้ หากมั่นใจไม่เพียงธรรมก็จะถูกเหล่าประชาล้มล้าง บทคัมภีร์วินิพนธ์กล่าวว่า “สมัยที่ราชวงศ์ซางยังไม่สูญเสียความเชื่อถือจากปวงประชา ยังสามารถสอด้รับกับฟ้าได้ ควรจะถือเอาราชวงศ์ซางเป็นตัวอย่าง อาณัติแห่งฟ้ารักษาได้ยากยิ่ง” กล่าวคือ ได้ใจจากปวงประชาจึงได้ประเทศไว้ครอบครอง สูญเสียใจจากปวงประชาก็ยอมสูญเสียประเทศ ดังนั้น วิทยุชนจะต้องเคร่งครัดระมัดระวังในคุณธรรมความประพฤติของตนเองก่อน เมื่อเปี่ยมด้วยคุณธรรมก็จะมีเหล่าประชา เมื่อมีเหล่าประชาก็จะมีดินแดน เมื่อมีดินแดนก็จะมีทรัพย์ศฤงคาร เมื่อมีทรัพย์ศฤงคารก็มีที่ให้ได้ใช้ประโยชน์ คุณธรรมเป็นแก่น ทรัพย์ศฤงคารเป็นปลาย หากทำแก่นให้กลายเป็นสมบัติภายนอก และทำปลายเป็นสมบัติภายใน ก็จะเป็นการแก่งแย่งกับปวงประชาทั้งยังสอนให้พวกเขารู้จักแก่งแย่ง ดังนั้น การสะสมรวบรวมทรัพย์ศฤงคารจะทำให้ปวงประชาชานกระเซ็น การไม่สะสมรวบรวมทรัพย์ศฤงคารปวงประชากลับอยู่รวมตัว ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการกล่าวในสิ่งที่ผิดจากความจริงหรือเหตุผล ก็จะได้ฟังในสิ่งที่ผิดจากความจริงหรือเหตุผล การได้มาซึ่งทรัพย์ศฤงคารอย่างไม่ชอบธรรม ก็จะต้องสูญเสียไปอย่างไม่ชอบธรรมเช่นกัน...Daxue: 10 (Zhu 2010, 11-12)

ตัวบทที่หยิบยกมา ได้กล่าวถึงสาระสำคัญว่า การเป็นกษัตริย์มีฐานะเสมือนเป็นบิดามารดาของเหล่าประชา ต้องเข้าใจถึงจิตใจของประชาชนว่าต้องการสิ่งใด ถ้าเมื่อไหร่เสียความไว้วางใจจากปวงประชา ช้าเร็วจะต้องถูกเหล่าประชาราษฎร์ล้มล้างได้ ดังนั้นการจะมีความชอบธรรมหรือไม่ชอบธรรมในการปกครอง การจะคงอำนาจปกครองไว้ได้นานเพียงไร อยู่ที่ประชาชนมอบความไว้วางใจให้หรือไม่ อีกทั้งหากมีคุณธรรมเหล่าประชาก็จะสนับสนุนกษัตริย์ผู้นั้นเอง อีกประเด็นหนึ่งคือ เมื่อกษัตริย์ไร้คุณธรรม ลงไปแก่งแย่งกับประชาชนก็ย่อมเป็นการสอนให้ประชาชนรู้จักการแก่งแย่ง และเมื่อนั้นความสมัคสมานกันในหมู่ประชาชนก็ย่อมเสียไป เอกภาพและเสถียรภาพในการปกครองก็ย่อมสูญเสียไป และ

จะทำให้ทรัพย์สินที่ได้มาอย่างไม่ชอบธรรม (ด้วยการแก่งแย่งกับประชาชน) ก็จะถูกสูญเสียไป หรือแม้กระทั่งความชอบธรรมที่ได้เป็นกษัตริย์ก็จะพลอยสูญเสียไปด้วย ดังนั้น จากตัวบทนี้เน้นย้ำว่า การเป็นกษัตริย์ผู้ปกครองย่อมต้อง “ให้” ประชาชนก่อน แล้วจึงค่อยได้รับ อันเป็นหลักการพื้นฐาน

ส่วนตัวบทอีกตอนหนึ่งใน *ตำราเมิ่งจื่อ* ตอนที่ราชาฉีเซวียนหวางขอความรู้จากเมิ่งจื่อในเรื่องวีรกรรมของฉีหวงกงและจั้นเหวินกงผู้เป็นเดชาธิราชในยุคสมัยชุนชิว เมิ่งจื่อจึงได้ทัดทานฉีเซวียนหวางโดยมีนัยความหมายว่า เดชาธิราชทั้งสองไม่ได้ยิ่งใหญ่อะไรในสายตาของนักลัทธิขงจื่อ และแนะนำว่าให้พระองค์ทรงปกครองแบบธรรมราชา (王) ดีกว่าการเป็นเดชาธิราช (霸)

(ฉีเซวียนหวาง) ถามว่า “ต้องมีคุณสมบัติจึงนำไปสู่ความเป็นธรรมราชาได้”

(เมิ่งจื่อ) ตอบ “ปกป้องรักษาประชาจึงเป็นธรรมราชา โดยไม่มีอะไรจะมาหยุดยั้งได้” Mengzi: 1:7 (Zhu 2010, 193)

เมิ่งจื่อกล่าวขึ้นนำต่อว่า ฉีเซวียนหวางเองก็เป็นธรรมราชาได้ เนื่องจากฉีเซวียนหวางมีความเมตตาต่อสัตว์ ไม่อาจทนเห็นวัวที่มีผู้จูงเดินผ่านหน้าห้องพระโรง มีอาการสั่นสะท้านหวาดกลัวเนื่องจากจะถูกนำไปบวงสรวง จึงสั่งให้ปล่อยวัวไปและเปลี่ยนเป็นแพะแทน ซึ่งเมิ่งจื่อเข้าใจจิตใจนี้ของฉีเซวียนหวาง และอธิบายให้พระองค์ฟัง มีใจความสำคัญว่า การกระทำของพระองค์สะท้อนให้เห็นถึงจิตใจที่ไม่อาจนิ่งดูดายที่ทรงเห็นสัตว์นั้นจะถูกเข่นฆ่าลง และที่พระองค์รับสั่งให้เปลี่ยนเป็นแพะนั้น ไม่ใช่เพราะ

ตระหนี่เสียดียวว้อย่างที่ผู้อื่นเข้าใจ แต่เป็นเพราะไม่เห็นแพะ แต่ไม่ว่าสังหารวัวหรือแพะก็ล้วนสังหารทั้งคู่มิใช่หรือ จึงทำให้ฉีเซวียนหวางถูกคิดได้ แต่อย่างไรก็ตาม เมิ่งจื่อเห็นว่าจิตใจที่ไม่อาจนิ่งดูดายต่อความทุกข์ของสัตว์เช่นนั้นพอเพียงจะเป็นธรรมราชาได้ หากแต่วันนี้องค์ราชาเพียงเมตตาต่อสัตว์ยังไม่เมตตาไปถึงประชาชน ขอเพียงแผ่เมตตาจิตใจที่ไม่อาจนิ่งดูดายเช่นนั้นไปถึงเหล่าประชาเท่านั้น ก็ย่อมเป็นธรรมราชาได้

ปฏิบัติต่อผู้อาวุโสของตนได้อย่างสมฐานะ แล้วแต่การปฏิบัติออกไปถึงผู้อาวุโสคนอื่น ๆ และปฏิบัติต่อผู้เยาว์ของตนได้สมควรแก่ฐานะผู้เยาว์ รวมทั้งแต่การปฏิบัติออกไปสู่ผู้เยาว์คนอื่นด้วยเช่นนี้แล้วก็จะสามารถจัดการได้หล้าเสมือนอยู่ในอุ้งมือตนเอง คัมภีร์กวีนิพนธ์กล่าวว่า “เป็นแบบอย่างแก่ภรรยา รวมไปถึงพี่น้อง และผลักดันไปสู่ทั่วแว่นแคว้น กล่าวคือ เมื่อแม่พระคุณออกไปเยี่ยมพอเพียงต่อการปกปักรักษาไปทั่วมหาสมุทรทั้งสี่ หากไม่แม่พระคุณออกก็เยี่ยมไม่พอเพียงแม้จะคุ้มครองภรรยาและบุตรของตนบรรพชนที่ยิ่งใหญ่เหนือกว่าผู้อื่นทั่วไปนั้น มิใช่อะไรอื่น ก็เพราะเป็นผู้ฉลาดแผ่ผลแห่งการกระทำของตนออกไปได้กว้างขวางเท่านั้นเอง บัดนี้พระคุณของพระองค์มีพอแผ่ไปถึงสัตว์เดรัจฉาน หากแต่ผลแห่งพระคุณนั้นกลับไม่ถึงเหล่าประชาราษฎร์ นั่นเป็นเพราะเหตุอันใดเล่า การซึ่งทำให้รู้หนักเบา การวัดทำให้รู้สั้นยาว สรรพสิ่งล้วนเป็นเช่นนี้ทั้งสิ้น แต่จิตนั้นต้องการการการเข้าใจยิ่งกว่า ขอพระองค์โปรดหยั่งจิตให้แจ้งเถิด...

...ดังนั้นในการดูแลทรัพย์สินและปัจจัยของเหล่าประชาชาติผู้ปรีชาย่อมต้องบันดาลให้เหล่าประชามีเพียงพอทิศเบื้องบนสามารถเลี้ยงดูบิดามารดาได้ ทิศเบื้องล่างสามารถเลี้ยงดูบุตรและภรรยาได้ ในปีทีผลผลิตบริบูรณ์ก็อิมหิมิพมัน ส่วนปีที่แล้งลำเค็ญ ก็รอดพ้นจากภาวะอดตาย จากนั้นจึงค่อยผลักดันพวกเขาสู่ความดีงาม เมื่อเป็นเช่นนี้ การที่เหล่าประชาจะดำเนินรอยตามก็เป็นเรื่องง่าย แต่ในปัจจุบันนี้ การดูแลทรัพย์สินและปัจจัยของเหล่าประชานั้น ทิศเบื้องบนเมื่อเหินห่างก็ไม่พอเพียงที่จะใช้ดูแลบิดามารดา ทิศเบื้องล่างก็ไม่พอจะดูแลบุตรภรรยา ในปีทีสมบูรณ์ก็ยังคงตรากตรำกันถ้วนหน้า ส่วนปีที่แล้งลำเค็ญก็ไม่พ้นต้องอดตาย ลำพังการเอาชีวิตตนเองให้รอดก็ยังไม่ยากลำบากนักหนา ไฉนเลยจะมีเวลาไปปฏิบัติจารีตธรรม หากพระองค์ปรารถนาจะดำเนินการ (ปกครองแบบธรรมราชา) ก็ควรกลับไปพิจารณาที่รากฐานเถิด Mengzi: 1: 7 (Zhu 2010, 195-196)

ตัวบทได้อธิบายว่า เริ่มต้นเพียงมีความเห็นอกเห็นใจเหล่าประชา การแม่พระคุณไปยังประชาชนสร้างเงื่อนไขให้พวกเขาสามารถดูแลครอบครัวของตนได้ ก็จะเป็นการคุ้มครองและบำรุงประชาชนทั่วได้หล้า เมื่อนั้นประชาชนทั่วได้หล้าก็จะมอบดวงใจให้ แต่ถ้าเมื่อไหร่สูญเสียใจจากเหล่าประชาก็ย่อมสูญเสียบ้านเมืองไปด้วย

จากตัวอย่างที่หยิบยกมา ตำราคลาสสิกได้กล่าวถึงหลักการและวิธีการดูแลปกป้องเหล่าประชาชนไว้แล้ว เช่น เป็นผู้ให้ประชาชนก่อน แผ่نايةเมตตาไปถึงพวกเขาเหล่านั้น สร้างเงื่อนไขให้พวกเขาสามารถเลี้ยงดูครอบครัวของตนได้ เพราะความรู้สึกลึกซึ้งของประชาชนจึงเป็นปัจจัยชี้วัดว่าบ้านเมืองมีการปกครองที่ดีหรือไม่ กล่าวคือ

ประชาชนเป็นรากฐานแห่งความชอบธรรมในการปกครองของผู้เป็นกษัตริย์ ถ้าเมื่อไรที่ประชาชนต่างลุกขึ้นมาตำหนิหรือเริ่มคับแค้นผู้เป็นกษัตริย์ เมื่อนั้นอำนาจการปกครองก็เริ่มสั่นคลอน จนเมื่อความทุกข์ ลำเค็ญและความอดทนของเหล่าประชาเป็นไปอย่างถึงขีดสุด ปรากฏการณ์ที่เป็นลางร้ายต่าง ๆ นานาก็เริ่มปรากฏเค้ากลาง เวลานั้นก็ถึงกาลเปลี่ยนแปลงอำนาจทางการเมือง ซึ่งชุดความคิดเช่นนี้จะเกิดขึ้นทั่วในสำนึกของเหล่าประชาชน

เมื่อพิจารณาจากความเป็นจริงในประวัติศาสตร์จีน การที่บ้านเมืองอยู่ในภาวะไร้การปกครองที่ดี โดยเฉพาะในยุคปลายแต่ละราชวงศ์ ก็ไม่ได้มีสาเหตุเกิดจากผู้เป็นกษัตริย์แต่ฝ่ายเดียว ทว่ายังมีปัจจัยอื่นที่ค่อย ๆ ก่อตัวขึ้นเป็นปัญหาที่สะสมมาเรื่อย ๆ จากต้นราชวงศ์ที่การบริหารราชการแผ่นดินและระบบทุกอย่างสอดคล้องกัน แต่พอครั้นมาถึงปลายราชวงศ์ มีการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร การที่ชาวนาค่อย ๆ หลุดออกจากที่ดินทำกินของตนเอง เนื่องจากมีการขูดรีดภาษีและภาวะทุพภิกขภัย และมีการผนวกที่ดินที่ดินของเจ้าที่ดินรายใหญ่ การที่ท้องพระคลังร่อยหรอจนต้องปล่อยให้มีการซื้อขายตำแหน่งราชการ คุณธรรมของเหล่าขุนนางน้อยใหญ่เสื่อมถอย เป็นอุปสรรคต่อการเข้ารับราชการของชนชั้นปัญญาชนที่มีความรู้ความสามารถแท้จริง เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยปัญหาที่ผู้เป็นกษัตริย์ไม่อาจแก้ไขได้เพียงลำพังด้วยอาศัยคุณธรรมและเมตตาส่วนตน (Jin and Liu 2011, 107-110) หากสุดท้ายกษัตริย์เดินหน้าต่อไม่ได้ เนื่องจากความเสื่อมผู้พังของระบบ หรือถึงคราวสิ้นวัฏจักรแห่งของราชวงศ์หนึ่ง ๆ ความผิดทุกอย่างจะถูกโยนให้กษัตริย์เป็น

ผู้รับผิดชอบทั้งหมด ว่าเป็นผู้ที่ขาดคุณธรรมในการปกครองประเทศ การจะมองว่าปัญหาทุกอย่างลงที่คุณธรรมของผู้ปกครอง เป็นการมองในมุมของลัทธิคุณธรรม โดยไม่มองปัจจัยปัญหาอื่นที่พัฒนาไปพร้อมประวัติศาสตร์ ดูจะไม่ยุติธรรมสำหรับกษัตริย์เช่นกัน

หากพิจารณาแหล่งที่มาของความชอบธรรม เราจะเห็นได้ว่า กษัตริย์ที่มาจากการสืบสันตติวงศ์ จะจัดอยู่ในประเภทผู้ปกครองแบบประเพณี ส่วนกษัตริย์ที่มาจากการกำราบทรวาจะอยู่ในกลุ่มของผู้ปกครองแบบบารมี ผู้ปกครองทั้งสองแบบมีบทบาทที่ย้อนแย้งและทับซ้อนกัน ซึ่งจะกล่าวถึงการต่อต้านและการล้มล้างอำนาจในแต่ละระดับตามมุมมองของลัทธิขงจื๊อซึ่งมีความสัมพันธ์กับกรอบแนวคิดของเวเบอร์เรื่องรูปแบบการปกครองและผู้นำในภายหลัง

2. การต่อต้านและการล้มล้างอำนาจ

เมื่อผู้นำขาดความชอบธรรม อาณัติแห่งฟ้าย่อมต้องเปลี่ยนมือ หากแต่การเปลี่ยนอาณัติแห่งฟ้ามีวิธีการอย่างไร ภายใต้เงื่อนไขใด ตำราคลาสสิกลัทธิขงจื๊อมีหลักฐานกล่าวไว้บ้างพอสมควร

อุดมการณ์ต่อต้านการใช้อำนาจอย่างไร้ความชอบธรรม จะเน้นไปที่ “กษัตริย์” ผู้ไม่ชอบธรรม การที่จะต่อต้านอำนาจของกษัตริย์ได้นั้น ก่อนอื่นต้องมีวาทกรรมที่ลดทอนอำนาจความสูงส่งของกษัตริย์ลงก่อน ด้วยการไม่มองกษัตริย์สูงส่งบนหอคอยงาช้าง เมื่อกระทำผิดต่อประชาชนก็ต้องได้รับโทษจากประชาชน เช่น

ตำราต้าเสวียกล่าวว่า ผู้มีอำนาจปกครองประเทศมิอาจไม่เคร่งครัด
ระมัดระวังได้ หากมันไม่เที่ยงธรรมก็จะถูกเหล่าประชาล้มล้าง Daxue: 10
(Zhu 2010, 11)

เช่นนี้ย่อมเป็นการยืนยันว่า ประชาชนมีสิทธิอันชอบธรรมในการล้มล้างพระราช แนวคิดเช่นนี้ส่งอิทธิพลใหญ่หลวงต่อประวัติศาสตร์จีน การก่อกบฏชาวนาในหลายราชวงศ์ จึงไม่ได้ถูกมองว่าเป็นความไม่ชอบธรรมหรือความกระด้างกระเดื่องของผู้ที่อยู่เบื้องล่างต่อผู้ที่อยู่เบื้องบน แต่เป็นอำนาจที่ประชาชน

ที่จะโค่นล้มอำนาจกษัตริย์พระราชได้

ส่วนตำราเมิ่งจื๋อมีแนวคิดที่ก้าวหน้าไปกว่านั้น โดยมองว่าลำดับความสำคัญของกษัตริย์เมื่อเทียบกับประชาชนและพระเสื่อเมืองแล้ว ยังมีความสำคัญน้อยกว่า ดังนี้

เมิ่งจื๋อกล่าวว่า “ประชาชนมีค่าสำคัญล้ำ พระเสื่อเมืองสำคัญรองลงมา ส่วนราชาด้อยค่าความสำคัญ ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่ครองใจของมวลชนย่อมได้เป็นกษัตริย์ครองแผ่นดิน ผู้ที่ครองใจกษัตริย์ย่อมได้เป็นเจ้านครรัฐ ผู้ที่ครองใจเจ้านครรัฐย่อมได้เป็นขุนนาง เมื่อเจ้านครรัฐคุกคามเทพแห่งธัญญาหาร ก็ควรเปลี่ยนตัวเจ้านครรัฐ แต่เมื่อทำการบวงสรวงดีแล้ว ภาชนะบริสุทธิ์ดีแล้ว เวลาในการบูชาเหมาะสมแล้ว แต่ยังเกิดภัยแล้งน้ำท่วม ก็ควรเปลี่ยนพระเสื่อเมือง” Mengzi: 14: 14 (Zhu 2010, 344)

ประเด็นนี้ Zhu Xi อธิบายว่า การสร้างแคว้นนั้นจะต้องตั้งศาลบูชา เนื่องจากแคว้นมีประชาชนเป็นรากฐาน ศาลพระเสื่อเมืองเทพแห่งธัญญาหารก็สร้างขึ้นเพื่อประชาชน ทว่า ความสูงส่งของกษัตริย์ก็ผูกติดกับความเป็นตายของสองสิ่งนี้ การที่กษัตริย์จะมีฐานะสูงส่งได้ก็ต่อเมื่อได้ครองใจจากมวลชน ส่วนผู้ที่ครองใจกษัตริย์ ก็ได้เป็นเพียงเจ้านครรัฐเท่านั้น ดังนั้น ประชาชนจึงสำคัญที่สุด และเมื่อเจ้านครรัฐไร้คุณธรรม ก็จะทำให้พระเสื่อเมืองถูกมนุษย์คุกคาม ดังนั้นจึงต้องเปลี่ยนตัวเจ้านครรัฐที่มีคุณธรรมแทน เช่นนี้จึงกล่าวได้ว่า ราชาสำคัญน้อยกว่าพระเสื่อเมือง แต่เมื่อทำการบวงสรวงดีเหมาะสมแล้ว พระเสื่อเมืองยังไม่สามารถทำให้ทุกข์ภัยของชาวบ้านลดลงได้ ก็ให้ทำลายศาลพระเสื่อเมืองนั้นเสีย แล้วตั้งศาลและเปลี่ยนพระเสื่อเมืองใหม่ ด้วยเหตุนี้ พระเสื่อเมืองถึงแม้จะมีค่าความสำคัญมากกว่าราชา แต่ก็ยังสำคัญน้อยกว่าประชาชน (Zhu 2010, 344) จะเห็นได้ว่าในความคิดของเมิ่งจื๋อ การเป็นกษัตริย์แม้จะมีฐานะสูงส่งเพียงไรก็ตาม ก็ยังมี

ค่าความสำคัญน้อยกว่าที่สุด กษัตริย์ เจ้านครรัฐ พระเสื่อเมือง ล้วนสามารถเปลี่ยนใหม่ได้ แต่สิ่งที่ไม่มีความเปลี่ยนแปลงได้เลยก็คือเหล่าปวงประชานั่นเอง และด้วยเหตุนี้ การเป็นกษัตริย์ผู้อบรมตนมาอย่างดีแล้ว แท้จริงแล้ว ก็เป็นไปเพื่อช่วยเหลือมวลชน เมื่อได้ครองใจมวลชนแล้ว จึงจะมีทรัพย์สินศฤงคาร และฐานะอันสูงส่งอย่างแท้จริง แต่เมื่อไม่เป็นเช่นนั้น ฐานะแห่งความเป็นกษัตริย์ของผู้นั้นก็ย่อมคลอนแคลนได้ทุกเมื่อ

เมื่อมีวาทกรรมลดทอนความสำคัญและความสูงส่งของกษัตริย์แล้ว การต่อต้านอำนาจกษัตริย์จึงเป็นเรื่องที่มีความสมเหตุสมผลมากขึ้น ในลัทธิขงจื๋อมีวาทกรรมต่อต้านอำนาจกษัตริย์ถึงสามระดับ ดังนี้ (Sun 1987, 112-114)

ขั้นแรก หากกษัตริย์ไม่ดำรงตนอยู่ในคุณธรรม ไม่ดำเนินรอยตามบุรพกษัตริย์ ไม่ซื่อสัตย์ ขี้บารุงสุขของปวงประชา ตามแนวทางของขงจื๋อมีสองทาง คือ คัดค้าน และถ้ากษัตริย์ไม่รับฟัง ก็ละจากไป ผู้เป็น

ขุนนางก็ย่อมมีหน้าที่และมีสิทธิอันชอบธรรมในการ ตักเตือน ทักทวน แต่หากกษัตริย์ไม่ฟัง ปัญญาชน หรือขุนนางก็ย่อมละจากได้ ซึ่งโดยส่วนมากจะปลีก

วิเวกเพื่อรอเวลาที่สับโอกาสจะใช้ความสามารถของตนเมื่อได้หล้ามีการปกครองที่ดี

จื่อลู่อามเรื่องการรับใช้เจ้า ขงจื๊อกล่าวว่า “อย่าหลอกลวง แล้วจึง คัดค้าน” Lunyu: 14: 22 (Zhu 2010, 149)

ฉีจิ้งกงต้อนรับขงจื๊อกล่าวว่า “ข้าไม่อาจปฏิบัติต่อท่านเช่นที่ข้า ปฏิบัติต่อตระกูลจื๊ได้ ข้าขอปฏิบัติต่อท่านในฐานะระหว่างตระกูลจื๊กับตระกูล เมิ่ง ฉีจิ้งกงกล่าวว่า “ข้าแก่แล้ว ไม่อาจปฏิบัติตามคำสอนของท่านได้ ขงจื๊อ จึงลาจากไป”

ชาวฉีส่งนักดนตรีหญิงมาที่รัฐหลู่ จัหวนจื๊อรับนักดนตรีหญิงไว้ สามวันผ่านไปไม่มีการออกกว่าราชการ ขงจื๊อออกจากรัฐไป Lunyu: 18: 4 (Zhu 2010, 170)

เราจะเห็นได้ว่า ขงจื๊อถึงแม้จะต่อต้านผู้ ปกครองที่ไร้คุณธรรม แต่วิธีการที่ขงจื๊อใช้ก็ก่อปร ด้วยความเมตตา และปราศจากการใช้ความรุนแรง หรือใช้กำลัง ขงจื๊อไม่กล่าวถึงแม้การเปลี่ยนตัวผู้เป็น กษัตริย์หรือผู้ครองนครรัฐ ในขณะที่เมิ่งจื๊อมีความคิด

ที่ก้าวหน้ามากกว่า ซึ่งความคิดของเมิ่งจื๊อถือว่าเป็น การต่อต้านขั้นที่สองและสาม

ขั้นที่สอง หากทักทวนแล้วกษัตริย์ยังไม่ปรับ ประตนเอง เมิ่งจื๊อนำเสนอให้ “เปลี่ยน” ตัวผู้เป็น กษัตริย์

ฉีเซวียนหวางถามเรื่องเสนาบดี เมิ่งจื๊อตอบว่า “พระองค์ถามถึง เสนาบดีประเภทใด” ฉีเซวียนหวางจึงถามว่า “เสนาบดีมีหลายประเภทหรือ” ตอบ “มีประเภทที่เป็นเชื้อพระวงศ์ และประเภทที่ไม่ได้เป็นเชื้อพระวงศ์” ฉีเซวียนหวางถามต่อว่า “ขอถามถึงเสนาบดีประเภทที่เป็นเชื้อพระวงศ์” “เสนาบดีประเภทนี้ เมื่อกษัตริย์ทำผิดก็จะทักทวนท้วงติง หากท้วงติงซ้ำแล้ว ยังไม่รับฟัง ก็จะจัดการเปลี่ยนตัวผู้เป็นกษัตริย์” ฉีเซวียนหวางสดับฟังแล้วถึง กับถอดสีพระพักตร์ เมิ่งจื๊อกล่าวต่อว่า “ขอพระองค์อย่าประหลาดใจ เมื่อ พระองค์ถาม ข้าพระองค์ก็มีกล้ำที่จะไม่ตอบตามความจริง” เมื่อฉีเซวียน หวางสีพระพักตร์สงบลง จึงคอยถามถึงเสนาบดีที่ไม่ใช่เชื้อพระวงศ์ เมิ่งจื๊อ ตอบว่า “หากท้วงติงแล้วผู้เป็นกษัตริย์ไม่ฟังก็จะละจากไป” Mengzi: 10: 9 (Zhu 2010, 302-303)

จะเห็นได้ว่า เสนาบดีที่เป็นเชื้อพระวงศ์กับ เสนาบดีที่ไม่ได้เป็นเชื้อพระวงศ์มีความแตกต่างกัน ผู้เป็นเชื้อพระวงศ์มีความชอบธรรมในการเปลี่ยนแปลง ตัวกษัตริย์มากกว่าและความคิดเช่นนี้ก้าวหน้าไปไกล กว่าขงจื๊อที่อย่างมากก็ได้แต่เพียงการละจากกษัตริย์ ผู้หนึ่ง หรืออีกกรณีหนึ่งก็คือ การเนรเทศเจ้าแล้ว สำเร็จราชการแทน เช่น กรณีของอี๋อิ่นเนรเทศองค์ ไท่เจี๋ยซึ่งมีการกล่าวถึงในตำราคลาสสิกที่ว่า “ไท่เจี๋ย ทำผิดกฎหมายเตียบาลของพระเจ้าทั้ง อี๋อิ่นจึงเนรเทศ ไปอยู่เมืองถง” Mengzi: 9: 6 (Zhu 2010, 289) กรณี นี้เมิ่งจื๊อมีท่าทีเห็นด้วย ทว่า การต่อต้านในรูปแบบนี้ กลับเป็นเพียงอุดมคติที่ไม่สามารถปฏิบัติจริงได้เลย

ในประวัติศาสตร์

ขั้นที่สาม คือ การกำราบหรือสั่งสอนทรราช ซึ่ง เมื่อถึงขั้นนี้ก็มิเพียงการใช้กำลังทหารเพื่อเปลี่ยนแปลง อำนาจทางการเมืองเท่านั้น ดังเช่นในกรณีของซางทั้ง ลัมกษัตริย์เซี่ยเจี๋ยและจีฟาเปลี่ยนแปลงอำนาจ ทางการเมืองเท่านั้น ดังเช่นในกรณีของซางทั้งลัม กษัตริย์เซี่ยเจี๋ยและจีฟา (โจวอุ่หวาง) ที่ลัมกษัตริย์ ซางโจ้วที่ถือเป็นกรณีตัวอย่างอันส่งผลสะท้อนยิ่ง ใหญ่ต่อประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมทางการเมือง ของจีน กรณีการกำราบทรราชนี้มีกล่าวไว้ในตำรา เมิ่งจื๊อ ดังนี้

ฉีเซวี่ยนหวางถาม (เมิ่งจื๊อ) ว่า พระเจ้าซางทั้งเนรเทศขับไล่พระเจ้า เจี๋ย โจวอุ่หวางกำราบพระเจ้าโจ้ว มีเช่นนี้ด้วยหรือ” เมิ่งจื๊อตอบว่า “ตาม ตำนานเล่าสืบทอดกันมาว่ามีเรื่องเช่นนี้อยู่จริง” ฉีเซวี่ยนหวางตรัสต่อว่า “การที่ขุนนางสังหารกษัตริย์ของตนเอง กระทำเยี่ยงนี้ได้หรือ” เมิ่งจื๊อตอบว่า “ผู้ที่ทำร้ายมนุษยธรรมย่อมได้ชื่อว่าเป็นมหาโจร ผู้ที่ทำลายความถูกต้อง เทียงธรรมย่อมได้ชื่อว่าโหดเหี้ยม คนประเภทนี้เรียกได้ว่าเป็นเพียงผู้โดดเดี่ยว ข้ำไต่ยิ่นเพียงว่ากำราบโจ้วผู้โดดเดี่ยวแค่นี้ ไม่เคยไต่ยิ่นว่าเป็นการสังหาร กษัตริย์” Mengzi: 2: 8 (Zhu 2010, 205-206)

สำหรับกรณีซางทั้งลัมกษัตริย์เซี่ยเจี๋ยและ ลัมกษัตริย์ซางโจ้วนั้น เป็นประเด็นที่มีการโต้แย้งกัน มากนับแต่ยุคประวัติศาสตร์เป็นต้นมา ว่าซางทั้งและ จีฟา (ภายหลังคือกษัตริย์โจวอุ่หวาง) ในฐานะที่เป็น ขุนนาง มีความชอบธรรมในลัมกษัตริย์ของตนเอง หรือไม่ การกระทำของทั้งพระเจ้าซางทั้งและพระเจ้า โจวอุ่หวางแท้จริงแล้วเรียกว่าชอบธรรมหรือว่าชิง บัลลังก์ ในตำราหุนนยวี่ และ ตำราจยง ถึงแม้

ไม่มีเนื้อหาสนับสนุนให้ขุนนางลุกขึ้นกำราบเจ้าที่เป็น ทรราช แต่ตัวบทก็สะท้อนให้เห็นว่านักกลัทธิขงจื๊อ ยอมรับในความชอบธรรมของกษัตริย์ซางทั้งและ กษัตริย์โจวอุ่หวาง เช่น

ในตัวบทหุนนยวี่ที่มีความที่กล่าวถึงการบวง สรวงฟ้าของพระเจ้าซางทั้งในการรับอาณัติแห่งฟ้า ดังนี้

“ข้า่น้อยมีนามกรว่าหลวี่ (พระนามของพระเจ้าซางทั้ง) ขอใช้วัวสีดำ เป็นเครื่องเซ่น แกลงแก่เทพแห่งเทพผู้สถิต ณ เบื้องบนว่า เมื่อมีผู้กระทำความ ผิด ก็ไม่กล้าละเว้น ข้าผู้่น้อยเป็นขุนนางของท่านย่อมมิกล้าปิดบัง ท่านย่อมแจ้ง

อยู่แก่ใจ แม้ข้าเองหากมีโทษ ก็ไม่ให้โทษตกสู่ท้าวสารทิด หากท้าวสารทิดมีโทษ ขอโทษนั้นตกอยู่กับตัวข้า” Lunyu: 20: 1 (Zhu 2010, 180)

และตัวบทในตำราทั้งสี่ ส่วนที่กล่าวสรรเสริญ พระเจ้าโจวอู่หวังและราชวงศ์โจว ดังนี้

ขงจื๊อกล่าวว่า “ราชวงศ์โจวเรียนรู้จากสองราชวงศ์ก่อนหน้า วัฒนธรรมช่างยิ่งใหญ่ เรายึดตามโจว” Lunyu: 3: 14 (Zhu 2010, 65)

...พระเจ้าโจวอู่หวังสืบทอดภารกิจต่อจากพระเจ้าไท่หวาง พระเจ้าหวางจี้ และพระเจ้าโจวเหวินหวาง สวมชุดศึกแล้วได้มาซึ่งได้ห้ำหั่น ชื่อเสียงของท่านไม่มีวันลบเลือนในได้ห้ำหั่น ฐานะท่านสูงส่งเป็นถึงโอรสสวรรค์ ด้านความมั่งคั่งของท่านคือได้ครอบครองทั่วได้ห้ำหั่น ในศาลบรรพชนมีการบูชา บวงสรวงท่าน บุตรหลานของท่านล้วนรักษาคุณงามความดีของท่าน...

Zhongyong: 18 (Zhu 2010, 28)

จากตัวอย่าง เราจะเห็นได้ว่านักลัทธิขงจื๊อ ยอมรับการกระทำของพระเจ้าซางทังและพระเจ้าโจวอู่หวังที่กำราบท้าวราช ปลดแอกเหล่าประชาชน ออกจากทุกข์ลำเค็ญ แนวคิดกำราบท้าวราชแท้จริงแล้ว ก็คือ การเปลี่ยนแปลงอาณัติแห่งฟ้าหรือที่ในปัจจุบัน เข้าใจกันในความหมายของการปฏิวัติรัฐประหาร แม้จะเห็นว่า กษัตริย์ท้าวราชที่สูญเสียใจจากประชาชน ไป ผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชาก็สามารถล้มล้างเขาผู้นั้นได้ แต่มีเงื่อนไขสำคัญคือ ผู้ที่จะกระทำการเปลี่ยนอาณัติแห่งฟ้าได้นั้นจะต้องมีคุณธรรมเป็นที่ยอมรับ เป้าที่จะถูกเปลี่ยนต้องเป็นกษัตริย์มหาโจรผู้ได้ชื่อว่า ทำลายมนุษยธรรมและความถูกต้อง (Yu 2010, 128) ดังนั้น หากการเปลี่ยนอาณัติแห่งฟ้านั้นครบองค์

ประกอบที่อยูในเงื่อนไขเช่นนั้นจริง ทั้งตัวผู้ดำเนินการ ผู้ที่เป็นเป้าหมายและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียคือเหล่าประชาชน การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองนั้นลัทธิขงจื๊อจึงเห็นว่าไม่ใช่เป็นการที่ผู้ใต้บังคับบัญชาแย่งชิงอำนาจ แต่เป็นการ “ลงโทษแทนฟ้า” (Wu 2014, 164)

ในขณะที่นักลัทธิขงจื๊อยอมรับในความชอบธรรมของการกำราบท้าวราชหรือเปลี่ยนแปลงอาณัติแห่งฟ้าโดยผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชา ภายใต้เงื่อนไขที่ว่า ต้องปลดแอกประชาชนออกจากทุกข์เข็ญ ทว่าลัทธิเต๋าและพวกนิติธรรมกลับมองในมุมตรงข้าม โดยพวกลัทธิเต๋าเห็นว่า การที่ขุนนางล้มล้างกษัตริย์เป็นการทำให้สังคมวุ่นวาย เช่นที่ในตำรา Zhuangzi มีบันทึกไว้ว่า

บัดนี้โจวกำลังเห็นอินประสบความวุ่นวาย จึงคิดแผ่อำนาจบารมีแย่งชิงได้ห้ำหั่น ยกย่องเชิดชูผู้ฉลาดในการวางแผน ใช้อำมริชซื้อตัวขุนนาง สำแดงแสนยานุภาพให้เป็นที่ประจักษ์ เสนอการสังเวยเช่นบวงสรวงและจารึกสัญญาเพื่อเรียกร้องศรัทธาจากผู้คน อดอ้างคุณธรรมเพื่อดึงใจเหล่าประชา อ้างการสงครามเพื่อครอบครองผลประโยชน์ส่วนตัว นี่คือการขัด

ความวุ่นวายออกไป และนำความรุนแรงเข้ามาแทนที่ Zhuangzi: Rangwang (Chen 2007, 889)

ชาวทั้งเนรเทศพระเจ้าเจี๋ย โจวอยู่หวางสังหารพระเจ้าโจ้ว หากว่ากันตามศักดิ์สูงต่ำ เป็นเรื่องที่ถูกต้องที่เที่ยงธรรมแล้วหรือ Zhuangzi: Daozhi (Chen 2007, 893)

เราจะเห็นได้ว่าลัทธิเต๋าไม่เห็นด้วยกับการล้มกษัตริย์ ไม่ว่าด้วยเหตุผลอะไรก็ตาม เพราะมองว่าเป็นการทำให้สังคมยิ่งวุ่นวายมากกว่าเดิม ที่ยิ่งไปกว่านั้นก็เป็นเพียงการอ้างประชาชนเพื่อผลประโยชน์ส่วนตนเท่านั้น แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่าพวกนักลัทธิเต๋าสันนิษฐานทรวราช เพียงแต่มองว่าการใช้กำลังล้มล้างกันยิ่งนำไปสู่ความวุ่นวายยิ่งขึ้นเท่านั้น ส่วนทางออกสำหรับสังคมนั้น ลัทธิเต๋านั้นเน้นให้กลับคืนสู่ธรรมชาติกลับคืนสู่ความเรียบง่ายปกครองแบบไม่ต้องปกครอง ซึ่งนั่นก็เป็นอุดมคติยิ่ง

กว่าลัทธิขงจื้อเสียอีก

สำหรับลัทธินิติธรรมนั้นก็คัดค้านและต่อต้านการล้มกษัตริย์อย่างยิ่งยวด โดยเห็นว่าเป็นการฉีกหลักจริยธรรมทิ้ง เป็นการล้าหลังความสัมพันธ์ทางจริยธรรมของสังคมระหว่างกษัตริย์กับขุนนาง ขุนนางไม่มีสิทธิล้มล้างหรือปฏิวัติ หากสมาชิกในสังคมต่างไม่เคารพหลักการทางจริยธรรม นี่ต่างหากที่เป็นเหตุให้สังคมวุ่นวาย ดังนั้นที่ที่ปรากฏในตำรา Hanfeizi ความว่า

...ชาวทั้ง โจวอยู่เป็นขุนนางแต่กลับสังหารกษัตริย์ของตน ทำลายพระศพ แต่ได้หาล้างลับสรรเสริญยกย่อง นี่ต่างหากที่เป็นสาเหตุให้ได้หล้าไว้การปกครองที่ดี...

...ขุนนางรับใช้กษัตริย์ บุตรรับใช้บิดา ภรรยารับใช้สามี หากทั้งสามความสัมพันธ์นี้ราบรื่น ได้หล้าย่อมมีการปกครองที่ดี หากทั้งสามความสัมพันธ์นี้สวนทางกัน ได้หล้าย่อมวุ่นวาย หลักการทั้งสามเป็นวิธีแห่งได้หล้าที่ไม่มีวันเปลี่ยนแปลง... Hanfeizi: Zhongxiao (Gao, Wang and Zhang 2010, 740)

เราจะเห็นได้ว่า แนวคิดของพวกนิติธรรมเน้นระเบียบสังคมที่กษัตริย์เป็นศูนย์กลางอำนาจ ไม่ได้เน้นคุณธรรมของกษัตริย์แบบลัทธิขงจื้อ ดังนั้นการมองปัญหาจึงแตกต่างกัน ลัทธินิติธรรมเน้นความสำคัญของอำนาจกษัตริย์เพื่อควบคุมบ้านเมืองให้อยู่ในระเบียบซึ่งเป็นมุมมองเพียงด้านเดียวที่อยู่บนฐานของอำนาจกษัตริย์ โดยมองข้ามจิตใจของประชาชนผู้ถูกปกครองไป ส่วนลัทธิเต๋านั้นเน้น

การกลับไปหาธรรมชาติดั้งเดิม ไม่ต้องอาศัยจรรยา มารยาทและกฎเกณฑ์สังคมมาผูกมัดจิตใจมนุษย์ ซึ่งเป็นอุดมคติอันเป็นไปไม่ได้ในวิถีปฏิบัติแห่งสังคมจริง ในขณะที่ลัทธิขงจื้อที่โดยรากฐานแล้วเน้นคุณธรรมจริยธรรมของผู้คนในสังคมในการธำรงไว้ซึ่งระเบียบสังคม แต่เมื่อกษัตริย์ผู้ควรเป็นแบบอย่างอันดีงามด้านความประพฤติแก่เหล่าราษฎรไม่สามารถนำพาพวกเขาได้อีกต่อไป การเปลี่ยนแปลงตัวกษัตริย์ผู้

ทำหน้าที่นำประชาชนให้เดินไปสู่ทางแห่งความดีงาม จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องกระทำ

จากมุมมองเรื่องการต่อต้านและการล้มล้างอำนาจของลัทธิขงจื๊ออาจกล่าวได้ว่าลัทธิขงจื๊อยอมรับการปฏิวัติ มีพลังแบบนักปฏิวัติ ไม่ใช่เน้นแค่จริยธรรมและจารีตอย่างที่เราเข้าใจกัน อีกทั้งประเด็นเรื่อง “การกระทำตนให้ตรงกับนาม” (the rectification of names) อันเป็นหลักการสำคัญในการรักษาจริยธรรมของสังคม จะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อทุกคนกระทำตนให้ตรงกับนาม ในประเด็นจริยธรรมนี้ He Lin ได้โต้แย้งว่า หลักจริยธรรมของลัทธิขงจื๊อมุ่งเน้นว่า ต้องเริ่มจากตัวกษัตริย์ก่อนแล้วผลักดันไปสู่ผู้ที่อยู่เบื้องล่าง กษัตริย์ขัดเกลาดนเองก่อนเป็นสำคัญ เมื่อกษัตริย์กระทำตนเยี่ยงกษัตริย์ ขุนนางจึงกระทำตนเยี่ยงขุนนาง แต่ถ้ากษัตริย์ไม่กระทำตนเยี่ยงกษัตริย์แล้ว จะเรียกร้องให้ขุนนางกระทำตนเยี่ยงขุนนางได้อย่างไร (Helin 1996, 58-59) ดังนั้น เมื่อกษัตริย์ไม่อาจกระทำตนเป็นกษัตริย์ ขุนนางก็ไม่จำเป็นต้องให้ความเคารพและเชื่อฟังอีกต่อไป จากนั้นของหลักจริยธรรมการล้มล้างอำนาจของกษัตริย์ทระราชจึงเป็นที่ลัทธิขงจื๊อยอมรับได้และไม่มองว่าเป็นการขัดแย้งกับหลักจริยธรรม

3. สรุป

การอ้างความชอบธรรมในการปกครองของลัทธิขงจื๊อเกี่ยวข้องกับสองประเด็นใหญ่ คือ การได้อาณัติแห่งฟ้า และการล้มล้างอำนาจ (ในนามของ “การเปลี่ยนอาณัติแห่งฟ้า”) ซึ่งแนวคิดทั้งสองได้กลายเป็นสำนึกของแหล่งที่มาแห่งความชอบธรรมของผู้เป็นกษัตริย์ รวมทั้งเป็นอำนาจควบคุมพฤติกรรมของผู้เป็นกษัตริย์ด้วย ทำให้กษัตริย์ต้องระมัดระวังในการใช้อำนาจ ใช้อำนาจโดยไม่เกินกรอบศีลธรรมและจารีต อีกทั้งจะต้องยำเกรงฟ้าและบำรุงประชาชน

เป็นหัวใจสำคัญ โดยทั้งแนวคิดทั้งสองมีฟ้าเป็นแกนกลางอำนาจ อีกทั้งฟ้าก็เป็นตัวแทนแห่งจิตใจของประชาชน กล่าวคือประชาชนเป็นต้นรากก่อเกิดการหมุนเวียนในอาณัติแห่งฟ้าและการเปลี่ยนแปลงอาณัติแห่งฟ้า ซึ่งการทำงานของทั้งสองแนวคิดจะสอดรับกันและหมุนเวียนสลับกันมีลักษณะเป็นวัฏจักรดำเนินไปคู่กับการเปลี่ยนแปลงลัทธิราชวงศ์ในประวัติศาสตร์จีน

ความคิดเรื่องการล้มล้างอำนาจของลัทธิขงจื๊อสอดคล้องให้เห็นถึง การเสนอแนวคิดที่แหลมคมภายใต้ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เช่นนี้ถือเป็นการท้าทายและกล้าหาญของลัทธิขงจื๊อที่จะฝากกรอบจารีตและกรอบของหลักจริยธรรม ในการหาทางออกให้กับสังคมในยามที่สังคมตกอยู่ในหล่มแห่งปัญหา ดังนั้น เราจึงอาจกล่าวได้ว่าลัทธิขงจื๊อมีหน้ากาทองสองหน้า ลัทธิขงจื๊อในหน้าหลักจะเป็นด้านที่เติมไปความเป็นอนุรักษนิยม อ้างอิงคุณธรรมจริยธรรมและจารีต เป็นแนวคิดการปกครองที่วางอยู่บนพื้นฐานทางจิตใจ เชิดชูคุณค่าแห่งมนุษยธรรม ขณะเดียวกันก็มีหน้ากาทองอีกหน้าที่เด็ดเดี่ยวและเต็มไปด้วยกำลังวังชาแห่งการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงเพื่อผลักดันสังคมให้ก้าวไปข้างหน้า ดังนั้นเราจึงไม่ควรมองลัทธิขงจื๊อในด้านที่เป็นมนุษยธรรมหรือเป็นพวกจารีตนิยมด้านเดียวเท่านั้น แต่ควรมองว่า เมื่อสังคมขาดความยุติธรรม พวกลัทธิขงจื๊อก็เป็นนักปฏิบัติที่พร้อมจะใช้กำลังลุกขึ้นสู้ต่อการรับการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงเพื่อหลุดออกจากหล่มแห่งความมืดมนของสังคมได้เสมอ และสิ่งนี้ก็นับได้ว่าเป็นความพิเศษเป็นความยืดหยุ่นและเป็นพลังชีวิตอันยิ่งใหญ่ของความคิดลัทธิขงจื๊อ ในขณะที่ปรัชญาความคิดกระแสอื่นไม่ได้เปิดโอกาสให้ท้าทายอำนาจของกษัตริย์ เป้าหมายที่สำคัญที่สุดของการปกครองในลัทธิขงจื๊อ ก็คือการอ้างความชอบธรรมและรักษา

ความถูกต้องเที่ยงธรรมของสังคมเพื่อให้ได้หล้ามีการปกครองที่ดี

และจากที่กล่าวไปข้างต้นถึงระดับการต่อต้านและล้มล้างอำนาจตามมุมมองของลัทธิขงจื๊อ จากคัดค้านทัดทาน เปลี่ยนตัวผู้ปกครอง และขั้นสุดท้ายคือการล้มล้างอำนาจ ทั้งสามระดับจะเชื่อมโยงถึงความสัมพันธ์กับแนวคิดของเวเบอร์เรื่องที่มาและรูปแบบของผู้ปกครอง ได้แก่ ผู้ปกครองที่มาจากกฎหมาย ผู้ปกครองที่มาจากประเพณี และผู้ปกครองที่มาจากบารมี

จากการต่อต้านของลัทธิขงจื๊อในระดับแรกและระดับที่สอง จะเห็นได้ชัดเจนว่าแทบจะเป็นไปไม่ได้ในทางปฏิบัติจริง กล่าวคือ ผู้ปกครองที่เป็นทรราชจะไม่ใส่ใจและไม่ให้ความสำคัญกับเสียงคัดค้านทัดทาน และยากที่จะเปลี่ยนตัวผู้ปกครอง เพราะการต่อต้านในระดับนี้ต้องอาศัยสำนักที่วางอยู่บนพื้นฐานของเหตุผลหรือกฎหมายที่ตัวผู้ปกครองเองก็อยู่ใต้กฎหมายด้วย การมีกลไกทัดทานหรือคานการใช้อำนาจโดยมิชอบเป็นเรื่องของสังคมสมัยใหม่ ใช้ไม่ได้กับสังคมจีนยุคโบราณที่กษัตริย์อยู่เหนือกฎหมายหรือเป็นตัวแทนของกฎหมายเสียเอง

ในขณะที่การต่อต้านชั้นล้มล้างอำนาจหรือการบทรราชจะมีความสัมพันธ์กับรูปแบบของผู้ปกครองที่มาจากประเพณีและมาจากบารมี ผู้ปกครองแบบประเพณีจะกระทำเพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งระบอบหรือระเบียบสังคมที่กำหนดไว้แต่เดิม หากผู้นำประเพณีไม่ทำอะไรที่ผิดจารีตหรือกฎเกณฑ์ดั้งเดิม ผู้ใต้ปกครองก็ไม่มีอะไรที่จะไปทำลายอำนาจ แต่ถ้าผู้ปกครองทำอะไรที่ผิดจารีต ประชาชนก็จะรวมตัวต่อต้านตัวผู้ปกครองในฐานะที่ล้ำเส้น ดังนั้น ภายในสถานการณ์ที่ไม่ปกติหรือการเคลื่อนไหวปฏิวัติเท่านั้นที่จะเกิดผู้นำแบบบารมีขึ้นมา สิ่งที้นำแบบ

บารมีต้องการต่อสู้คือระเบียบสังคม ระบบเศรษฐกิจหรือระบบบริหารราชการ ณ ขณะนั้น ดังนั้นการกำราบทรราชจึงต้องอาศัยเพียงผู้นำแบบบารมีเท่านั้นจึงจะประสบความสำเร็จ

ทว่า ข้อจำกัดที่สำคัญของผู้นำแบบบารมีคือ อำนาจของผู้นำประเภทนี้ต้องอาศัยประสิทธิภาพหรือผลงานมารองรับ ภารกิจสำคัญคือการสร้างความสุขความกินดีอยู่ดีให้ผู้ใต้ปกครอง แต่หากผู้นำบารมีไม่สามารถสร้างความสุขความกินดีอยู่ดีให้ประชาชนได้อีกต่อไป ประชาชนก็จะละทิ้งเขา และที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นคือ เมื่อภารกิจการปฏิบัติเสร็จสิ้นแล้วก็จะไม่มีแหล่งที่มาของความชอบธรรมอื่นมารองรับ ดังนั้นการรักษาอำนาจของผู้นำแบบบารมีจึงเป็นเรื่องที่ยากที่สุด ซึ่งแตกต่างจากผู้นำแบบกฎหมายที่มีกฎหมายรองรับ และแบบประเพณีที่ยังมีระบบจารีตหรือกฎเกณฑ์ดั้งเดิมของสังคมมารองรับ นี่จึงเป็นเหตุผลให้ผู้นำแบบบารมีต้องเปลี่ยนตนเองไปสู่ผู้ปกครองแบบประเพณีโดยปริยาย เมื่อภารกิจการปฏิบัติเสร็จสิ้นก็ต้องสร้างรากฐาน ตั้งกฎเกณฑ์ต้องแปรไปเป็นผู้ปกครองหรือสร้างระบบสืบทอดอำนาจภายใต้รูปแบบประเพณี ซึ่งแนวคิดของเวเบอร์เรื่องรูปแบบและที่มาแห่งความชอบธรรมของผู้ปกครองสามารถนำมาอธิบายได้ว่า เพราะเหตุใดการล้มล้างอำนาจหรือการปฏิวัติในสังคมจีนโบราณจึงมีลักษณะเป็นกงล้อประวัติศาสตร์ที่หมุนวนอยู่กับที่ เนื่องจากผู้นำบารมีก็เปลี่ยนแปลงไปสืบทอดอำนาจแบบประเพณีตามเดิม เพราะผู้นำแบบบารมีเองก็ไม่สามารถหาระบอบการปกครองใดๆ ที่จะมาแทนที่ของเดิมได้ เนื่องจากติดอยู่กับกรอบของระเบียบสังคมรูปแบบเดิม ตรวบเมื่อมีกระแสความคิดจากโลกตะวันตกเข้ามาทำลายระเบียบโลกเดิมของสังคมจีน ผู้นำแบบบารมีจึงสามารถยกระดับกระบวนทัศน์นำพาสังคมจีนไปสู่ระบอบการปกครองใหม่ๆ ได้

References

- Chen, Guying. 2007. *Zhuangzi Jinzhu Jinyi*. [The Works of Zhuangzi in Modern Chinese Translation]. Beijing: The Commercial Press. (in Chinese)
- Gao, Wang, and Zhang Sanxi. 2010. *Hanfeizi*. [The Works of Hanfeizi in Modern Chinese Translation]. Beijing: Zhonghua Book Company. (in Chinese)
- He, Lin. 1996. *Wulun Guannian de Xin Jiantao*. [Critically Examining the Concept of Five Relationships]. Beijing: The Commercial Press. (in Chinese)
- Jin, Guantao, and Liu Qingfeng. 2011. *Zhongguo Xiandaisixiang de Qiyuan: Chaowending jiegou Yu Zhongguo Zhengzhi Wenhua de Yanbian*. [The Cycles of Growth and Decline on Ultrastable Chinese Society]. Beijing: The Law Press. (in Chinese)
- Liu, Zehua, and Ge Quan, eds. 2001. *Zhongguo Gudai Zhengzhi Sixiangshi*. [A History of Ancient Chinese Political Thought]. Tianjin: Nankai University Press. (in Chinese)
- Sun, Jiazhou. 1987. “Xianqin Zhuzi Lun ‘Tangwu Gemming.’” [The Discussion of ‘the Tang and Wu Revolts’ by Hundred Schools of Thought]. *Social Science Research* 9(1): 112–114. (in Chinese)
- Tang, Yijia, and Li Zhonghua, eds. 2011. *Zhongguo Ruxueshi: Songyuan Juan*. [A History of Chinese Confucian Thought: Song Yuan Periods]. Beijing: Peking University Press. (in Chinese)
- Weibo, Makesi. 2004. *Weibo Zuopinji II Jingji Yu Lishi Zhipei de Leixing*. [Selected Works of Weber II Economy and Society: The Three Types of Legitimate Rule]. Nanning: Guangxi Normal University Press. (in Chinese)
- Wu, Huan. 2014. “Guozhi Linghun: Xianqin ‘Tianming-Geming’ Guan Ji Qi Fazhexue Yihan.” [The Spirit of the Political System of the State: Pre-Qin Viewpoints and Philosophy on the Significance of “the Mandate of Heaven – the Revolution”]. *Yuandao* 9(1): 164–178. (in Chinese)
- Yu, Jingang. 2010. “Rujia Chuantong Geming Huayu de Jindai Zhuanhua.” [Change in the Modern Times of Revolutionary Discourse in Traditional Confucian Thought]. *Qianyan* 17(22): 128–131. (in Chinese)
- Zhao, Kangtai, and Li Yinghua. 2006. *Zhongguo Chuantong Sixiang Zhengzhijiaoyu Lilun Shi*. [The Tradition of Chinese Confucian Thought: A History of Political Education Theories]. Wuhan: Central China Normal University Press. (in Chinese)
- Zhou, Guidian. 2001. Tianminglun Yu Zhongguo Gudai Zhexue. [The Mandate of Heaven Theory and Ancient Chinese Philosophy]. *Southeast University Philosophy and Social Science Journal* 3(3): 14-19. (in Chinese)
- Zhu, Xi, comp. 2010. *Sishu Zhangju Jizhu*. [The Four Books: Annotated]. Beijing: Zhonghua Book Company. (in Chinese)

Tourism Development Sustainable Floating Markets, on the Basis of Identity and Community Participation: A Case Study of the Damnoen Saduak Floating Market in Ratchaburi Province* *

Teeraporn Thongpanya*

Abstract

This qualitative research aimed to study the identities of aid the demands on Damnoen Saduak floating market in order to propose tourism development guidelines. In-depth interviews and focus groups were conducted on a sample of 20 persons selected by snowballing and purposive methods. They were member of the community-entrepreneurs and government officials. 32 tourists were also accidentally sample for interviewing. The result therefrom were analyzed to arrive at the main points.

It was found that the identity of Damnoen Saduak varied according to time periods: 1) an agrarian community dependent on water transport; 2) a floating market community for tourism of the local people's way of life; and 3) a floating market community for fully-fledge tourism. Damnoen Saduak Floating Market thus came to be subject to the different demands of the tourists, the entrepreneurs and government officials.

It is recommended that tourism development for sustainability at Damnoen Saduak Floating Market be divided into short-term, medium-term and long-term activities.

Keywords: *floating market tourism, sustainable development, identity, participation, Damnoen Saduak*

*Lecturer, Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Kasetsart University, Ngam Wong Wan Rd., Chatuchak, Bangkok 10900. E-mail: fsoctrp@ku.ac.th

**Received November 8, 2017; Accepted January 29, 2018

การพัฒนาการท่องเที่ยวตลาดน้ำอย่างยั่งยืน บนพื้นฐานของอัตลักษณ์และการมีส่วนร่วม ของชุมชน: กรณีศึกษาตลาดน้ำดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี**

ธีราพร ทองปัญญา*

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงคุณภาพนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอัตลักษณ์และความต้องการที่มีต่อตลาดน้ำดำเนินสะดวก รวมทั้งเสนอแนะแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวก ในการวิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกและจัดการสนทนากลุ่มกับผู้ให้ข้อมูลหลักที่มีคุณสมบัติตามเกณฑ์ จำนวน 20 คน ซึ่งเป็นคนในชุมชน ผู้ประกอบการ และเจ้าหน้าที่ภาครัฐ นอกจากนี้ได้สัมภาษณ์กับกลุ่มนักท่องเที่ยวโดยใช้การสุ่มแบบบังเอิญ จำนวน 32 คน และใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อสรุปประเด็นสำคัญ

พบว่า อัตลักษณ์ของตลาดน้ำดำเนินสะดวกสามารถสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะที่มีการแปรเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ยุคคือ 1) ชุมชนแห่งการสัญจรทางน้ำของเกษตรกรท้องถิ่น 2) ชุมชนตลาดน้ำแห่งการท่องเที่ยวตามวิถีชีวิตคนท้องถิ่น และ 3) ชุมชนตลาดน้ำแห่งการท่องเที่ยวที่เข้มข้น โดยความต้องการที่มีต่อตลาดน้ำดำเนินสะดวกมีความแตกต่างกันไปตามกลุ่มของบุคคล 3 กลุ่ม คือ นักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ และเจ้าหน้าที่ภาครัฐ ส่วนแนวทางการพัฒนาเพื่อให้เกิดความยั่งยืนของการท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวกสามารถดำเนินการได้ทั้งในระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวตลาดน้ำ, การพัฒนาอย่างยั่งยืน, การมีส่วนร่วม, อัตลักษณ์

*อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900 อีเมล fsoctrp@ku.ac.th

**ได้รับบทความ 8 พฤศจิกายน 2560; อนุมัติให้จัดพิมพ์ 29 มกราคม 2561

บทนำ

การท่องเที่ยวถือได้ว่าเป็นมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจอย่างเห็นได้ชัดเจน โดยก่อให้เกิดการขยายตัวของ GDP เกิดการสร้างงาน เพิ่มมูลค่าการส่งออก และมูลค่าภาษี รวมทั้งการกระตุ้นการลงทุน การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ และการใช้จ่ายเงินของภาครัฐ ด้วยเหตุนี้เศรษฐกิจการท่องเที่ยว (visitor economy) จึงกลายเป็นเสาหลักในการพัฒนา ด้านสังคม หากจัดการได้อย่างถูกต้องและมีความรับผิดชอบ การท่องเที่ยวจะเป็นตัวจักรสำคัญที่ขับเคลื่อนภาคเศรษฐกิจและสังคม และยังเป็นตัวเชื่อมโยงให้เกิดความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างประเทศและความเข้าใจระหว่างวัฒนธรรมได้ (Jira Buathong 2014, 27) สำหรับการท่องเที่ยวในประเทศไทยถือได้ว่าเป็นมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจเช่นกัน โดยในปี พ.ศ. 2559 พบว่าประเทศไทยมีรายได้จากนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติถึง 53.7 พันล้านเหรียญสหรัฐ ซึ่งอยู่เป็นอันดับที่ 4 ของโลก (World Travel and Tourism Council 2017, 7) ดังนั้นการพัฒนาให้แหล่งท่องเที่ยวของไทยยังคงความมีคุณค่าและสามารถดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยือนอย่างสม่ำเสมอจึงถือเป็นสิ่งจำเป็นที่ทุกฝ่ายต้องมีความตระหนักและร่วมกันคิดทำให้เกิดขึ้น

จังหวัดราชบุรี เป็นจังหวัดหนึ่งในภาคกลางของประเทศไทยที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจมากมาย และยังได้ถูกเลือกให้เป็น 1 ใน 22 เมือง ภายใต้แนวคิด “12 เมืองต้องห้าม...พลาด” (Ratchaburi Provincial Office. Information and Communication Sector 2015, 6, 24) ซึ่งถ้าหากมองการท่องเที่ยวตลาดน้ำที่เก่าแก่และเป็นที่ยึดกันดีของจังหวัดราชบุรี คงหนีไม่พ้นที่จะนึกถึงตลาดน้ำดำเนินสะดวก

ดังจะเห็นได้จากการปรากฏอยู่ในคำขวัญประจำจังหวัดราชบุรีที่ว่า “คนสวยโพธาราม คนงามบ้านโป่ง เมืองโอ่งมังกร วัดขนอนหนังใหญ่ ดึงใจถ้ำงาม ตลาดน้ำดำเนิน เพลินค้างคาวร้อยล้าน ย่านยี่สกปลาดี” (Mathukorn Thongsopa et al. 2011, 53) แต่จากการวิเคราะห์สภาพปัญหาการพัฒนาจังหวัดราชบุรีพบว่า จังหวัดราชบุรียังมีปัญหาที่จะต้องเร่งรัดดำเนินงานเกี่ยวกับปัญหาการจัดการแหล่งท่องเที่ยวให้ได้มาตรฐาน รวมถึงปัญหาน้ำเสียในคลองดำเนินสะดวก ซึ่งสอดคล้องกับความต้องการในการแก้ไขปัญหาในระดับพื้นที่ของอำเภอดำเนินสะดวก คือ ประชาคมมีความต้องการให้ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สู่งคมอยู่เย็นเป็นสุข (Ratchaburi Provincial Office. Information and Communication Sector 2014, 14, 20)

ดังนั้นการค้นหาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวตลาดน้ำให้มีความยั่งยืนจึงเป็นเรื่องหนึ่งที่สำคัญและจำเป็นต่อชุมชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการท่องเที่ยวของพื้นที่นั้น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้หลักของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเข้ามาร่วมกับหลักของการมีส่วนร่วม โดยคำนึงถึงอัตลักษณ์ของความเป็นตลาดน้ำที่มีส่วนเกี่ยวข้องต่าง ๆ ต้องการคงรักษาไว้ เพื่อช่วยให้ได้แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวตลาดน้ำอย่างยั่งยืนที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับพื้นที่ท่องเที่ยว อันนำไปสู่การปรับใช้ในพื้นที่ได้อย่างแท้จริง ซึ่งหากไม่ร่วมกันหาแนวทางการพัฒนาต่อไปอาจทำให้การกล่าวถึงคำขวัญประจำจังหวัดราชบุรีที่เอ่ยถึง “ตลาดน้ำดำเนิน” คงเหลือแค่ภาพให้เป็นความทรงจำกับคนรุ่นต่อไปเท่านั้น

บทความวิจัยนี้จึงสะท้อนให้เห็นภาพของอัตลักษณ์ความเป็นตลาดน้ำดำเนินสะดวกที่มีการเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน และความต้องการ

ที่มีต่อตลาดน้ำดำเนินสะดวกของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่าง ๆ ซึ่งข้อมูลเหล่านี้เป็นฐานคิดหนึ่งของผู้มีส่วนรวมในการวิจัยครั้งนี้ที่ได้ร่วมกันพิจารณาถึงแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวกให้คงความยั่งยืนต่อไป โดยคำว่า “การพัฒนาการท่องเที่ยวตลาดน้ำอย่างยั่งยืน” ในที่นี้หมายถึง การพัฒนาการท่องเที่ยวของตลาดน้ำดำเนินสะดวกให้สามารถคงอยู่ต่อไปในอนาคตได้ โดยที่ส่งผลดีต่อสังคมหรือชุมชน ทั้งในแง่ของทรัพยากรต่าง ๆ ที่ยังคงอยู่และประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงไปสู่สภาพทางสังคมและชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี ในขณะที่ผู้มาเยือนทั้งที่เป็นนักท่องเที่ยวหรือนักทัศนาจรได้ประโยชน์ทั้งในแง่ของความสะอาดกายและความสบายใจจากการได้มาเยือนตลาดน้ำดำเนินสะดวก

วิธีการศึกษา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้อาศัยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ในการศึกษาถึงอัตลักษณ์ของตลาดน้ำ รวมทั้งแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวตลาดน้ำอย่างยั่งยืนกับผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหรือเกี่ยวข้องกับตลาดน้ำดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี โดยการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักได้ใช้เทคนิค snowball sampling และการเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) ซึ่งมีเกณฑ์ในการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักดังนี้ 1) เป็นผู้รู้ข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับตลาดน้ำดำเนินสะดวก 2) เป็นผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับตลาดน้ำดำเนินสะดวก เช่น เป็นเจ้าของพื้นที่ เป็นผู้ใช้ประโยชน์หรือได้รับประโยชน์ เป็นผู้พัฒนาหรือแก้ไขปัญหา เป็นต้น และ 3) เป็นผู้ที่มีความยินดีในการให้ข้อมูลและต้องการพัฒนาตลาดน้ำดำเนินสะดวก จากเกณฑ์ทั้ง 3 ข้อดังกล่าวข้างต้นทำให้ได้จำนวนผู้ให้ข้อมูลหลักทั้งสิ้น 20 คน

สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มคนในชุมชนและผู้ประกอบการ จำนวน 17 คน และ 2) กลุ่มเจ้าหน้าที่ภาครัฐ จำนวน 3 คน

ในส่วนของการขั้นตอนการศึกษอัตลักษณ์ตลาดน้ำดำเนินสะดวกได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยมีแนวคำถามที่เป็นลักษณะปลายเปิดสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) แบบไม่เป็นทางการ (informal interview) กับผู้ให้ข้อมูลหลักทั้ง 20 คน ร่วมกับการจดบันทึก (field note) และการใช้เครื่องบันทึกเสียง ซึ่งได้รับความยินยอมจากผู้ให้ข้อมูลหลัก ทั้งนี้เพื่อให้ได้มีการถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับตลาดน้ำดำเนินสะดวกที่ผ่านมาในอดีตจนถึงปัจจุบัน และมุมมองเกี่ยวกับความเป็นอัตลักษณ์ของตลาดน้ำดำเนินสะดวกได้อย่างเต็มที่ รวมไปถึงประเด็นความต้องการที่มีต่อตลาดน้ำดำเนินสะดวกในปัจจุบัน

นอกจากนี้ ยังได้ทำการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์กับกลุ่มนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวกโดยใช้การสุ่มแบบบังเอิญ (accidental sampling) จำนวน 32 คนเพิ่มเติมจากผู้ให้ข้อมูลหลัก เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สะท้อนถึงความเป็นอัตลักษณ์ของตลาดน้ำดำเนินสะดวกและความต้องการที่มีต่อตลาดน้ำดำเนินสะดวกในอีกด้านหนึ่งที่เป็นของกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับตลาดน้ำดำเนินสะดวกในฐานะเป็นลูกค้าผู้มาใช้บริการและสนับสนุนให้แหล่งท่องเที่ยวนั้นยังคงอยู่ต่อไปได้ซึ่งข้อมูลที่ได้ทั้งจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักและกลุ่มนักท่องเที่ยวนี้ได้ถูกนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis) เพื่อนำไปสู่การได้ข้อมูล 2 ส่วน คือ 1) ข้อมูลที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของตลาดน้ำดำเนินสะดวกได้อย่างครอบคลุมและถูกต้อง อันเนื่องจากการได้ตรวจสอบข้อมูลจากหลายแหล่ง ซึ่งเป็นไปตามหลักเทคนิค

สามแหล่งต่างแหล่งข้อมูล (source triangulation) ของวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ และ 2) ข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการที่มีต่อตลาดน้ำดำเนินสะดวกได้อย่างครอบคลุมจากทุกกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวก ซึ่งข้อมูลทั้งสองส่วนนี้ได้ถูกนำมาสรุปเป็นผลข้อมูลเบื้องต้นสะท้อนกลับคืนแก่ผู้ให้ข้อมูลหลัก เพื่อเป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลดังกล่าว และยังเป็นข้อมูลส่วนหนึ่งที่ผู้ให้ข้อมูลหลักได้สามารถนำมาช่วยในการพิจารณา กำหนดแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวตลาดน้ำอย่างยั่งยืนที่สอดคล้องกับความต้องการและความ เป็นจริงในปัจจุบัน

ในขั้นตอนของการหาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนนั้น ได้ใช้วิธีการสนทนากลุ่ม (focus group) กับผู้ให้ข้อมูลหลักที่มีความยินดีและสะดวกในการสะท้อนความคิดเห็นร่วมกับบุคคลอื่น ส่วนผู้ให้ข้อมูลหลักที่ไม่สะดวกใจในการร่วมสนทนากลุ่มได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกแทน ซึ่งเป็นผู้ที่อยู่ในกลุ่มของผู้ประกอบการโดยมีเพียง 2 คนเท่านั้น และได้ใช้คำถามที่เป็นลักษณะปลายเปิดเดียวกัน ในการถามเกี่ยวกับความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ในการพัฒนาการท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวก อย่างไรก็ตามยังคงอยู่คู่กับคนในพื้นที่ต่อไป และหลังจากได้ข้อมูลที่ได้มาจากการสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์เชิงลึกข้างต้นแล้ว จึงได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (content analysis) โดยบูรณาการข้อมูลที่สอดคล้องไว้ด้วยกัน และคงข้อมูลที่มีความเห็นแตกต่างไว้ เพื่อสะท้อนถึงแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวกที่หลากหลายและ มาจากผู้ให้ข้อมูลหลักทั้งหมด

ผลการศึกษา

อัตลักษณ์ของตลาดน้ำดำเนินสะดวก

“ตลาดน้ำดำเนินสะดวก” เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งในจังหวัดราชบุรี โดยถือเป็นตลาดน้ำแห่งแรกของประเทศไทย แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งที่ตั้งจากเดิมซึ่งอยู่บริเวณปากคลองลัดพลีหรือคลองลัดราชบุรีมาสู่คลองต้นเข้ในปัจจุบัน แต่ภาพตัวแทนของความเป็นตลาดน้ำดำเนินสะดวกที่ทั้งคนไทยและคนต่างชาติยังยอมรับและถือเป็นสิ่งที่บอกถึงความแตกต่างจากตลาดน้ำแห่งอื่น ๆ ของสังคมไทย นั่นคือภาพของพ่อค้าแม่ค้าที่ยังคงพายเรือขายของ ซึ่งมีลักษณะของการพายไปพายมาและลอยล้าอยู่ในคลอง ไม่ได้จอดท่าใดท่าหนึ่ง และมีการซื้อขายกันในเรื่องจริง ๆ ระหว่างพ่อค้าแม่ค้ากับนักท่องเที่ยว ดังนั้นภาพตัวแทนดังกล่าวข้างต้นนี้จึงเป็นเส้นที่สำคัญที่ช่วยดึงดูดให้นักท่องเที่ยว โดยเฉพาะชาวต่างชาติมีความต้องการมาเยือนที่ตลาดน้ำดำเนินสะดวกแห่งนี้ เนื่องจากเป็นวิถีชีวิตที่มีความแตกต่างจากที่เขาเหล่านั้นพบเห็นในชีวิตประจำวันของตน

อย่างไรก็ตาม ตลาดน้ำดำเนินสะดวกยังถือเป็นตัวอย่างของสถานที่ท่องเที่ยวแห่งหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ โดยเฉพาะเมื่อมีความเจริญเข้าสู่ชุมชนจึงได้ทำให้ชุมชนมีวิถีชีวิตบางอย่างที่เปลี่ยนไปพร้อมกันกับอัตลักษณ์ของความเป็นตลาดน้ำดำเนินสะดวกก็ได้มีการถูกประกอบสร้างขึ้นโดยแปรเปลี่ยนไปตามบริบทสถานการณ์ และเวลา ซึ่งเมื่อพิจารณาลำดับเหตุการณ์สำคัญที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับตลาดน้ำ

ดำเนินสะดวกได้เล่าสู่กันฟังและเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นกับตลาดน้ำแห่งนี้ทำให้สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ยุค ซึ่งการประกอบสร้างอัตลักษณ์ชุมชนตลาดน้ำในแต่ละยุคมีการเปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคมและเศรษฐกิจดังนี้

1. ชุมชนแห่งการสัญจรทางน้ำของเกษตรกรท้องถิ่น พบว่า ภาพตัวแทนที่สะท้อนถึงอัตลักษณ์ความเป็นตลาดน้ำ คือ ภาพแม่ค้าที่พายเรือนำผลผลิตจากสวนของตนมาแลกเปลี่ยนซื้อขายกันทางน้ำอย่างหนาแน่น จนแทบไม่มีพื้นที่ว่างของคลอง (“...เรียกว่าเดินข้ามคลอง เดินในเรือได้เลย”) ซึ่งกลายเป็นสัญลักษณ์ที่ชุมชนให้ความหมายถึงอัตลักษณ์ของตลาดน้ำในยุคนี้ ร่วมกับการแต่งกายของแม่ค้าที่มีลักษณะตรงกันคือ การสวมเสื้อแขนยาวสีเข้มและใส่อบ ซึ่งทำให้มีลักษณะโดดเด่นไม่เหมือนใครและเสริมให้อัตลักษณ์ความเป็นชุมชนแห่งการสัญจรทางน้ำของเกษตรกรท้องถิ่นมีความเข้มแข็งมากขึ้น ทั้งนี้ภาพของอัตลักษณ์ที่เกิดขึ้นในยุคนี้ถือได้ว่าเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงที่ได้มีการขุดคลองดำเนินสะดวกขึ้นมาเพื่อเชื่อมการคมนาคมทางน้ำจนทำให้กลายเป็นจุดศูนย์กลางที่สำคัญแห่งหนึ่งของการแลกเปลี่ยนซื้อขายกันทางเรือ

2. ชุมชนตลาดน้ำแห่งการท่องเที่ยวตามวิถีชีวิตคนท้องถิ่น พบว่าภาพที่ได้สะท้อนออกมาในยุคที่ 1 ได้กลายเป็นเสน่ห์ดึงดูดให้คนภายนอกชุมชนมีความต้องการที่จะเข้ามาสัมผัส จนนำไปสู่การเปิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2510 ด้วยการส่งเสริมจากภาครัฐ ซึ่งในขณะนั้นหมายถึงตลาดน้ำที่อยู่ในบริเวณปากคลองลัดพลี ดังนั้น ภาพแทนความจริงของชุมชนตลาดน้ำยุคนี้จึงมีความหมายที่แตกต่าง

จากเดิมซึ่งเป็นเพียงการสัญจรทางน้ำที่มีการนำผลผลิตมาแลกเปลี่ยนซื้อขายกันระหว่างพ่อค้าแม่ค้ากับคนในชุมชน ไปสู่ชุมชนตลาดน้ำที่มีการท่องเที่ยวมาเชื่อมโยงคนในชุมชนกับคนภายนอก และใช้อัตลักษณ์ของชุมชนที่มีอยู่เดิมมาเป็นสะพานเชื่อมโยงให้นักท่องเที่ยวเดินข้ามเข้ามาเยือนชุมชนตลาดน้ำแห่งนี้

3. ชุมชนตลาดน้ำแห่งการท่องเที่ยวที่เข้มข้น พบว่าอัตลักษณ์ของตลาดน้ำดำเนินสะดวกเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญเมื่อรัฐได้มีการสร้างเส้นทางถนนขึ้นมาบริเวณฝั่งทางด้านคลองต้นเข็ม ซึ่งส่งผลให้เกิดการย้ายที่ตั้งของตลาดน้ำดำเนินสะดวกจากปากคลองลัดพลีมาสู่คลองต้นเข็มในปัจจุบันด้วยความสะดวกของการเข้าถึงได้ง่ายขึ้นจากการมีถนนเข้ามา และคนในชุมชนฝั่งคลองต้นเข็มได้ตอบรับกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวด้วยการหันมาเปลี่ยนแปลงอาชีพจากชาวสวนกลายเป็นนักธุรกิจและเปลี่ยนพื้นที่จากสวนกลายเป็นพื้นที่ทำธุรกิจท่องเที่ยวตลาดน้ำขึ้นมาใหม่และใช้กลยุทธ์ต่าง ๆ ในการแข่งขันเพื่อให้นักท่องเที่ยวเข้ามาตลาดน้ำของตน ร่วมกับการสร้างเครือข่ายกับบริษัททัวร์ต่าง ๆ ดังนั้นอัตลักษณ์ความเป็นตลาดน้ำดำเนินสะดวกจึงได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม นั่นคือ จากการมีเฉพาะเรือพายและสินค้าทางการเกษตรได้ไปสู่การใช้เรือยนต์และนำของที่ระลึก เสื้อผ้า จากภายนอกชุมชนเข้ามาบริการนักท่องเที่ยว ร่วมกับการมีอาหารและขนมต่าง ๆ เสริมเพิ่มเติมเข้ามา และที่สำคัญคือ ภาพของตลาดน้ำดำเนินสะดวกที่ค้าขายกันทางน้ำได้เปลี่ยนไปสู่การซื้อขายบนบกพร้อมด้วย ดังที่ปรากฏในปัจจุบัน

จะเห็นได้ว่า อัตลักษณ์ของตลาดน้ำดำเนินสะดวกเป็นสิ่งที่คนในชุมชนและสังคมได้เป็น

ผู้ประกอบการขึ้น และเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็สามารถเปลี่ยนแปลงได้ จึงทำให้การก่อรูปของอัตลักษณ์เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นได้ตลอดในฐานะเป็นผลผลิตของชุมชนและสังคมที่สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เนื่องจากการช่วงชิงความหมายทั้งในความเป็นตลาดน้ำแบบเก่าและแบบใหม่ ซึ่งกลายเป็นการซ้อนทับกันโดยมาจากการพบปะ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และขยายเครือข่ายทางสังคมออกไปสู่คนภายนอก จนก่อให้เกิดการปรับสร้างอัตลักษณ์ทั้งระดับภายในของปัจเจก คือ ตัวตนที่มีความรู้สึกและพฤติกรรมที่ปรับเปลี่ยนไป และอัตลักษณ์ที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการเป็นสมาชิกของชุมชน

ตลาดน้ำ ซึ่งได้ข้ามความแตกต่างระหว่างรูปแบบเก่ากับรูปแบบใหม่ จึงทำให้มีการคงภาพตัวแทนของอัตลักษณ์ความเป็นตลาดน้ำดำเนินสะดวกไว้ นั่นคือ “แม่ค้าที่มีการพายเรือขายของ สวมเสื้อแขนยาว สีเข้ม และใส่อบ” ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวและยังคงความแตกต่างจากตลาดน้ำแห่งอื่น ในขณะที่ลักษณะของชุมชนตลาดน้ำ ผู้คนที่เกี่ยวข้อง และสินค้าหลักที่มีอยู่ในตลาดน้ำได้มีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ดังนั้น ภาพของอัตลักษณ์ตลาดน้ำดำเนินสะดวกจึงสามารถแสดงให้เห็นได้ทั้งในลักษณะเด่นที่มีอยู่ร่วมกันของทั้ง 3 ยุค และลักษณะที่แปรเปลี่ยนไปจากยุคแรก ดังแผนภาพที่ 1



แผนภาพที่ 1: อัตลักษณ์ตลาดน้ำดำเนินสะดวกจากยุคที่ 1 ถึงยุคที่ 3

จากแผนภาพที่ 1 สะท้อนให้เห็นถึงการมีลักษณะเด่นร่วมกันของทั้ง 3 ยุค กล่าวคือ การยังคงภาพของแม่ค้าพายเรือ สวมเสื้อแขนยาวและใส่อบที่เรียกได้ว่าเป็นอัตลักษณ์แต่เดิมมาจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งการสะท้อนถึงลักษณะที่แปรเปลี่ยนไปจากยุคแรกมาสู่ยุคปัจจุบัน ได้แก่ จุดที่ตั้งของตลาดน้ำ ลักษณะที่ปรากฏของตลาดน้ำ บุคคลที่เข้ามาเกี่ยวข้อง และสินค้าหลักที่มีวางจำหน่ายอยู่ในตลาดน้ำ

ทั้งนี้ อัตลักษณ์ที่เป็นภาพของแม่ค้าพายเรือ สวมเสื้อแขนยาวสีเข้ม และใส่อบดังกล่าวในปัจจุบันนั้นไม่ได้ปรากฏกับแม่ค้าหรือผู้ประกอบการทุกรายที่ทำการค้าขายอยู่ในตลาดน้ำดำเนินสะดวกแห่งนี้ ซึ่งจริง ๆ แล้วเป็นสิ่งที่หลายฝ่ายต่างยอมรับว่าเป็นจุดที่ทำให้ตลาดน้ำดำเนินสะดวกมีความแตกต่างจากตลาดน้ำแห่งอื่น และยังเป็นจุดขายสำคัญที่ช่วยดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยือนตลาดน้ำดำเนินสะดวก โดยนักท่องเที่ยวส่วนหนึ่งก็ได้สะท้อนถึงความต้องการที่มีต่อตลาดน้ำดำเนินสะดวกให้คงความแตกต่างดังกล่าวนั้นไว้เช่นกัน โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวที่ได้เคยมาเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวกในยุคก่อนที่จะเปลี่ยนแปลงมาสู่ยุคปัจจุบัน ดังที่จะกล่าวต่อไปในหัวข้อความต้องการที่มีต่อตลาดน้ำดำเนินสะดวก

ความต้องการที่มีต่อตลาดน้ำดำเนินสะดวก

จากการที่ตลาดน้ำดำเนินสะดวกเป็นตลาดน้ำที่เกิดขึ้นมายาวนาน ทำให้ในแง่มุมมองของความต้องการที่มีต่อตลาดน้ำดำเนินสะดวกในปัจจุบันจึงพบว่า มีความหลากหลายแตกต่างกันไปตามประสบการณ์และการรับรู้ที่ได้สัมผัสจากการมาเที่ยวหรือพบเห็นในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความ

ต้องการจากคนรุ่นเก่าที่เคยได้สัมผัสวิถีชีวิตแบบเดิม ๆ ของตลาดน้ำดำเนินสะดวกมาก่อนแล้วได้มีโอกาสเห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นของตลาดน้ำแห่งนี้ รวมถึงการได้กลับมาเยือนตลาดน้ำแห่งนี้อีกครั้ง ซึ่งได้มีนัยของความต้องการที่สะท้อนให้เห็นความเป็นธรรมชาติที่ไม่ต้องมีการปรุงแต่งอย่างในปัจจุบัน โดยสามารถจำแนกความต้องการที่มีต่อตลาดน้ำดำเนินสะดวกได้ตามประเภทของกลุ่มบุคคล ดังนี้

1. นักท่องเที่ยว

นักท่องเที่ยวที่มาเยือนตลาดน้ำดำเนินสะดวกพบว่า ในปัจจุบันเป็นชาวต่างชาติค่อนข้างมากกว่าชาวไทย ซึ่งทำให้เสียงสะท้อนที่ได้รับจากนักท่องเที่ยวถึงความต้องการที่มีต่อตลาดน้ำดำเนินสะดวกจึงมีความหลากหลายกันไป กล่าวคือ

1.1 ความต้องการของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ พบว่า นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติมุ่งเน้นในเรื่องการให้บริการที่ดีของผู้ประกอบการ ทั้งการพูดและการแสดงออกทางสีหน้าท่าทาง โดยความประทับใจที่มีต่อตลาดน้ำดำเนินสะดวกของชาวต่างชาติมักเป็นเรื่องของการยิ้มแย้มแจ่มใสเวลาที่มีการซื้อขายกับพ่อค้าแม่ค้า แม้บางครั้งผู้ประกอบการบางรายไม่สามารถพูดภาษาต่างประเทศของนักท่องเที่ยวได้ แต่อวัจนภาษาได้สามารถใช้ในการสื่อสารกับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติได้เป็นอย่างดี ร่วมกับการมีป้ายบอกราคาแบบสั้น ๆ ง่าย ๆ โดยแสดงด้วยตัวเลขอารบิกของแม่ค้า-พ่อค้า และบางร้านค้าในตลาดน้ำดำเนินสะดวก ซึ่งช่วยสร้างความเข้าใจระหว่างกันได้ แต่สิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งของการต้องการมาเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวกก็คือ การได้เห็นวิถีชีวิตการค้าขายทางน้ำที่มีแม่ค้าพายเรือขายของ และการได้ล่องเรือตามคลอง

1.2 ความต้องการของนักท่องเที่ยวชาวไทย พบว่า นักท่องเที่ยวชาวไทยมุ่งเน้นในเรื่องของการมีจรรยาบรรณในอาชีพของผู้ประกอบการที่ไม่เอาเปรียบหรือคดโกงผู้มาเที่ยว ทั้งนี้เนื่องจากสินค้าต่าง ๆ ที่มีวางขายอยู่ในตลาดน้ำดำเนินสะดวกส่วนใหญ่เป็นสิ่งที่มียุทธวิธีไปในสังคมไทย ทำให้หากมีการตั้งราคาหรือคิดราคาที่สูงเกินความเหมาะสม ทางนักท่องเที่ยวชาวไทยจะทราบได้ทันทีและหากต้องเจอประสบการณ์ที่ไม่ดีก็จะนำไปสู่การบอกต่อและไม่อยากกลับมาเที่ยวซ้ำอีก นอกจากนี้เรื่องของอัธยาศัยหรือความมีน้ำใจไมตรีที่ผู้ประกอบการมีต่อนักท่องเที่ยวก็ถือเป็นความต้องการสำคัญอีกเรื่องหนึ่งที่นักท่องเที่ยวอยากให้อยู่ในความเป็นผู้ประกอบการคนไทย เช่น การคอยแนะนำหรือช่วยเหลือนักท่องเที่ยว การยินดีให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว โดยไม่ได้มุ่งหวังต้องได้ผลประโยชน์จากการขายเท่านั้น

ทั้งนี้ สิ่งหนึ่งที่เป็นความกังวลของนักท่องเที่ยวรุ่นเก่า ซึ่งเป็นผู้ที่เคยมาเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวกตั้งแต่แรกเริ่มที่มีการเปิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวและได้มีโอกาสสัมผัสวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น คือ สภาพที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยเฉพาะลักษณะที่มีแม่ค้าพายเรือขายของได้ถูกแทนที่โดยเรือยนต์รับจ้างบริการนำเที่ยว ในขณะที่เรือพายเป็นลักษณะของการจอดบริเวณท่าใดท่าหนึ่ง ด้วยเหตุนี้นักท่องเที่ยวกลุ่มนี้จึงมีความต้องการที่จะให้พยายามรักษาลักษณะของตลาดน้ำดำเนินสะดวกที่มีการพายเรือขายของในลำคลอง และการนำเที่ยวโดยใช้เรือพายเป็นหลัก

2. ผู้ประกอบการในตลาดน้ำดำเนินสะดวก

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้พบว่า ผู้ประกอบการในตลาดน้ำดำเนินสะดวกมีอยู่ 2 ลักษณะคือ

2.1 กลุ่มที่เห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลงที่เป็นอยู่ในปัจจุบันและไม่คิดว่าจะต้องมีการปรับเปลี่ยนใด ๆ โดยมองว่าสิ่งที่เขายืนนั้นดีแล้ว และการดำเนินธุรกิจที่ประสบความสำเร็จนั้นมาจากการคิดและทำด้วยตัวของผู้ประกอบการเองเพียงลำพัง ไม่ได้มีการช่วยเหลือจากผู้ใด ดังนั้นความต้องการส่วนใหญ่จึงมุ่งเพียงแค่การมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวและจับจ่ายใช้สอยเพื่อซื้อสินค้าในท่าของตนเป็นหลัก โดยไม่คิดว่าจะต้องพัฒนาอะไรอีกเพิ่มเติมในแง่ของภาพความเป็นตลาดน้ำดำเนินสะดวก นอกจากต้องการให้นักท่องเที่ยวเข้ามายังท่าของตนอย่างต่อเนื่องโดยผ่านกลยุทธ์ต่าง ๆ ดังนั้น ผู้ประกอบการกลุ่มนี้จึงไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการสะท้อนคิดเพื่อหาแนวทางในการพัฒนาตลาดน้ำดำเนินสะดวกให้มีความยั่งยืน ซึ่งเป็นข้อค้นพบที่สอดคล้องกับการบอกเล่าของเจ้าหน้าที่ภาครัฐและผู้ประกอบการอีกกลุ่มที่ได้สะท้อนถึงลักษณะของผู้ประกอบการกลุ่มนี้ตรงกันว่า มักเป็นผู้ประกอบการที่มีฐานะดีหรือร่ำรวยแล้ว จึงไม่มีความเดือดร้อนใด ๆ หากตลาดน้ำดำเนินสะดวกจะต้องปิดตัวลง และไม่ให้ความร่วมมือในการเข้าร่วมพัฒนาใด ๆ

2.2 กลุ่มที่ยอมรับการเปลี่ยนแปลง แต่ยังคงให้ความสำคัญกับการรักษาสภาพที่เป็นอัตลักษณ์เดิมของตลาดน้ำดำเนินสะดวก เนื่องจากผู้ประกอบการกลุ่มนี้มีมุมมองว่าหัวใจหลักสำคัญที่ช่วยดึงดูดให้นักท่องเที่ยวคงอยู่ก็คือ การยังคงมีเรือพายโดยพ่อค้า-แม่ค้าในตลาดน้ำดำเนินสะดวก ทำให้ในแง่ของความต้องการจึงมุ่งเรื่องการรักษาภาพของตลาดน้ำดำเนินสะดวกที่เคยมีมาในอดีต โดยเฉพาะพวกเรือพาย และการค้าขายทางน้ำของพ่อค้า-แม่ค้า ในขณะที่เดียวกันเมื่อสะท้อนถึงภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันซึ่งมีเรือยนต์ และการค้าขายทางบกพร้อมด้วยนั้น ผู้ประกอบการกลุ่มนี้ได้มีความเข้าใจถึงการ

เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในบริบทของการแข่งขันปัจจุบัน จึงเพียงแต่ต้องการให้สิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นสามารถมีควบคู่กันไปกับสิ่งที่มีอยู่เดิม ไม่ใช่การทำลายสิ่งที่มีมาแต่เดิมให้หมดไป ดังนั้นในการพัฒนาการท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวกสำหรับผู้ประกอบการกลุ่มนี้จึงมีการเสนอแนวทางการพัฒนาในลักษณะของการประนีประนอมให้สามารถอยู่ร่วมและไปด้วยกันได้ โดยมองว่าเรื่องของการมีจิตสำนึกต่อส่วนรวมเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้เกิดการพัฒนาและแก้ไขปัญหาที่มีอยู่ในตลาดน้ำดำเนินสะดวกได้ และหากยังมีหน่วยงานภาครัฐจากส่วนกลางที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดความเข้าใจและการปฏิบัติให้ไปในทิศทางเดียวกัน ก็จะทำให้การพัฒนาและแก้ไขปัญหาประสบความสำเร็จได้มากขึ้น ซึ่งรายละเอียดของข้อเสนอแนวทางการพัฒนาตลาดน้ำดำเนินสะดวกนั้นจะขอกล่าวในหัวข้อต่อไป

3. เจ้าหน้าที่ภาครัฐ

เมื่อพิจารณามุมมองของเจ้าหน้าที่ภาครัฐพบว่า เจ้าหน้าที่ภาครัฐมีความต้องการหลักอยู่ 2 ประเด็นใหญ่ ซึ่งสามารถแบ่งออกได้ดังนี้คือ

3.1 ความต้องการให้ผู้ประกอบการและคนในชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวกมีการร่วมมือกันจัดการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในตลาดน้ำดำเนินสะดวก โดยเฉพาะผลกระทบที่มาจากรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวของผู้ประกอบการบางราย ซึ่งเจ้าหน้าที่ภาครัฐไม่สามารถดำเนินการแก้ไขได้เอง หากปราศจากการร่วมมือกันของผู้ประกอบการต่าง ๆ โดยปัญหาที่พบคือ การไม่ได้รับความร่วมมือจากผู้ประกอบการรายใหญ่บางราย ไม่ว่าจะเป็นการร่วมประชุม หรือร่วมปฏิบัติตามกฎกติกาที่ภาครัฐได้พยายามกำหนดเพื่อให้สามารถประกอบอาชีพร่วม

กันได้ของผู้ประกอบการในตลาดน้ำดำเนินสะดวกแห่งนี้

3.2 ความต้องการพัฒนาตลาดน้ำดำเนินสะดวก พบว่าเจ้าหน้าที่ภาครัฐยังมีความเชื่อมั่นว่าตลาดน้ำดำเนินสะดวกสามารถพัฒนาและทำให้คงอยู่ต่อไปได้ โดยอาศัยการร่วมมือกันของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะผู้ประกอบการ รวมถึงการรักษาอัตลักษณ์เดิมที่เป็นเสน่ห์ของตลาดน้ำดำเนินสะดวกไว้ นอกจากนี้ความต้องการที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งสำหรับการพัฒนาตลาดน้ำดำเนินสะดวกในมุมมองของเจ้าหน้าที่ภาครัฐก็คือ การมีหน่วยงานภาครัฐจากส่วนกลางที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเข้ามาช่วยสนับสนุนงบประมาณและกิจกรรมการพัฒนาต่าง ๆ

จากความต้องการของทั้งสามกลุ่มสะท้อนให้เห็นว่าทุกกลุ่มต่างล้วนต้องการคงรักษาอัตลักษณ์ความเป็นตลาดน้ำดำเนินสะดวกไว้ นั่นคือ การขายของทางน้ำโดยมีเรือพายเป็นพาหนะสำคัญ ซึ่งผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาตลาดน้ำดำเนินสะดวกไม่ว่าจะเป็นกลุ่มผู้ประกอบการซึ่งถือว่าเป็นคนในชุมชนและกลุ่มเจ้าหน้าที่ภาครัฐจึงมีความต้องการให้เกิดความร่วมมือกันในการพัฒนา โดยมีหน่วยงานภาครัฐจากส่วนกลางเข้ามาเป็นตัวเชื่อมประสานความสัมพันธ์ ความเข้าใจต่อกัน และสนับสนุนงบประมาณเพื่อส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมที่ช่วยในการพัฒนาตลาดน้ำดำเนินสะดวก จึงนำไปสู่การเสนอเป็นแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวกที่มีทั้งลักษณะของการปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมและการแก้ไขปัญหาที่มีอยู่ในตลาดน้ำดำเนินสะดวก เพื่อจุดหมายร่วมกันในการคงรักษาอัตลักษณ์ความเป็นตลาดน้ำดำเนินสะดวกไว้และทำให้การท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวกยังคงมีอยู่อย่างยั่งยืน ดังที่จะกล่าวต่อไป

แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวตลาดน้ำอย่างยั่งยืน

การมีส่วนร่วมสะท้อนความคิดของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในตลาดน้ำดำเนินสะดวกทั้ง 2 กลุ่มในการศึกษาครั้งนี้ ทำให้พบว่าแนวทางการพัฒนาเพื่อให้เกิดความยั่งยืนของการท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวกสามารถดำเนินการได้ โดยแบ่งออกเป็น 3 ระยะดังนี้

1. **แนวทางระยะสั้น** ควรเริ่มต้นด้วยการสร้างความเข้าใจให้เกิดขึ้นกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เห็นความสำคัญและประโยชน์ที่ได้จากสิ่งที่คิดทำร่วมกัน แล้วหาภาคีหรือเจ้าภาพที่มีอำนาจ (เช่น รัฐบาล/กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา) ที่สามารถเป็นแกนกลางและไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมาสนับสนุนกิจกรรมที่คิดทำร่วมกันเพื่อส่วนรวม ทั้งนี้การเริ่มต้นพัฒนาสามารถเริ่มจากกลุ่มเล็กๆ ที่มีเป้าหมายเดียวกันในการวางแผนพัฒนาทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งร่วมกัน และกล้านำเสนอความคิดที่ดีไปยังผู้เกี่ยวข้องที่มีอำนาจ เพื่อนำไปสู่การผลักดันให้เกิดการปฏิบัติ และกลายเป็นตัวอย่างให้กับกลุ่มอื่นๆ ต่อไป เช่น

- ความคิดในเรื่องการสำรวจและวางแผนเพื่อหาโซนเหมาะสมที่จะเป็นจุดศูนย์กลาง ที่ทำหน้าที่ (1) เป็นจุดจอดเรือ/พักเรือ สำหรับให้เรือยนต์จอด และปล่อยนักท่องเที่ยวเดิน/ลงเรือพายเข้าไปในตลาดน้ำ อันช่วยลดปัญหาจากเรือยนต์ ได้แก่ เรือติด ควันดำ และเสียงดังที่เกิดขึ้นในตลาดน้ำดำเนินสะดวก (2) เป็นจุดจอดรถของนักท่องเที่ยวและบริษัททัวร์ โดยไม่มีเรื่องผลประโยชน์ส่วนตัวกับท่าใดท่าหนึ่ง และจัดบริการเรือพายต่อไปยังตลาดน้ำ โดยให้เรือพายจากท่าเรือที่มีอยู่เดิมในตลาดน้ำดำเนินสะดวกมาจอดให้บริการกับนักท่องเที่ยวที่จุด

ตรงนี้ได้ ซึ่งช่วยลดปัญหาเรื่องการให้ค่าตอบแทนพิเศษแก่แม่ค้าคู่เทศก์หรือคนขับรถ และที่สำคัญคือยังเป็นการคงอัตลักษณ์ความเป็นตลาดน้ำไว้ (3) เป็นจุดรวมของดีดำเนินสะดวก ซึ่งคนในชุมชนสามารถนำผลผลิตทางการเกษตรของตนมาขาย เพื่อประโยชน์ต่อชุมชนโดยตรง และ (4) เป็นจุดแสดงวัฒนธรรมของจังหวัดราชบุรี โดยจัดแสดงช่วงบ่ายเพื่อเป็นการต่อยอดจากตลาดน้ำดำเนินสะดวก ซึ่งเปิดในช่วงเช้าและถือเป็นการสร้างจุดขาย ทั้ง 4 ข้อนี้ถือเป็นการแก้ปัญหาบางอย่างที่เกิดขึ้นในตลาดน้ำและยังเป็นการพัฒนาต่อยอดจากตลาดน้ำดำเนินสะดวก นั่นคือ นักท่องเที่ยวยังคงเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวกในช่วงเช้า พอช่วงบ่ายก็มีสถานที่ให้เที่ยวชมต่อได้ โดยที่ไม่ต้องไปสถานที่ท่องเที่ยวแห่งอื่น แต่สามารถท่องเที่ยวในบริเวณโดยรอบ ซึ่งสนับสนุนการคงอยู่ของตลาดน้ำดำเนินสะดวกได้ต่อไป

- ความคิดเรื่องการสร้างเส้นทางท่องเที่ยวดำเนินสะดวก เนื่องจากในอำเภอดำเนินสะดวกมีสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจมากมายทั้งทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม หากประสานความร่วมมือกันก็จะยิ่งสร้างความยั่งยืนให้กับการท่องเที่ยวตลาดน้ำและสถานที่ท่องเที่ยวแห่งอื่นด้วย

- ความคิดในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันของตลาดน้ำดำเนินสะดวก เช่น ปัญหาเรื่องของราคาสินค้าและการให้บริการต่างๆ เนื่องจากผู้ประกอบการในตลาดน้ำดำเนินสะดวกส่วนหนึ่งยอมรับว่าปัญหาเรื่องราคาราคานั้นมีอยู่จริง ซึ่งได้มีความพยายามร่วมกันจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องแก้ไขปัญหาดังกล่าว เช่น การติดป้ายราคาสินค้า ค่าเรือที่ชัดเจน แต่อย่างไรก็ตามยังไม่ได้มีการปฏิบัติอยู่ในผู้ประกอบการทุกราย ดังนั้นจึงได้มีการขอเสนอแนะแนวทางเพิ่มเติมคือ การขอความร่วมมือจากฝ่ายที่เกี่ยวข้องต่างๆ ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็นดังนี้

(1) ภาครัฐ: พิจารณาในเรื่องของ 1.1) การสร้างความเข้าใจกับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง 1.2) การกำหนดมาตรฐานร่วมกัน เช่น การตั้งราคาค่าบริการเรือท่องเที่ยว แม้ปัจจุบันมีการตั้งราคาไว้ แต่ทั้งนี้ควรเพิ่มในส่วนของการดึงดูดผู้ประกอบการได้มีส่วนร่วมและคำนึงถึงความเหมาะสมคือ ผู้ประกอบการรวมทั้งคนพายเรือสามารถอยู่ได้ และนักท่องเที่ยวสามารถยอมรับในราคาดังกล่าวได้เพื่อให้เกิดเป็นมาตรฐานเดียวกันและเป็นที่ยอมรับร่วมกัน อันช่วยลดปัญหาการเรียกราคาแตกต่างกันและมีราคาแพง 1.3) การสนับสนุนงบประมาณดำเนินงานแก่กลุ่มที่นำเสนอแนวคิดที่ดีต่อการพัฒนา 1.4) การกวดขันและติดตามการปฏิบัติตามข้อตกลงร่วมกันกับผู้ประกอบการทุกรายอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ โดยที่ไม่ต้องรอให้เกิดปัญหาข้อร้องเรียนจากนักท่องเที่ยว 1.5) การกำหนดบทลงโทษสำหรับผู้ไม่ปฏิบัติตามกฎหรือข้อตกลงร่วมกัน และ 1.6) การสร้างกิจกรรมเพื่อชุมชนบนพื้นฐานการมีส่วนร่วม

ในการปฏิบัติของส่วนภาครัฐข้างต้นนี้ ภาครัฐจำเป็นต้องทำการศึกษาบริบทของปัญหาที่เกิดขึ้นในตลาดน้ำดำเนินสะดวกให้เข้าใจ ก่อนที่จะกำหนดกฎเกณฑ์มาตรฐานหรือการสนับสนุนใด ๆ เพื่อให้สามารถแก้ไขได้ตรงจุด และนำไปสู่การพัฒนาได้อย่างยั่งยืนต่อไป โดยไม่ได้เป็นเพียงแค่การแก้ปัญหาย่างผิวเผินเท่านั้น ซึ่งการจะเข้าใจในบริบทของปัญหาได้นั้น ภาครัฐต้องอาศัยการร่วมมือจากผู้ประกอบการในการให้ข้อมูลที่เป็นจริงด้วย ดังนั้นการร่วมมือกันจึงกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญของการพัฒนานั่นเอง นอกจากนี้ตัวภาครัฐต้องแสดงให้เห็นถึงความจริงใจ และการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องที่นำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวกได้ต่อไป

(2) ภาครัฐของผู้ประกอบการ: แม้ในปัจจุบันจะไม่สามารถดึงดูดผู้ประกอบการทุกรายมาร่วมมือกันได้ แต่กลุ่มผู้ประกอบการที่มีจิตสำนึกรักและต้องการให้ตลาดน้ำดำเนินสะดวกยังคงอยู่ต่อไปด้วยภาพลักษณ์ที่ดี ต้องอาศัยความร่วมมือกันและยึดหลักความพอเพียงภายใต้คุณธรรมและความรู้ ซึ่งจะนำไปสู่ 2.1) การปฏิบัติตามข้อตกลง/กติการ่วมกันกับกลุ่มภาครัฐและผู้ประกอบการด้วยความซื่อสัตย์ และ 2.2) การเสียสละประโยชน์ส่วนตนด้วยการคำนึงถึงส่วนรวม นั่นคือ ไม่มองเรื่องการแข่งขันเพื่อให้ตนชนะเป็นสิ่งสำคัญ แต่มองเรื่องการทำเพื่อส่วนรวมเป็นการทำให้เกิดการอยู่รอดร่วมกัน ซึ่งส่วนหนึ่งจะเป็นการช่วยลดปัญหาของการต้องจ่ายค่าตอบแทนพิเศษกับผู้ที่พักท่องเที่ยวมา เนื่องจากหากผู้ประกอบการมีการร่วมมือกันมากขึ้นเท่าไร มีมาตรฐานเดียวกัน และมุ่งเน้นการพัฒนาในส่วนของตนให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ ก็จะไม่จำเป็นต้องใช้รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่อาศัยบุคคลภายนอกที่ต้องคอยพึ่งพาบุคคลอื่นและนำมาซึ่งปัญหาต่าง ๆ ในตลาดน้ำ

(3) ภาครัฐของนักท่องเที่ยว: นักท่องเที่ยวเปรียบเสมือนลูกค้าหรือผู้มาใช้บริการของตลาดน้ำดำเนินสะดวกแห่งนี้ ซึ่งถือเป็นบุคคลสำคัญในการทำให้ตลาดน้ำแห่งนี้ยังคงเป็นสถานที่ท่องเที่ยวหรือไม่ หากวันใดที่นักท่องเที่ยวเริ่มมีความคิดไม่ต้องการจะมาเที่ยวตลาดน้ำแห่งนี้แล้ว นั่นหมายความว่าตลาดน้ำดำเนินสะดวกจะค่อย ๆ เลือนหายไปจากการเป็นสถานที่ท่องเที่ยวของไทยในที่สุด ซึ่งในส่วนนี้ผู้ประกอบการหลายรายยังมีความเชื่อมั่นว่าด้วยชื่อเสียงที่ดีมาในอดีตของตลาดน้ำดำเนินสะดวกจึงทำให้นักท่องเที่ยวที่ยังไม่เคยเข้ามาสัมผัสมีความต้องการที่จะมาเที่ยว ณ ตลาดน้ำแห่งนี้ โดยผู้ประกอบการที่

มีการให้บริการที่ดีกับนักท่องเที่ยวจนเกิดความประทับใจก็มักได้รับเสียงสะท้อนจากนักท่องเที่ยวว่าจะกลับมาเที่ยวอีก แต่ในขณะเดียวกันก็มีเสียงสะท้อนที่นักท่องเที่ยวมีการร้องเรียนปัญหาต่าง ๆ ที่ได้รับการมาเที่ยวตลาดน้ำแห่งนี้ด้วย ซึ่งจากการศึกษาครั้งนี้พบว่า ทุกฝ่ายยอมรับว่าการมาเที่ยวที่ตลาดน้ำดำเนินสะดวกแห่งนี้ นักท่องเที่ยวอาจได้เจอกับความประทับใจหรือไม่ประทับใจเกิดขึ้นได้เนื่องจากตลาดน้ำดำเนินสะดวกยังมีผู้ประกอบการบางรายที่คำนึงถึงแต่ผลประโยชน์ของตน ดังนั้นจึงได้มีการเสนอแนวทางร่วมกันในส่วนของนักท่องเที่ยว ดังนี้ 3.1) การแจ้งข้อมูลปัญหา: ทั้งในรูปของการแจ้งโดยตรงกับภาครัฐหรือการเผยแพร่ผ่านทางสื่อต่าง ๆ นั้น ขอให้ระบุอย่างชัดเจนว่าได้รับการกระทำที่เอาเปรียบจากผู้ประกอบการรายใด ทำใด โดยไม่ควรเป็นลักษณะของการกล่าวหาว่ารวมว่าเกิดเหตุการณ์ที่ตลาดน้ำดำเนินสะดวก ซึ่งนำไปสู่ภาพลักษณ์ที่ไม่ดีต่อตลาดน้ำดำเนินสะดวกทั้งหมด โดยแนวทางดังกล่าวนี้จะช่วยให้สามารถดำเนินการลงโทษหรือจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ตรงจุด และช่วยเป็นการประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวรายอื่น ๆ รับรู้ข้อมูลข่าวสารที่ชัดเจนถูกต้องมากขึ้น 3.2) การรู้จักเลือกและรับ: ในการมาท่องเที่ยวขอให้นักท่องเที่ยวมีการสอบถามราคาจากผู้ประกอบการก่อนทำการตัดสินใจซื้อ หากนักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจถึงค่อยดำเนินการซื้อต่อไป เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาการถูกเอาเปรียบจากผู้ประกอบการบางรายที่ยังไม่ให้ความร่วมมือ และ 3.3) การเห็นคุณค่าของสถานที่ท่องเที่ยว เช่น การให้ความร่วมมือปฏิบัติตามกฎระเบียบชุมชน การรักษาความสะอาดให้กับตลาดน้ำดำเนินสะดวกด้วยการไม่ทิ้งขยะลงในลำคลองหรือพื้นที่ท่องเที่ยว เป็นต้น

2. แนวทางระยะกลาง คือ การนำผลที่เกิดขึ้นในระยะสั้นเป็นตัวอย่างให้กับกลุ่มใหม่ได้เห็น มีการประชาสัมพันธ์สิ่งดี ๆ เรื่องดี ๆ ให้เป็นที่รับรู้ ซึ่งเป็นการช่วยขยายกลุ่มคนที่รักและใส่ใจต่อส่วนรวมให้มากขึ้น และเป็นการสร้างเครือข่ายความร่วมมือเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวมที่จะช่วยสานต่อและต่อยอดความคิดที่ดีในการพัฒนาตลาดน้ำดำเนินสะดวกให้ยังคงอยู่ต่อไป

ลักษณะที่เกิดขึ้นในระยะกลางนี้ คือ การสร้างความต่อเนื่องจากการปฏิบัติที่กล่าวมาทั้งหมดในแนวทางระยะสั้น โดยการดำเนินการพัฒนาในแต่ละเรื่องไม่สามารถยืนยันว่าผลจะเห็นได้ในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ซึ่งในบางครั้งมีความจำเป็นต้องอาศัยระยะเวลาและการกระทำที่ต่อเนื่องสม่ำเสมอ ทำให้เงื่อนไขของการพัฒนาที่สำคัญอีกอย่างก็คือ การปฏิบัติอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ แต่ทั้งนี้ในช่วงของการปฏิบัติดังกล่าวที่ได้มีการทำ ควบคุม และติดตาม ก็จำเป็นต้องรู้จักการปรับปรุง ปรับแก้ ให้มีความเหมาะสมกับบริบทหรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริงด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากวิธีการใดดำเนินการแล้วเห็นผลชัดเจนว่าเป็นวิธีการที่ไม่สามารถใช้ได้ผลหรือไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ก็มีความจำเป็นต้องรู้จักการปรับเปลี่ยน ซึ่งสามารถเทียบเคียงได้กับการประยุกต์ใช้วงจรการปรับปรุงตามวิธีของ PDCA ที่ประกอบด้วย 1) การวางแผน: Plan 2) การปฏิบัติ: Do 3) การศึกษาตรวจสอบ: Check และ 4) การปรับปรุงพัฒนา: Act

อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดสำหรับภาครัฐที่เกิดขึ้นคือ การที่แต่ละหน่วยงานมีหน้าที่และอำนาจเฉพาะด้าน ซึ่งหากต้องมีการดำเนินการแก้ไขที่เกี่ยวข้องกับเรื่องอื่น ๆ ที่เกินขอบเขตหน้าที่ของหน่วยงานตน ก็จะทำให้เพียงแค่ประสานครั้งคราว

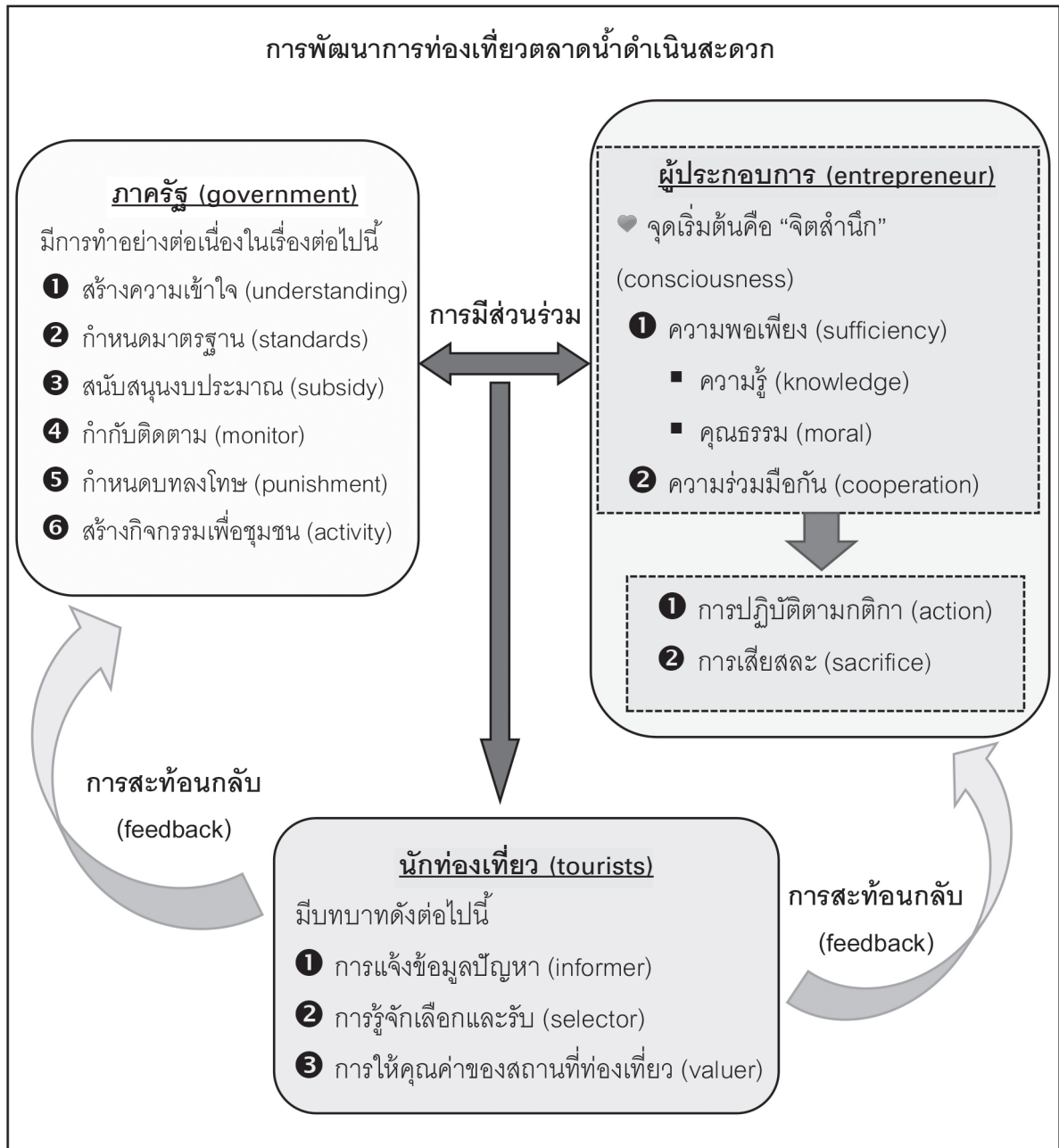
ทำให้การพัฒนาที่เสนอในระยะกลางนี้ทั้งภาครัฐและภาคผู้ประกอบการมองว่าจำเป็นต้องอาศัยคนกลางมาเป็นเจ้าภาพ ซึ่งหน่วยงานใหญ่ที่เหมาะสมในที่นี่ได้เสนอว่าควรเป็นการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) เนื่องจากเป็นหน่วยงานรัฐวิสาหกิจภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ซึ่งมีภารกิจส่งเสริมการท่องเที่ยวในประเทศไทยโดยตรง

3. แนวทางระยะยาว คือ การปลูกฝังคนรุ่นใหม่ เปรียบเหมือนการสร้างต้นกล้าเล็ก ๆ ให้คำนึงถึงส่วนรวม รู้จักทำหน้าที่เพื่อชุมชน โดยกระทำอย่างต่อเนื่อง แม้ปัจจุบันอาจมีที่ไม่ให้ความร่วมมือแต่ในอนาคตจะสำเร็จได้ ซึ่งต้องอาศัยระยะเวลาในการสร้างคนรุ่นใหม่ที่มีรักและใส่ใจท้องถิ่น โดยคอยขัดเกลาทางสังคมให้แก่คนรุ่นใหม่ได้ซึมซับหรือเรียนรู้ในสิ่งที่ถูกต้อง

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นแนวทางการพัฒนาระยะสั้น ระยะกลาง หรือระยะยาว การพัฒนาจะประสบความสำเร็จได้ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้ง 3 ฝ่าย คือ 1) รัฐ 2) ผู้ประกอบการ และ 3) นักท่องเที่ยว จำเป็นต้องมีส่วนร่วมในการร่วมมือกัน ซึ่งสามารถสรุปเป็นแผนภาพเพื่อให้เห็นแนวทางที่เป็นหลักปฏิบัติที่จะนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวกให้ยั่งยืนต่อไปได้ ดังภาพที่ 2

จากแนวทางการพัฒนาดังกล่าวข้างต้นถือเป็นเพียงข้อสรุปสำคัญส่วนหนึ่งที่ได้รับจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ซึ่งผู้วิจัยได้เปรียบเสมือนคนกลางที่ช่วยประสานเพื่อส่งต่อความคิดดี ๆ จากเสียงสะท้อนส่วนหนึ่งของผู้เกี่ยวข้องกับตลาดน้ำดำเนินสะดวก

โดยผู้มีส่วนรวมทุกคนต่างเห็นพ้องกันว่า การจะพัฒนาให้สำเร็จได้ขึ้นอยู่กับบุคคลที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ทั้งในส่วนของภาครัฐที่ควรต้องรับฟังปัญหา หาทางแก้ไข ติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่อง ส่วนของผู้ประกอบการและคนในชุมชนจะต้องมีใจเดียวกันในการนึกถึงส่วนรวม ซึ่งการจะสร้างจิตสำนึกได้อาจต้องเริ่มจากการให้ได้เห็นประโยชน์ที่บุคคลเหล่านั้นจะได้รับและมีความเข้าใจในเรื่องของการพัฒนาอย่างถูกต้อง ในขณะที่นักท่องเที่ยวก็ต้องรู้จักให้และเห็นคุณค่าของสถานที่ท่องเที่ยว นั้น ด้วยการปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ถูกต้อง รู้จักเลือกและรับ เป็นต้น ซึ่งหากแต่ละฝ่ายสามารถปฏิบัติตามแนวทางการพัฒนาที่ได้ร่วมกันนำเสนอมาข้างต้น อย่างน้อยจะเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างความเข้มแข็งให้การท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวกต่อไปได้ และทำให้ทุกฝ่ายได้ประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นส่วนของนักท่องเที่ยวที่จะได้รับความสะดวกกายสบายใจในการมาเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวก ส่วนของผู้ประกอบการและคนในชุมชนที่จะได้ช่องทางของการประกอบธุรกิจที่หลากหลาย และขยายพื้นที่ในลักษณะของเครือข่ายที่ยังคงรักษาความเป็นตลาดน้ำดำเนินสะดวกได้ต่อไป อันนำไปสู่การมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นทั้งในแง่สภาพทางด้านเศรษฐกิจและสังคม และสุดท้ายคือส่วนของภาครัฐที่จะสามารถพัฒนาพื้นที่ตลาดน้ำดำเนินสะดวกได้จากการร่วมมือของผู้ประกอบการและคนในชุมชนซึ่งแม้ว่าจะไม่สามารถทำให้ทุกคนมาร่วมกันได้ แต่หากได้มีการเริ่มก็ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีของการพัฒนาขั้นแรกที่จะนำไปสู่ขั้นของการสร้างความยั่งยืนให้เกิดขึ้นกับตลาดน้ำดำเนินสะดวกได้ต่อไป



แผนภาพที่ 2: แนวทางปฏิบัติของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวก

อภิปรายผลการศึกษา

ตลาดน้ำดำเนินสะดวกได้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวได้นั้นมาจากวิถีชีวิตเริ่มแรกของคนในชุมชนที่มีการซื้อขายแลกเปลี่ยน

ทางน้ำระหว่างกันของคนในชุมชนและพื้นที่โดยรอบ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสและบริบทแวดล้อมที่มีคลองน้ำใสสะอาด ซึ่งความเป็นธรรมชาติที่มีเสน่ห์ของสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิต

ของคนในชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวกดังกล่าวได้ ทำให้ผู้พบเห็นจากภายนอกชุมชนเกิดความรู้สึกที่ดี ต่อตลาดน้ำแห่งนี้และนำไปสู่การท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน แต่ทั้งนี้การจะรักษาให้การท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวกยังคงดำเนินต่อไปได้ อย่างยั่งยืนก็เป็นสิ่งสำคัญที่ทุกส่วนที่เกี่ยวข้องต้อง ร่วมมือกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการเปลี่ยนแปลง ต่าง ๆ เกิดขึ้นในตลาดน้ำแห่งนี้ ซึ่งแนวทางการพัฒนา การท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวกให้ยั่งยืนได้นั้น จึงควรต้องให้ความสำคัญและรักษาอัตลักษณ์ของ ความเป็นตลาดน้ำดำเนินสะดวกที่ทุกฝ่ายต่างเห็นพ้อง ต้องกันว่าเป็นสิ่งที่ดึงดูดของตลาดน้ำดำเนินสะดวก ไว้ด้วย ดังที่ Eber 1993 (cited in Pimrawee Rocharungsat 2010, 13-14); Chulalongkorn University. Environmental Research Institute and Bumi Kita Foundation (2007, 3) ได้กล่าวไว้ว่าการ ท่องเที่ยวที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้จำเป็นต้องยึดถือหลักการ ที่สำคัญ 3 ข้อ คือ 1) ความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม 2) ความเป็นมิตรต่อชุมชน และ 3) ความเป็นมิตรต่อนักท่องเที่ยว

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ค่อนข้างมากในตลาดน้ำดำเนินสะดวกอาจมองได้ว่าเป็น การปรับตัวให้เข้ากับบริบทของการแข่งขันทาง ธุรกิจเพื่อการอยู่รอดของผู้ประกอบการและคนใน ชุมชน ซึ่งถือเป็นเรื่องปกติก็ตาม แต่หากการปรับตัว ต่อการเปลี่ยนแปลงได้กลายเป็นการทำลายอัตลักษณ์ ที่เป็นสิ่งดึงดูดหายไป ก็จะทำให้เสน่ห์ของความเป็น ตลาดน้ำดำเนินสะดวกหมดไปเช่นกัน ดังนั้นการที่ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่าง ๆ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการ ศึกษาวิจัยครั้งนี้ โดยร่วมกันบอกเล่าถึงความเป็น ตลาดน้ำดำเนินสะดวกที่ช่วยสะท้อนถึงอัตลักษณ์ที่มี อยู่เดิมและที่เกิดขึ้นมาใหม่ รวมถึงความต้องการและ แนวทางการพัฒนาตลาดน้ำดำเนินสะดวก ถือเป็น

สัญญาณที่ดีของแนวโน้มที่จะร่วมกันคงรักษา อัตลักษณ์เดิมของตลาดน้ำดำเนินสะดวกไว้ อันช่วย ทำให้แหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้ยังคงเสน่ห์ที่น่าสนใจให้ นักท่องเที่ยวเข้ามาเยือนต่อไปและนำไปสู่การทำ ให้ผู้ประกอบการและคนในชุมชนยังคงมีอาชีพและ รายได้จากการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น ดังที่ World Tourism Organization (2016, 20) ได้สรุปถึง 3 เสาหลักของ การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนว่าประกอบด้วย 1) การปฏิบัติ ที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม 2) การสนับสนุนเพื่อการ ปกป้องสิ่งที่สืบทอดกันมาทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม และ 3) ผลประโยชน์ทางสังคมและเศรษฐกิจที่จับต้อง ได้ไปสู่คนท้องถิ่นที่เป็นเจ้าของพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งการมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมเยือนสม่ำเสมอ อย่างเพียงพอ โดยมีผลทางลบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด หรือไม่มีเลยอย่างยั่งยืนยาว (Boonlert Jittungwattana and Pensiri Srikampha 2014, 12)

นอกจากนี้ หากสามารถสร้างเครือข่ายความ ร่วมมือกันระหว่างกลุ่มต่าง ๆ พร้อมกับมีความรู้และ ความเข้าใจในบริบทของพื้นที่การท่องเที่ยว ก็จะยิ่ง ช่วยเสริมสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชนท่องเที่ยวแห่งนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้ามาเป็นคนกลางสำคัญ ในการประสานความร่วมมือและกำหนดกฎระเบียบ ข้อปฏิบัติระหว่างกันของภาครัฐ ซึ่งสอดคล้องกับข้อ ค้นพบของ Chonthun Sangpoom et al. (2013, 191) ที่สรุปไว้ว่า หน่วยงานรัฐต้องให้ความสำคัญกับการ สร้างเครือข่ายการทำงานของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง และต้องมีความรู้ในสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ และวัฒนธรรมของชุมชนที่เป็นชุมชนท่องเที่ยว ดังนั้น การท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวกจะเคียงข้างอยู่ กับสังคมไทยได้อย่างยั่งยืนหรือไม่ จึงต้องขึ้นอยู่กับ ทุกกลุ่มที่เกี่ยวข้อง โดยขอเพียงแค่กล้าที่จะมีการ เริ่มต้นและกระทำอย่างต่อเนื่อง เพราะความสำเร็จจะ เกิดขึ้นไม่ได้ หากไร้ซึ่งการเริ่มต้นที่ดี

ข้อเสนอแนะ: ทางเลือกของการพัฒนาการท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวก

จากข้อค้นพบในงานวิจัยครั้งนี้สามารถสรุปเป็นข้อเสนอแนะได้ 2 ระดับคือ

1. ข้อเสนอแนะระดับบุคคล

ระดับบุคคลที่สำคัญในที่นี้ หมายถึง ผู้ประกอบการและคนในชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวก ซึ่งถือเป็นบุคคลหลักที่สามารถช่วยรักษาหรือเสริมสร้างความยั่งยืนให้เกิดขึ้นกับตลาดน้ำดำเนินสะดวกได้และยังถือเป็นกลุ่มบุคคลที่มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงกับการคงอยู่ของตลาดน้ำดำเนินสะดวก กล่าวคือ การที่ตลาดน้ำดำเนินสะดวกได้รับการยอมรับให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญส่งผลต่อสภาพทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้นของคนในชุมชน รวมถึงการมีอาชีพต่าง ๆ ขึ้นในชุมชน ซึ่งนำไปสู่การเกิดผู้ประกอบการที่เป็นทั้งคนในและคนนอกชุมชนขึ้นมา แต่ทั้งนี้หากความเป็นตลาดน้ำดำเนินสะดวกเกิดการเปลี่ยนแปลงจนไม่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเยือนได้ก็ย่อมส่งผลเสียต่อผู้ประกอบการและคนในชุมชนเช่นเดียวกัน ซึ่งจากการศึกษาครั้งนี้ทำให้มองเห็นว่าผู้ประกอบการและคนในชุมชนควรมีการดำเนินการดังนี้

1.1 ควรต้องพึงระวังถึงผลกระทบหรือปัญหาที่เกิดขึ้นตามมาจากรูปแบบการจัดการท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์เดิมของตลาดน้ำดำเนินสะดวก ซึ่งเป็นเสน่ห์ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเยือนตลาดน้ำแห่งนี้

1.2 การกระทำต่าง ๆ ควรตั้งอยู่บนพื้นฐานของผลประโยชน์ส่วนรวมร่วมกับประโยชน์ทางธุรกิจ โดยต้องยอมรับว่าคนในสังคมปัจจุบันแม้จะมองการทำธุรกิจว่าเป็นในเชิงผลประโยชน์ส่วนตัว

ก็ตาม แต่ในขณะเดียวกันก็ให้ความสำคัญกับเรื่องความรับผิดชอบต่อสังคมด้วยเพื่อนำไปสู่ความยั่งยืนในการพัฒนาทางธุรกิจ รวมทั้งการคำนึงถึงหลักของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนโดยให้ครอบคลุมในมิติ 3 ด้านหลัก คือ มิติสภาพแวดล้อม มิติสังคม และมิติเศรษฐกิจ

1.3 ควรดำรงรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยวให้คงอยู่คู่กับการเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวก ได้แก่ (1) การรักษาสิ่งดึงดูดใจหรือที่สร้างความประทับใจให้แก่นักท่องเที่ยว เช่น ลักษณะของการเป็นผู้ประกอบการ/แม่ค้า-พ่อค้าที่ยิ้มแย้มแจ่มใส พุดจาดี การแต่งกายและใส่อบแบบแม่ค้าสมัยก่อน (2) การรักษากิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นเสน่ห์ของตลาดน้ำดำเนินสะดวก เช่น การพายเรือนักท่องเที่ยวชมสวน/ซื้อของต่าง ๆ และการซื้อขายยังคงรักษาให้มีลักษณะของการซื้อขายทางน้ำ มีฉะนั้นแล้ว อัตลักษณ์ของความเป็นตลาดน้ำดำเนินสะดวกที่แตกต่างจากตลาดน้ำแห่งอื่นก็จะหายไปในที่ที่สุดได้

2. ข้อเสนอแนะระดับนโยบาย

ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถดำเนินการในฐานะเป็นคนกลางที่เข้ามาช่วยผลักดันให้การท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวกเกิดการพัฒนายั่งยืนได้ โดยให้การสนับสนุนดังนี้

2.1 กฎเกณฑ์ในการปฏิบัติสำหรับผู้ประกอบการและนักท่องเที่ยว รวมถึงบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืนโดย (1) การกำหนดควรพิจารณาจากบริบทของตลาดน้ำดำเนินสะดวก และให้ผู้ประกอบการทุกรายได้มีส่วนในการคิดกฎเกณฑ์ร่วมกัน ซึ่งจะกลายเป็นกติกาที่ทุกคนเป็นเจ้าของ อันนำไปสู่การยอมรับและปฏิบัติตามกฎเกณฑ์เหล่านั้นได้ง่ายขึ้น (2) ประชาสัมพันธ์ให้เกิดการรับรู้โดยทั่วกันในทุกระดับและทุกบุคคลที่เกี่ยวข้อง พร้อมกับการสร้างความเข้าใจให้ถูกต้องตรงกันก่อนประกาศใช้กฎ

เกณฑ์เหล่านั้น (3) การติดตามอย่างต่อเนื่อง และปฏิบัติด้วยความเท่าเทียมกัน

2.2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวก ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของแผน แนวทาง หรือวิธีการก็ตาม ทางภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำมาพิจารณาถึงข้อดีและความเหมาะสมของแต่ละความคิดเห็นจากทุกฝ่าย ก่อนให้การสนับสนุนงบประมาณเพื่อผลักดันให้ได้ถูกนำไปใช้และก่อให้เกิดผลที่เป็นรูปธรรมขึ้นมา แต่อย่างไรก็ตามในหลักของความยั่งยืนนั้นจะต้องอยู่บนพื้นฐานของความสามารถพึ่งตนเองได้ด้วย ดังนั้นทางภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องให้การสนับสนุนพร้อมไปกับการเป็นพี่เลี้ยงเพื่อให้ผู้ประกอบการและคนในชุมชนตลาดน้ำดำเนินสะดวกสามารถดำเนินการสานต่อเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวกได้ด้วยตนเองต่อไป โดยไม่หวังแต่จะพึ่งงบประมาณจากภาครัฐเพียงอย่างเดียวในทุกครั้ง ซึ่งการมีฐานที่เข้มแข็งจะนำไปสู่การพึ่งพาตนเองได้อย่างแท้จริง โดยมีรัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นเพียงแค่ผู้วางรากฐานและสนับสนุนในเบื้องต้น ก่อนที่จะปล่อยให้ผู้ประกอบการและคนในชุมชนทำการพัฒนาการท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวกต่อไป

2.3 การสะท้อนภาพลักษณะของการท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวกที่มักพบเห็นได้โดยง่ายก็คือ การผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ทั้งในลักษณะของการโพสต์ข้อความและภาพต่าง ๆ ซึ่งทำให้ข้อมูลปรากฏออกมาให้สาธารณชนรับรู้ได้อย่างรวดเร็วและง่ายดาย ลักษณะดังกล่าวนี้มีทั้งข้อดีและข้อเสีย ดังนั้นภาครัฐและหน่วยงานอย่างกลุ่มสถาบันสื่อสารมวลชนควรมีการกลั่นกรองข้อมูลจากสื่อเหล่านั้นให้มีความกระชับชัดเจนมากขึ้นโดยทำการปฏิสัมพันธ์เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องและตรงกับความเป็นจริงก่อนการเผยแพร่ออกสู่สาธารณชน

2.4 การตั้งศูนย์ให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวและรับเรื่องราวเรียนต่าง ๆ เพื่อช่วยในการแก้ไขปัญหาสำหรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมายังตลาดน้ำดำเนินสะดวก โดย (1) ศูนย์ดังกล่าวควรมีการตั้งอยู่ในทำเลที่นักท่องเที่ยวสามารถสะดวกในการเข้ามาติดต่อหรือขอความช่วยเหลือได้โดยง่าย และ (2) ประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวได้รับทราบข้อมูลอย่างทั่วถึง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการบริการ การรับเรื่องราวเรียน หรือการช่วยแก้ปัญหาของนักท่องเที่ยว ซึ่งการจัดตั้งศูนย์นี้อาจช่วยลดความรุนแรงของปัญหาและลดการโพสต์ตามสื่อสังคมออนไลน์ให้น้อยลงได้ รวมทั้งยังสามารถทำหน้าที่ช่วยสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องให้กับนักท่องเที่ยว และลดการเกิดอคติที่มีต่อตลาดน้ำดำเนินสะดวกในภาพรวมลงได้

จากข้อเสนอแนะในระดับบุคคลและระดับนโยบายที่กล่าวมาข้างต้น สิ่งสำคัญที่จะนำไปสู่ความสำเร็จได้นั้นคือ ความร่วมมือกันพัฒนาของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าได้สะท้อนให้เห็นแนวทางปฏิบัติของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวกให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งแต่ละฝ่ายสามารถนำมาปรับใช้ให้เหมาะกับบริบทหรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ณ ช่วงเวลาที่เปลี่ยนแปลงไปได้ต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้มีส่วนร่วมทุกฝ่ายสำหรับการให้ข้อมูลและแสดงความคิดเห็นเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวตลาดน้ำดำเนินสะดวก ร่วมกันในการทำวิจัยครั้งนี้ และขอขอบคุณคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ผู้ให้ทุนอุดหนุนการวิจัย ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2559

References

- Boonlert Jittungwattana, and Pensiri Srikampha. 2014. *Kan Phatthana Kan Thongthiao Baep Yangyuen*. [Sustainable Tourism Development]. 2nd ed. Nonthaburi: Thammasan. (in Thai)
- Chulalongkorn University. Environmental Research Institute, and Bumi Kita Foundation. 2007. *Kan Borihan Chatkan Thongthiao Yang Yangyuen Nai Prathet Thai: Withi Patibat Thi Di Samrap Thurakit Khanat Klang Lae Khanat Yom*. [Sustainable Tourism Management in Thailand: A Good Practices Guide for SMEs]. Bangkok: Chulalongkorn University. (in Thai)
- Chonthun Sangpoom, Dussadee Yoelao, Supavadee Mitsomwang, and Wanwadee Neamsakul. 2013. “Kan Phatthana Chumchon Thongthiao Yang Yangyuen: Kansueksa Phuea Sang Thruesadi Chak Khomun Korani Chumchon Thongthiao Tam Naeothang Pratya Setthakit Phophiang.” [Development of Sustainable Tourism Community: A Study to Develop a Theory on the Philosophy of Sufficiency Economy of Tourism Community Base to]. *Journal of Humanities and Social Sciences, Thaksin University* 7(2): 175-193. (in Thai)
- Jira Buathong. 2014. “Setthakit Kan Thongthiao.” [The Tourism Economy]. *Tourism Journal* 3(3): 26-39. (in Thai)
- Mathukorn Thongsopa, Ekkaphong Sornthong, Weerawan Pinyarat, Pornpen Wongsuphachainimit, and Rapeeporn Meebundit. 2011. *“Nairob-roo”: Ratchaburi Nakhon Pathom*. [“NaiRobRoo”: Ratchaburi, and Nakhon Pathom]. Bangkok: Sarakadee Press. (in Thai)
- Pimrawee Rocharungsat. 2010. *Kanthongthiao Chumchon*. [Community Tourism]. Bangkok: Odean Store. (in Thai)
- Ratchaburi Provincial Office. Information and Communication Sector. 2014. *Khomun Thuapai Changwat Ratchaburi*. [General Information on Ratchaburi Province]. Ratchaburi: Ratchaburi Provincial Office. (in Thai)
- . 2015. *Khomun Thuapai Changwat Ratchaburi*. [General Information on Ratchaburi Province]. Ratchaburi: Ratchaburi Provincial Office. (in Thai)

World Tourism Organization. 2016. *Sustainable Cruise Tourism Development Strategies: Tackling the Challenges in Itinerary Design in South-East Asia*. Madrid: World Tourism Organization.

World Travel and Tourism Council (WTTC). 2017. *Travel and Tourism: Economic Impact 2017 Thailand*. London: World Travel and Tourism Council.

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความวารสารสังคมศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีที่ 48 ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2561)

ศาสตราจารย์ ดร.อมรา	พงศาพิชญ์
ศาสตราจารย์ ดร.นันท์วัฒน์	บรมานันท์
ศาสตราจารย์ธีรยุทธ	บุญมี
ศาสตราจารย์ธเนศ	วงศ์ยานนาวา
รองศาสตราจารย์ ดร.สมสุข	หินวิมาน
รองศาสตราจารย์ ดร.พิศาล	มุกดาร์ศมี
รองศาสตราจารย์ ดร.ปิ่นแก้ว	เหลื่องอร่วมศรี
ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุรัตน์	โหราชัยกุล
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธนพันธ์	ไต้ประกอบทรัพย์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรกริช	สังขมณี
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิญา	เฟื่องฟูสกุล
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นลินี	ตันฉวนิตย์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กุลลณี	มุกதாகลิน
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภูริ	พวงส์เจริญ
อาจารย์ ดร.อุกฤษฏ์	ปัทมานันท์
อาจารย์ ดร.ลลิตา	หาญวงษ์
อาจารย์ ดร.นรชิต	จิรภัทรธรรม
อาจารย์ ดร.กীরติ	ชื่นพิทยาธร
อาจารย์ ดร.วุฒิพล	วุฒิวรพงศ์
อาจารย์สุวัช	คมพจน์
อาจารย์วิฑูรย์	เลี่ยนจำรูญ

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความวารสารสังคมศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีที่ 48 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม – ธันวาคม 2561)

ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.สุจิต	บุญบังการ
ศาสตราจารย์ ดร.สุวรรณา	สถาอานันท์
ศาสตราจารย์ ดร.พิรงรอง	รามสูต
รองศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์พฤษธิสถาน	ชุมพล
รองศาสตราจารย์ ดร.วิทยา	สุจริตธนารักษ์
รองศาสตราจารย์ ดร.สมเกียรติ	วันทะนะ
รองศาสตราจารย์ ดร.ณรงค์	เพชรประเสริฐ
รองศาสตราจารย์ ดร.กนกศักดิ์	แก้วเทพ
รองศาสตราจารย์ ดร.โกวิท	วงศ์สุรวัดน์
รองศาสตราจารย์ ดร.เอก	ตั้งทรัพย์วัฒนา
รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภมิตร	ปิติพัฒน์
รองศาสตราจารย์ ดร.จุลนี	เทียนไทย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บัณฑิต	จันทร์โรจนกิจ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สิทธิพล	เครือรัฐติกาล
ผู้ช่วยศาสตราจารย์บุญส่ง	ชัยสิงห์กานานนท์
อาจารย์ ดร.มาลินี	คุ่มสุภา
อาจารย์ ดร.นฤตม์	เจริญศรี
อาจารย์ ดร.ณัฐกร	วิทิตานนท์



คำแนะนำสำหรับผู้เขียนบทความ เพื่อตีพิมพ์ในวารสารสังคมศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วารสารสังคมศาสตร์ (Journal of Social Sciences) พิจารณาตีพิมพ์บทความทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษประเภทบทความวิจัย (research article) บทความปริทัศน์ (review article) และบทวิจารณ์หนังสือ (book review) ที่มีเนื้อหาวิชาการทางรัฐศาสตร์ การเมืองการปกครอง ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา รัฐประศาสนศาสตร์ และสาขาอื่นที่เกี่ยวข้อง ที่ไม่เคยตีพิมพ์ หรือไม่เคยอยู่ระหว่างการพิจารณาเพื่อตีพิมพ์ในสิ่งพิมพ์วิชาการใด

รายละเอียดบทความ ประกอบด้วย

1. ข้อมูลทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ประกอบด้วย ชื่อบทความ // ชื่อ-สกุล // ชื่อหน่วยงานที่สังกัด // คำสำคัญ (keyword) ไม่เกิน 5 คำ // Email
2. รูปแบบตัวอักษร Cordia New ขนาดตัวอักษร 16 pt. ระยะระหว่างบรรทัด 1 บรรทัด (single space)
3. ขนาดความยาวของเนื้อหา รวมภาคผนวกและส่วนอ้างอิงของบทความ (article) ระหว่าง 15-25 หน้า และบทวิจารณ์หนังสือ (book review) ความยาวระหว่าง 2-3 หน้ากระดาษ A4 พิมพ์ด้วยโปรแกรม Microsoft Word
4. บทความต้องมีบทคัดย่อทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ วางตำแหน่งของบทคัดย่อภาษาอังกฤษก่อน บทคัดย่อภาษาไทยจำนวนไม่น้อยกว่า 150 คำ และไม่เกิน 200 คำ
5. ถ้ามีเอกสารอ้างอิงภาษาไทย ให้แปลเป็นภาษาอังกฤษและระบุในวงเล็บว่า (in Thai) และเรียงรวมกับเอกสารอ้างอิงภาษาอังกฤษ และส่วนที่เป็น in-text citation เขียนเป็นภาษาอังกฤษ
6. หากเป็นงานแปลหรือเรียบเรียงจากภาษาต่างประเทศ ต้องมีหลักฐานการได้รับอนุญาตให้ตีพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษรจากเจ้าของลิขสิทธิ์
7. ต้นฉบับที่มีตาราง ต้องระบุชื่อตาราง คำอธิบายตารางและที่มาด้วย สำหรับต้นฉบับที่มีภาพประกอบของผู้เขียนหรือได้รับสิทธิ์ตามกฎหมายให้ตีพิมพ์ได้ โปรดส่งไฟล์ภาพแยกต่างหากจากต้นฉบับโดยให้แนบเป็นไฟล์สกุล .jpg หรือ .gif หรือ .png เป็นต้น โดยมีความละเอียดอย่างน้อย 150 dpi. เพื่อความคมชัดในการพิมพ์
8. ส่งต้นฉบับโดยกรอกแบบฟอร์มการส่งบทความเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารสังคมศาสตร์พร้อมผลงานได้ทาง http://www.library.polsci.chula.ac.th/journal2_submission/

เกณฑ์การพิจารณา บทความที่เสนอเพื่อพิจารณาตีพิมพ์จะได้รับการ

1. พิจารณาเบื้องต้นโดยกองบรรณาธิการภายใน 1 เดือนหลังจากได้รับต้นฉบับ
2. ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 2-3 ท่าน เป็นผู้พิจารณาเนื้อหาและตรวจสอบคุณภาพทางวิชาการภายใน 1 เดือนหลังจากได้รับต้นฉบับ

การอ้างอิง

ใช้การอ้างอิงแบบนาม-ปี (author-date citation system) และการเขียนเอกสารอ้างอิง (reference) แบบ The Chicago Manual of Style ตัวอย่างเช่น

(Wilson 2011, 261)

(Norris-Tirrell and Clay 2010, 237)

(Chuncharee Ketmaro 2014, 113)

(Pasuk Phongpaichit and Baker 2003, 97)

(Raco, Imrie and Lin 2011, 275)

(Fazey et al. 2007, 49) กรณีผู้เขียนมากกว่า 4 คน ในส่วน reference ต้องระบุชื่อและนามสกุลผู้เขียนทุกคน

หนังสือ

Norris-Tirrell, Dorothy, and Jay A. Clay. 2010. *Strategic Collaboration in Public and Nonprofit Administration: A Practice-Based Approach to Solving Shared Problems*. Boca Raton, FL: CRC Press.

Pasuk Phongpaichit, and Chris Baker. 2003. *Setthakit Kan Mueang Thai Samai Krungthep*. [Thailand: Economy and Politics]. 3rd ed. Chiang Mai: Silkworm Books. (in Thai)

วารสาร

Somkiat Wanthana. 2015. “Kamnued Lae Khwam Yonyang Khong Seriprachatippatai.” [Origins and Paradox of Liberal Democracy]. *Journal of Social Sciences* 45(2): 127-145. (in Thai)

Wilson, James Lindley. 2011. “Deliberation, Democracy, and the Rule of Reason in Aristotle’s Politics.” *American Political Science Review* 105(2): 259-274.

นิตยสาร/หนังสือพิมพ์

Giglio, Mike. 2011. “The Facebook Freedom Fighter.” *Newsweek*, February 21, 22-25.

Hookaway, James. 2011. “Hanoi Detains Critic after Uprising Call.” *The Wall Street Journal*, March 1, 3.

วิทยานิพนธ์

Gonsrud, Lars Siland. 2009. “Market Capitulation and Interstate War: Limits to University in International Relations.” Master’s thesis, Sociology and Political Science, Norwegian University of Science and Technology.

แหล่งข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์

Blanev, Dallas. 2010. “Understanding Global Civil Society: Theory, Governance and the Global Water Crisis.” PhD diss., Colorado State University. ProQuest Dissertations and Theses. Accessed August 26, 2011. <http://proquest.uni.com/pqderb?did>.

ตัวอย่างการเขียนเอกสารอ้างอิง

References

- Bercovith, Jacob, and Mikio Oishi. 2010. *International Conflict in the Asia-Pacific: Patterns, Consequences and Management*. London: Routledge.
- Bodaar, Annemarie. 2008. "Cities and the 'Multicultural State': Immigration, Multi-Ethnic Neighborhoods, and the Socio-Spatial Negotiation of Policy in the Netherlands." PhD diss., The Ohio State University.
- Breslin, Shaun. 2007. *Theorising East Asian Regionalism(s): New Regionalism and Asia's Future(s)*. London: Routledge.
- Chuncharee Ketmaro. 2014. *Archewa Anamai*. [Occupational Health]. 2nd ed. Bangkok: Ramkamhaeng University. (in Thai)
- Declaration on ASEAN Unity in Cultural Diversity. 2011. Accessed December 15, 2014. <http://www.asean.org/archive/documents/19th%20summit/Culture.pdf>.
- Fazey, Ioan, John A. Fazey, Joern Fischer, Kate Sherren, John Warren, Reed F. Noss, and Stephen R. Dovers. 2007. "Adaptive Capacity and Learning to Learn as Leverage for Social-Ecological Resilience." *Frontiers in Ecology and the Environment* 5(7): 375-380.
- Ramesh, M. 2010. "Reasserting the Role of the State in the Healthcare Sector: Lessons from Asia." In *Reasserting the Public in Public Services: New Public Management Reforms*, edited by M. Ramesh, Eduardo Araral, and Xun Wu, 101-112. London: Routledge.
- Smith, Patriann. 2013. "Accomplishing the Goals of Multicultural Education." *Curriculum and Teaching Dialogue* 15(1): 27-40.
- Somkiat Wanthana. 2015. "*Kamnued Lae Khwam Yonyang Khong Seriprachatippatai*." [Origins and Paradox of Liberal Democracy]. *Journal of Social Sciences* 45(2): 127-145. (in Thai)
- Wahdah, Raihani. 2011. "Education for Multicultural Citizens in Indonesia: Policies and Practices." Accessed June 18, 2015. <http://socsc.smu.edu.sg/sites/default/files/socsc/pdf/raihani.pdf>.
- The United Church of Canada. 2014. "Defining Multicultural, Cross-Cultural, and Intercultural." Accessed December 16, 2014. <http://www.unitedchurch.ca/files/intercultural/Multicultural-crosscultural-intercultural.pdf>



Author Guidelines

Journal of Social Sciences, Faculty of Political Science,

Chulalongkorn University

Manuscript Submission

The Journal of Social Sciences seeks original and academic papers, namely research articles, review articles, book reviews and other types of academic articles written in Thai or English that fall within the scope of political science, government, international relations, sociology, anthropology, public administration and related fields. Articles submitted to *Journal of Social Sciences* should be original contributions and should not be under consideration by any other publication at the same time.

Instructions to Contributors

1. All manuscripts must include: the title of the manuscript; the author's name, academic position (if applicable), affiliated institution and email; and up to five keywords.
2. Research and review articles in principle must be no more than 8,000 words in length, including references. The length of book reviews must be no more than 3,000 words. Articles must be in MS Word format, using the 12-point Times New Roman font, and single spaced.
3. All manuscripts must include an abstract that is between 200 and 500 words in length.
4. Articles translated or excerpted from foreign language texts must obtain a written permission from the copyright holder.
5. When tables are used, the title, description and source must be clearly stated. Any pictures or photographs included must not infringe on copyright laws. Pictures or photographs should be sent in separate files saved in .jpg, .gif or .png format. The image resolution should be at least 150 dpi.
6. All manuscripts and completed Manuscript Proposal Forms must be submitted electronically as separate attachments to http://www.library.polsci.chula.ac.th/journal2_submission
7. In the case that the author wishes to withdraw from publication an approved article, the request must be expressed in writing to the editorial board within at least 7 days after the approval of the said article.

Evaluation Process

1. The Editorial Board will give a preliminary review of all received manuscripts within one month of their submission.
2. Accepted manuscripts will then be peer-reviewed by 2-3 reviewers. This process will take approximately one month. Manuscripts will then be returned to the authors for any necessary correction.

Parenthetical Citation

Use the basic author-date citation system.

Examples:

- (Wilson 2011, 261)
(Norris-Tirrell and Clay 2010, 237)
(Fazey et al. 2007, 49)

References

Use The Chicago Manual of Style.

Examples:

Book

- Norris-Tirrell, Dorothy, and Jay A. Clay. 2010. *Strategic Collaboration in Public and Nonprofit Administration: A Practice-Based Approach to Solving Shared Problems*. Boca Raton, FL: CRC Press.
- Pasuk Phongpaichit, and Chris Baker. 2003. *Setthakit Kanmueang Thai Samai Krungthep*. [Thailand: Economy and Politics]. 3rd ed. Chiang Mai: Silkworm Books. (in Thai)

Journal

- Wilson, James Lindley. 2011. "Deliberation, Democracy, and the Rule of Reason in Aristotle's Politics." *American Political Science Review* 105(2): 259-274.
- Rachain Chintayarangsarn. 2011. "Khunnaphap Cheewit Kap Kan Terbto Tang Setthakit Lae Kan Krachai Raidai." [Economic Growth, Income Distribution and Quality of Life]. *NIDA Development Journal* 51(1): 1-18.

Magazine/Newspaper

- Giglio, Mike. 2011. "The Facebook Freedom Fighter." *Newsweek*, February 21, 22-25.
- Hookaway, James. 2011. "Hanoi Detains Critic after Uprising Call." *The Wall Street Journal*, March 1, 3.

Dissertation

- Gonsrud, Lars Siland. 2009. "Market Capitalization and Interstate War: Limits to Universality in International Relations." Master's thesis, Sociology and Political Science, Norwegian University of Science and Technology.

Electronics Sources

- Blanev, Dallas. 2010. "Understanding Global Civil Society: Theory, Governance and the Global Water Crisis." PhD diss., Colorado State University. ProQuest Dissertations and Theses. Accessed August 26, 2011. <http://proquest.umi.com/pqderb?did>.

Example

References

- Bercovith, Jacob, and Mikio Oishi. 2010. *International Conflict in the Asia-Pacific: Patterns, Consequences and Management*. London: Routledge.
- Bodaar, Annemarie. 2008. "Cities and the 'Multicultural State': Immigration, Multi-Ethnic Neighborhoods, and the Socio-Spatial Negotiation of Policy in the Netherlands." PhD diss., The Ohio State University.
- Breslin, Shaun. 2007. *Theorising East Asian Regionalism(s): New Regionalism and Asia's Future(s)*. London: Routledge.
- Churcharee Ketmaro. 2014. *Archewa Anamai*. [Occupational Health]. 2nd ed. Bangkok: Ramkhamhaeng University. (in Thai)
- Declaration on ASEAN Unity in Cultural Diversity. 2011. Accessed December 15, 2014. <http://www.asean.org/archive/documents/19th%20summit/Culture.pdf>.
- Fazey, Ioan, John A. Fazey, Joern Fischer, Kate Sherren, John Warren, Reed F. Noss, and Stephen R. Dovers. 2007. "Adaptive Capacity and Learning to Learn as Leverage for Social-Ecological Resilience." *Frontiers in Ecology and the Environment* 5(7): 375-380.
- Ramesh, M. 2010. "Reasserting the Role of the State in the Healthcare Sector: Lessons from Asia." In *Reasserting the Public in Public Services: New public Management Reforms*, edited by M. Ramesh, Eduardo Araral, and Xun Wu, 101-112. London: Routledge.
- Smith, Patriann. 2013. "Accomplishing the Goals of Multicultural Education." *Curriculum and Teaching Dialogue* 15(1): 27-40.
- Somkiat Wanthana. 2015. "*Kamnued Lae Khwam Yonyang Khong Seriprachatippatai*." [Origins and Paradox of Liberal Democracy]. *Journal of Social Sciences* 45(2): 127-145. (in Thai)
- Wahdah, Raihani. 2011. "Education for Multicultural Citizens in Indonesia: Policies and Practices." Accessed June 18, 2015. <http://socsc.smu.edu.sg/sites/default/files/socsc/pdf/raihani.pdf>.
- The United Church of Canada. 2014. "Defining Multicultural, Cross-Cultural, and Intercultural." Accessed December 16, 2014. http://www.united_church.ca/files/intercultural/Multicultural-crosscultural-intercultural.pdf.



ใบสมัครสมาชิก

วารสารสังคมศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

- ☐ สมัครสมาชิกใหม่
- ☐ ต่ออายุ หมายเลขสมาชิก.....

วารสารสังคมศาสตร์ เป็นวารสารราย 6 เดือน ตีพิมพ์เผยแพร่ปีละ 2 ฉบับ
(ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน และฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม)

กรุณกรอกรายละเอียด

ชื่อ-สกุล (นาย/นาง/นางสาว).....

หน่วยงานสังกัด.....ตำแหน่ง.....

ที่อยู่สำหรับจัดส่งวารสาร.....

โทรศัพท์.....โทรสาร.....E-mail.....

สนใจสมัครสมาชิกวารสารในรูปแบบ

- ☐ ฉบับพิมพ์ 200 บาท/ปี สมัครสมาชิกปีที่..... ฉบับที่.....

ชำระค่าสมาชิกวารสารโดย

- ☐ โอนเงิน

ชื่อบัญชี คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เลขที่บัญชี 045-2-06661-0

ธนาคาร ไทยพาณิชย์ สาขาสาธิตไทย

(กรุณาส่งหลักฐานการโอนเงินโดยแฟกซ์มาที่ 02-218-7331 หรือส่งมายัง cusocscij@gmail.com)

กองบรรณาธิการวารสารสังคมศาสตร์

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ถนนอังรีดูนังต์ แขวงวังใหม่ เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330

โทรศัพท์ 02-218-7333 โทรสาร 02-218-7331

<http://www.library.polsci.chula.ac.th/journal2> / Email: cusocscij@gmail.com



